

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ESKİ TUNÇ ÇAĞI'NDA KÜLTEPE İDOLLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Güzel ÖZTÜRK

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ESKİ TUNÇ ÇAĞI'NDA KÜLTEPE İDOLLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Güzel ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ
(PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI

ESKİ TUNÇ ÇAĞI'NDA KÜLTEPE İDOLLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

AdıSoyadı

İmzası

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM

Prof. Dr. Sevinç GÜNEL

Tez Sınavı Tarihi ...12.06.2013

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(....12...../06...../2013...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Güzel ÖZTÜRK

İmzası

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	iv
Metin İçinde Kullanılan Kısaltmalar	x
Önsöz	xi
I. Giriş	1
II. Kuramsal Çerçeve	4
II.1 Konu	4
II.2 Amaç	4
II.3 Kapsam	5
II.4 Yöntem	6
III. İdol ve Figürin Kavramları	9
IV. Kültepe / Kaniş – Neşa	17
IV.1 Konumu	17
IV. 2 Araştırma Tarihçesi	17
IV. 3 Stratigrafi	18
IV.3.a Kültepe’de Eski Tunç Çağı	21
IV. 3. a.1 Eski Tunç Çağı III Dönemi (11.-13. Tabakalar)	21
IV.3.a.1.a Mimari	22
IV.3.a.1.b Seramik	25
IV.3.a.1.c Ölü Gömme Adetleri	27
IV.3.a.2 Eski Tunç Çağı II Dönemi (14.-17. Tabakalar)	29
IV.3.a.2.a Mimari	29
IV.3.a.2.b Seramik	29
IV.3.a.2.c Ölü Gömme Adetleri	31
IV.3.a.3 Eski Tunç Çağı I Dönemi (18. Tabaka)	31

IV.3.a.3.a Mimari	31
IV.3.a.3.b Seramik	31
IV.3.a.3.c Ölü Gömme Adetleri	32
V. Kültepe İdollerinin Araştırma Tarihçesi	33
VI. Kültepe İdollerinin Yapımında Kullanılan Malzeme ve Teknik	41
VI.1 Malzeme	41
VI.1.a Alabaster (Jips)	41
VI.1.a.1 Tanımı ve Kimyasal Özellikleri	41
VI.1.a.2 Anadolu'da Jips Kaynakları	42
VI.1.a.3 Arkeolojik Açıdan Alabaster	46
VI.1.b Taş	53
VI.1.c Kil	53
VI.2 Teknik	54
VII. Tipolojik Değerlendirme	56
Tip 1 Yuvarlak, Oval veya Köşeleri Yuvarlatılmış Dörtgen Gövdeli, Başsız İdoller	56
Tip 1.a Yuvarlak veya Çentikli Gövdeliler	56
Tip 1.a.1 Yuvarlak Gövdeliler	57
Tip 1.a.2 Çentikli Gövdeliler	62
Tip 1.b Oval, Çentikli Gövdeliler	62
Tip 1.c Köşeleri Yuvarlatılmış Dörtgen Gövdeli İdoller	64
Tip 2 Dikey Dikdörtgen Gövdeli, Üçgen Başlı İdol	67
Tip 3 Disk Gövdeli, Üçgen ya da Plastik Başlı İdoller	70
Tip 3.a Disk Gövdeli, Şematik Üçgen Başlı İdoller	73
Tip 3.a.1 Şematik Tek Üçgen Başlı	73
Tip 3.a.2 Şematik İki Üçgen Başlı	77
Tip 3.a.3 Şematik Üç Üçgen Başlı	81
Tip 3.a.4 Şematik Dört Üçgen Başlı	84
Tip 3.b Disk Gövdeli, Plastik Başlı İdoller	85

Tip 4 Oval İdol	86
Tip 5 Yuvarlak ya da Oval Gövdeli, Sap Başlı İdoller	88
Tip 5.a Yuvarlak veya Çentikli Gövdeli İdoller	88
Tip 5.a.1 Yuvarlak Gövdeli	89
Tip 5.a.2 Çentikli Gövdeli	93
Tip 5.b Oval Gövdeli	93
Tip 6 İnsan Biçimli Gövdeli İdol	95
Tip 7 Çan Biçimli Gövdeli İdol	96
VIII. Uzuvarlar	99
VIII.1 Baş	99
VIII.1.a Göz	99
VIII.1.b Kaş	101
VIII.1.c Burun	102
VIII.1.d Ağız	103
VIII.1.e Kulak	104
VIII.2 Gövde	104
VIII.2.a Cinsel Organ	105
VIII.2.b Göbek Deliğı ve Göğüsler	107
VIII.2.c El ve Ayaklar	108
IX. Bezemeler	109
IX.1 Baş Bezemeleri	109
IX.1.a Saç Bezemeleri	109
IX.1.a.1 Paralel Dikey Çizgiler	110
IX.1.a.2 İççe Açılar	110
IX.1.a.3 Hasır Örgü	111
IX.1.a.4 Kabartma Saç Bezemesi	111
IX.1.a.5 Oyuk Bezeme	112
IX.1.a.6 Zikzak Motifi	112
IX.1.a.7 Kabartma Zikzak Çizgiler	113

IX.1.a.8 Balık Kılçığı	113
IX.1.a.9 Çapraz Tarama	115
IX.1.a.10 İççe Açı ve Balık Kılçığı Kombinasyonu	116
IX.1.a.11 Zikzak Bezeme ve Eğik Çizgi Kombinasyonu	116
IX.1.b Saç Bandı	117
IX.1.c Küpe	117
IX.2 Boyun Bezemeleri	119
IX.2.a Paralel Yatay Çizgiler	121
IX.2.b Paralel Dikey Çizgi Taralı Bant	122
IX.2.c Balık Kılçığı	123
IX.2.d Çapraz Tarama	123
IX.2.e Saçak Çizgi	123
IX.2.f Paralel Eğik Çizgiler	124
IX.2.g Kabartma Zikzak Bezemeli Bant	124
IX.2.h Merkezi Noktalı Daire	125
IX.2.i Paralel Eğik Çizgilerle Taralı Bant	125
IX.2.j Kolye – Gerdanlık Kombinasyonları	125
IX.2.j.1 Paralel Yatay Çizgi + Zikzak Bezeme	125
IX.2.j.2 Paralel Yatay Çizgi + İççe Açı + Kabartma Zikzak Bezemeli Bant	126
IX.2.j.3 Paralel Yatay Çizgi + Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant+ Merkezi Noktalı Daire	126
IX.2.j.4 Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire	127
IX.2.j.5 Paralel Dikey Çizgi + Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire	127
IX.2.j.6 Kabartmalı Zikzak Bezemeli Bant + Merkezi Noktalı Çift Daire	128
IX.2.j.7 Kabartmalı Zikzak Bezeme + Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi	129

Noktalı Daire	
IX.2.j.8 Kabartma Zikzak Bezeme + Kabartma Bant + Çapraz Tarama	129
IX.2.j.9 Çapraz Tarama+ Kabartma Bant+ İççe Açı	130
IX.2.j.10 Paralel Yatay Çizgi + Saçak Çizgi+ Merkezi Noktalı Daire	130
IX.2.j.11 Balık Kılçığı+ Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi Noktalı Daire	131
IX.2.j.12 Paralel Dikey Çizgili Bant + Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi Noktalı Daire	131
IX.2.j.13 Paralel Dikey Çizgili Bant + Kabartma Bant + Merkezi Noktalı Daire	131
IX.2.j.14 Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi Noktalı Daire Kombinasyonu	132
IX.3 Gövde Bezemeleri	133
IX.3.a Ön Yüz Bezemeleri	133
IX.3.a.1 Merkezi Noktalı Daire	133
IX.3.a.2 Çapraz Bant/Kuşak	137
IX.3.a.3 Çapraz Tarama	143
IX.3.a.4 Zikzak Motifi	143
IX.3.a.5 Balık Kılçığı Taralı Bant	144
IX.3.a.6 Paralel Eğik Çizgi Taramalı Bant	145
IX.3.a.7 Paralel Çizgi	145
IX.3.a.8 Kemer / Püskül (?) Motifi	146
IX.3.a.9 Yuvarlak Oyuk	147
IX.3.a.10 Nokta Bezeme	147
IX.3.a.11 Çentik Bezeme	147
IX.3.a.12 Figüratif Bezeme	148
IX.3.a.12.1 İdol Tasviri	148
IX.3.a.12.2 El Motifi	149

IX.3.a.12.3 Aslan Tasviri	149
IX.3.a.12.4 İnsan Tasviri	149
IX.3.b Arka Yüz Bezemeleri	150
IX.3.b.1 Merkezi Noktalı Daire	150
IX.3.b.2 Çapraz Bant/Kuşak	151
IX.3.b.3 Çentik Bezeme	151
IX.3.b.4 İçi Oyuk Daire	151
IX.3.b.5 Balık Kılçığı	151
X. Kültepe İdollerinin Yorumlanması	152
XI. Sonuç	163
XII. Kaynakça İçinde Kullanılan Kısaltmalar	172
XIII. Kaynakça	174
XIV. Katalog İçinde Kullanılan Kısaltmalar	198
XV. Katalog	199
XVI. Harita, Levha ve Tablolar Listesi	254
XVII. Harita, Levha ve Tablolar	255
XVIII. Özet	
XIX. Abstract	

METİN İÇİNDE KULLANILAN KISALTMALAR

<i>age</i>	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
cm.	Santimetre
ETÇ	Eski Tunç Çağı
m.	Metre
MÖ	Milattan Önce
MTA	Maden Tetkik ve Arama
No.	Numara
vd.	ve devamı
ve diğ.	ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

ÖNSÖZ

“Eski Tunç Çağı’nda Kültepe İdolları” başlıklı bu çalışmada Kültepe – Kaniş kazılarında ele geçen ve geçmişte yaşamış insan topluluklarının dini inançlarını yansıtan en önemli kültür kalıntılarından biri olan idoller değerlendirilmiştir. 19. yy. sonlarından itibaren dünya müzelerine ve özel koleksiyonlara dağılan ve Kapadokya eserleri olarak tanımlanan grup içinde çivi yazılı tabletler ve boyalı seramikler yanında bu tip idoller de bulunmaktaydı. Kültepe’de başlatılan sistemli kazılar sonucunda bu tip eserlerin çıkış yeri kesinleşmiş ve literatürde “*Kültepe Tipi İdoller*” olarak anılmaya başlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında Kültepe’de 1948-2005 yılları arasında merhum Prof. Dr. T. Özgüç ve 2005-2010 arasında Prof. Dr. F. Kulakoğlu başkanlığında yürütülen kazılar sonucunda ele geçen örnekler yanında, Kültepe kökenli olarak çeşitli müze ve koleksiyonlarda yer alan eserler de değerlendirilmiştir. Anadolu’da kabaca binyıllık bir dönemi kapsayan Eski Tunç Çağı (MÖ 3000-2000), teknolojik gelişim ve toplumsal hayat anlamında son derece önemli gelişmelerin yaşandığı ve insanlık tarihi açısından kırılma noktalarından birini oluşturan bir dönemi temsil etmektedir. Bu çağ insanların dini inançlarını yansıtan en önemli maddi kültür kalıntılarından biri olan idoller, buluntu yerleri, kullanım şekilleri ve diğer özellikleriyle bu inançları yorumlamamıza olanak sağlamaktadır. “Tanrı” ve “Tanrıça” betimlemelerinin şematize edilmiş tipleri olarak ortaya çıkan idoller taş, mermer, kemik, metal ve kil gibi çok çeşitli malzemelerden üretilmişlerdir. Tipolojik ve kronolojik açıdan bir bütünlük içinde değerlendirilen örneklerle Kültepe idollerinin kendine özgü gelişimi ve özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde en büyük pay şüphesiz Kültepe’de 1948 yılında başlattığı sistemli kazıları 2005 yılındaki vefatına kadar aralıksız olarak

sürdüren hocamız merhum Prof. Dr. Tahsin Özgüç'e aittir. Bu vesile ile kendisini bir kez daha rahmet ve şükranla anmayı bir borç bilirim. Yayınlanmamış örnekler de dahil olmak üzere, bu eser grubunu çalışmama izin veren ve çalışmanın her aşamasındaki desteğiyle yolumu aydınlatan tez danışmanım ve Kültepe-Kaniş Kazıları Başkanı Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'na çok teşekkür ederim. Engin bilgi birikimi ve deneyimlerini benimle paylaşan ve her aşamada beni destekleyen Kültepe-Kaniş Kazıları Onursal Başkanı Prof. Dr. Kutlu Emre'ye de ne kadar teşekkür etsem azdır. Fikirleri ve önerileriyle beni yönlendiren Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'a da teşekkürlerimi sunarım. Müze çalışmalarım sırasında gösterdikleri ilgi ve yardımlarından ötürü ilgili müze müdürlüklerine ve Kayseri Müzesi uzmanlarından Gökhan Yıldız ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanlarından Asuman Alpagut ve Nuray Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam süresince beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarım Yrd. Doç. Dr. Sabahattin Ezer, Yrd. Doç. Dr. Levent Keskin ve Dr. İrfan Tuğcu'ya da çok teşekkür ederim.

Son olarak öğrenimim boyunca beni daima destekleyen aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Güzel ÖZTÜRK

Ankara, 2013

I. GİRİŞ

Pişmiş toprak, taş, metal, kemik ve ahşap gibi farklı malzemelerden üretilmiş ve şematize bir tasvir anlayışını yansıtan sanat eserleri olarak karşımıza çıkan idoller geçmiş toplumların dini inanış ve uygulamalarını anlamada en önemli buluntu gruplarından birini oluşturur. İdoller gerek biçimleri ve tasvir detayları, gerekse bulundukları arkeolojik kontekstler ışığında, bu konuda çok yönlü bilgiler edinilmesine ve farklı yorumlar yapılmasına olanak sağlamaktadırlar. Özellikle Anadolu’da, Neolitik Çağ’dan itibaren devam eden bir geleneğin yansıması olarak MÖ 3. Binyılda, diğer bir deyişle Eski Tunç Çağı’nda çok sayıda örnekle temsil edilen bu tip eserler, son derece şematize edilmiş bir tasvir anlayışını yansıtan, çoğunlukla yassı olarak üretilmiş eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı bölgelerde, değişik tipler altında görülmelerine karşın aynı anlayışın temsilcileri olarak değerlendirilen bu eserler, dini inançların yorumlanmasının yanında kimi zaman, farklı bölgeler arasındaki ilişkilere de ışık tutmaktadır.

“*Eski Tunç Çağı’nda Kültepe İdolları*” başlıklı bu çalışma kapsamında, çoğunluğu *alabaster*den olmak üzere taş ve kilden de üretilmiş olan toplam yüz yedi eser incelenmiştir. Önasya genelinde bugüne kadar “figürin” ya da “idol”leri ele alan birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Eser gruplarını genel olarak değerlendiren ya da bir merkeze özgü çalışmalar yanında, belirli bir bölge ve/veya dönemi ele alan çalışmalar da mevcuttur. Arkeoloji literatüründe 19. yy. sonlarından itibaren bilinen Kültepe idolları de, bu türde bir çok çalışma içinde incelenmiştir. Bunun yanında Kültepe kökenli eserler, Anadolu örneklerini ele alan az sayıdaki çalışmada da

değerlendirilmiştir¹. Ancak bugüne kadar Kültepe’de ele geçen tüm örnekleri bir arada inceleyen bir çalışma yapılmamıştır. 1948 yılında başlayan ve kesintisiz olarak devam eden kazılarda ele geçen örnekler yanında, Kültepe kökenli olarak çeşitli müze ve koleksiyonlara dağılan tüm eserlerin bir arada ele alınıp değerlendirildiği bu çalışmada, Kültepe idollerinin kronolojik ve tipolojik gelişimlerinin yanısıra, kendine has üslup özellikleri ve kullanım amaçları tüm yönleri ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Giriş ve sonuç bölümleri hariç çalışma toplam dokuz bölümden oluşmaktadır. Amaç, kapsam ve yöntemin tanıtıldığı ikinci bölümün ardından idol/figürin kavramlarının ve aralarındaki farkların irdelendiği ve bu konudaki yorumların özetlendiği üçüncü bölüm gelmektedir.

Dördüncü bölüm “Kültepe Kazı Tarihçesi ve Stratigrafisi”ne ayrılmıştır. Bu bölümde, özellikle tez kapsamını oluşturan ETÇ tabakaları daha detaylı olarak değerlendirilmiş ve idollerin ele geçtiği tabaka ve konumları ile ilgili bilgi verilmiştir.

“Kültepe İdollerinin Araştırma Tarihçesi” başlıklı beşinci bölümde, tez kapsamında ele alınan ve daha önce yayınlanan eserlerle ilgili olarak yapılan çalışmalar ayrıntılı bir şekilde, kronolojik açıdan ele alınmıştır.

Altıncı bölümü tipolojik değerlendirme oluşturmaktadır. Toplamda yedi ana tip ve bunlara bağlı çeşitli alt tipler çerçevesinde değerlendirilen eserler kronolojik bir açıdan ele alınmış, her tip altında benzer örneklerle yapılan karşılaştırmalarla tarihlendirme konuları üzerinde de durulmuştur.

¹ Bu çalışmaların ayrıntılı bir dökümü “Kültepe İdollerinin Araştırma Tarihçesi” bölümünde ele alınmıştır.

Yedinci bölümde Kültepe idollerinin yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler detaylı bir biçimde incelenmiştir. Sonraki iki bölüm idoller üzerinde görülen uzuv ve bezemelerin değerlendirilmesine ayrılmıştır. İdol başları üzerinde görülen göz, ağız, burun gibi betimlemelerin yanısıra birçok örnekte görülen cinsel uzuv tasvirleri kronolojik ve tipolojik açıdan ele alınarak değerlendirilmiştir. Bezemeler için de benzer bir yol izlenmiş, bunun yanında baş, boyun ve gövde bezemeleri olmak üzere üç farklı başlık içinde ele alınmışlardır.

Sonuçtan önceki son bölüm ise “Kültepe İdollerinin Yorumlanması” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kültepe idollerinin tanınmasıyla başlayan ve günümüze değin devam eden tarihlendirme ve yorumlamaya yönelik görüşler bir bütünlük içinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Yukarıda özetlenen çalışma planı doğrultusunda, tez kapsamında incelenen eserler bir bütün olarak değerlendirilerek, Kültepe idollerinin kronolojik ve tipolojik gelişimlerinin yanı sıra, kullanım amaçları ve anlamlarıyla birlikte farklı kültür bölgeleriyle olan olası etkileşimler ortaya konmaya çalışılmıştır.

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

II. 1. Konu

“*Eski Tunç Çağı’nda Kültepe İdolları*” başlıklı bu çalışmanın konusunu, Kayseri il sınırları içinde yer alan Kültepe’de ele geçen ve ETÇ’na tarihlendirilen idoller oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Kültepe’de 1948-2005 yılları arasında merhum Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve 2006-2010 yılları arasında Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında yürütülen kazılar sonucunda ele geçmiş örnekler yanında, çeşitli müze ve özel koleksiyonlara dağılmış ve Kültepe kökenli olarak belirtilen eserler de dahil olmak üzere toplam yüz yedi eser çalışmaya dahil edilmiştir. 19. yy. sonu ve 20. yy. başlarında eski eser piyasalarına Kapadokya kökenli olarak dağılan, Kültepe’de başlatılan kazılar sonrasında ise bu merkezden çıktığı anlaşılan ve literatüre “*Kültepe Tipi İdollar*” olarak geçen *alabasterden* (su mermeri) üretilmiş idollerin yanı sıra kilden ve farklı taş cinslerinden üretilmiş örnekler de mevcuttur.

II. 2. Amaç

Çalışmanın ilk hedefi ele alınan tüm idollerin tipolojik gelişiminin kronolojik bir açıdan değerlendirilerek ortaya konmasıdır. Bu doğrultuda, belirlenen tiplerin kronolojik gelişimi ile belirli dönem ve tabakalara özgü tiplerin olup olmadığının tespiti; ayrıca dönemler bazındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu hedef doğrultusunda idoller üzerinde tasvir edilen çeşitli uzuvlar ile baş, boyun ve gövde üzerinde yer alan bezemeler de dönem ve tabakalar bazında sınıflandırılarak değerlendirilmiş ve aynı şekilde kronolojik gelişim ile farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu aşamasındaki en büyük problemi, eserlerin büyük bir kısmını, ETÇ III dönemine tarihlendirilmekle birlikte tabakası

kesin olmayan örneklerin oluşturmalarıdır. Bu durum, tabakalar bazında tipolojik gelişim ve farklılıkların net bir şekilde izlenebilmesinde bazı sorunlar yaratmaktadır. Bu eserlerle ilgili önceki yayınlarda öne sürülen görüşler yanında, tez çalışması kapsamında form ve bezeme tipolojisi açısından elde edilen sonuçlar ile, bu eserlerin ait olabilecekleri tabakalar hakkında da bazı veriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmalara paralel olarak, Kültepe’de ele geçen örnekler ışığında, bu tip eserlerin yapılma amaçları, kullanım şekilleri ve dönemin inanç sisteminin değerlendirilmesi de amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında ele alınan malzemenin buluntu yerlerine ve durumlarına bağlı olarak, hem yapılar hem de idollerin işlevsel özellikleri hakkındaki görüş ve düşünceler değerlendirilmiş ve mümkün olduğunca bazı öneriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yukarıda sıralanan temel hedefler doğrultusunda, büyük çoğunluğunu Kültepe’ye özgü eserlerin oluşturduğu bu malzeme grubunun Anadolu ve Önasya Arkeolojisi açısından yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Kültepe’ye özgü olan tiplerin yanısıra, farklı bölgeler ile etkileşimler sonucu üretilmiş örneklerin de belirlenmesi ve bu tiplerin hangi tür ilişkiler sonucu ortaya çıktığının ve nasıl bir gelişim gösterdiğinin ortaya konması hedeflenmiştir.

II. 3. Kapsam

Tezin başlığından da anlaşılacağı üzere çalışma kapsamında değerlendirilen eserleri, Kültepe’de gerçekleştirilen kazılar sonucunda açığa çıkarılan idoller oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kültepe’de 1948-2005 yılları arasında merhum Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve 2006-2010 yılları arasında Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında yürütülen kazılar sonucunda ele geçmiş örnekler, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bunun yanısıra dünyada çeşitli müze ve özel koleksiyonlara

dağılmış ve Kültepe kökenli olarak belirtilen eserler de çalışmaya dahil edilmiştir. Söz konusu eserlerin tümü, Anadolu’da yaklaşık MÖ 3000-2000 yılları arasına karşılık gelen ETÇ’na tarihlenmektedir. Ancak, Kültepe kazılarında bugüne kadar ETÇ I dönemine ait hiçbir idol ele geçmemiştir. Ele geçen örneklerin tümü ETÇ II ve III dönemlerine aittir. Bu durumda tezin kapsadığı tarih aralığı, yaklaşık MÖ 3. Binyılın ikinci yarısı olarak sınırlandırılabilir. Başta Orta Anadolu olmak üzere, Anadolu genelinde ve Önasya’da çağdaş diğer merkezlerde ele geçen benzer örnekler de karşılaştırma açısından ele alınarak değerlendirilmiştir.

II. 4. Yöntem

Çalışma planı doğrultusunda ilk olarak tüm eserlerin ayrıntılı envanter kayıtları çıkarılmıştır. Bu doğrultuda Kayseri Arkeoloji Müzesi ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonlarında bulunan eserler yerinde incelenmiş, yeniden envanterlenmiş ve gerekli dokümantasyon işlemleri tamamlanmıştır. Bu kapsamda, restorasyon çalışmaları süren Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirinde yer alan örnekler hariç, her iki müzedeki eserlerin tanımları yapılarak, ölçüleri alınmış, çizim ve fotoğraf işlemleri gerçekleştirilmiştir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi teşhirindeki örnekler için gerekli çalışmalar ise kazı envanterlerinden ve yayınlar üzerinden tamamlanmıştır. Diğer müze ve özel koleksiyonlarda bulunan ve çalışmaya dahil edilen eserler için de aynı işlem yayınlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tüm bu veriler, eserlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesine olanak sağlayacak bir veri tabanına işlenmiştir². Kimi yayınlarda “*Kültepe Tipi*

² Metin içinde koyu renkle yazılan sayılar, eserlerin katalog numarasına karşılık gelmektedir.

İdoller” kapsamında değerlendirilen bazı eserler çalışma kapsamına dahil edilmemiş, ancak tipolojik karşılaştırmalarda bu eserlere değinilmiştir³.

İkinci aşamayı eserlerin tipolojik açıdan değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda eserler, öncelikle kronolojik olarak sınıflandırılmış ve daha sonra da genel formları baz alınarak tipolojik ayrımları yapılmıştır. Ana tip ayrımı yapılan eserlerin, boyun ve baş formları göz önüne alınarak alt tipleri de belirlenmiştir. Tipolojik olarak sınıflandırılan eserler, kronolojik bir açıdan ele alınarak değerlendirilmiş ve her tipin gelişim süreci ortaya konmuştur. Tarihlendirilme kapsamında yapılan yorumlarda eserler yalnızca form açısından değerlendirilmemiş, birlikte ele geçtikleri malzemelerle bir bütün olarak ele alınmışlardır.

Sonraki aşamayı eserler üzerinde gösterilen çeşitli uzuv ve bezemelerin değerlendirilmesi ve yorumlanması oluşturmaktadır. Çalışmanın bu kısmı iki ana bölüm olarak ele alınmıştır. Uzuvarın değerlendirildiği ilk grupta kimi örneklerde görülen cinsel uzuv tasvirlerinin yanında baş kısmında görülen kaş, göz, burun, kulak ve ağız gibi organlar incelenmiştir. Tüm bu unsurlar da tipolojik açıdan sınıflandırılarak kronolojik bir düzende ele alınmıştır. Bezemelerin değerlendirildiği ikinci grupta idol gövdelerinin ön ve arka yüzleri ile boyunlarında görülen her bir motif ve/veya kombinasyon ayrı bir tip olarak belirlenmiş; bunlar da aynı şekilde kronolojik bir düzende değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda gerek uzuvarın, gerekse

³ Özellikle yurtdışındaki bazı özel koleksiyonlarda görülen ve bazı araştırmacılar tarafından Kültepe kökenli olarak yayınlanan eserlerin orijinalliği ve kökeni konusundaki şüphelerimiz nedeni ile söz konusu eserler çalışma kapsamına dahil edilmemiştir (bkz. Bilgi 1975, Lev. IV, Fig. 14; Gündoğan-Aydingün 1997, s. 12, *Çizim* 1, s. 13, *Çizim* 2). Ayrıca, buluntu yeri Kültepe olarak yayınlanan ancak, bulundukları kontekst ve tabakalara ait herhangi bir bilginin olmadığı bir grup eser de çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır (bkz. Bilgi 2012, s. 228, No. 601; s. 303, No. 905, 911).

bezeme motiflerinin belirli tip ya da tabakalara özgü olup olmadığının saptanması ve kronolojik açıdan nasıl bir gelişim gösterdikleri (varsa) ortaya konmaya çalışılmıştır.

Elde edilen veriler ışığında, aynı kapsamda değerlendirilen ve tabakası belli olmayan idollerin, özellikle bezeme motifleri ve kombinasyonları açısından belirli tabakalara ait olup olamayacakları konusunda bazı yargılara varmaya çalışılmıştır.

Bezeme konusunda değinilen diğer bir nokta, belirli motif ya da kombinasyonların herhangi bir anlam (çeşitli giysi süsleri, kolye, gerdanlık, kemer vb.) ifade edip etmediklerinin saptanması ve yorumlanmasıdır. Bu kapsamda önceki bazı çalışmalarda ileri sürülen görüşler özetlenmiş ve tez kapsamındaki malzeme bu yönde değerlendirilmiştir.

Yukarıda aşamaları belirtilen çalışma planı doğrultusunda, çok az sayıda merkezde benzerleri bulunan ve arkeoloji literatüründe “*Kültepe Tipi İdoller*” olarak bilinen bu ünik buluntu grubunun tipolojik ve kronolojik gelişimi tüm yönleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, tez kapsamında ele alınan diğer tipler ve Anadolu başta olmak üzere Önasya’daki diğer merkezlerde ele geçen benzer örneklerle yapılan karşılaştırmalar yoluyla olası etkileşimler ve ilişkiler de değerlendirilmiştir. Hemen hemen aynı tasvir anlayışının bir yansıması olarak az ya da çok, benzer forma sahip idoller birçok bölgede ve merkezde görülmektedir. Ancak, Kültepe idollerinin büyük bir kısmını bu açıdan ünik tipler oluşturmaktadır. Bu nedenle karşılaştırma ve paralellikler açısından gerek malzeme gerekse form olarak en yakın örnekler seçilmeye çalışılarak daha kapsamlı ve doğru sonuçlara ulaşılması hedeflenmiştir.

III. İDOL ve FİĞÜRİN KAVRAMLARI

Arkeoloji literatüründe “idol” olarak tanımlanan grubu, “Tanrı” ya da “Tanrıça” betimlemeleri olarak yorumlanan, şematize ve çoğunlukla yassı biçimde üretilmiş eserler oluşturmaktadır. Yunanca “*eidolon*” ve Latince “*idolum*”dan gelen idol kelimesi imge, görüntü, kopya, simge gibi anlamlara sahiptir. Arkeolojik açıdan ise, “Tanrı” ya da “Tanrıça” betimleri veya tanrıların yerine geçen simgesel betimler anlamında kullanılmakta, aynı zamanda din ve belki büyüyle ilgili bazı soyut düşüncelerin çok şematik bir biçimde soyutlaşması olarak da nitelendirilmektedir⁴.

Yazı öncesi toplumların dini inanç sistemlerini yorumlamada kullanılan en önemli maddi kültür kalıntılarından bir grubu oluşturan idoller, kil, taş, metal, kemik ve ahşap gibi çok farklı malzemelerden üretilmişlerdir. Üst Paleolitik Çağ’dan itibaren görülen ve çoğunlukla tanrıça tasvirleri şeklinde yorumlanan kadın figürinlerinin gelişiminin bir sonucu olarak (?), daha soyut ve şematize eserler olarak ortaya çıktığı önerilen idoller, Anadolu’da özellikle MÖ 3. Binyıl başından itibaren yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Genelde aynı kapsamda ele alınan “figürin” ve “idol”leri konu alan birçok çalışma yapılmıştır. Ancak özellikle eski tarihli bazı yayınlarda “figürin” ve “idol” kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı, ya da tek bir başlık altında toplandığı görülmektedir. Bu nedenle, aynı inanın farklı temsilcileri olarak “figürin” ve “idol” kavramlarının terminolojik açıdan ele alınıp aralarındaki farkın ortaya konması oldukça önemlidir.

⁴ Umurtak 1997a, s. 834.

“Figürin” ya da “heykelcik” olarak tanımlanan eserler üç boyutlu, tam plastik biçimde işlenmiş, küçük boyutlu insan ve hayvan tasvirleridir⁵. İdoller ise çoğunlukla yassı biçimde işlenmiş olup, tanrı ya da tanrıçaların betimlendiği şematize örnekler olarak yorumlanmaktadır. İki grup arasındaki en büyük fark figürinlerin plastik, idollerin ise yassı, ve şematik olarak işlenmiş olmalarıdır. Çoğunlukla soyut bir betimlemeye sahip idollerde, uzuvlar ve diğer detaylar nadiren belli edilirken, figürinlerin çoğu doğala yakın biçimde işlenmiş plastik örneklerdir. Figürinlerde tanrı ya da tanrıçalar da tasvir edilmekle birlikte, farklı kullanım amaçlarına ve alanlarına sahip insan ve hayvan tasvirleri de sıkça görülmektedir. Buna karşın idollerin neredeyse tamamı tanrı/tanrıça tasvirleri ya da onlarla ilgili simgesel objeler olarak değerlendirilmektedir.

Önasya coğrafyasında ortaya çıkan figürin ve idolleri konu alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Tüm bölgeyi değerlendiren çalışmalar yanında, belirli bölge ve dönem sınırlamalarına sahip araştırmalar da mevcuttur. Bu tip çalışmalarda tipolojik ve kronolojik gelişim yanında, figürin ve idollerin yorumlanması, kullanım amaçları ve şekilleri ile temsil ettikleri düşüncenin ortaya konmasına da çalışılmıştır, ancak bu konuda tam bir görüş birliği mevcut değildir. Özellikle figürinlerin yorumlanması ve neyi temsil ettikleri konusundaki tartışmalar günümüzde halen devam etmekte ve arkeolojik düşünce sistemi içerisindeki en önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır.

Neolitik ve Kalkolitik Çağ'lara ait figürinlerin ilk kez Petrie ve Evans tarafından, sırasıyla Mısır ve Girit'te açığa çıkarılmasını takip eden dönemlerde, Avrupa'da Paleolitik döneme ait benzer kadın heykelciklerinin/figürinlerinin de

⁵ Umurtak 1997b, s. 783.

bulunmasıyla birlikte, bu tür eserler daha çok doğurganlık ve bereketle bağlantılı olarak “Ana Tanrıça” ile ilişkilendirilmiş ve ilk dönemlerde bunun karşısındaki görüşler pek destek bulmamıştır⁶. Bu görüşü takip eden arkeologlar, Paleolitik Çağ figürinlerinin “Ana Tanrıça” tasvirlerini yansıttığını ve Neolitik Çağ figürinlerinin de fonksiyon ve üslup açısından bunların devamı olduğunu kabul etmişlerdir⁷. Sonraki dönemlerde görülen figürinlere de kültürel bir anlam yüklenmektedir. Bu nedenle çoğunlukla “idol” ya da “tanrıça” terimleri ile ifade edilmektedirler. Daha nadiren de olsa bu tür örnekler rahibe ya da tapınan figürler olarak da yorumlanmaktadır⁸.

Önasya’nın geneli için bu tarz figürinler, çok az istisna hariç olmak üzere, başından itibaren ya “Ana Tanrıça” tasvirleri ya da onunla bağlantılı ve doğurganlığı simgeleyen amuletler/simgeler olarak yorumlanmış, bunun yanı sıra belirli tip idoller/figürinler için farklı tanrıça isimleri de ortaya atılmıştır⁹. “Ana Tanrıça” yorumuna ilaveten en çok kullanılan yorumlar ritüel, din ve ruhani yaşamla ilgili olanlardır. Bununla bağlantılı olarak birçok araştırmacı figürinlerin bu yönde bir fonksiyonu olduğunu öne sürmektedir¹⁰.

Buna karşın geleneksel “Ana Tanrıça” yorumunu kesin bir biçimde reddeden ve figürinlerin farklı anlamları olduğunu ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilmeleri gerektiğini öne süren çok sayıda araştırmacı mevcuttur¹¹. Örneğin McDermott,

⁶ Ucko 1968, s.409, bu konuyla ilgili geniş bilgi ve tarihçe için bkz. s. 409 vd.

⁷ Ştefan 2005-2006, s.71.

⁸ Obladen-Kauder 1996, s. 259; bu konuda daha kapsamlı bir literatür için özellikle bkz. dipnot 684.

⁹ Ucko 1968, s. 416.

¹⁰ Bailey 2005, s. 12.

¹¹ Ana Tanrıça yorumuna karşı eleştiriler için bkz. Ucko 1968, s. 417 vd. ve özellikle Bailey 2010, s. 117 vd.

Venüs Figürinleri olarak da bilinen Üst Paleolitik heykelciklerinin “Ana Tanrıça” ya da farklı bir üst kavramı yansıtmaktan ziyade dönemin sıradan kadınlarının (özellikle hamile kadınların) kendi vücutlarını, kendi bakış açılarıyla tasvir ettikleri eserler olarak yorumlamış ve deneysel çalışmalarla bu benzerliği ortaya koymaya çalışmıştır¹². Geleneksel ana tanrıça yorumuna karşın figürinlerin kendileri ve bulundukları arkeolojik kontekst bağlamında değerlendirilmeleri sonucunda, etnografik çalışmalarla da desteklenerek farklı yorumlar ortaya konabilmektedir. Bunlardan en yaygın iki görüş, figürinlerin mezarlara ölen kişinin eşi yerine geçecek küçük tasvirleri yansıttığı¹³, diğeri ise bunların oyuncak bebekler olduğu yönündedir¹⁴. Bu durumda bunların hem profan bir kullanımı olduğu, hem de bunlarla oynayan çocukları koruyucu bir güce sahip oldukları belirtilmektedir¹⁵.

Figürinlerin, dini alan dışında bir kullanımının ve anlamının olmasına yönelik en önemli kanıt olarak bunların buluntu durumları ve yerleri gösterilmektedir. Figürinler; evler, çöp çukurları, ocak yanı, sokak gibi birçok evsel alanda ve kırılmış, aşınmış ya da parçalanmış olarak da ele geçebilmektedir. Bu bağlamda, figürinlerin mezarlar ya da tapınak benzeri mekanlar yanında, yerleşimlerde farklı kontekstlerde de çok sayıda ele geçmeleri, bunların sadece ölü kültüne ya da dini ritüellere yönelik olarak üretilmediklerinin kanıtı olarak yorumlanmaktadır¹⁶. Bu kapsamda Hodder dişi karakter gösteren eserleri *domus* kavramıyla ve *evcilleştirme (domestication)* süreciyle ilintili olarak görmektedir. Yerleşimin üretim ve sembolik aktiviteler için

¹² McDermott 1996, s. 227.

¹³ Ucko 1968, s. 420.

¹⁴ Ucko 1968, s. 421; Obladen-Kauder 1996, s. 259. Etnografik araştırmalar ışığında figürinlerin oyuncak olarak kullanımına yönelik bir araştırma için bkz. Dietrich 2011.

¹⁵ Ucko 1968, s. 421.

¹⁶ Dietrich 2011, s. 88.

önemli bir merkez olduğunu belirterek, gıda üretimi/hazırlığı ve saklanması, korunma, barınma ve kadın ile çocuklar açısından bir gömü alanı olarak önemli bir alanı yansıttığını ve bu durumun figürinlerin yerleşik kontekstlerde, özellikle ocak ve çukurlarda sıkça bulunmasını açıkladığını belirtmektedir¹⁷. Çatalhöyük'te görülen belirli uygulamalar ışığında figürinlerin çeşitli işlevler yanında, öncelikle dileklere ulaşmada ya da onların gerçekleşmesinde araç olarak kullanıldıklarını belirterek, çok küçük olmalarının nedenini de yalnızca kısa süreli “eylemler” için kullanılmaları ve daha sonra atılmaları olarak yorumlamaktadır¹⁸.

Figürin ya da idolleri farklı şekilde ele alan araştırmacılar, geleneksel bakış açısının bu tip eserleri değerlendirmede bizleri yanlış yönlendirdiğini ve değişik açılardan yaklaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Alternatif görüşler konusunda en önde gelen araştırmacılardan biri olan Bailey, geleneksel bakış açısında, arkeologların figürinleri tanrı, tanrıça ya da ritüelle bağlantılı imgeler olarak yorumladıklarını, ancak bu görüşün ne felsefi ne de arkeolojik bir dayanağının olmadığını belirtmekte ve figürinleri prehistorik toplum bireyleri olarak okumanın ve değerlendirmenin daha doğru olacağını iddia etmektedir¹⁹. Bailey'e göre figürinleri anlamada ve yorumlamada esas olan doğru soruları sormaktır; özellikle çok sayıda kırık ve parça halindeki örneğin ele geçtiği durumlarda tipolojik analogiler ve benzeri çalışmalar doğru sonuca ulaştırmaktan uzaktır. Her şeyden önce, neyin figürin olarak tanımlanacağını; sıradan bir taş, kemik ya da metal nesnenin ne zaman bir figürin olarak adlandırılacağını doğru bir şekilde tespit edilmesi gereklidir²⁰. Ona göre

¹⁷ Hodder 1990, s. 45.

¹⁸ Hodder 2006, s. 194.

¹⁹ Bailey 1994, s. 321.

²⁰ Bailey 2005, s. 15.

figürinler, birer tasvir olarak, bir şekilde gerçekliğin yorumudur ya da daha doğrusu birçok gerçekliğin farklı şekillerde gösterilen yansımalarından biridir. Ancak her tasvir, gerçekliğin belirli bir medya aracılığıyla yorumlanması sonucunda gözlemciyi belirli ve kesin bir şekilde etkileyen bir olgudur; bu bağlamda figürinler o dönem toplumunun ya da o toplumun belirli kesitlerinin direkt yansımaları değildir. Bailey'e göre figürinler, asla toplumun, sosyal yapının ya da politik ilişkilerin direkt bir yansımalarını sunmaz²¹.

Paralel bir şekilde a Campo da, figürinlerin özel karaktere sahip objeler olduğunu ve bunların sahip oldukları fonksiyon ya da fonksiyonların her zaman açık olmadığını belirtmektedir²². Her zaman için, bu tür eserlerin tam anlamını ya da fonksiyonunu ortaya koymak mümkün olmayabilir, ancak bu eserleri yapanlar ve kullananlar tarafından oldukça önemli olan bu olası anlamlarını ortaya koymak için önerilerde bulunulabilir.

Prehistorik dönem figürinleri konusunda en kabul gören çalışmalardan birini gerçekleştiren Ucko'ya göre bu tarz eserlerin yorumlanmasında kullanılabilecek dört olası metod mevcuttur²³:

1. Figürinlerin kendilerinin incelenmesi,
2. Figürinlerin ele geçtiği arkeolojik kontekst,
3. Söz konusu bölge/alan için daha geç dönemlerdeki tarihsel kayıtlar ve kanıtlar,

²¹ Bailey 2013, s. 245.

²² a Campo 1994, s. 2.

²³ Ucko 1962, s. 38.

4. Konuyla ve bölgeyle bağlantılı antropolojik/etnolojik çalışmalar/kayıtlar ve kanıtlar.

Bu şekilde yapılacak kapsamlı ve bütünleştirici bir çalışma sonucunda figürinleri daha doğru yorumlamak ve karakterlerini ortaya koymak mümkün olabilecektir.

Anadolu örneklerini değerlendirdiğimizde ise, diğer kültür bölgelerine oranla figürin ve idol ayrımının biraz daha net bir şekilde ortaya konabildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte anlamları ve temsil ettikleri inanış ya da ifadeyle ilgili tam bir görüş birliği olduğu söylenemez. Bilgi, Neolitik dönemden itibaren doğal biçimde işlenen insan figürlerinin, Erken Kalkolitik dönemde kısmen stilize edilmeye başlandığını ve bu sürecin Geç Kalkolitik Çağ'da artarak devam ettiğini²⁴, ETÇ'nda ise tam stilize ya da soyutlaşmış insan figürleri halini aldığını belirtmektedir²⁵. Kullanım amaçları açısından değerlendirildiğinde Obladen-Kauder, Demircihöyük'te ele geçen çok sayıda figürinin/idolün, buluntu durumları ve yerlerinin her zaman buna yönelik bir kanıt sunmasa da, mutlaka dini bir kullanım alanlarının olduğunu belirtmektedir²⁶. Bununla birlikte, gerçek anlamlarının yanında, dileklerin gerçekleşmesine yönelik bir kullanımları da söz konusu olmalıdır²⁷.

Öntarihte Anadolu idollerini kapsamlı bir şekilde değerlendiren T. Özgüç, idollerin farklı yerlerde ve kırık olarak ele geçmelerinin idollerin karakterini yansıtmayacağını savunmakta, bunun höyüklerdeki tahribat ve yangın gibi olaylar sonucu eserlerin çoğunun *in situ* konumunu kaybetmesiyle ilişkili olacağını

²⁴ Bilgi 1975, s. 202 vd.

²⁵ Bilgi 1980, s. 7.

²⁶ Obladen-Kauder 1996, s. 257 vd.

²⁷ Obladen-Kauder 1996, s. 258.

belirtmektedir²⁸. Özgüç, belirli tasvir kanunlarına ve aynı ifade prensiplerine göre yapıldıklarını belirttiği idollerin olası anlamlarını on madde haline sınıflandırmış ve bunları üç ana grup içinde toplamıştır²⁹:

1. Dini anlamları olduğu ve büyük Ana Tanrıça kültüyle bağlantılı oldukları,
2. Ev ve aileyi koruyan yan tanrılarla, sihirli ve büyülü kuvvetlerinin yardımıyla insanları her türlü kötülükten kurtaran ve madde halindeki kutsal resmin içinde tecelli eden iyi bir ruhu temsil ettikleri,
3. Dini-manevi anlamlarından ziyade maddi, cinsi ve oyuncak gibi profan bir anlamları olduğu.

Ele geçen örnekler ve çevre kültür bölgelerindeki paralel eserler ve sonraki dönemlerde yazılı belgeler ışığında edinilen bilgiler doğrultusunda T. Özgüç, idollerin profan anlamlarının kesinlikle söz konusu olamayacağını ve Anadolu idollerinin baş tanrıçanın çeşitli şekillerdeki tasvirleri olduğunu belirtmektedir³⁰. Anadolu'da ETÇ'nda görülen figürin ve idollerin çoğunu kadın tasvirleri oluşturmaktadır. İdoller kapsamında ele alınan ve daha şematize olarak üretilmiş bu eserler, bereket ve çoğalma olgusuna dikkat çeken ve dini anlamları olan nesnelerdir. Gerek ritüelle bağlantılı alanlarda ve mezarlarda, gerekse günlük yaşamla ilgili alanlarda ele geçen idoller, bu anlayışın bir temsilcisi olarak halkın dini ritüellerinin ya da inançlarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

²⁸ Özgüç T. 1943, s. 65-66.

²⁹ Özgüç T. 1943, s. 66-67.

³⁰ Özgüç T. 1943, s. 68.

IV. KÜLTEPE/KANIŞ-NEŞA

IV. 1. Konumu

Kültepe, Kayseri ilinin 20 km kuzeydoğusunda, Kayseri-Sivas karayolunun 20. km'sinde yer almaktadır. Erciyes Dağı'nın hemen eteğindeki ovanın ortasında yer alan merkez, daire şeklindeki bir höyük/tepe ve bunun eteklerinde yer alan aşağı şehir (*Karum*) olmak üzere iki bölümden oluşur. 550 x 450 m. çapındaki höyük, etrafındaki ovadan 20 m. yükseklikte yer almaktadır. Aşağı şehir ise höyüğün etrafını yarım ay şeklinde üç yönden (kuzey, güney ve doğu) çevirmektedir³¹. Höyüğün batısı eski çağlarda geniş bir alana yayılan Engir gölü suları, günümüzde ise Engir bataklığı ile çevrilidir³².

IV. 2. Araştırma Tarihçesi

Kültepe, 1881 yılında eski eser pazarlarına dağıtılan ve arkeoloji literatürüne “*Kapadokya Tabletleri*” olarak geçen çivi yazılı belgelerin ortaya çıkmasıyla tanınmıştır. Bu tarihte Th. G. Pinches höyük alanını ziyaret etmiş, daha sonra 1893-94 yıllarında E. Chantre, 1906'da da H. Winckler ve H. Grothe tarafından Tepe'de kısa süreli kazı ve sondajlar yapılmıştır. Bu üç araştırmacıdan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte kazı izni alan B. Hrozný, başkanlığını yaptığı Çekoslovak ekiple birlikte 1925 yılında geniş bir alanda kazı çalışmalarına başlamıştır³³. Hrozný de, kendisinden önceki diğer üç araştırmacı gibi Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait tabletleri bulma hevesiyle önce höyüğün ortasına yakın alanda yer alan sitadel kısmında kazmış, ancak burada herhangi bir tablete rastlayamayınca

³¹ Özgüç T. 1950, s. 13.

³² Kulakoğlu 2009, s. 21.

³³ Özgüç T. 2005, s. 8-9.

arabacısından gelen ihbar üzerine höyüğün eteklerinde yer alan Karum'da ilk kez kazıya başlamıştır. Hrozny, Karum'da kazmaya başladığı tarlada asıl amacına ulaşarak kısa sürede açığa çıkardığı ve satın aldığı 1000'e yakın tabletin bir kısmını İstanbul Müzesi'ne bırakırken bir kısmını da çalışmak üzere Çekoslovakya'ya götürmüştür³⁴. Hrozny'nin Kültepe'den ayrılması ve bir daha dönmemesiyle birlikte 1948 yılına kadar araştırma ve kazılara ara verilmiştir.

Kültepe ve Karum'da ilk sistemli kazılar Türk Tarih Kurumu adına Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi merhum Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün başkanlığını yaptığı, eşi ve meslektaşı Prof. Dr. Nimet Özgüç'ün de yer aldığı heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. T. Özgüç'ün 2005 yılındaki vefatından sonra, Prof. Dr. Kutlu Emre'nin onursal başkanlığı ve Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun kazı başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılar sürdürülmektedir.

IV. 3. Stratigrafisi

1948 yılında T. Özgüç tarafından başlatılan ve kesintisiz olarak devam eden sistemli kazılar sonucunda Höyük'te 18, Karum alanında ise 4 kültür katı tespit edilmiştir. Her iki alanda da tabakalar yukarıdan aşağıya, yani yeniden eskiye doğru numaralandırılmış, ancak iki alanın birbirinden ayrılması için Karum'daki tabakalar Romen rakamlarıyla tanımlanmıştır. Karum alanında tespit edilen en erken tabaka IV-III. tabakalardır. Bu tabakalarda ETÇ'na ait herhangi bir kalıntı ve kültür malzemesi ele geçmemiştir.

Höyük ve Karum'da tespit edilen tabakaların temsil ettikleri dönemler ve birbirleriyle olan çağdaşlıkları ise şu şekildedir³⁵:

³⁴ Emre 2011, s. 20.

³⁵ Özgüç T. 1999, s. 4; Kulakoğlu 2011a, s. 41, Tablo 1; Kulakoğlu 2011b, s. 1014, 1019.

<u>Kaniş</u>		<u>Karum</u>	<u>Mezopotamya</u>
1	Roma Dönemi		
2			
3	Helenistik Dönem		
4	Demir Çağı		
5			
6	Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın geç evresi	Ia	
7		Ib	
8	Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın erken evresi	II	
9	Geçiş Çağı	III-IV	
10			
11 a/b	Eski Tunç Çağı III		Post Akad-III. Ur'un erken evresi
12			Akad-Post Akad Dönemi
13			Er Hanedan III'ün geç evresi
14	Eski Tunç Çağı II		Er Hanedan II Dönemi
15			
16			
17			
18	Eski Tunç Çağı I		Cemdet Nasr - Er Hanedan I Dönemi

Höyük'teki son iki kültür katını temsil eden Roma (1.-2. tab.) ve Helenistik (3. tab.) dönemlerinde Kültepe, Kayseri'nin gölgesinde kalmış küçük, fakat stratejik

önemi olan bir şehirdir³⁶. Kültepe, söz konusu dönemlerin sonlarına doğru terk edilmiş ve bir daha yerleşim görmemiştir. Bu dönemlerde Kaniş Karumu'nun doğu kesimi ise mezarlık olarak kullanılmıştır.

Bu dönemlerin hemen altındaki tabakalar (4. ve 5. tab.) ise Geç Hitit Çağı ile temsil edilmektedir. Kültepe bu dönemde Büyük Tabal Ülkesi'ne bağlı krallıklardan birinin merkezidir. MÖ. 10-8. yüzyıl arasında güçlü varlığını koruyan Kültepe, MÖ 8. yüzyılın sonlarında Asurlular tarafından zapt edilerek stelleri, heykel ve kabartmalı ortostatları tahrip edilmiştir³⁷.

MÖ 2. binyıla gelindiğinde Kültepe bu dönemde, Anadolu'daki en büyük krallık olan Kaniş Krallığı'nın başkentidir³⁸. Tepede 6-10. tabakalar ile temsil olunan bu dönemin Kaniş Karumu'ndaki çağdaşı Ia/b-IV. tabakalardır. Kaniş'te, söz konusu tarihlere ait tabakalardan 7. yapı katında ele geçen yazılı belgelerden adlarını bildiğimiz beş Kaniş Kralı'nın da oturduğu büyük bir saray yapısı ve aralarında 40 m. mesafe bulunan aynı plana sahip iki büyük tapınak ile bir tane resmi depo binası mevcuttur. Tepede Koloni Çağı'nın erken evresine tarihlenen ve 7. katın yangın enkazı altındaki 8. katta ise iki farklı saray yapısı açığa çıkartılmıştır³⁹. Kültepe'nin Karum alanının bu dönemler ile çağdaş olan tabakalarında (Ia/b-II) ise Asur'dan gelen tüccarların ve Anadolu'nun yerli halkının yaşadığı evler ile atölyeleri bulunmaktadır⁴⁰.

Tepe'deki 9-10. tabakalar, Karum'daki III-IV. tabakalar ile çağdaştır.

³⁶ Özgüç T. 1999, s. 4; Kulakoğlu 2012, s. 208.

³⁷ Özgüç T. 1999, s. 4.

³⁸ Özgüç T. 2005, s. 6.

³⁹ Özgüç, T. 2005, s. 88-114; Kulakoğlu 2011a, s. 41, Tablo 1; Kulakoğlu 2012, s. 208-209.

⁴⁰ Kulakoğlu 2011a, s. 41 vd.

IV. 3. a. Kültepe’de Eski Tunç Çağı

IV. 3. a. 1. Eski Tunç Çağı III Dönemi (11-13. Tabakalar)

Kültepe-Kaniş’de ETÇ III dönemi en sonuncusu iki safhalı olan üç ayrı (11a-b-, 12 ve 13) tabaka ile temsil edilmektedir⁴¹. Bu dönem, Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile yakın ilişkilerin kurulduğu Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın öncüsü ve hazırlayıcısıdır⁴². Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Kaniş Krallığı’nın başkenti olan Kültepe, bu dönemde de bir uluslararası ticaret merkezidir⁴³. Kültepe’nin söz konusu yapı katlarından ele geçen ve komşu coğrafyalarla ilişkileri kanıtlayan ithal malzemelere rağmen, yazının kullanıldığı gelişmiş güneyli toplumların aksine Anadolu halkı yazıyı henüz bilmemektedir. Protohistorik devirlerini yaşamakta olan Anadolu’da bu döneme ait en eski bilgiler Akad İmparatorluğu’nun kurucusu Sargon (M.Ö 24-23 yy) ve torunu Naramsin’in icraatlarının anlatıldığı metinlerdir. “*Şar tamhari* = Savaşın Kralı” olarak tanınan ve Boğazköy’de bulunan, MÖ 1400 yıllarına tarihlendirilen bir tablette, Akadlı Sargon’un, günümüzde büyük olasılıkla

⁴¹ T. Özgüç, “*Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi*” isimli yayınında Kültepe’nin ETÇ’na ait tabakalarını yeniden eskiye doğru a, b ve c olmak üzere üçe ayırmıştır (Özgüç T. 1963, s. 34) . Özgüç daha sonra 1986 yılında kaleme aldığı yayınında söz konusu tabakalar için a = 11, b = 12 ve c =13 şeklinde bir eşitleme yapmış ve 11. tabakayı da kendi içinde a , b olarak iki farklı evreye ayırmıştır (Özgüç T. 1986, s. 31). 1993 yılında yayınlanan “*Alabaster Idols and Statuettes from Kültepe*” başlıklı yayınında ise 11. tabakayı a, b ve c olmak üzere üç ayrı tabakaya ayırmıştır (Özgüç T. 1993, s. 511, 514). Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında 2009-2012 yılları arasında Höyük’te gerçekleştirilen kazılarda 11. tabakanın a ve b olmak üzere iki ayrı yapı katından oluştuğu ve 11c tabakasına ait olarak değerlendirilebilecek herhangi bir mimari kalıntının şimdilik mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Bu bilgiyi benimle paylaşan hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu’na bir kez daha teşekkür ederim.

⁴² Kulakoğlu 2009, s. 21.

⁴³ Kulakoğlu 2011a, s. 40 vd.

Acemhöyük olduğu düşünülen *Purušanda*'ya yaptığı sefer anlatılmaktadır. Burada, *Purušanda* kralı Nur-Daggal'ın baskılarından kurtulmak isteyen tüccarların çağrısı üzerine, Sargon'un Anadolu'ya sefer düzenlediği yazılmaktadır⁴⁴. Söz konusu metinde Sargon'un *Purušanda*'ya kadar olan yolları sorması ve ona bu yolun güçlüklerinin anlatılması MÖ 3. bin Anadolu coğrafyasını da öğrenmemiz açısından önemlidir. Boğazköy'de bulunan bir başka yazılı belge, Sargon'un torunu Naramsin'in icraatlarını anlatmaktadır. Bu yazılı belgede, Naramsin'in, içlerinde Kaniş ve *Purušanda* krallarının da bulunduğu toplam 17 krala karşı savaşarak bunları yendiği belirtilmiştir⁴⁵. Diyarbakır yakınındaki Pir Hüseyin köyünde bulunan ve Kral Naramsin'in ismi geçtiği için ona ait olduğu anlaşılan diyorit stel parçası üzerindeki kitabede Naramsin'in bir bina inşa ettiği yazmaktadır⁴⁶. Söz konusu eser de hem dönem hakkında bize bilgi vermesi açısından hem de Akad Krallığı'nın siyasi sınırlarına ışık tutması açısından önemlidir.

IV. 3. a. 1. a. Mimari

Kültepe'de ETÇ III dönemi, sonuncusu iki evreli olmak üzere üç yapı katı ile (13, 12, 11a/b) temsil edilmektedir⁴⁷. Her biri diğerinin üzerine inşa edilmiş, kalın duvarlara sahip dikdörtgen veya kareye yakın plana sahip anıtsal binaların varlığı bu dönemin mimari karakteridir.

Kültepe'nin ETÇ III dönemine ait tabakalarından en yenisi olan 11. yapı katının erken evresinde (11b) uzunluğu 22.5 genişliği 24 metre, kare planlı olan ve

⁴⁴ Westenholz 1997, s. 102-103

⁴⁵ Westenholz 1997, s. 246-251; Van De Mieroop 2000, s. 138-139; Özgüç, T. 2005, s. 3; Kulakoğlu 2011a, s. 41.

⁴⁶ Unger 1934, s. 17-18, Lev. I, Res. 2.

⁴⁷ Özgüç T. 1986, s. 31.

çağdaşı yapılara göre monumental olarak nitelendirilebilecek bir yapı açığa çıkartılmıştır (**bkz. Lev. 2**). Yapının temeli küçük taşlarla, üst kısmını oluşturan duvarlar ise büyük kerpiçlerle örülmüştür. Ortasında büyük bir salon ve bu salonu çeviren birden fazla odaya sahip yapının duvarlarını birbirlerine karşılık gelecek şekilde içten ve dıştan destekleyen kerpiç plasterler yer almaktadır. T. Özgüç, bu plasterlerin çatıyı ya da salonun tavanını taşımak için yapıldığını belirtmiştir⁴⁸. Söz konusu yapının salonunun ortasında çapı 4.3 m. olan büyük bir ocak açığa çıkartılmıştır. Yapının duvarları büyük çam direklerle desteklenirken kuzey, doğu ve batı duvarında kerpiçten yapılmış, beyaz sıvalı oturma bankları mevcuttur. T. Özgüç, bu bankların oturmak ya da yatmak için kullanılan platformlar olduğunu belirtmektedir⁴⁹. Binanın tümü şiddetli bir yangınla tahrip olmuştur. Yapının içinden arkeolojik malzemenin çok az ele geçmesinden dolayı yangından önce binaların boşaltılmış olduğu düşünülmektedir⁵⁰. Bina içerisine adak olarak bırakılmış *alabaster*den yapılmış idol ve heykelcikler bu binanın mabet olarak yorumlanmasını sağlamıştır⁵¹.

Bu tabakanın hemen altında 12. tabakaya ait megaron benzeri plana sahip monumental bir yapı daha yer almaktadır (**bkz. Lev. 1**). T. Özgüç tarafından tapınak olabileceği belirtilen bina, Troya II'nin en büyük megaronu ile mukayese edilmiştir⁵². Söz konusu yapının plan açısından benzerliği, aynı zamanda iki bölge arasındaki

⁴⁸ Özgüç T. 1986, s. 34.

⁴⁹ Özgüç T. 1986, s. 34.

⁵⁰ Özgüç T. 1986, s. 34.

⁵¹ Kulakoğlu 2012, s. 209.

⁵² Özgüç T. 1963, s. 35, Plan I, Fig. I.

ilişkilere kanıt olarak da gösterilmiştir⁵³. Taş temelli bu yapının ortasında büyük bir salon ve bunun etrafında boyutları değişen çok sayıda oda yer almaktadır. Salonun ortasında ise çatıyı taşıyan dört direk ve ortada da yuvarlak bir ocağın olduğu T. Özgüç tarafından belirtilmiştir. 11. tabakaya ait binada olduğu gibi 12. tabaka yapısının odalarında da beyaz sıvalı kerpiç banklar-uyku platformları yer almaktadır. Yapının salonu ve odalarının tabanı üstünde *alabaster* idoller ve güneyden ithal edilmiş seramiklerle birlikte kil figürinler de ele geçmiştir. T. Özgüç hem 11. hem de 12. tabakalarda açığa çıkartılan bu anıtsal yapıların, Hitit İmparatorluk yapılarına yaklaşan bir ölçüde olduklarını ve ETÇ'nin son safhasında Kayseri ovasında da monumental binaların inşa edildiğine kanıt olduklarını belirtmiştir⁵⁴.

T. Özgüç 12. tabakaya ait binanın tabanı altında 13. tabakaya ait taş temelli daha eski bir binanın var olduğunu, ancak yapının henüz tamamen kazılmadığını belirtmiştir⁵⁵. Kaniş'te 2010 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda 13. tabakaya ait olan ve büyük bir yangınla tahrip edilmiş anıtsal binalar keşfedilmiştir⁵⁶. 11 ve 12. tabakalara ait binalarla aynı alanda yer alan binanın yapı karakterinin üst tabaka yapılarından farklı olmadığı Kulakoğlu tarafından belirtilmiştir⁵⁷. Söz konusu yapı, ölçüleri açısından Anadolu'da ETÇ'nda şu an için bilinen en büyük örneği temsil etmektedir⁵⁸.

⁵³ Özgüç T. 1963, s. 35.

⁵⁴ Özgüç T. 1963, s. 35.

⁵⁵ Özgüç T. 1986, s. 34.

⁵⁶ Kulakoğlu 2012, s. 209, Res. 3.

⁵⁷ Kulakoğlu 2012, s. 210.

⁵⁸ Kulakoğlu ve diğ. 2013, s. 49.

IV. 3. a. 1. b. Seramik

Kültepe'nin 12 ve 11b tabakalarında hem *monokrom* hem de *polikrom* yerel seramik gruplarının yanısıra, Troya ve Tarsus ile paralellik gösteren tabaklar da ele geçmiştir⁵⁹. Çark yapımı, kalın cidarlı, astarsız olan bu tabakların bazıları soluk kırmızı ya da açık kahverengi boya banyoludur. Çeşitli varyasyonları olan bu tabaklar Kültepe'de ilk kez 13. tabakada ortaya çıkarlar ve ETÇ II dönemi yapı katlarında hiç görülmezler. T. Özgüç bu tip seramiklerin tamamının batıda Troya'dan ithal edilmiş olmaları gerektiğini belirtmiştir⁶⁰. 12 ve 11b tabakalarında çok sayıda ele geçen çift kulplu bardaklar Kültepe'nin bu dönemde bölgelerarası ilişkilerine ışık tutan diğerk bir seramik grubudur. Özgüç'n de belirttiğı gibi bu kapların paralelleri batıda Troya, güneyde Tarsus, Tilmen Hyk, Gedikli, ve Tell Selenkahiye gibi merkezlerden de bilinmektedir⁶¹. Varyasyonları geniş olan çift kulplu bardakların 12. tabakada, açık kahverengi astarlı ve ağız kenarından dibe oradan da tekrar ağız kenarına uzanan koyu kırmızı bant bezeli tipi ele geçmiştir⁶². Benzer tiplerin Alışar kazılarında da bilindiğini belirten T. Özgüç, bu tipe giren kapların tümünün Orta Anadolu'da üretildiklerini belirtmiştir. Yine 12. tabakadan ele geçen açık kahverengi astarlı bir depasın paralelinin Troya IId ve g tabakalarından ele geçmesi söz konusu merkezlerin bağlantılarını göstermesinin yanısıra tarihlendirme açısından da önemlidir⁶³.

⁵⁹ Özgüç 1986, s. 38-39, Fig. 3-22, 24; ill. 3-14,15.

⁶⁰ Özgüç T. 1986, s. 39.

⁶¹ Özgüç T. 1986, s. 39.

⁶² Özgüç T. 1986, s. 40, Fig. 3-26, ill, 3-16, 3-17.

⁶³ Özgüç T. 1986, s. 39.

Tarihlendirme açısından önemli olan seramik tiplerinden bir diğer grubu iki kulplu tankartlar oluşturmaktadır. Kültepe’de ilk kez 13. tabakada ortaya çıkan bu tip kaplar 12. tabakada da görülmeye devam eder. Kısa boyunlu, yuvarlak gövdeli 13. tabaka tankartların benzeri Acemhöyük’te bir çocuk mezarından ele geçmiş olup, çark yapımıdır. T. Özgüç, bu tabakanın tankartlarının Karataş-Semahöyük, Tarsus, Gedikli ve Troya’nın yuvarlak dipli ve uzun boyunlu tankartları ile çok yakın benzerlikler gösterdiğini belirtmiştir⁶⁴. Mellink, Nasiriya’da bulunmuş olan ve Naramsin’in hükümdarlığı dönemine ait olduğu düşünülen stel üzerine tasvir edilmiş bir askerin elinde tuttuğu tankart türü kabın Anadolu kökenli olduğunu belirtmiştir⁶⁵.

ETÇ III döneminde Kültepe’de yalnızca Batı Anadolu tipi kaplar görülmez. ETÇ III döneminin 13-12 ve 11. tabakalarında görülen alabastron şeklindeki Suriye şişeleri Kültepe’nin bu dönemde Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye’den ithal edilmiş seramik gruplarını oluşturmaktadır⁶⁶. 11b tabakasına ait çömlek mezar içerisinde ele geçen çift halka ağız kenarlı, yuvarlak dipli ve boynun altında, omuzlarda son olarak da gövdenin alt kısmında üçer tane yiv bezeme bulunan iki tutamak kulplu *alabastron* şeklindeki şişe Suriye şişelerinin yerel bir taklididir. Kültepe’de ele geçen bu tip kapların şekil ve teknik olarak benzerleri Tarsus-Gözlükule ve Amarna mezarlarında bulunmuşken daha yuvarlak gövdeli örnekler Germayir, Tilmen Höyük IID ve Tell Chuera’nın Er Hanedan tabakalarından da bilinmektedir⁶⁷.

⁶⁴ Özgüç T. 1986, s. 41.

⁶⁵ Mellink 1963, s. 106 vd.

⁶⁶ Özgüç T. 1986, s. 34-36, Fig. 3-6, 3-7, 3-8; ill. 3-4, 3-5, 3-6 ve 3-7.

⁶⁷ Özgüç T. 1986, s. 35-36.

Kızılırmak kavsı içerisinde yer alan Alishar ve Kızılırmak kavsinin gúneyindeki Kúltepe ve Acemhöyük gibi merkezlerin içinde yer aldığı yerleşimlerin, ETÇ II sonu ve ETÇ III başına tarihlendirilen tabakalarında⁶⁸ tek renkli seramiğin yanında Alishar hafirlerinin *Intermediate*⁶⁹ adını verdikleri boya bezemeli seramik tipi kullanılmaktadır⁷⁰. ETÇ'nın son evresinde ise yaygın kullanımı ile Alishar III seramiği olarak tanımlanan ve *Intermediate* seramik türünden gelişen başka bir boya bezemeli seramik geleneği kendini gösterir. Bu seramik türü T. Özgüç'ün de belirttiği gibi, Kúltepe çevresinde yerlidir ve Anadolu'nun bu bölgesinde kökeni çok eskidir⁷¹. Bu seramik türü Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin en parlak dönemi olan ve Karum'da II. yapı katı ile temsil edilen döneme kadar gittikçe azalarak da olsa çark yapımı boyasız ve boyalı diğer seramik türleriyle birlikte kullanılmaya devam etmiş, Ib yapı katında ise kullanımı terk edilmiştir⁷².

IV. 3. a. 1. c. Ölü Gömme Adetleri

Kúltepe'de bu dönemde yerleşim içi gömü geleneği görülmektedir⁷³. Basit toprak, küp ve taş sanduka olmak üzere üç çeşit mezar tipi kullanılmıştır⁷⁴. Söz

⁶⁸ Özgüç 1963, s. 34; N. Özgüç 1957, s. 68, von der Osten 1937, s. 230, 236 vd.

⁶⁹ von der Osten 1937, s. 230.

⁷⁰ Özgüç T. 1963, s. 33.

⁷¹ Özgüç T. 1963, s. 34.

⁷² Özgüç T. 1963, s. 24; Emre 1963, s. 95.

⁷³ Bu dönem Kúltepe'de Höyük alanında araştırıldığı için yalnızca bu alandaki ölü gömme adetleri bilinmektedir. Höyük dışında bir alanda kazı yapılmadığı için yerleşim dışı ölü gömme adedinin olup olmadığı henüz bilinmemektedir. Bunun yanısıra Kızılırmak kavsinin gúneyinde de ETÇ'na ait herhangi bir merkezde yerleşim dışı gömü geleneği tespit edilmemiştir.

⁷⁴ Bahsi geçen mezar tipleri Kúltepe'de hem ETÇ II hem de ETÇ III döneminde görülmektedir. Ancak mezarlarla ilgili bir yayın bulunmadığı için bunların dönemler

konusu mezar tiplerinin yanısıra Kültepe'nin 12. tabakasında bulunan taş örülü yuvarlak mezar tipi de diğer bir ölü gömme adetini temsil etmektedir. Yuvarlak mezarlar bir ara duvarı ile ikiye bölünmüştür. Büyük bölmeye ölü, ya küp içerisinde ya da direkt olarak gömülürken, diğer bölmeye de kişisel eşyaları ve diğer ölü hediyeleri konulmaktaydı⁷⁵. T. Özgüç, söz konusu bu mezarların Kültepe'ye has bir mezar türü olduğunu ve bunların Orta Anadolu'da paralellerinin bulunmadığını belirtmiştir⁷⁶. Farklı mezar tiplerinde ele geçen çok sayıda buluntu Kültepe'nin bu dönemde sadece yakın komşu bölgeler ile değil aynı zamanda Güney Mezopotamya'ya kadar olan etkileşimini de ortaya koymuştur⁷⁷.

ETÇ III dönemine ait 13. tabakada açığa çıkartılan taş sanduka mezar içerisinde ele geçen gümüş bir şerit/bant Akad Dönemi başlarında Mezopotamya'dan da bilinmektedir⁷⁸. Bunun dışında yine mezar buluntusu olarak ele geçen çok sayıdaki altın, akik ve lapis lazuli boncukların yanısıra 12. tabakada ele geçen elektrumdan yapılmış spiral kıvrımlı saç halkası ile düz bir pendant, ilişkileri kanıtlayan malzeme grupları arasındadır⁷⁹.

bazındaki dağılımı ile mezar ve iskeletlerin yönleri gibi konularda kapsamlı bilgi mevcut değildir. Bu nedenle ölü gömme adetleri başlığı altında mezar tiplerinin yanısıra daha çok mezarlarda ele geçen ve kronoloji ile bölgelerarası ilişkilere ışık tutan eserlere değinilmiştir.

⁷⁵ Özgüç T. 1963, s. 44 vd.

⁷⁶ Özgüç T. 1963, s. 33; Daha sonraki yıllarda yapılan kazılarda benzer mezarlar Orta Anadolu'da Kalınkaya-Toptaştepe (Zimmermann 2008, s. 192 vd., Abb. 3, a-c) ve Batı Anadolu'da Iasos'ta (Pecorella 1984, Tav. XI, 41-43) da saptanmıştır. Zimmermann, Kültepe mezarlarını Kafkaslardaki benzer tiplerle karşılaştırmaktadır: Zimmermann 2008, s. 193.

⁷⁷ Özgüç T. 1986: 42-43.

⁷⁸ Özgüç T. 1986, s. 42, ill. 3-19.

⁷⁹ Özgüç T. 1986, s. 42. Fig. 3-37, s. 43, Fig. 3-39, 3-40.

ETÇ III döneminin son yapı katını temsil eden 11b tabakasında çift konik şeklindeki altın bir boncuk ele geçmiştir. T. Özgüç, söz konusu buluntunun MÖ. III. Binin II. yarısında hem Kültepe hem de Anadolu için unik bir eser olduğunu belirtmiştir⁸⁰.

11a tabakasında ise, Mezopotamya'nın Post Akad dönemine tarihlendirilen lapis lazuli silindir mühürler ele geçmiştir⁸¹.

Sonuç olarak; T. Özgüç, yukarıda sözü edilen mücevherlerle birlikte ele geçen lapis lazuli boncuklar ve silindir mühürleri göz önünde bulundurarak, Er Hanedanlar III döneminde başlayan Orta Anadolu - Mezopotamya ilişkilerinin Akad döneminde arttığına ve III. Ur döneminde de devam ettiğini vurgulamıştır⁸².

IV. 3. a. 2. Eski Tunç Çağı II Dönemi (14.-17. Tabakalar)

Kültepe'de ETÇ II dönemi dört tabaka ile temsil edilmektedir (Tablo 1). T. Özgüç bu tabakaları da kendi içerisinde Eski Tunç II'nin erken (17. tab.), orta (15-16. tab.), ve geç (14. tab.) evreleri olarak sınıflandırmıştır⁸³.

IV. 3. a. 2. a. Mimari

Dar alanlarda çalışılmış olması nedeniyle, söz konusu yapı katlarına ait kapsamlı ve belirgin bir mimari plan açığa çıkarılamamıştır.

IV. 3. a. 2. b. Seramik

Söz konusu tabakalarda ele geçen seramik buluntuları, Kültepe'nin ETÇ II dönemi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Bu dönemin orta ve son

⁸⁰ Özgüç T. 1986, s. 43, Fig. 3-38.

⁸¹ Özgüç T. 1986, s. 44, Fig. 3-42, 3-43.

⁸² Özgüç T. 1986, s. 43.

⁸³ Özgüç T. 1986, s. 36-37.

evrelerinde erken evreye nazaran Yukarı Fırat bölgesinden ithal edilen seramik grubunda bir artış görülmektedir. Kültepe'nin bu dönemine ait 15. tabakada ele geçen bir taş sanduka mezar içerisinden, Kühne'nin sınıflandırmasında F2 tipine ait olan ve Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye'deki yerleşimlerinde görülen “*metallische ware*” seramik grubunun karakteristik tipleri ile benzerlik gösteren çark yapımı şişe ve parçaları ele geçmiştir⁸⁴. T. Özgüç, bu seramik örneklerinin Tarsus, Tell Brak, Tell Tainat ve Tell Chuera'dan ele geçenler ile paralel olduğunu belirtmiştir⁸⁵. Ayrıca Kültepe'nin ETÇ II döneminin en geç tabakasında (14.) ithal örneklerin dışında yerli yapım *Suriye Şişesi* de ele geçmiştir⁸⁶. Şişelerin yanısıra yine bu tabakaya ait taş sanduka tipi bir mezardan ele geçen bardaklar ve benzerleri Tarsus'un Eski Tunç II dönemine tarihlendirilen tabakasında da bulunmuş olan gaga ağızlı testi⁸⁷ bölgelerarası ilişkilerin diğer kanıtlarıdır. Kaniş, bütün zamanlarda deniz ve karadan yürütülen ticaretin bir parçası olduğu için bir yandan Mezopotamya ve Kuzey Suriye objeleri, diğer yandan ise Batı Anadolu ve Troya'dan objeler bulunmaktadır.

T. Özgüç, Kültepe'nin Eski Tunç II dönemine tarihlenen tabakalarını Mezopotamya'da Er Hanedanlar II dönemi ile çağdaş olduklarını belirtmiştir⁸⁸.

⁸⁴ Özgüç T. 1986, s. 37, Fig. 3-10-12.

⁸⁵ Özgüç T. 1986, s. 37.

⁸⁶ Özgüç T. 1986, s.37, Fig. 3-13.

⁸⁷ Özgüç T. 1986, s. 38, Fig. 3-19, 20, 21

⁸⁸ Özgüç T. 1986, s. 38.

IV. 3. a. 2. c. Ölü Gömme Adetleri

Kültepe’de bu dönemde de yerleşim içi gömü geleneği görülmektedir. ETÇ III döneminde olduğu gibi bu dönemde de basit toprak, küp ve taş sanduka olmak üzere üç çeşit mezar tipi kullanılmıştır.

ETÇ II dönemine tarihlenen bir mezarda, ortasında altın bir disk bulunan yuvarlak bir pendentif ele geçmiştir⁸⁹. Söz konusu bu eser, Tell Brak, Mari, Tell Asmar’daki örnekler ile paralellik göstermektedir. Hem tarihlendirme hem de bölgelerarası ilişkilerde rol oynayan bu buluntu Kültepe’ye olasılıkla Kuzey Mezopotamya’dan ithal edilmiştir⁹⁰.

IV. 3. a. 3. Eski Tunç I Dönemi (18. Tabaka)

IV. 3. a. 3. a. Mimari

Kültepe’de ETÇ I dönemine ait 18. tabakası, yüzeyden 22 m. derinlikte yer almaktadır⁹¹. 5.5 x 8.5 metrelik çok küçük bir alanda çalışılmış ve söz konusu alanda çok zayıf kerpiç mimari kalıntıları ele geçmiştir.

IV. 3. a. 3. b. Seramik

Sınırlı alanda çalışılan Kültepe ETÇ I dönemine ait 18. tabakasında Orta Anadolu’nun yerli seramik tipi olan el yapı, kırmızı astarlı, boyalı ve çok iyi perdahlanmış seramikleri dışında herhangi bir buluntu tespit edilememiştir⁹².

⁸⁹ Özgüç T. 1986, s. 42, fig. 3-36.

⁹⁰ Özgüç T. 1986, s. 42.

⁹¹ Kulakoğlu 2012, s. 210.

⁹² Bu bilgileri benimle paylaşan hocam Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu’na bir kez daha teşekkür ederim.

IV. 3. a. 3. c. Ölü Gömme Adetleri

Kültepe’de ETÇ I evresine ait, şimdilik bir mezar kalıntısı ele geçmemiştir. Ancak, ETÇ boyunca Kültepe’de görülen yerleşim içi ölü gömme geleneğinin ve basit toprak, küp ve taş sanduka olmak üzere üç çeşit mezar tipinin bu dönemde de kullanılmış olması mümkündür.

V. KÜLTEPE İDOLLERİNİN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

19. yüzyılın son çeyreğinde Kapadokya bölgesi çıkışlı olarak eski eser pazarlarında satışa sunulmuş bir grup eserin içinde çivi yazılı tabletlerin, boyalı seramiklerin yanı sıra idoller de bulunmaktaydı. Buluntu yerleri bilinmeyen fakat Kapadokya çıkışlı oldukları kesin olan idoller bu nedenle arkeoloji literatürüne ilk kez “*Kapadokya İdolları*” olarak girmiştir.

Bu tip eserler ilk olarak 1894 yılında Herrmann tarafından yayınlanan *alabaster* bir parça⁹³ ile arkeoloji dünyasında tanınmıştır. Herrmann, eseri Doğu sanatının bir örneği olarak kabul etmekle birlikte benzer eserlerin olmamasından dolayı dönemi ve kökeni hakkında kesin bir şey söyleyememektedir. Eserin İstanbul’da Kayseri kökenli olarak satın alındığı dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁹⁴.

Grothe 1906 ve 1907 yıllarında Önsya’nın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirdiği gezilerini anlattığı yayında Kültepe bölümünde bu tip idollerden, yalnızca boyun ve baş kısımları korunmuş çift başlı bir örneği yayınlamıştır⁹⁵. Ancak hem kendisi hem de eserleri değerlendiren L. Curtius bu ve bununla birlikte değerlendirilen bazı eserlerin gerçekliğinden şüpheye düşmüş ve eserlerin modern

⁹³ Herrmann 1894, s. 35, No. 47.

⁹⁴ Herrmann’ın kabartmalı bir plaka parçası olarak tanıttığı bu eser daha sonra Przeworski tarafından Kültepe kökenli diğer *alabaster* idollerle aynı grup içinde değerlendirilmiş, ancak idol yerine bir kapak parçası olarak yorumlanmıştır: Przeworski 1932. Kültepe’de ele geçen bir grup idöl yayınlayan N. Özgüç kabartma figürlerle bezeli Kültepe ve Zencidere örneklerinin Dresden parçasının da karakterini belli ettiğini söylemekte ve bu eseri de aynı grup idollerden biri olarak görmektedir: N. Özgüç 1957, s. 65.

⁹⁵ Grothe 1911, s. CCLXXXI, Taf. XX, Abb. 6.

dönemlere ait olabilecekleri söylenmiştir⁹⁶. Kültepe’den topladığı eserler ışığında Grothe, burada farklı dönemlere ait yerleşim kalıntılarının mevcut olduğunu ve buna göre Eski Hitit ile daha geç olarak Frig dönemlerinde burasının iskan görmüş olduğunu belirtmiştir⁹⁷.

I. Dünya Savaşı’nın başlamasında sonra, Kültepe yazılı belgeleriyle birlikte eski eser pazarlarında satışa çıkarıldığı düşünülen ilk buluntular 1927 yılında Contenau⁹⁸ ve 1929 yılında da Olmstead⁹⁹ tarafından Kültepe kökenli eserler olarak yayınlanmışlardır. Louvre Müzesi tarafından satın alınan altı idölü yayınlayan Contenau, eserlerin birlikte satıldığı “*Kapadokya Tabletleri*” ve Grothe’nin yayınladığı benzer baş parçasından hareketle bu idollerin buluntu yerinin Kültepe olduğunu kabul etmiştir¹⁰⁰. İdollerin anlamları ve neyi temsil ettikleri konularının yanısıra tarihlendirilmeleri üzerinde de duran Contenau paralellik kurulabilecek çok fazla malzeme olmamasından dolayı sıkıntıya düşmekle birlikte, Mezopotamya ve Suriye kökenli bazı eserlerle kurduğu paralellikler ışığında, arkaik olarak nitelendirdiği bu idollerin MÖ 3. binyılın ilk yarısına ait olmaları gerektiğini ve “*Kapadokya Tabletleri*” ile aralarında herhangi bir çağdaşlığın olmadığını belirtmiştir¹⁰¹. Daha sonraki yayınlarında ise bu tarihi daha ileriye çekerek söz konusu idolleri MÖ 3. Binyıl sonu ile 2. Binyıl başına tarihlemiştir¹⁰². 1929 yılında Illinois Üniversitesi Oriental Müzesi’nde korunan iki mermer idölü yayınlayan

⁹⁶ Grothe 1911, s. CCLXXXI, dipnot. 1.

⁹⁷ Grothe 1911, s. CCLXXXII.

⁹⁸ Contenau 1927, 193-200.

⁹⁹ Olmstead 1929, 311-313.

¹⁰⁰ Contenau 1927, s. 194.

¹⁰¹ Contenau 1927, s. 197.

¹⁰² Contenau 1931 s. 825; Contenau 1948, s. 51.

Olmstead genelde Contenau'nun görüşlerine katılmakla birlikte tarihlendirme konusunda farklı bir tez öne sürmüştür. Benzer örneklerin bulunmamasından dolayı idoller üzerinde görülen tek merkezli daire motiflerini baz alan Olmstead, özellikle Orta Anadolu'nun doğusunda ele geçen seramikler üzerinde görülen bu tip motiflerle paralellik kurmuş ve idolleri MÖ 1. Binyılın ilk yarısı içine tarihlendirmiştir.¹⁰³

1933 yılında von der Osten, Bittel ve McEwan tarafından Kültepe'den Ankara Müzesi'ne getirilen bir grup eser içinde altı örnek yayınlanmıştır. Bunlardan ilki sadece gövdesi korunmuş kilden yuvarlak gövdeli bir idol olup Bakır Devrine tarihlenmiştir¹⁰⁴. Diğer örneklerden biri taştan üretilmiş olup üzerinde yalnızca gözlerin belirtildiği uzun bir boyun ve oval biçimde sonlanan baştan oluşmaktadır¹⁰⁵. Diğer dört örneğin hepsi de beyaz renkli mermerden (*alabaster*) üretilmiş olup üçü yuvarlak biçimli gövdelere ait parçalar¹⁰⁶ biri ise yalnızca boyun ve baş kısımlarının korunduğu çift başlı idole ait parçadır¹⁰⁷. Yazarlar bu ikinci gruptaki örneklerin hepsinin aynı tipe ait olduklarını belirtmekte ve Contenau ile Olmstead tarafından yayınlanan örnekleri referans vermekte, ayrıca Ege Denizi adalarındaki idollerle aralarındaki sıkı ilişkiye dikkat çekmektedirler¹⁰⁸.

Karamete tarafından yayınlanan örneklerle bu tipe ait idollerin sayısı artmaya başlamıştır. Karamete, o zamanlar Kayseri Müzesi, Kayseri Lisesi ve özel koleksiyonda korunmakta olan idollerden, ilk kez Kayseri tarihini anlattığı

¹⁰³ Olmstead 1929, s. 312.

¹⁰⁴ von der Osten ve diğ. 1933, s. 81, KT- 71.

¹⁰⁵ von der Osten ve diğ. 1933, s. 82, KT- 49.

¹⁰⁶ von der Osten ve diğ. 1933, s. 82, KT- 18, KT-108, KT-136.

¹⁰⁷ von der Osten ve diğ. 1933, s. 82, KT- 65.

¹⁰⁸ von der Osten ve diğ. 1933, s. 82.

kitabında¹⁰⁹ bahsetmiş, daha sonra bunları daha ayrıntılı olarak üç farklı yayında ele almıştır. Bunlardan ilkinde¹¹⁰ on bir tanesini, ikinci yayında¹¹¹ üç tanesini, son yayınında¹¹² ise bir heykelcikle birlikte yedi idolü yayınlamıştır. Kendisi eserlerin tanımları ile form ve stil açısından değerlendirmeleri dışında tarihlendirme konusunda herhangi bir fikir beyan etmemiş, sadece önceki yayınlarda Contenau ve Olmstead tarafından ileri sürülen görüşlere değinmiştir.

T. Özgüç tarafından 1941 yılında hazırlanmış olan “*Ön Tarihte Anadolu İdolları*” konulu doktora tezi bu konuda hazırlanmış olan en kapsamlı yayındır. Kültepe kökenli olan eserleri de bu çalışma kapsamında değerlendiren Özgüç, doktora tezinin bir bölümünden oluşan “*Öntarihte Anadolu İdollarının Anlamı*” isimli yayınında bu tip eserlerin içerdikleri anlam ve kullanım amaçları üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur¹¹³. Aynı yıl, o zamanlar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Enstitüsü Müzesi’nde korunan Kültepe kökenli bir idolden yola çıkarak yayınladığı “Kurs Vücutlu Kültepe İdolları” başlıklı çalışması¹¹⁴ o güne kadar bu tip eserler üzerine hazırlanmış en kapsamlı değerlendirmeyi oluşturmaktadır. Gerek tipolojik gelişim, gerekse Anadolu ve genelde tüm Önasya bölgesindeki benzer örnekler ışığında bu eserleri tartışan Özgüç, idolların temsil ettikleri anlayış ve sembolik anlamları üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Bu çalışmasında daha önce yayınlanmış eserlerle birlikte bu tip idolları kronolojik ve stilistik açıdan

¹⁰⁹ Kemaleddin 1934, s. 193-195, 200.

¹¹⁰ Karamete 1935.

¹¹¹ Karamete 1936.

¹¹² Karamete 1938.

¹¹³ Özgüç T. 1943.

¹¹⁴ Özgüç T. 1941.

değerlendiren T. Özgüç, bu tip idollerin Anadolu'ya özgü, yerli üretim eserler olduklarını ve MÖ 2200-2000 yılları arasına tarihlenmeleri gerektiğini belirtmiştir¹¹⁵.

Bossert, yalnızca tam örnekleri ele aldığı yayınında, o güne dek bilinmeyen ve eski eser pazarında bulunan bir baş parçasına ait çizimleri de yayınlamıştır¹¹⁶. Ancak, diğer örneklerin başlarının neredeyse istisnasız bir şekilde şematik olarak işlenmesine karşın bu örneğin çok daha gelişmiş bir tipi yansıttığını belirtmiş ve MÖ 2. Binyılın ilk yarısına tarihlemiştir¹¹⁷.

1952 yılında Krušina-Černý tarafından Çekoslovakya Charles Üniversitesi Çivi Yazısı Araştırmaları ve Eski Önasya Tarihi Kürsüsü koleksiyonunda korunan üç yeni örnek yayınlanmıştır¹¹⁸. Krušina-Černý de idollerin tarihlendirmeleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Farklı bölgelerden çeşitli eserlerle kurduğu paralellikler ve Kültepe'de yeni başlayan Türk kazılarının sonuçları ışığında bu idolleri Koloni Çağı'na yerleştirecek herhangi bir kanıt olmadığını ve bunların daha erken bir döneme ait olabileceklerini belirtmekte, ancak bu tarihin MÖ 2. Binyılın ilk çeyreğinden daha eski olamayacağını söylemiştir¹¹⁹. Krušina-Černý'nin T. Özgüç'ün yukarıda değinilen çalışmasını görmemesi, özellikle kronoloji konusunda eksik ve hatalı yorumlar yapmasına yol açmıştır.

¹¹⁵ Özgüç T. 1941, s. 870.

¹¹⁶ Bossert 1942, s. 40, 67, Kat. No. 328-332.

¹¹⁷ Bossert 1942, s. 40. Önceden Contenau, Olmsteadt ve Karamete tarafından yayınlanan örneklerden bir grubunu ele alan Bossert özellikle bazı idol gövdelerinde görülen bezemeleri boyalı seramiklerde (Alışar III) görülen motiflerle eş tutmuş ve bu tip idollerle seramiklerin aynı döneme ait olduklarını ve olasılıkla aynı halk tarafından yapıldığını söyleyerek MÖ 2. Binyılın başına tarihlemiştir.

¹¹⁸ Krušina-Černý 1952.

¹¹⁹ Krušina-Černý 1952, s. 605.

1953 yılında Kültepe/Kaniş’de gerçekleştirilen kazılar sırasında ilk kez *in situ* olarak ele geçen *alabaster* idol ve heykelcikler sayesinde bu eserlerin Kültepe çıkışlı olduklarının kesinleşmesinin yanısıra, o tarihe kadar tartışma konusu olan kronolojik durumları ve kullanım amaçları gibi sorulara da büyük oranda cevap bulunmaya başlanmıştır.

1953, 1955 ve 1956 yılı kazılarında ele geçen idol ve heykelcikler N. Özgüç tarafından yayınlanmıştır¹²⁰. Söz konusu yayında idollerin stilistik özellikleri yanında bulundukları tabakalar ve burada ele geçen seramikler üzerinde de ayrıntılı bir şekilde duran N. Özgüç, idoller için T. Özgüç tarafından önerilen tarihin doğruluğunun anlaşıldığını da belirtmiştir¹²¹.

1964 yılında T. Özgüç tarafından yayınlamış olan “*Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi*” adlı makalede idollerin buluntu durumları, ele geçtikleri yapı ve ait oldukları tabakalara kısaca değinilmiştir¹²².

Ö. Bilgi, 1972 yılında Londra Üniversitesi’nde hazırladığı “*Development and Distribution of Anthropomorphic Figures in Anatolia from the Neolithic to the End of the Early Bronze Age*” başlıklı yayınlanmamış doktora çalışmasında kullandığı Kültepe idollerini ayrı bir makale olarak yayınlamıştır¹²³. Kültepe’de 1959 ve 1970 kazı sezonlarında ele geçen on beş örneğin yanısıra sistemli kazılar başlamadan önce bulunan bir örnek olmak üzere toplam 16 *alabaster* idolün ele alındığı bu çalışmada eserlerin buluntu durumları, tarihlendirilmeleri ve özellikle Anadolu’daki diğer merkezlerde ele geçen benzerleri üzerinde durulmuştur.

¹²⁰ Özgüç N. 1957.

¹²¹ Özgüç N. 1957, s. 70.

¹²² Özgüç T. 1963, s. 34-35.

¹²³ Bilgi 1975.

T. Özgüç 1990 yılında Kaniş'den ele geçmiş, MÖ. 3. Binyıl sonuna ait olan bir kil idol başını tanıttığı yayında bu eserle MÖ. 3. Binyıla tarihlenen *alabaster* idoller arasındaki benzerlikler üzerinde durmuş ve söz konusu eserleri ve özelliklerini bu vesile ile bir kez daha zikretmiştir¹²⁴.

T. Özgüç 1993 yılında Kültepe'de 1959, 1961-62 ve 1964-65 kazı mevsimleri sırasında ele geçen idol ve heykelcikleri yayınlamıştır¹²⁵. Özgüç bu yayınında yeni örnekleri tanıtmamanın ötesinde Kültepe'ye özgü olduğu düşünülen bu tip eserlerin, az sayıda olmakla beraber farklı merkezlerde de ele geçtiğini belirtmekte, ancak Kültepe örneklerinin sayısal üstünlüğü ve bunlarda görülen çeşitlilik doğrultusunda bu tip idollerin ana üretim yerinin ve merkezinin Kültepe olduğunu söylemektedir¹²⁶.

1994 yılında Ş. Gündoğan tarafından Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nda hazırlanan "*MÖ 3. Binde Anadolu'da Mermer İdoller*" başlıklı yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi kapsamında Kültepe idollerine "Kültepe Tipi Mermer İdoller" başlıklı bölümde yer verilmiştir¹²⁷. Söz konusu çalışmada eserler önceki yayınlarda öne sürülen görüşler doğrultusunda genel hatlarıyla ele alınmıştır. 2003 yılında Ş. Gündoğan-Aydingün tarafından yine Hacettepe Üniversitesi'nde hazırlanan "*Eski Tunç Çağı'nda Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdolları*" başlıklı yayınlanmamış Doktora tezinde Kültepe'de ele geçen ve daha önce T. Özgüç tarafından yayınlanan iki eserin¹²⁸ yanısıra diğer dört örnek bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir¹²⁹.

¹²⁴ Özgüç T. 1990, s. 75-76.

¹²⁵ Özgüç T. 1993.

¹²⁶ Özgüç T. 1993, s. 514.

¹²⁷ Gündoğan 1994, s. 41 vd.

¹²⁸ Özgüç T. 1963, Pl. X, 1; T. Özgüç T. 1990, s. 74, Ill. 1 a-c.

Son olarak Ö. Bilgi tarafından yayınlanan ve Anadolu'nun Klasik Çağ öncesi kültürlerine ait figürin ve idollerinin toplu olarak ele alındığı kapsamlı esere Kültepe idolleri de dahil edilmiştir. Kültepe tipi olarak nitelenen *alabaster* idoller yanında bazıları yayınlanmamış kil idoller de söz konusu çalışmada değerlendirilmiştir¹³⁰.

¹²⁹ Gündoğan-Aydınün 2003, s. 49, 69; Lev. 68, d-g; Lev 113, a; Lev. 114, c.

¹³⁰ Bilgi 2012, No. 506-516, 601, 748-749, 758, 783-794-796, 803, 806, 812-822, 824-829, 831-834, 836-837, 839, 905, 911-912.

VI. KÜLTEPE İDOLLERİNİN YAPIMINDA KULLANILAN

MALZEME VE TEKNİK

VI.1 MALZEME

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen eserler *alabaster*, kil ve çeşitli taş cinsleri olmak üzere üç farklı malzemeden üretilmişlerdir. Bunlar arasında ilk sırayı doksan dört örnekle *alabaster* almaktadır. Diğer eserlerden onu kilden, üçü ise farklı taş cinslerinden üretilmiştir.

VI.1.a. ALABASTER (JİPS)

VI.1.a.1. Tanımı ve Kimyasal Özellikleri

Alabaster, alçıtaşı olarak da bilinen jips mineralinin bir türüdür. Alçıtaşı sülfatlar grubundan evaporitik bir mineraldir. Doğada yaygın olarak ve altı farklı şekilde bulunur: Anhidrit, Bassanit, Jips, Albatr, İpek Jipsi ve Selenit. Kimyasal bileşimi CaSO_4 olan alçıtaşının 2 molekül su içeren türüne jips ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) adı verilir¹³¹. “Mohs Skalası”na göre sertliği 2, özgül ağırlığı ise 2,32’dir. Renksiz-beyaz, sarımsı, yeşilimsi, kırmızımsı renklerde şeffaf ve yarı şeffaf durumda görülen jipsin düşük sertliği ve kolay dilinimi ayırt edici özelliklerindendir¹³². Jips 120 °C’ye kadar ısıtıldığında içindeki suyun $\frac{3}{4}$ ’ünü kaybederek yarı hidrat bir mineral olarak alçıya dönüşür. Bu nedenle alçıtaşı olarak da bilinir.

Sedimanter kayalarda çok yaygın olan ve çok kalın yataklar yapabilen jips, tuz yataklarında deniz suyunun buharlaşması ile ilk oluşan mineraldir. Bu nedenle tuz yataklarının tabanında bulunur. Ayrıca karbonatlı kayalarda piritin

¹³¹ DPT ÖİK 2001, s.3.

¹³² Şahin ve diğ. 2008, s. 59.

oksidasyonundan türeyen sülfürik asidin bulunduğu yerlerde ve bazı volkanik alanlarda da oluşabilir¹³³.

Ana jips depozitleri kaba kristal yapıdan taneli ya da şekilsiz yapıya değişen türlerde masif yataklar olarak şeffaf, opak beyazımsı (*alabaster*) ya da kahverengi, gri, sarı ve pembe tonlar içeren renkte görülürler. Kalınlıkları genelde 10-40 m. arasında değişen yataklar yanında 200 metreye ulaşanları da görülmektedir¹³⁴.

Alçıtaşının yarı saydam ve mermere benzeyen türlerine *albatr* ya da *jips albatrı* adı verilir¹³⁵. Jipsin bu türünü mermerden ve kalker albatrından ayırt etmek için tırnakla sertliğine bakılır. Süs taşı olarak kullanılan bu tip alçıtaşları, cilalı oldukları halde dahi tırnakla kolayca çizilebilirler.

VI.1.a.2. Anadolu’da Jips Kaynakları

Jeolojik açıdan Anadolu’daki jips oluşumlarıyla ilgili ilk kapsamlı çalışma 1950 yılında E. İlhan tarafından yayınlanmıştır¹³⁶. Buna göre, Anadolu’da mevcut jipsli ve tuzlu formasyon, kırmızı ve beyaz renkleriyle İç ve Doğu Anadolu’nun karakteristik çizgilerindendir. Bu formasyon Orta Anadolu’nun tümü yanında Doğu Anadolu’da daha ince bir şerit halindeki alanı kaplar¹³⁷. Jips formasyonları, özellikle Anadolu’nun iç kesimlerinde denizle irtibatı olan lagüner ortamlarda, kurak iklimlerin kontrolünde birikmiş ve karstlaşmaya uğramıştır¹³⁸.

¹³³ Şahin ve diğ. 2008, s. 59.

¹³⁴ Ford – Williams 2008, s. 26-27.

¹³⁵ Sayar 1960, s. 160.

¹³⁶ Alagöz 1967, s. 6.

¹³⁷ Alagöz 1967, s. 6-7, Şek. 1.

¹³⁸ Özel 2005, s. 1.

Alçı taşı jeolojik olarak Silüriyen'den Kuvaterner'e kadar her türlü jeolojik yaştaki arazide oluşmaktadır. Türkiye’de rastlanan alçı taşı oluşumları ise çoğunlukla Tersiyer zamana ait olup görece genç oluşumlardır¹³⁹. Anadolu’da özellikle Oligo-Miosen yaşlı jipsli seri oldukça yaygın olarak gözükmemektedir¹⁴⁰.

Birçok alanda kullanılan alçının temel yapıtaşını oluşturan jips günümüzde endüstriyel hammaddeler arasında önemli bir yere sahiptir. Hammadde kaynakları açısından Türkiye’nin sahip olduğu jips rezervlerinin tamamını ele alan sistematik bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri jipsin 1999 yılı sonuna kadar maden kanunu kapsamında olmamasıdır¹⁴¹. Ancak MTA Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ve belirli bölgelerde yoğunlaşan etütler mevcuttur. Günümüzde ülkemizin sahip olduğu görünür jips rezervlerinin 165 milyon ton, görünür ve muhtemel rezervlerin ise 1.8 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir¹⁴².

Geç Asur krallarından III. Salmanasar’a ait metinlerden birinde kralın Tabal ülkesine yaptığı seferlerden bahsedilmektedir¹⁴³. Bu metinde kralın Tabal ülkesinde Tunni (Gümüş) Dağları’nı ve Mulî Dağları’nı (*parûtu* taşı) geçtiğinden bahsedilmektedir. Aşağıda da değinildiği gibi *parûtu* kelimesinin genellikle mermer ya da mermer cinsi taşların karşılığı olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Ancak Meissner, bunun *alabaster* anlamında kullanılmış olabileceğini de belirtmektedir¹⁴⁴. Asurluların gümüş ihtiyacını nereden karşılamış olabileceği

¹³⁹ DPT ÖİK 1996, s. 130.

¹⁴⁰ Güney 2003, s. 107.

¹⁴¹ DPT ÖİK 2001, s. 5.

¹⁴² DPT ÖİK 2001, s. 5.

¹⁴³ Meissner 1912, s. 145 vd.

¹⁴⁴ Meissner 1912, s. 147, dipnot 2.

üzerine çalışan Meissner, ilgili yayınında Kızılırmak'ın sol yakasındaki Sarı Karaman Dağı'nda (Antik *Morimene* bölgesi) *alabaster* yataklarının mevcut olduğundan bahsetmekte ve III. Salmanasar'ın metninde bahsedilen Mulî Dağı'nın burası olabileceğini söylemektedir¹⁴⁵. Kültepe kökenli *alabaster* bir idole ait parçayı yayınlayan Przeworski de hammadde olarak söz konusu yatakların kullanılmış olabileceğinden bahsetmektedir¹⁴⁶.

Kayseri ve çevresi Anadolu'da jips yataklarının en yoğun bulunduğu bölgelerden biridir¹⁴⁷. Özellikle Kayseri'nin doğusunda Sivas ve çevresi jipsin en çok yüzeyletiği kesimdir¹⁴⁸. Kültepe'nin kuzeyine doğru, Güneşli'nin kuzeyinde, içinde jips de ihtiva eden ve İç Anadolu grubu olarak adlandırılan geniş formasyonlar kuzeye doğru yayılarak devam etmektedir¹⁴⁹. Kayseri il merkezinin doğu ve güneydoğusunda, Pınarbaşı'nın güneyinde, Pazarören'in kuzeyinde ve Akkışla'nın güneyinde geniş alanlar halinde jips formasyonları mevcuttur¹⁵⁰. Kültepe'ye yakın lokasyonlar açısından Bünyan ilçesi sınırları içinde üç farklı lokasyonda jips yatakları tespit edilmiştir¹⁵¹. Bunlardan ilk ikisi Akkışla bucağına bağlı Pur¹⁵² ve

¹⁴⁵ Meissner 1912, s. 148. Söz konusu yayında III. Salmanasar'a ait metinlerde Orta Anadolu'da Tabal bölgesi ve civarından getirdiği çeşitli taşlar arasında *parutu* taşı da geçmektedir. Meissner de bu kelimeyi hem mermer hem de *alabaster* anlamında incelemektedir, bkz. Meissner 1912, s. 146 vd.

¹⁴⁶ Przeworski 1932, s. 42.

¹⁴⁷ Türkiye'de alçıtaşı (jips) yataklarının dağılımı için bkz. MTA 1977, s.16 vd.

¹⁴⁸ Özel 2005, s. 1.

¹⁴⁹ Dalkılıç 2009.

¹⁵⁰ Keskin 2010.

¹⁵¹ MTA 1977, s. 17.

¹⁵² Jipsin bir diğer ifadesi olan “pur” kelimesi Orta Anadolu'da halk dilinde “çürüktaş” anlamında kullanılmaktadır, bkz. Alagöz 1967, s. 3.

Kululu köyleri yakınında ¹⁵³ olup mahalli ihtiyaçlar için yararlı olabileceği belirtilmiştir¹⁵⁴. Bünyan'ın 8 km. batısındaki üçüncü yatakta bulunan jipsin saf beyaz renkte olduğu ve olası rezervin yaklaşık 1-1.5 milyon tonluk bir kapasiteyi yansıttığı belirtilmektedir¹⁵⁵. Kültepe idolleri için bu yatakların kullanılıp kullanılmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yüzeye yakın şekilde ve rahatça çıkarılabilecek karakterdeki bu yatakların dönemin insanları tarafından tespit edilmiş ve işlenmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Jips ve onun susuz hali olan anhidrit saf olduklarında aşağıdaki kimyasal bileşimi gösterirler:

	Kireç (CaO)	Kükürttrioksit (SO ₃)	Kristal Su
Jips	% 32.6	% 46.5	% 20.9
Anhidrit	% 41.2	% 58.8	----

Ancak gerek jips gerekse anhidrit hiçbir zaman doğada saf halde bulunmazlar. Bunun iki nedeni vardır. Bu iki mineralden her biri diğerine dönüşebilmektedir. Ayrıca alçı taşı yataklarına oluşum sırasında veya sonradan yabancı maddeler karışmış olabilir. Bu yabancı maddelerden başlıcaları; Kalsiyum Karbonat (CaCO₃), Magnezyum Karbonat (MgCO₃) Klorürler, diğer Sülfatlar, Kil Mineralleri yahut Silis olabilir. Bunun sonucu olarak alçı taşı ancak % 85 ile % 95 arasındaki saflıkta elde edilmektedir. Jips genelde taş ocağından çıkarıldığı kalitesi ile ve hiçbir işleme tabi tutulmaksızın kullanılmaktadır.

¹⁵³ MTA 1977, s.17.

¹⁵⁴ MTA 1980, s. 163.

¹⁵⁵ Brennich 1968.

Kültepe örneklerinden alınan numuneler üzerinde yapılan analizler sonucunda bu malzemenin jips (*alabaster*) olduğu belirlenmiş ve aşağıdaki sonuç elde edilmiştir¹⁵⁶:

Element	Yüzde (%)
SiO ₂	1.06
Al ₂ O ₃	0.19
Fe ₂ O ₃	0.09
CaO	20.83
MgO	0.5
K ₂ O	0.07
Na ₂ O	0.11
SO ₃	56.43
KK	20.71
Silica Oranı: 3.79	
Alüminyum Oranı: 2.12	
LSF: 638.99	

Yukarıda belirtilen jips yataklardan alınacak örneklerle Kültepe eserleri analizlerinin karşılaştırması sonucunda bu yatakların kullanılıp kullanılmadığı hakkında daha kesin bir yargıya varılabilir.

VI.1.a.3. Arkeolojik Açıdan Alabaster

Alabaster jipsin ince taneli kompakt cinsine verilen addır¹⁵⁷. Jipsin bu türü için su mermeri, onyx mermeri, Hacibektaş mermeri, Musul mermeri ya da kaymaktaş gibi terimler de kullanılabilir. Arkeoloji literatüründe *alabaster* (İngilizce *gypsum*) teriminin kullanımında bazı sorunlar da gözlemlenmektedir.

¹⁵⁶ Söz konusu analizler ÇİMSA laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir.

¹⁵⁷ MTA 1977, s. 18.

Özellikle eski tarihli yayınlarda, taş cinslerinin, analizler olmadan sadece gözleme dayanarak yapılan tanımlamalarında, modern jeoloji terminolojisinde sadece ince taneli, masif jips türünün karşılığı olan *alabaster* kelimesinin bazı kalsit tipleri için de kullanıldığı görülmektedir¹⁵⁸. Analiz sonuçları olmadan sadece fotoğraflar yardımıyla bu tür tanımların kesinliği de her zaman doğrulanamamaktadır.

Mısır'da Sülaleler öncesi dönemden başlayarak geç devirlere kadar yaygın ve sevilen bir kullanımı olan *alabaster* için de benzer bir durum söz konusudur. İlk kullanımı çeşitli kapların yapımında görülmekle birlikte topuz başları, lahitler, kutular, heykel ve heykelcikler ile adak levhaları üretiminde de kullanılmıştır¹⁵⁹. Mısır'da bu malzemedan üretilmiş ve literatürde *alabaster* yanında traverten, Mısır *alabasteri* ya da Oriental *alabaster* terimleri de kullanılan bu malzeme, aslen kalsiyum karbonat içerikli bir mineral olan kalsittir¹⁶⁰. Eski Mısır'da kullanılan malzemeler ve endüstrilerle ilgili çalışmasında Lucas da Mısır *alabasterinin* aslında kalsit olduğunu ve kendisinin incelediği tüm malzemelerin de bunu doğruladığını belirtmektedir¹⁶¹. Ancak kendisi yine de, *alabaster* kelimesinin söz konusu yayında kalsit anlamında kullanıldığını belirtmekle birlikte bu terimi kullanmaya devam etmiştir¹⁶². Mısır kökenli malzemelerde olduğu gibi gerçek *alabaster* (jips) bir kapla Mısır *alabasterinden* üretilmiş bir kap yan yana getirildiğinde görsel açıdan rahatça ayırt edilebilir, ancak aynı zamanda arkeolojik yayınlarda arkeologlar tarafından *alabaster* ve Mısır *alabasteri* olarak tanımlanmış sayısız kap mevcuttur, zira her iki

¹⁵⁸ Moorey 1999, s. 22.

¹⁵⁹ Lucas 1948, s. 463.

¹⁶⁰ Harrell 2001, s. 223.

¹⁶¹ Lucas 1948, s. 75.

¹⁶² Lucas 1948, s. 75.

malzeme de birbirine çok benzemektedir¹⁶³. Günümüzde Egiptologlar Mısır *alabasteri* yerine daha çok kalsit terimini kullanmakta olup¹⁶⁴, Mısır'da kullanılan taş cinsleriyle ilgili en yaygın ve kabul gören terminoloji Aston tarafından yapılmıştır¹⁶⁵.

Mısır'da jips yatakları Akdeniz ve Kızıldeniz sahilleri boyunca birçok alanda görülmektedir. Bunun yanında bazı vahalarda ve Doğu Çölü'nün depresyon alanlarında da bu tür yataklara rastlanmaktadır¹⁶⁶. Eski dönemlerde işletildiği bilinen tek yatak Faiyum alanının kuzeydoğusunda Umm el-Sawwan mevkiinde yer almaktadır. Stratigrafisi kesin olmamakla birlikte Erken Krallık döneminde kullanılmış olabileceğine dair görüşler öne sürülmektedir¹⁶⁷. Mısır'da *alabasterden* (jips) üretilmiş kaplar Sülaleler öncesi dönemden başlayarak Üçüncü Sülale sonuna kadar çeşitli formlarda üretilmişlerdir. Yeni Krallık döneminde büyük boy soğutma küpleri için kullanılmışken daha geç dönemlerde alabastron tipi kapların üretiminde kullanılmıştır¹⁶⁸. Tutankhamon'un mezarındaki iki arabanın eyerleri üzerindeki kabartmalar da *alabasterden* üretilmiştir¹⁶⁹.

Mezopotamya yazılı kaynaklarında jips (alçıtaşı) için Akadca *gaşşu(m)* kelimesi kullanılmaktadır¹⁷⁰. III. Ur döneminden itibaren kaynaklarda mermer ve *alabaster* teminine yönelik bilgiler bulunmaktadır, ancak her iki malzeme için de

¹⁶³ Lilyquist 1995, s. 13.

¹⁶⁴ Harrell 2001, s. 23.

¹⁶⁵ Aston 1994.

¹⁶⁶ Aston ve diğ. 2009, s. 22.

¹⁶⁷ Aston ve diğ. 2009, s. 22.

¹⁶⁸ Aston ve diğ. 2009, s. 22.

¹⁶⁹ Aston ve diğ. 2009, s. 22.

¹⁷⁰ Boehmer 1971, s. 379.

aynı kelime kullanıldığından (Akadca (*aban*) *parûtu*; Sumerce ^{na}*giššir-gal*) hangisinin kastedildiğini ayırt etmek güçtür¹⁷¹. Önasya coğrafyasında çok yaygın bir alanda görülmesinin¹⁷² yanı sıra saydamlığı ve kolay işlenebilir olması *alabaster*in erken dönemlerden itibaren sevilen ve yaygın bir malzeme olmasını sağlamıştır. Ancak gerçek *alabaster* ve kireçtaşı/kalsit kökenli malzemeleri ayırmada ya da tanımlamada karşılaşılan zorluk Mezopotamya kökenli eserlerde de kendini göstermektedir. Örneğin Uruk'ta ele geçen taş kaplar üzerindeki araştırmaları sonucunda Schüller, bunların çoğunun kireçtaşından yapıldığını ortaya koymuştur¹⁷³. Yumuşaklığı ve kolayca işlenmesi nedeniyle erken devirlerden itibaren Mezopotamya'da yaygın bir şekilde başlayan *alabaster* kullanımı mühürlerde, çeşitli formlara sahip kaplarda, kral ve kişi heykelleri ile kabartmalarda görülmektedir¹⁷⁴.

Mezopotamya'da *alabaster*in ilk kullanımı, taş kap yapımında Neolitik dönemden itibaren görülmektedir. Orta Fırat bölgesinde yer alan Bouqras'ta MÖ 6. Binyılın ilk yarısına tarihlenen yerleşimde ele geçen taş kaplar içinde, sayısı çok fazla olmamakla birlikte *alabaster*den üretilmiş olanlar da mevcuttur¹⁷⁵. Daha doğruya doğru gidildiğinde Kuzey Mezopotamya'da yaklaşık olarak aynı döneme ait Tell Magzaliya ve Umm Dabagbijah'ta *alabaster* örnekler daha çok sayıda görülmektedir¹⁷⁶. Seramik kullanımının başlamasıyla birlikte taş kapların sayısında doğal olarak bir azalma görülür.

¹⁷¹ Boson 1932, s. 436.

¹⁷² Önasyadaki jips yatakları için bkz. Boehmer 1971, s. 379.

¹⁷³ Boehmer 1971, s. 379.

¹⁷⁴ Boehmer 1971, s. 379-380.

¹⁷⁵ Moorey 1999, s. 39.

¹⁷⁶ Moorey 1999, s. 39.

Mezopotamya’da, özellikle MÖ 3. Binyıldan itibaren *alabasterin* belirli tip eserlerde çok yaygın olarak kullanılan bir malzeme olduğu görülmektedir. Adak levhaları, çeşitli formlara sahip kaplar ile heykelcikler bu eserler arasında başı çekmektedir. Asur’da ele geçen ve MÖ 3. Binyıl ortalarına tarihlenen kabartmalı plaka farklı bir kullanımı da yansıtmaktadır¹⁷⁷. Er Hanedanlar döneminde Diyala Bölgesi’nde Tell Asmar ve Hafaca gibi merkezlerde, çoğunlukla mabetlerde ele geçen çok sayıda tanrı/tanrıça ya da insan heykelcikleri *alabasterin* bu tarz eserler açısından yaygın kullanımını kanıtlamaktadır¹⁷⁸.

Yukarıda bahsi geçen MÖ 3. Binyıl eserlerini, malzeme açısından değerlendirdiğimizde bunların, Kültepe idollerinde kullanılan *alabaster* türünden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Bu durum, olasılıkla her iki bölgenin de kendilerine yakın ve o bölgeye özgü yatakları kullanmış olmalarının bir sonucudur.

Mezopotamya’da MÖ 2. Binyılda *alabasterin*, daha çok belirli tip kap formlarında kullanıldığı görülmektedir. Bunları en iyi yansıtan örnekler Asur kentinde Orta Asur dönemine tarihlenen mezarlarda ele geçen kaplardır. Bunlar arasında ince bir işçiliği yansıtan kapaklı ya da kapaksız, kaideli vazo tipi kaplar¹⁷⁹ ile aynı tip kapların üzerleri kabartma tekniğinde süslenmiş örnekleri¹⁸⁰ ve çift kulplu, kaideli vazo tipi kaplar¹⁸¹ sayılabilir.

¹⁷⁷ İştâr Mabedi’nde ele geçen plakadaki kadın kabartmasının zengin biçimde boyanması farklı ve özel bir kullanımı yansıtmaktadır: Harper ve diğ. 1995, s. 56, Fig. 15.

¹⁷⁸ Frankfort 1939, Pl. 13-16, 41, 52-53, 56 D-E, 79 D-E, 84 D, 85 K-L, 89 C-F, 91 G-H, 91 I-J, 92 J, 93 A-B; Frankfort 1943, Pl. 2-3, 5-6, 9-10, 12 A-B, 12 E-G, 14 C-D, 16-25.

¹⁷⁹ Harper ve diğ. 1995, s. 88, No. 50.

¹⁸⁰ Harper ve diğ. 1995, s. 89-90, No. 51-52.

¹⁸¹ Harper ve diğ. 1995, s. 90-91, No. 53.

Bu dönemden itibaren sayıları azalmakla birlikte MÖ 1. Binyıl ortalarına kadar bazı özel kap formlarının her dönemde *alabaster*den üretildikleri görülmektedir. Kapların yanı sıra özellikle heykeller ve adak levhalarında da *alabaster* ve benzeri malzemeler Mezopotamya’da yaygın olarak kullanılmıştır¹⁸².

Anadolu’da, özellikle Orta ve Doğu Anadolu’da yaygın jips yatakları bulunmasına karşın bu malzemeden üretilmiş eserler Önasya’nın geneliyle karşılaştırıldığında oldukça az sayıda görülür. Bunun nedenlerinden biri malzemenin tanımlanamamış ve yayınlarda farklı cins bir taş olarak adlandırılmasından da kaynaklanmış olabilir. Ancak yayınlarda *alabaster* olarak sınıflandırılmış eserler açısından Anadolu’da en eski örnekler MÖ 3. Binyılda görülmeye başlanır. Bu eserler arasında büyük çoğunluğu bu çalışmanın ana kapsamını oluşturan Kültepe idolleri ile az sayıdaki yakın merkezde ele geçen benzer idoller oluşturmaktadır. Kültepe idolleriyle aynı kontekstlerde bulunan heykelcikler¹⁸³ yanında *alabaster*den üretilmiş diğer idoller MÖ 3. Binyılda Resuloğlu¹⁸⁴, Balıbağı¹⁸⁵, Alishar¹⁸⁶, Zencidere¹⁸⁷, Acemhöyük¹⁸⁸, Suluca-Karahöyük¹⁸⁹, Konya-Karahöyük¹⁹⁰ ve

¹⁸² Mezopotamya ve İran’ın bazı bölgelerinde *alabaster*in farklı tip ürünlerde kullanımı hakkında detaylı bilgi için bkz. Moorey 1999, s. 21-28, 37-53, 74-78.

¹⁸³ von der Osten ve diğ. 1933, s. 83, KT-61, s. 84, KT-79, 137-138, s. 85, KT-139; von der Osten 1937, Fig. 283; Karamete 1938, Pl. 3, 21; Özgüç N. 1957, Res. 1-7; Özgüç T. 1963, Pl. III, 1-2.

¹⁸⁴ Yıldırım – Ediz 2008, Res. 14.

¹⁸⁵ Süel 1989, Çiz. 4, Bl. bğ/6; Süel 1992, Res. 5-6; Bilgi 2012, s. 263, 721, 724.

¹⁸⁶ Schmidt 1932, Fig. 62, b 309, b 956; von der Osten 1937, Fig. 182, e 721, e 805.

¹⁸⁷ Özgüç N. 1957, Res. 15.

¹⁸⁸ Özten 1989, Fig. 37-38.

¹⁸⁹ Esin 1998, s. 113; Ekiz 2006, s. 17, Res. 3.

¹⁹⁰ Alp 1973, s. 435.

Konya'dan¹⁹¹ bilinmektedir. Yarıkkaya'da ETÇ I dönemine tarihlenen mezarlarında, ölülerin yanına *alabaster*den yapılmış bilezikler bırakıldığı ifade edilmektedir¹⁹².

Troya'da Schliemann dönemi kazılarında *alabaster* kaplara ait parçalar ele geçmiştir¹⁹³, ancak bunların tarihlendirmeleri kesin değildir. Özellikle son yıllardaki buluntularla giderek zenginleşen Anadolu taş kap repertuvarının erken örnekleri arasında *alabaster* kapların olmaması ilginçtir. Bu tip örnekler Anadolu'da az sayıda olmak üzere MÖ 2. Binyılda bazı merkezlerden tanınmaktadır. Boğazköy'de Büyükkale III. tabakada ele geçen *alabaster* vazunun büyük olasılıkla Mısır'dan ithal edildiği düşünülmektedir¹⁹⁴. Büyükkale IIIa tabakasından ele geçen diğer bir taş kap parçası da kireçtaşı-*alabaster* olarak ifade edilmektedir¹⁹⁵. MÖ 2. Binyıla ait diğer örnekler Alalakh'ta ele geçmiştir. Farklı tabakalara ait olmakla birlikte çoğunluğu Yarım-Lim ya da Niqmepa Sarayı ve bunlarla bağlantılı mekanlarda ele geçmiştir¹⁹⁶. Woolley çok sayıda kap ya da bunlara ait parçaların oluşturduğu grubu genellikle Mısır'a özgü tipler olarak nitelendirmektedir¹⁹⁷.

Diğer dönemlere oranla MÖ 1. Binyılda *alabaster*in kullanımı daha artmış gözükmektedir. Bu dönemde daha fazla sayıda merkezde ele geçen örnekler daha çok alabastron formundaki kaplarla temsil edilmektedir.

¹⁹¹ Özbek 1984, s. 9, F. 28; Gündoğan 1994, s. 170, Şek. 115, Kü. 20.

¹⁹² Hauptmann 1969, s. 68.

¹⁹³ Schmidt 1902, s. 290, No. 7908-7911.

¹⁹⁴ Boehmer 1972, s. 211, Taf. LXXXII, No. 2179; analizi yapılmadığı için bu eserin gerçek *alabaster* mi olduğu yoksa kalsit kökenli bir malzemeden mi üretildiğinin kesin olarak söylemediği ifade edilmektedir: *age*, s. 211, dipnot 52.

¹⁹⁵ Boehmer 1972, s. 214, Taf. LXXXII, No. 2175.

¹⁹⁶ Woolley 1955, s. 295-296; Pl. LXXX, AT/39/261, AT/39/244, AT/38/66, AT/38/40.

¹⁹⁷ Woolley 1955, s. 294.

VI.1.b. Taş

Üç adet taş örnekten ilki (097) beyaz renkli bir mermerden üretilmiş olup bu tipteki tek örneği yansıtmaktadır. Diğer iki örnek ise (006, 034) koyu renkli taş cinslerinden üretilmiştir. Her iki eser de farklı tiplere ait olmakla birlikte kendi tipleri içinde malzeme açısından birer istisna oluşturmaktadır ve sayısal açıdan az da olsa malzeme çeşitliliği sunmaları bakımından önemlidirler. Kesin yargıya varılamamakla birlikte mermer ve farklı taş cinsleri açısından zengin bir bölgede bulunan Kültepe civarındaki yerel kaynaklardan edinilen malzemeye üretilmiş oldukları söylenebilir.

VI.1.c. Kil

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen eserlerden onu kilden üretilmiştir. Kültepe'ye özgü ünik tipleri yansıtan iki örnek (106, 107) dışındaki eserlerin çoğu kaba hamurlu olup, özensiz bir işçilik yansıtmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, özel bir üretim işlemine tabi tutulmadıkları anlaşılmaktadır. Bazı örnekler pişirilmemiş, sanki alelacele üretilmiş izlenimi uyandırmaktadır. Anadolu ve diğer bölgelerde ele geçen bazı kil idol ve figürinlerin bulunuş durumları, buluntu yerleri ve kaliteleri bunların günlük ya da kısa zamanlı kullanıma yönelik olarak üretildiklerini ve özenli bir işçilik ve kaliteden yoksun olduklarını göstermektedir. Tipolojik açıdan benzer örneklerin ele geçtiği Orta Anadolu'daki birçok merkezde benzer durumlarla karşılaşmaktadır. İdollerin dini karakteri düşünüldüğünde bu tür bir malzeme kullanımı ve kalitesiz üretim bir çelişki olarak düşünülebilir, ancak idol/figürin yorumlamalarındaki farklı görüşler doğrultusunda bu tip eserler, yukarıda da değinildiği gibi, günlük ya da kısa süreli kullanıma yönelik çeşitli işlevlere sahip objeler olarak da yorumlanabilir. Ucko, en ucuz malzeme olarak kilin tanrı/tanrıça tasvirlerinde kullanımının bereket ve toprak

arasındaki ilişkiden kaynaklandığını belirtmektedir¹⁹⁸. Bu doğrultuda, söz konusu örneklerin tamamı Kültepe’de üretilmiş olan yerel eserleri yansıtmaktadır.

VI.2 TEKNİK

İdollerin yapımında kullanılan teknik, üretim (şekillendirme) ve bezemelerin uygulanması olmak üzere iki farklı aşamada değerlendirilebilir. Elle şekillendirilen kil idoller üzerinde görülen bezemelerin çoğunluğunu çizi tekniğinde uygulanmış motifler oluşturmaktadır. Islak kil üzerine sivri uçlu bir cisimle uygulanan bu motifler yanında, yine benzer aletlerle yapılan çentik bezemeler ile oyuk (nokta) bezemeler de görülmektedir.

Alabaster, yumuşaklığı ve kolayca şekil verilebilmesinden dolayı her dönem için sevilen ve sıkça kullanılan bir malzeme olmuştur. Kültepe *alabaster* idolleri üzerinde görülen bezemelerin işlenmesinde kazıma, kabartma, heykel ve matkap (delgi) olmak üzere dört farklı teknik uygulanmıştır. Gerek idollerin ana üretim sürecinde, gerekse kazıma ve kabartma tekniğindeki bezemelerin uygulanışında büyük olasılıkla metal, ince uçlu keski kullanılmıştır. İşlenmesi son derece kolay bir malzeme olan *alabaster* üzerinde bu tür işlemler çekiç ve keski vasıtasıyla son derece rahat bir şekilde uygulanabilmektedir. *Alabaster* örneklerin bazılarının üretimin son aşamasında bir tür cilalama işlemine tabi tutuldukları da anlaşılmaktadır.

Kabartma tekniği, az sayıda örneğin gövdesi üzerinde görülen figüratif bezemelerin işlenmesinde kullanılmıştır. Bunlar ya küçük idol tasvirleri ya da çeşitli insan ve hayvan figürleri şeklinde görülmektedir. Özellikle aslan figürleri gibi bazı motiflerde bunların heykel düzeyine yakın bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bazı

¹⁹⁸ Ucko 1962, s. 42.

idollerin boyunları ve gerdanları üzerinde görülen ve zikzak motifiyle belirtilen kolye/gerdanlık süslerinde de kabartma tekniği uygulanmıştır. İdollerin saçlarının belirtilmesinde ve gövdeleri üzerinde görülen çeşitli motiflerin işlenmesinde genellikle kazıma tekniği uygulanmıştır. Sivri uçlu metal bir keski ya da aletlerin çekiç yardımıyla vurulmasıyla bu motiflerin yapıldığı da anlaşılmaktadır.

Tip 3.b ve **Tip 7** başlığı altında değerlendirilen plastik biçimde işlenmiş başa sahip idollerin başları tam heykel tarzında işlenmiştir. Bu tip eserler şematik idol anlayışı ile plastik-üç boyutlu heykel formunun birarada kullanıldığı ünük tipleri yansıtmaktadır.

Bezemelerin işlenmesinde görülen son uygulamayı matkap (delgi) tekniği oluşturmaktadır. Bu teknik, idol gövdeleri üzerinde çok sık görülen merkezi noktalı daire motiflerinin işlenmesinde kullanılmıştır. Son derece muntazam bir şekilde işlenmiş olan bu motifler, ucuna sivri uçlu bir alet takılmış, içi boş silindirik bir tüpün yaylı matkap ile kullanılması sonucu üretilmiş olmalıdır¹⁹⁹. İdollerin gözleri de aynı motifle gösterilmiştir. Çoğunlukla tek, bazen çift daire şeklinde gösterilen göz işlemelerinin de son derece muntazam oluşu, bazı yayınlarda kazıma tekniği olarak ifade edilmesine karşın, yukarıda anlatılan yöntemle işlenmiş olduklarını göstermektedir.

¹⁹⁹ Contenau 1927, s. 196.

VII. TİPOLOJİK DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen idollerin büyük bir kısmı *alabaster*den üretilmiş olup, az sayıdaki örneğin yapımında kil ve diğer taş cinsleri de kullanılmıştır. Tipolojik sınıflandırmada malzeme ayrımı yapılmamıştır, ancak bu tür bir ayrımın doğal olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. İdollere yönelik tipolojik çalışmalarda temel ayrım, gövde ile boyun/baş formlarına göre yapılmaktadır. Bu çalışmada da benzer bir yol izlenmiştir. Az sayıdaki ünik ve tek başına özel bir tip oluşturan birkaç örnek dışında tüm eserler, öncelikle gövde formları baz alınarak sınıflandırılmıştır (**bkz. Tablo 1**) Ancak, neredeyse tüm örneklerde gövde formunun yuvarlak olması ya da buna yakın bir tipi yansıttığından dolayı, idollerin yalnızca gövde formları baz alınmamış, eserler bir bütün olarak değerlendirilerek ana tipler belirlenmiştir. Gerek gövde, gerekse boyun/baş kısımlarında görülen farklılıklar doğrultusunda da alt tipler oluşturulmuştur. Bu şekilde sınıflandırması yapılan eserler her tip için kronolojik açıdan ele alınarak kendi içinde değerlendirilmiştir.

TİP 1. YUVARLAK, OVAL VEYA DÖRTGEN GÖVDELİ, BAŞSIZ İDOLLER

Tanım: Uzun ve ince sap biçimli boyunlu, yuvarlak, oval ya da köşeleri yuvarlatılmış gövdeli.

TİP.1.a. Yuvarlak veya Çentikli Gövdeliler

Tanım: Yuvarlak, yassı gövdeli.

Bu tipe giren örnekler gövdelerinin tam yuvarlak ya da çentikli olması ile iki alt tipe ayrılmaktadır.

TİP.1.a.1. Yuvarlak Gövdeliler

Tanım: Tam yuvarlak, yassı gövdeli.

Kültepe’de bu tipe ait altı adet idol ele geçmiştir. Bunlardan beşi *alabasterden*, biri ise beyaz renkli sert bir taştan yapılmıştır. Bu tipi temsil eden idollerin tümü başsızdır ve gittikçe sivrileşen kısa ya da uzun sap biçimli bir boyna sahiptir. Gövdeleri tam bir daire, ya da yanlardan hafif basık şekilde işlenmiştir. İdollerin gövdeleri üzerinde herhangi bir bezeme ya da uzvun belirtilmemesi karakteristiktir. Söz konusu örneklerin boyları 6.3-11.4, genişlikleri ise 4.8-9.4 cm. arasında değişmektedir.

Bu tipe ait örneklerin beşi (**001, 002, 003, 004, 005**) 1959 yılı kazı sezonunda ETÇ II dönemine tarihlenen 15. tabakada açığa çıkarılan 1 numaralı taş sanduka mezar içinde ele geçmiştir. Altıncı örneğin ise (**006**) tabakası belli değildir, ancak diğer örneklerle tamamen aynı özelliklere ve forma sahip olması nedeniyle bu döneme ait olmalıdır. T. Özgüç söz konusu idolün ait olduğu tipin İç Anadolu’da Bakır Çağı’nın öncesindeki kültür katlarında ve sonrasındaki Hitit devrinde kullanıldığını gösterecek herhangi bir kanıtın olmayışı doğrultusunda bu idolün, Alişar ve Alacahöyük’te ele geçen örnekler gibi Bakır Çağı’na ait olması gerektiğini belirtmiştir²⁰⁰.

KARŞILAŞTIRMA:

Figürinlere oranla daha şematize bir tasvir anlayışını yansıtan idollerin ilk örneklerini oluşturan bu tip eserler, farklı formlarda olmak üzere birçok merkezden

²⁰⁰ Özgüç T. 1941, s. 858 (Yukarıda “Bakır Çağı” olarak geçen ifade o dönem için kullanılan terminolojiyi yansıtmaktadır; orijinal metne sadık kalmak amacıyla bu şekilde kullanılması tarafımızca uygun görülmüştür).

tanınmaktadır. Gövde formu değişmekle birlikte, gövdenin uzantısı olarak devam eden sap biçimli bir boyna sahip olan bu tiplerde, hiçbir şekilde baş ya da yüz uzuvlarına ait detaylar işlenmemiştir. Neolitik Çağ'daki "Ana Tanrıça" figürinlerinin daha şematize betimlemeleri olarak karşımıza çıkan bu anlayışın kökenleri esasen Erken Neolitik Çağ'a kadar gitmektedir. Bu dönemin bazı figürinlerinde baş ve boyun kısımlarının daha uzun ve üzerinde herhangi bir uzuv gösterilmeden işlenmesi sonraki dönemlerde görülecek olan şematizmin ilk örnekleri olarak yorumlanabilir²⁰¹.

Aşağıya doğru daralan oval formda bir gövdeye sahip olmakla beraber bu tipin en eski temsilcisi olarak değerlendirilebilecek örnek, Anadolu dışında Tell Arpaciya'da Halaf dönemine tarihlendirilen tabakalarda ele geçmiştir²⁰². Kilden yapılmış ve "Ana Tanrıça" tasviri olarak yorumlanan bu örneğin yanında boya bezemeli ve göğüslerin gösterildiği tipler de mevcuttur²⁰³. Yarım Tepe II'de Halaf dönemine ait kil örnekler de aynı anlayışın erken dönem örnekleri kapsamında değerlendirilebilir²⁰⁴. Bu örnekler üzerinde daha sonraki dönemlerde sıkça karşılaşılabilecek olan çapraz bant motiflerinin ilk uygulamaları da görülmektedir.

Anadolu'da tam şematize biçimde üretilmiş bu tip idollerin en eski örnekleri olarak değerlendirilebilecek eserler ise Kalkolitik dönemde Can Hasan²⁰⁵ ve Güvercinkaya'sında²⁰⁶ görülmektedir. Aşağı Pınar'dan Erken Kalkolitik Çağ'a ait

²⁰¹ Aynı döneme ait "sokma başlı figürinler" olarak tanımlanan eserler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

²⁰² Özgüç T. 1941, s. 858.

²⁰³ Mallowan-Cruikshank Rose 1935, s. 82, Fig. 46, 5.

²⁰⁴ Merpert – Munchaev 1987, Fig. 12, 4-5, 7.

²⁰⁵ French 2010, s. 22, Fig. 16, No. 5.

²⁰⁶ Gülçur ve diğ. 2011, s. 309, Res. 6:a.

antropomorfik bir kap üzerinde görülen kabartma tasvir de, bu açıdan ilginç bir örnek sunmaktadır²⁰⁷. İki adet küresel kabın üst üste birleştirilmesiyle bir kadın vücudu şeklinde biçimlendirilmiş olan kısa boyunlu kap üzerinde kabartma noktalarla göğüsler de belli edilmiştir. Kabın alt yarısı üzerinde bir insan figürünün üst yarısı ile sap biçimli bir baş/boyna sahip idol tasviri yan yana kabartma olarak işlenmiştir. Gerek kabın biçimi, gerekse kabartma tasvirlerin niteliği idollerin taşıdığı şematik anlamı yansıması açısından önemli bir bilgi sunmaktadır.

ETÇ ile birlikte benzer tipte örnekler birçok merkezde karşımıza çıkmaktadır. Ancak özellikle vurgulamak gerekir ki, aynı anlayışı yansıtan eserler olmakla birlikte, gerek genel formları gerekse boyun tipleri ve gövde/boyun orantıları açısından bu eserler, Kültepe örnekleriyle tam bir paralellik yansıtmazlar. Bu açıdan Kültepe’de bu grup altında değerlendirilen idoller, diğer birçok tipte de görüleceği gibi, bu merkeze özgü tipler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tip 1.a.1 örnekleriyle bağlantılı olarak değerlendirilebilecek eserler Anadolu’da farklı bölgelerdeki merkezlerde karşımıza çıkmaktadır. Orta Anadolu’da Alişar’da *alabaster*den üretilmiş dört örnek bu kapsamda ele alınabilir. Alişar’da hafiri tarafından Bakır Çağı olarak isimlendirilen tabakalarında ele geçmiş iki örnek²⁰⁸ ile I. tabakada ele geçen diğer iki idol²⁰⁹ gerek malzeme, gerekse form açısından Kültepe idollerine en yakın tipleri yansıtmaktadır. Kültepe ve diğer merkezlerde ele geçen bu tipe ait örneklerde, hiçbir zaman bezeme ya da uzuv gösterilmezken Alişar’da ele geçen örneklerin ilkinde arka kısımda görülen ve

²⁰⁷ Özdoğan 1998, Res. 18.

²⁰⁸ von der Osten 1937, Fig. 182, e 721, e 805.

²⁰⁹ Schmidt 1932, Fig. 62, b 309, b 956.

enseden gövdeye doğru uzanan iki çizginin olasılıkla saçı temsil ettiği ifade edilmiştir²¹⁰.

Batı Anadolu'da benzer örnekler Troya ve Thermi'den tanınmaktadır. Troya'da I. katta ele geçen iki mermer idol²¹¹, yassı ve yuvarlağa yakın gövde formuna sahiptir. Boyun kısımlarının daha kalın olmasıyla Kültepe örneklerinden ayrılmaktadırlar. Schliemann dönemi kazılarında ele geçen bazı örnekler²¹² de aynı kapsam içinde değerlendirilebilir²¹³. Yuvarlak bir gövdeye ve sap biçimli bir boyna sahip olmakla beraber, bu örnekler de gerek genel form açısından gerekse boyun kısımlarının uzunluğu ve kalınlığı yönünden Kültepe örneklerinden ayrılırlar. Thermi I. ve III. tabakada ele geçen iki örnek²¹⁴ de genel form açısından benzer olmalarına karşın boyunları daha kalın şekilde işlenmiştir.

Kusura'da geçiş tabakasına ait mermerden bir örnek²¹⁵ de, Batı Anadolu tiplerine yakın özellikler göstermektedir. Genel form açısından benzer bir tipi yansıtmakla beraber, bu eser de boyun kısmının daha kalın ve küt işlenişiyile Kültepe örneklerinden ayrılır.

Gökçeada Yenibademli Höyük'te ETÇ tabakalarında ele geçen kil bir örnek²¹⁶ de Batı Anadolu'da görülen tiplere benzer bir formu yansıtmaktadır.

²¹⁰ Schmidt 1932, s. 53.

²¹¹ Blegen ve diğ. 1950, s. 101, Fig. 216, 35-65; s. 119, Fig. 216, 37-359.

²¹² Schliemann 1881, s. 378, No. 211; Schmidt 1902, No. 7549.

²¹³ T. Özgüç, kesin tabakası belli olmayan bu tiplerin Troya'da I. Tabakadan başlayıp II. tabaka sonuna kadar devam ettiğinin kabul edilebileceğini belirtmiştir: Özgüç T. 1941, s. 858.

²¹⁴ Lamb 1936, s. 177, Pl. XXVI, 30.54, 31.73.

²¹⁵ Lamb 1938, Fig. 17, 1.

²¹⁶ Hüryılmaz 1999, s. 476, Abb. 1.

Malzemesi farklı olmakla birlikte hafiri tarafından daha çok Orta Anadolu’da Alişar ve Kültepe’den tanınan mermer/*alabaster* idollerle karşılaştırılan²¹⁷ ve bu örnekler ışığında ETÇ II dönemine tarihlenen²¹⁸ bu örneğin de baş/boyun kısmı daha kısa ve küt olarak işlenmiştir.

Aynı tip altında değerlendirilebilecek diğer bir örnek Norşuntepe’de ETÇ’na ait tabakalarda ele geçmiştir²¹⁹. Daha küçük boyutlu bu örnek de küt boyun kısmı ile Thermi idolüne benzemektedir²²⁰.

Omuzlardan aşağıya doğru genişleyerek devam eden ve gövdenin alt kısmının bombeli bir şekilde işlendiği idoller de aynı tipin farklı bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu tip örnekler Çine–Tepecik ve Norşuntepe gibi hem Batı hem de Doğu Anadolu’da ki merkezlerden tanınmaktadır. Tepecik’te bu tipe ait olan idol 2006 yılı kazı çalışmalarında ele geçmiş olup, Batı Anadolu’daki diğer merkezler ve Kiklad Adaları’nda, ETÇ I-II dönemine tarihlenen örneklerle karşılaştırılmaktadır²²¹. Norşuntepe’de bu tipe benzer idoller beş örnekle temsil edilmektedir²²². Gövde formları küçük farklılıklar göstermekle birlikte, hepsi de aynı kategori altında değerlendirilebilir. Söz konusu örneklerin, stratigrafisi kesin olmayan kontekstlerden ya da moloz dolgularından ele geçtiği, ancak tipolojik değerlendirmeler ışığında ETÇ’na tarihlendirilmeleri açısından bir şüphe olmadığı belirtilmektedir²²³.

²¹⁷ Hüryılmaz 1999, s. 476.

²¹⁸ Hüryılmaz 1999, s. 477.

²¹⁹ Schmidt 2002, Taf. 69, 1153.

²²⁰ Söz konusu idol Höckmann’ın Thermi-I tipi altında değerlendirilmiştir: Schmidt 2002, s. 90.

²²¹ Günel 2008, s. 252; s. 258, Şek. 1.5, 3.

²²² Schmidt 2002, Taf. 69, 1150-1152, 1154-1155; Taf. X, 1150-1151.

²²³ Schmidt 2002, s. 90.

TİP 1.a.2. Çentikli Gövdeliler

Tanım: Gövdenin her iki yanında, omuzların hemen altında birer çentik ile bel girintisi vurgulanmıştır.

Kültepe’de bu tipe ait üç idol ele geçmiştir (**007-009**). Bu örneklerin de hepsi *alabaster*den üretilmiş olup, boyları 8-10, genişlikleri ise 5.6-7.8 cm. arasında değişmektedir. Alt tipi oluşturan bu eserler de ana tiplerle birlikte ETÇ II dönemine tarihlenen 15. tabakaya ait aynı mezar içerisinde ele geçmiştir. Hiçbir merkezde paraleli görülmeyen bu örnekler Kültepe’ye özgü bir tipi yansıtmaktadır.

TİP 1.b. Oval, Çentikli Gövdeliler

Tanım: Oval, yassı gövdeli; ince, uzun, sap biçimli boyunlu. Gövdenin her iki yanında, omuzların hemen altında birer çentikle bel girintisi vurgulanmıştır.

Kültepe’de üç *alabaster* örnekle (**010-012**) temsil edilen bu idollerden ikisinin, gövdelerindeki çentikler sıg olarak yapılmışken, diğesindeki çentikler daha derin işlenmiştir. Muhtemelen bel kısmını betimleyen söz konusu çentikler, bazen gövdenin ortasına bazen de gövdenin biraz daha üst kısmına işlenmiştir. Bu idollerin genel formu kemani andırır biçimdedir. Eserlerin yüksekliği 4.2-11.6, genişliği ise 3.8-7.5 cm. arasında değişmektedir. İlk iki eser (**010, 011**) Tip 1’e ait örneklerle birlikte ETÇ II dönemine tarihlenen 15. tabakaya ait taş sanduka mezarda açığa çıkarılmıştır; son örnek (**012**) ise 2010 yılı kazılarında herhangi bir mimariye bağlı olmadan moloz dolgu içerisinde ele geçmiştir.

KARŞILAŞTIRMA

Sap biçimli boyna sahip, oval gövdeli ve çentikli formu yansıtan benzer bir örnek Alishar'da I. tabakada ele geçmiştir²²⁴. Gövdesinin alt kısmı düzleştirilmiş olan idol, kısa ve ucu sivri bir şekilde sonlanan boyna sahiptir. Bel girintisini vurgulayan çentikler yanında omuzların hafifçe dışarı taşması ile kolların vurgulanması, bu örneği Kültepe idollerinden ayırmaktadır.

Yortan kökenli olarak Louvre Müzesi'nde korunan mermer bir örnek de yakın bir formu yansıtmaktadır²²⁵. Daha çok Batı Anadolu'ya özgü olarak karşımıza çıkan "*keman biçimli idoller*"ın bir tipini yansıtmakla beraber omuzların/kolların çok vurgulanmamış olması nedeniyle Kültepe'deki bu tip örneklerle yakın durmaktadır. Tabakası belli olmayan bu örnek, diğer merkezlerde ele geçen "*keman biçimli idoller*" dikkate alındığında ETÇ I dönemine tarihlendirilmektedir. Bu bağlamda söz konusu eser, Kültepe örnekleriyle benzer anlayışı yansıtan daha erken bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Beycesultan'ın XVII. tabakasında ele geçen ETÇ I dönemine ait bir grup mermer idol arasındaki bir örnek²²⁶ de, bu tip altında değerlendirilen Kültepe eserleri ile benzer bir formu temsil etmektedir. Birlikte ele geçtiği keman biçimli idollerin genel karakterinin aksine, omuz çıkıntılarının/kolların çok az vurgulandığı bu örnek, yukarıda bahsedilen Yortan örneğinde olduğu gibi, Kültepe örneklerinde temsil edilen anlayışın daha eski bir örneği olarak yorumlanabilir. Benzer formda idoller Batı Anadolu'da Çine-Tepecik'te²²⁷ ve Orta Anadolu'da Hacıbektaş-Suluca-

²²⁴ Schmidt 1932, Fig. 62, b 790.

²²⁵ Dussaud 1914, Fig. 266 (en sağdaki).

²²⁶ Lloyd-Mellaart 1962, Fig. F1, 13, Pl. XXXII, 1.

²²⁷ Günel 2008, s. 257, Şek. 1.2, 2.2.

Karahöyük'te²²⁸ de ETÇ dönemine ait yapı katlarında ele geçmiştir. Kiklad Adaları'nda görülen mermer idollerin şematik grubu içinde de bu tipe yakın örnekler bulunmaktadır. En eski örneği Ege Geç Neolitik döneminde Saliagos'tan²²⁹ tanınan bu tipler Erken Kiklad I döneminde Syros Adası'ndan da bilinmektedir²³⁰.

Yukarıda sıralanan tüm örnekler genel anlamda “*keman biçimli idoller*” olarak tanımlanan eser grubuna dahil tipleri yansıtmaktadır. Ancak, söz konusu tipin gerçek temsilcisi olan örneklerle nazaran kolları betimleyen çıkıntıların daha az vurgulanmış olması, genel form açısından bu örnekleri, bu tip altında değerlendirilen Kültepe idollerine yaklaştırmaktadır. Buna karşın gövde-boyun orantıları ve özellikle baş/boyun kısımlarının işlenişi göz önüne alındığında bu tipler Kültepe örneklerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda, genel form açısından benzerlik kurulabilmekle birlikte, Kültepe idolleri baş/boyun kısımlarının daha ince işlenmesi ile ana tip altında görülen örneklerle birlikte Batı Anadolu tiplerinden ayrılmakta ve daha özgün bir formu yansıtmaktadırlar.

TİP 1.c. Köşeleri Yuvarlatılmış Dörtgen Gövdeli İdoller

Tanım: Köşeleri yuvarlatılmış dörtgen, yassı gövdeli; ince, sap biçimli boyunlu.

Bu tipi temsil eden üç örnek de **(013-015)** *alabaster*den üretilmiş olup, ETÇ II dönemine tarihlenen 15. tabakaya ait 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinde ele geçmiştir. İlk iki örnekte dikey biçimde görülen gövde şekli üçüncü örnekte **(015)**

²²⁸ Ekiz 2006, Res. 1 ve 2; Türker 2012, s. 414, Res. 1 ve 2. Suluca-Karahöyük idollerinden biri mermerden üretilmiş, diğeri ise pişmiş toprak bir kabın gövde parçası kırığından şekillendirilmiştir: Türker 2012, s.404.

²²⁹ Ewans – Renfrew 1968, Fig. 76, 1, Pl. XLIII, I.

²³⁰ Renfrew 1969, Pl. 7, b.

biraz daha basık şekilde yatay dikdörtgen formda görülmektedir. Eserlerin korunan boyları 8-10.4, genişlikleri ise 7.4-11.5 cm. arasında değişmektedir. Her üç örnekte de baş/boyun kısmı kırıktır, ancak önceki tiplerdekilere benzer bir boyun formuna sahip oldukları anlaşılmaktadır. Omuzlardan itibaren köşeleri yuvarlatılmış bir hat sunarak son bulan gövdeleri üzerinde herhangi bir bezeme ya da işaret görülmemektedir.

KARŞILAŞTIRMA:

Bu tipte paralellik kurulabilecek örnekler Anadolu’da farklı bölgelerdeki merkezlerde görülmektedir. Yakın forma sahip örneklerden ilki Ilıca Höyük’te ele geçmiştir²³¹. Yatay dikdörtgen bir gövdeye sahip olan mermer örneğin kalın boynu uca doğru hafifçe daralmaktadır. Orthmann, ele geçen seramik örnekleri ışığında, idollerin ele geçtiği tabakayı ETÇ II-III dönemlerine tarihlemiştir²³².

Afyon Karaca Höyük’te ele geçen ve ETÇ’na tarihlenen mermer bir idol²³³ yatay dikdörtgen gövdesi ile Kültepe’deki **015** numaralı örnekle paralel bir form sunmaktadır. İki örneğin de boynunun kırık olmasına karşın, Karaca Höyük idolünde boynun başlangıç kısmı korunmuştur. Karaca Höyük idolünün Kültepe örneklerine oranla biraz daha kalın bir boyna sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu idolün boynunda ve her iki omuzunda kazıma bezemelerin olması, eseri Kültepe idolünden ayırır. Söz konusu idoli yayımlayan Mellaart, kırık boyun ve baş kısmını “*Kusura Tipi İdoller*” şeklinde tamamlamıştır, ancak bu durumu doğrulayacak kesin bir veri bulunmamaktadır. Kusura tiplerine oranla daha basık ve yatay bir gövdeye sahip olan

²³¹ Orthmann 1966, Taf. 7,3.

²³² Orthmann 1966, s. 39.

²³³ Mellaart 1954, s. 239, No. 460.

örnek Kültepe idollerine daha yakın durmaktadır²³⁴.

Troya'da Schliemann dönemi kazılarında ele geçen mermer bir idol form olarak benzer bir tipi yansıtmaktadır²³⁵. Ancak bu örnekte boyun kısmı son derece kısa olup, gövdesi aşağıya doğru genişlemektedir. Troya'dan ele geçen bir diğer mermer idol de yakın bir formu temsil etmektedir²³⁶. IIg tabakasında ele geçen ve kareye yakın bir gövdeye sahip idolün, boynunun çok az bir kısmı korunmuştur.

Thermi'de, olasılıkla II. ya da III. tabakaya ait olması gereken mermer bir idol²³⁷ de Kültepe'nin bu tip altında değerlendirilen idolleri ile benzerlik göstermektedir. Ancak, Kültepe örneklerinin aksine bu idolün boyun kısmı daha kalın ve küt olarak yapılmış, gövdesi de daha basıktır.

Seyitömer ETÇ III dönemine tarihlenen Va tabakasında ele geçen mermer bir idol²³⁸ de benzer bir tipi yansıtmaktadır. Yatay dikdörtgen bir gövdeye sahip idolün ince boynunun ucu sivri bir şekilde sona ermektedir. Boynun gövdeyle birleştiği kısımda yer alan kazıma tekniğiyle yapılmış iki yatay çizgi ile büyük olasılıkla kolye süsü verilmiştir.

Burdur Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen iki örnek²³⁹ bu tip altında değerlendirilen Kültepe idollerine benzer özellikler sunmaktadır. İdollerden ilkinin gövdesi kareye yakın dörtgen formda yapılması ile Kültepe idolleriyle benzerlik

²³⁴ Ö. Bilgi de son yayınında söz konusu örneği Kültepe dörtgen gövdeli idollerle (bu çalışmada *Tip I.c* altında değerlendirilen örnekler) aynı grup altında değerlendirmiştir: Bilgi 2012, s. 211. No. 514-517.

²³⁵ Schmidt 1902, No. 7569.

²³⁶ Blegen ve diğ. 1950, s. 352, Fig. 360, 35-287.

²³⁷ Lamb 1936, s. 177, Pl. XXVI, 30.35.

²³⁸ Şahoğlu-Sotirakopoulou 2011, s. 342, No. 459.

²³⁹ Bilgi 2012, s. 211, No. 518-519.

sunarken, diğer idol, alt kısma doğru gittikçe yuvarlatılan hatlarla, neredeyse bir kürek formunda işlenen gövdesi ile farklılık sunmaktadır. Her iki idolün de boyun kısmı son derece uzun olup, uçları sivri bir şekilde sonlanmaktadır.

Anadolu dışında bu tipin benzerleri Kiklad Adaları'nda görülmektedir. Kiklad idolleri içinde şematik gruba ait olan ve tümü de Erken Kiklad I dönemine tarihlenen bu örneklerde, gövdeler Kültepe örneklerinin aksine daima düşey bir dörtgen şeklinde işlenmiş olup, boyun kısımları da daha kalın ve küt olarak gösterilmiştir²⁴⁰.

TİP 2. DİKEY DİKDÖRTGEN GÖVDELİ, ÜÇGEN BAŞLI İDOL

Tanım: Dikey dikdörtgen yassı gövdeli, üçgen başlı. Gövdede, omuzları oluşturan köşelerden itibaren içbükey hatlarla başlayan kısa boyun, üçgen şeklinde bir başla son bulmaktadır.

Kültepe'de bu tip, *alabaster*den üretilmiş tek bir örnekle (016) temsil edilmektedir. Tam olarak ele geçen eserin boyu 6.1, genişliği ise 3.1 santimetredir. İdolün üçgen biçimli başında gözler iri ve yuvarlak oyuklar şeklinde gösterilmiş, bunun dışında yüz ya da gövdede başka hiçbir ayrıntıya yer verilmemiştir. Söz konusu eser, Hrozný tarafından açılan çukurun kenarından ele geçtiği için buluntu durumu ve tabakası kesin olarak bilinmemektedir.

Bilgi, tesadüfi bir buluntu olan bu idolün Kültepe'de başka benzerinin olmadığını, fakat gövde şekli nedeni ile Batı Anadolu'da bulunan merkezlerdeki ETÇ II ve III'e ait figürinlere benzediğini belirtmiştir. Ayrıca, idolün üçgen başının batıya yabancı olduğunu bununla beraber Kültepe'nin ise ETÇ III dönemine ait idolleri ile olan benzerliğine dikkat çekmiş, öte yandan gövde şekli nedeniyle

²⁴⁰ Renfrew 1969, Pl. 7, a; Rambach 2000, Taf. 13, 16-17; Taf. 22, 50; Taf. 65, 7.

bunlardan farklı olduğunu eklemiştir. İdolün ait olduğu dönemi karşılaştırmalar ile tartışan Bilgi, son olarak idolün göz işlenişini ele alarak bu tip gözlerin ETÇ II döneminde Orta Anadolu’da Alışar, Koçumbeli, Ahlatlıbel, Eti Yokuşu²⁴¹ gibi merkezlerden ele geçen kil idollerle olan benzerliği üzerinde durmuş ve *alabaster*den yapılmış olsa bile Kültepe idolünü de ETÇ II dönemine tarihlendirmiştir²⁴².

Alışar’ın I. tabakasında ele geçen kilden yapılmış bir idol başı²⁴³, üçgene yakın formda işlenmiş başı ve oyuklar şeklindeki gözleri ile Kültepe idoli ile benzerlik sunmaktadır, ancak bu bölgede diğer merkezlerden de tanınan diğer benzer idoller gibi farklı bir gövde formuna sahip olmalıdır.

Kültepe idoliyle form açısından paralellik kurulabilecek örnekler daha çok Batı Anadolu’daki merkezlerden tanınmaktadır. Bu kapsamdaki ilk grup Troya’da Schliemann dönemi kazılarında ele geçmiştir²⁴⁴. Ancak bu örneklerde yüzde herhangi bir uzuv belirtilmemiş olup, gövde formu detaylarında da Kültepe idolünden farklılık gösterirler. Bu grup içinde form açısından benzer ve gözlerin işlendiği örnekler de mevcuttur²⁴⁵. Ancak bunlar da başlarının daha yuvarlak işlenmesi nedeniyle tam bir paralellik yansıtmazlar. Troya’da I. tabakada ele geçen bir diğer mermer idol²⁴⁶ de genel form açısından benzer bir tipi yansıtmaktadır. Ancak bu örnekte, idolün baş kısmı biraz daha farklı işlenmiştir ve herhangi bir uzvu da belirtilmemiştir.

²⁴¹ Bilgi 1975, s. 205, bkz. dipnot. 31.

²⁴² Bilgi 1975, s. 205.

²⁴³ Schmidt 1932, Fig. 62, b 250.

²⁴⁴ Schliemann 1875, s. 36, No. 30; Schmidt 1902, No. 7515.

²⁴⁵ Schliemann 1875, s. 36, No. 17, 29; Schliemann 1881, s. 376, No. 202.

²⁴⁶ Blegen ve diğ. 1950, Fig. 216, 33-324.

Batı Anadolu’da benzer kapsamda değerlendirilebilecek örnekler Bakla Tepe²⁴⁷ ve Liman Tepe’de²⁴⁸ de ele geçmiştir. Her ikisi de ETÇ II dönemine ait olan ve mermerden üretilmiş olan idoller genel form açısından benzer denilebilecek bir tipi yansıtsa da gerek baş formları, gerekse gözlerin gösterilmemiş olması ile Kültepe idolünden ayrılırlar.

Benzer tipte iki örnek²⁴⁹ Aphrodisias’ın ETÇ III dönemine tarihlenen tabakalarında ele geçmiştir. Her iki örnek de dikey dikdörtgen gövdeleri, içbükey işlenmiş boyunları ve omuzların kavisi ile Kültepe örneğine benzemektedir. İdollerden birinin başı Kültepe örneğine benzer bir şekilde üçgen forma sahipken²⁵⁰, diğeri Troya örneklerinde görüldüğü gibi daha yuvarlak hatlı bir başa sahiptir. Her ikisinin yüzünde de herhangi bir uzuv belirtilmemiştir; bu açıdan Kültepe örneğinden ayrılırlar.

Aynı tipte diğer bir örnek Seyitömer’de ETÇ III dönemine tarihlenen Va tabakasında ele geçmiştir²⁵¹. Bu durum, bu formun tüm ETÇ boyunca kullanıldığını göstermektedir. Seyitömer’de aynı döneme tarihlenen diğer bir taş örnek²⁵² de Kültepe örneğine benzer bir forma sahiptir. Bu örnekte baş kısmı Kültepe örneğinde olduğu gibi üçgen biçiminde işlenmiş ve gözler birer oyukla belirtilmiştir. Ancak, gerek kaşlar gerekse burun ve diğer bazı süslemelerin kazıma çizgilerle gösterilmesi açısından Kültepe idolünden ayrılır.

²⁴⁷ Erkanal – Özkan 1999, s. 190, Res. 19, üst sıra en sağdaki.

²⁴⁸ Erkanal 1998, s. 395, Res. 2.

²⁴⁹ Kadish 1969, Pl. 23, Fig. 5; Kadish 1971, Pl. 29, Fig. 33, 322.

²⁵⁰ Kadish 1971, Pl. 29, Fig. 33, 322.

²⁵¹ Şahoğlu-Sotirakopoulou 2011, s. 342, No. 458.

²⁵² Şahoğlu-Sotirakopoulou 2011, s. 341, No. 451.

Kültepe’de tek bir örnekle temsil edilen bu tipte karşılaştırılabilecek örneklerin daha çok Batı Anadolu’daki merkezlerde görülmesi, iki bölge arasındaki ilişkileri de yansıtmaktadır. Buna karşın üçgen şeklinde işlenmiş baş ve gözlerin oyuklar şeklinde gösterilmiş olması Kültepe idolüne özgü bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültepe’de ETÇ III dönemine ait idollerde de şematik biçimde işlenmiş üçgen başlar yoğun olarak görülmektedir, ancak bu örnekte, özellikle gözlerin işleniş şekli Orta Anadolu’da ETÇ II döneminden tanınan kil idollere²⁵³ daha yakın durmakta olup bu döneme tarihlenmelidir²⁵⁴.

TİP 3. DİSK GÖVDELİ, ÜÇGEN YA DA PLASTİK BAŞLI İDOLLER

Tanım: Disk biçimli gövdeli; bir ya da birden fazla boyna ve başa sahip.

Boyunların uzantısında ayrı bir şekilde gösterilen başlar, şematik ya da plastik olmak üzere iki farklı şekilde işlenmiştir.

Arkeoloji literatüründe “*Kültepe Tipi İdoller*” olarak tanımlanan tipi oluşturan bu örneklerin tümü *alabaster*den üretilmiş olup, bu çalışma kapsamında sayısal olarak en kalabalık grubu oluşturmaktadırlar. T. Özgüç, 1963 yılında yayınlanan “*Yeni Araştırmalar Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi*” isimli makalesinde, bu tipe ait örneklerin Kültepe kazılarında ETÇ III dönemine tarihlenen

²⁵³ Özellikle bkz. Koşay 1934, s. 82-83, Ab. 367; s. 84, Ab. 488 (Ahlatlıbel).

²⁵⁴ Ö. Bilgi söz konusu eseri ilk yayınladığında, yukarıda s.12’de özetlenen görüşler doğrultusunda ETÇ II dönemine tarihlemesine rağmen (Bilgi 1975, s. 205), Klasik Çağ öncesi Anadolu figürin ve idollerini ele aldığı son yayınında aynı eseri ETÇ III dönemi içinde değerlendirmiştir (Bilgi 2012, s. 269, No. 758). Ancak yukarıda sunduğumuz görüşler doğrultusunda söz konusu eserin ETÇ II dönemine tarihlendirilmesi bizce daha uygun gözükmektedir.

13., 12. ve 11. tabakalarda ele geçtiğini belirtmektedir²⁵⁵. T. Özgüç, daha sonra 1993 tarihli “*Alabaster Idols and Statuettes from Kültepe*” isimli yayınında ise, o zamana kadarki çalışmalar ışığında Kültepe’de alabaster idol ve heykelciklerin ETÇ III’e ait 11 a, b ve c olmak üzere üç yapı katında ele geçtiğini belirtmiştir²⁵⁶.

Bu grupta alt tipler idol başlarının işlenişine göre, şematik ve plastik olarak ikiye ayrılmaktadır. Her alt tip içinde değerlendirilen örnekler de baş sayısına göre ayrı gruplar altında sınıflandırılmıştır.

Ancak bu tip bir ayrımın yapılamadığı iki grup eser ana tip (**Tip 3**) altında değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki sadece gövdeye ait bir parçanın korunduğu eserler olup, ikinci grubu tüm gövdeyle birlikte tek boyna ait küçük bir parçanın ele geçtiği eserler oluşturmaktadır. Söz konusu örneklerde görülen bezemeler de teknik ve motif açısından herhangi bir ayrım yapılmasına imkan vermemektedir. Gövde parçaları üzerinde kazıma, kabartma ve matkap tekniğinde yapılmış ve diğer tiplerden bilinen

²⁵⁵ T. Özgüç, Kültepe’nin ETÇ III dönemine tarihlenen ve yeniden eskiye doğru 11, 12 ve 13 olarak isimlendirilen tabakalarını, aynı kronolojik düzen içerisinde a, b ve c katları olarak da isimlendirmiştir. Özgüç, bu doğrultuda, tez kapsamında Tip 3 başlığı altında incelenen *alabaster* idollerin b ve c, yani 12. ve 13. katlarda ele geçtiğini belirtmiştir: Özgüç T. 1963, s. 34. Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında Höyük’te 2009-2012 yılları arasında yürütülen kazılarda 13. tabakaya ait şimdilik, bir idol ya da parçası ele geçmemiştir. Bu tip eserlerin en erken 12. tabakadan itibaren görülmeye başladığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra tez kapsamında yürütülen çalışmalarda Kültepe kazı arşivinde ve müze envanter kayıtlarında da 13. tabakada bulunduğu kaydedilen bu tipte bir esere rastlanılmamıştır.

²⁵⁶ T. Özgüç 1993, s. 511, 514. Kültepe’de 2009-2012 yılları arasında Fikri Kulakoğlu başkanlığında sürdürülen yeni dönem kazılarında 11. tabakanın a ve b olmak üzere iki yapı katından oluştuğu ve söz konusu yayında 11c olarak isimlendirilen tabakanın da 12. tabakayı kastediyor olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

her türlü bezeme görülmektedir²⁵⁷. Boyutları değişmekle birlikte disk biçimli bir gövdeye ait oldukları belli olan parçalardan, toplam on üç adet ele geçmiştir. Bunlar arasında 12. tabakaya ait tek örnek (084) 1956 yılı kazılarında anıtsal yapı içerisinde ele geçmiştir. 11b tabakasında ele geçen yedi örnek (085-091) arasında, üzerinde kabartma figürler bulunan örnekler (086, 091) yanında gövde üzerinde küçük bir idol tasvirinin bulunduğu eserler (088) de yer almaktadır. Bu gruptaki beş eserin ise tabakası belli değildir (092-096). Söz konusu örneklerden ikisi (094, 096) üzerinde, farklı tipte bezeme motiflerinin yanısıra kabartma olarak işlenmiş figürler de yer almaktadır.

İkinci grubu oluşturan eserleri, disk biçimli gövdenin tamamı yanında tek boyna ait çok küçük bir kısmın korunduğu örnekler oluşturmaktadır. Sağlam olarak ele geçen örnekler ışığında, tek boyunlu idollerde başların hem şematik hem de plastik olarak işlendiği görülmektedir. Bu grubu oluşturan örneklerin tek başlı oldukları kesin olmakla birlikte şematik ya da plastik ayrımı yapılamadığı için ait oldukları alt tipler kesin olarak belirlenememektedir. Bu nedenle, gövde parçalarında olduğu gibi, ana tip altında değerlendirilmişlerdir. Bu grubu oluşturan örneklerin gövde boyları 4.7-19, genişlikleri ise 5-13 cm. arasında değişmektedir.

Söz konusu örneklerden üçü (075-077) 12. tabakaya ait anıtsal yapı içerisinde farklı kazı sezonlarında yürütülen çalışmalarda ele geçmiştir. İdollerden birinin gövdesi üzerinde (076), şematik üçgen şeklinde işlenmiş tek başlı küçük bir idol, kabartma olarak tasvir işlenmiştir. 11b tabakasında bu türde iki örnek (078, 079) ele geçmiştir. Bu tabakaya ait ünik bir eseri temsil eden 079 numaralı örnek, gövdesinin

²⁵⁷ Söz konusu gövde parçaları üzerinde görülen motifler “Gövde Bezemeleri” başlığı altında detaylı olarak anlatılmıştır.

altında yer alan bir kaide çıkıntısı ile diğer eserlerden ayrılmaktadır. İdolün boynunun tamamı kırık olup, gövde üzerinde boynun birleştiği bölüm kabartılarak işlenmiştir²⁵⁸. Bu idol, gövde altında kaidesi olan tek örnek olması açısından önemlidir. Bu gruptaki son dört örneğin (080-083) tabakası belli değildir.

Tip 3.a. Disk Gövdeli, Şematik Üçgen Başlı İdoller

Tanım: Disk biçimli gövdeli, uzun boyunlu, şematik üçgen başlı.

Bu tipe giren örneklerin çoğunda gözler ve burun gösterilmiş olup, bazı örneklerde ayrıca kaş, ağız ve saçlar da belirtilmiştir. İdoller sahip oldukları boyun/baş sayısına göre de çeşitlilik gösterdiği için bu doğrultuda alt tipler altında değerlendirilmiştir.

TİP 3.a.1. Şematik Tek Üçgen Başlı

Tanım: Tek boyunlu/başlı.

12. tabakada bu tipe ait üç örnek (017-019) mevcuttur. Söz konusu eserlerin tümünde sadece baş ve boynun bir kısmı korunmuştur. Başların tümü şematik olarak işlenmesine rağmen detaylarda bazı farklılıklar görülmektedir. Ele geçen örneklerden ilkinde (017) baş, boyundan bağımsız olarak, çene çıkıntısı oluşturacak şekilde işlenirken, diğer iki örnekte (018, 019) boyunla birleşik yassı bir şekilde gösterilmiştir. Çene çıkıntısı verilerek boyundan ayrılan idolde burun, yüzü ortadan ikiye ayıran düz bir çıkıntı şeklinde işlenmiştir²⁵⁹.

²⁵⁸ T. Özgüç, Kültepe idollerinin boyunları, kurs vücut üzerine sonradan eklenmişcesine bir etki yarattığını, ancak bu etkinin de her idol üzerinde aranmasının doğru olamayacağını belirtmiştir: Özgüç T. 1941, s. 859.

²⁵⁹ T. Özgüç, disk gövdeli, tek başlı idollerini incelerken özellikle üç çeşit yüz ve baş şekli üzerinde durmuştur. Bunlardan ilkinde, yuvarlak bir çıkıntı halini alan başın, çenesiyle

11b tabakasında bu tipe ait iki örnek ele geçmiştir. Her iki örnekte de başla beraber boynun bir kısmı da korunmuştur. Bunlardan ilkinde (021) baş yine yassı bir şekilde, boyunla birleşik olarak gösterilmişken, diğer örnekte (020) çene çıkıntısı belirtilmiş ve üçgen biçimli yüzü ortadan ikiye ayıran uzun burun hattı işlenmiştir.

Bu tipe giren örneklerden on dört tanesinin tabakası belli değildir. Eserlerden dördünde (032-035) sadece baş ve boyna ait bir kısım korunmuşken, diğer on örnek (022-031) tüm ya da tüme yakın eserlerdir. Bu eserden yola çıkarak Kültepe'ye özgü idolli detaylı biçimde inceleyen T. Özgüç, bu grubu ETÇ'nin son safhasına, MÖ 2200-2000 yılları arasına tarihlemektedir²⁶⁰.

Tabakası belli olmayan idollerin baş tiplerine bakıldığında, hepsinin 12 ve 11b tabakalarından ele geçenlerle aynı üslupta yapıldıkları görülmektedir. Söz konusu idollerin kesin olarak hangi tabakaya ait oldukları bilinmemekle birlikte bezeme motifleri ve üslup özellikleri doğrultusunda, ETÇ'nin son evresine ait oldukları söylenebilir.

KARŞILAŞTIRMA

Yakın merkezlerde ele geçen az sayıdaki eser bu tipin Kültepe dışındaki örneklerini temsil etmektedir. Bunlardan ilki Hacibektaş/Suluca- Karahöyük'te ele geçen *alabaster* idol başıdır²⁶¹. Söz konusu eser, Suluca- Karahöyük'te K. Balkan

kulaklarının dahi gösterilmesini heykel şeklinde yapılan idollere geçişi sezdirenen ilk basamak olarak görmüştür. İkinci grupta, ağız, baş ve bütün yüzü kaplayan ve üsluplaştırmak yapılmış bir burun ile ilk örnekte olduğu gibi baş, yüz ve boynun muntazam bir çerçeve içine alınmasının Kültepe idollerinde ilk kez görülen bir özellik olduğunu belirtmiştir. Üçüncü tipi ise, heykel şeklinde yapılan baş ve yüz şekli oluşturmaktadır: Özgüç T. 1941, s. 861.

²⁶⁰ Özgüç T. 1941, s.869-70.

²⁶¹ Esin 1998, s. 113; Ekiz 2006, s. 17, Res. 3; Türker 2012, s. 406, Res. 3.

başkanlığında 1967-1976 yılları arasında yürütülen kazı çalışmaları²⁶² kapsamında, 1972 kazı sezonunda ETÇ'na tarihlenen VI. tabakada ele geçmiştir²⁶³. Boyna ait küçük bir kısmın korunduğu ve şematik olarak işlenmiş başta, gözler merkezi noktalı daire motifleriyle belirtilmiştir. Gözlerin altında ve tam ortada yer alan aynı motif olasılıkla ağzı temsil etmektedir. Boynun korunan kısmında üç adet yatay kazıma çizgi yer almaktadır. İlk iki çizgi arasında Kültepe'deki bu tipe ait örneklerde de görüldüğü gibi, merkezi noktalı tek bir daire motifi, tam belirgin olmasa da, seçilebilmektedir.

Bu tipe dahil diğer üç örnek Konya ilinde ele geçmiştir. Bunlardan ilkinin Konya Karahöyük kazılarında VI. tabakada *intermediate* seramik örnekleri ile birlikte ele geçtiği ve “*Kültepe Tipi İdoller*”e benzer olduğu belirtilmektedir²⁶⁴, ancak bunun dışında herhangi bir tanım ya da çizim/fotoğraf yayınlanmamıştır. Diğer iki örnek Ereğli Müzesi'nde korunmakta olup, bu bölgede ele geçtiği ifade edilmektedir²⁶⁵. Armudi bir gövdeye sahip olan ilk örneğin uzun ve kalın bir boynu vardır. Boyun kısmından çene çıkıntısı ile ayrılan başı, uca doğru daralan trapez formundadır. Gözler, Kültepe örneklerinde olduğu gibi merkezi noktalı çift daire motifleri ile gösterilmiştir. Aynı motif gövde üzerinde birbirini çapraz biçimde kesen bir hat sunacak şekilde sıralanmışken, boyun üzerinde de üçlü gruplardan oluşan iki yatay hat şeklinde kullanılmıştır. Daha küçük boyutlu ikinci örnek de benzer bir

²⁶² Bu çalışmalara ait sadece iki yılın sonuçları ön rapor niteliğinde yayınlanmıştır: Balkan-Sümer 1967 ve 1969.

²⁶³ Ekiz 2006, s. 17.

²⁶⁴ Alp 1973, s. 435.

²⁶⁵ Özbek 1984, s. 9, F. 28; Özten 1989, s. 409, dip not. 10.

gövde formuna sahip olup, boynunun küçük bir kısmı korunmuştur²⁶⁶. Bu örneğin gövdesi ve boynu üzerinde de merkezi noktalı daire motifleri görülmektedir. Gerek armut biçimli gövdeleri gerekse ilk örneğin baş formu göz önüne alındığında bu örnekler Kültepe’de rastlanmayan bir tipi yansıtmaktadır. Bu açıdan yerel bir üretim olarak da değerlendirilebilir.

Bu tipe ait diğer iki örnek Acemhöyük’te 1979 yılı kazılarında ele geçmiştir²⁶⁷. Biri baş ve boyun diğeri ise, sadece boyna ait bir parçadan oluşan iki eser de *alabasterden* üretilmiş olup, VIII. tabakada “*metalik seramik*” örnekleri ile birlikte ele geçmiştir²⁶⁸. Kültepe örneklerinde olduğu gibi şematik biçimde işlenmiş üçgen formlu başın üst kısmı kırıktır. Gözler merkezi noktalı daire motifleri ile verilmiş olup, burun Kültepe örneklerinde olduğu gibi yüzü tamamen kaplayan ve dışa doğru çıkıntı yapan, uzun düz bir hat şeklinde işlenmiştir. Boyun üzerinde yer alan yatay bantların içi, sırasıyla zikzak ve çapraz tarama motifleri ile doldurulmuştur. Başın arka kısmında kazıma tekniği ile yapılmış paralel dikey çizgiler saçı temsil etmektedir²⁶⁹. İkinci örnekte²⁷⁰ boynun üst kısmında içi paralel dikey çizgilerle taralı yatay bir bant ile boynun altında üç sıra kazıma yatay çizgi bulunmaktadır. Boynun kalan kısımları merkezi noktalı daire motifleri ile doldurulmuştur. Gerek baş formu, gerekse yüzdeki uzuvların işlenişi ve boyunlar üzerinde görülen bezeme motifleri Kültepe örnekleri ile tam bir paralellik göstermektedir.

²⁶⁶ Gündoğan 1994, s. 170, Şek. 115, Kü. 20.

²⁶⁷ Özgüç N. 1980, s. 621.

²⁶⁸ Özten 1989, s. 409.

²⁶⁹ Özten 1989, Fig. 37.

²⁷⁰ Özten 1989, Fig. 38.

Troya’da Schliemann dönemi kazılarında ele geçen mermerden yapılmış iki idol²⁷¹, Kültepe örnekleri ile karşılaştırılabilir. Her ikisi de yuvarlak bir gövdeye ve bunun doğal uzantısı olarak işlenmiş boyna sahip olup, baş kısımları biraz daha geniş yapılmış ve kenarlara doğru yelpaze şeklinde açılmaktadır. Bunlardan ilkinde hiç bir bezeme ya da uzuv görülmezken diğerrinin yüzünde (No. 7363) gözler Kültepe örneklerinde olduğu gibi, merkezi noktalı tek daire şeklinde gösterilmiştir. Schliemann tarafından bulunan kilden bir idole ait baş parçası da, üslup açısından benzer bir tipi yansıtmaktadır²⁷². Yassı ve şematik biçimde işlenmiş üçgen formundaki başta gözler, Kültepe örneklerinde olduğu gibi merkezi noktalı dairelerle gösterilmiştir. Kaşların ve burnun birbirine bitişik, ilki yatay, ikincisi dikey bir hatla gösterildiği eserde, boyun üzerinde yer alan üç sıra paralel kazıma çizgi de kolye süsünü temsil etmektedir.

TİP 3.a.2. Şematik İki Üçgen Başlı

Tanım: İki boyunlu/başlı örnekler.

Bu tipe ait örnekler tek gövde üzerinde çift başlı olarak işlenmiş eserlerdir. İdollerin boyunları genelde birbirinden ayrı gösterilmişken, az sayıda örnekte bitişik olarak işlenmiştir. Bununla beraber başlar, genel bir kural olarak daima bitişik yapılmıştır. Tek başlı idollerin aksine bu gruba giren idollerde plastik biçimde işlenmiş yüz ve baş şekillerine hiç rastlanılmamaktadır²⁷³.

12. tabakada bu tip, üç örnekle (**036-038**) temsil edilmektedir. Bunlardan ilki (**036**) tüm olarak ele geçmiş çift başlı bir idol olup, diğerr ikisinde (**037, 038**) sadece

²⁷¹ Schmidt 1902, No. 7363, 7549.

²⁷² Schliemann 1884, s. 156, No. 72.

²⁷³ Özgüç T. 1941, s. 865.

bir baş ve boynun bir parçası korunmuştur, ancak başların yanında yer alan çıkıntılardan çift başlı idollere ait olduğu anlaşılmaktadır. Tüm olarak ele geçen idolün, iki uzun boynu ayırık, üçgen formunda işlenen şematik başlar ise bitişik olarak yapılmıştır. 12.7 cm. uzunluğundaki eser 17.8 cm. genişliğe sahiptir. Başlar, uzun dar boyundan çok küçük bir çıkıntı ile ayrılarak düz bir çene hattı oluşturulacak şekilde işlenmiştir. Parça olarak ele geçen örneklerde (037, 038) de, şematik olarak işlenen başlar, tek başlı örneklerde olduğu gibi çene çıkıntısı belirtilecek şekilde boyun uzantısından ayrılmaktadır.

11b tabakasında bu tip, yedi örnekle (039-045) temsil edilmektedir. Bunlardan biri (039) tüm olarak ele geçmişken, diğer örnekler baş ve boynulara ait parçalardan oluşmaktadır. Tüm ele geçen örneğin boyu 10, genişliği ise 7 santimetredir. Tek başlı idoller hariç, iki ya da daha fazla başlı idollerde yüzü ortadan ikiye ayıran uzun bir hat şeklinde işlenen burun karakteristik bir özelliktir. Parça olarak ele geçen örneklerden üçünde (042, 044, 045) sadece tek baş korunmuştur. Buna bitişik olarak işlenen ikinci başa ait çok küçük bir parça ele geçmiştir. Her üç örnekte de baş kısmını boyundan ayıran ve çene hattını oluşturan çıkıntı mevcuttur. Her iki boynun da korunduğu örneklerden ilkinde (041)²⁷⁴ çift baş, ikincisinde (043) ise tek bir baş ele geçmiştir. 11b tabakasında bu tipe giren son örneği (040) gövdenin tamamına yakın kısmı ele geçen eser oluşturmaktadır. Kırık iki parçanın bir araya getirilmesi ile büyük oranda tümlenen örnekte, korunan boyun

²⁷⁴ 1993 yılına kadar sürdürülen çalışmalar ışığında, söz konusu eserin T. Özgüç tarafından 11a tabakasında ele geçtiği belirtilmiştir. Ancak, Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu başkanlığında Höyük'te 2009-2012 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, 11a tabakasında şimdilik, herhangi bir idol ve parçasının ele geçmemesi ve de, kazı ile müze envanter fişlerinde bu şekilde bir bilginin olmamasından dolayı, söz konusu eserin tabakasının 11b olarak kabul edilmesi tarafımızca uygun görülmüştür.

çıkıntılarından eserin çift başlı bir idolü temsil ettiği anlaşılmaktadır. İdolün gövdesi üzerinde, hiç bir detayın vurgulanmadığı son derece şematik işlenmiş bir başa sahip kabartma bir idol tasviri de bulunmaktadır.

Tabakası belli olmayan örneklerden on bir tanesi **(046-056)** bu alt tip altında değerlendirilmektedir. Söz konusu örneklerin ikisinde **(055, 056)** sadece çift baş ve boyun parçaları korunmuşken, diğer beş örnek **(046-050)** tüm ya da tüme yakın eserlerdir. Dört örnek **(051-054)** ise, bu tipi temsil eden ve başsız olarak ele geçen gövde parçalarından oluşmaktadır.

İdollerden ilkinin **(051)**, hem gövdesinin üst kısmında yer alan iki gerdanlık süslemesinden hem de çok bir parçası korunan bir boyun çıkıntısı ve diğerinin de oyuntu yeri dikkate alınarak iki başlı olduğu anlaşılmaktadır. Gövdenin yaklaşık olarak yarısının korunduğu ikinci örnekte ise **(052)**, küçük bir kısmı korunan tek boyun ile diğerine ait ufak çıkıntı gözönüne alınarak en az iki başlı olduğu söylenebilir. Disk biçimli gövdenin tamamının sağlam olarak ele geçtiği üçüncü örnekte **(053)** de, yine iki boyun uzantısı yer almaktadır. Büyük bir kısmı parçaların birleştirilmesi ile tamamlanan, fakat yüzeyi çok fazla tahrip olan son örnekte ise **(054)**, yine iki başa ait boyun çıkıntıları korunmuştur. Sağlam olarak ele geçen çok başlı örnekler doğrultusunda, iki ya da daha fazla başlı idollerde, başların istisnasız olarak şematik işlendiği görülmektedir. Bu kapsamda, başları sağlam olarak ele geçmemiş olsa da, söz konusu gövde parçalarının tümünün şematik başlara sahip olduğu ve bu alt tipe dahil olduğu söylenebilir.

Hem parça, hem de tüm idollerde görülen başlar, 12 ve 11b tabakalarında görülen başlarla tamamen aynı özelliklere sahip olduklarından, her iki tabakaya da ait olabilecekleri için, bu idollerin tabakaları hakkında kesin bir yargıda bulunmak

yanlış olacaktır. Ancak, gerek başların işlenişi, gerekse gövde üzerinde görülen bezeme motifleri açısından bu örneklerin ETÇ III dönemine ait oldukları söylenebilir.

KARŞILAŞTIRMA:

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve Tokat-Zile kökenli olarak satın alınan, kurşundan yapılmış çift başlı yuvarlak gövdeli bir idol²⁷⁵ bu tipe ait örneklerle benzerlik göstermektedir. Malzemesi farklı olmakla beraber, Kültepe örneklerinde olduğu gibi boyunlar ayrı, başlar ise bitişik olarak işlenmiştir. Boynun doğal uzantısı olarak devam eden ve uçları hafifçe yuvarlatılmış başlar, tam simetrik olmayıp, her ikisinde de gözler birer çift kabara ile verilmiştir. Boyun ve gövde üzerinde yer alan diğer bezemeler de *alabaster*den üretilmiş Kültepe idolleri üzerinde görülen bazı motifleri anımsatmaktadır. Boyunda dört sıra kabartma yatay şerit, idolün kolye süsünü temsil ediyor olmalıdır. Gövdenin tam orta noktasından başlayarak, her dört tarafa doğru devam eden ve her biri üçer kabartma şeritten oluşan içiçe aç motifleri, gövdeyi dört eşit bölüme ayırmaktadır. Bu durum *alabaster* örneklerdeki, özellikle çapraz bant motifini akla getirmektedir. Yine *alabaster* örneklerde olduğu gibi, gövdenin bu her dört bölümünde birer tane olmak üzere görülen kabaralar, gözleri temsil eden kabalarla birlikte *alabaster* idollerde görülen tek merkezli dairelere karşılık geliyor olmalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde özel bir koleksiyonda bulunan iki örnek de, Kültepe tipi idoller grubu içinde değerlendirilmektedir²⁷⁶. Yasal olmayan yollarla yurt dışına çıkarılmış olan iki idolün de buluntu yerleri belli değildir. Çift başlı bir

²⁷⁵ Uzunoğlu 1993, s. 178 vd., Taf. 18, 1-3.

²⁷⁶ Gündoğan-Aydınün 1997, s. 12.

örneği yansıtan ilk örnekte gövde üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş öyküsel bir anlatım söz konusudur. Şematik olarak işlenmiş çift başlı idolün gövdesi üzerinde, kabartma figürler dışında Kültepe idollerinde görülen merkezi noktalı daire motifleri ile paralel çizgiler ve zikzak hatlardan oluşan bezemeler mevcuttur²⁷⁷.

Tell Brak'ta ele geçen ve “Göz İdolları” olarak adlandırılan grup içerisinde de çift başlı örnekler mevcuttur²⁷⁸. Farklı baş sayılarına sahip eserlerin de yer aldığı bu idoller gerek çok başlı olmaları, gerekse bazı örneklerde gövde üzerinde küçük idollerin tasvir edilmesi açısından Kültepe idolları ile karşılaştırılmıştır²⁷⁹.

Kıbrıs'ta belirli bir grup idol de benzer bir anlayışı yansıtmaktadır. Yassı, dörtgen gövdeye sahip bu tip örneklerde boyun/baş kısmı da uzun bir dörtgen şeklinde işlenmiştir. Tek başlı örnekler yanında iki ya da üç başlı örneklerin²⁸⁰ de görüldüğü bu tip eserler Kültepe idollerinde görülen anlayışı yansıtan tipler olarak değerlendirilebilir. Bu tip idollerin hem ön, hem de arka yüzleri kazıma tekniğinde motiflerle süslenmiştir. Kültepe idollerindekilere benzer tarzda kolye ve gerdanlık kombinasyonları yanında saçlar da zikzak hatlarla belirtilmiştir.

TİP 3.a.3. Şematik Üç Üçgen Başlı

Tanım: Üç boyunlu/başlı.

Bu tipe ait örnekler üç boyunlu ve üç başlı idollerdir. Bu gruba giren idollerin de boyunları genelde birbirinden ayrı olarak gösterilmiştir. Başlar ise, iki başlı

²⁷⁷ Gündoğan-Aydınün 1997, Çizim 1.

²⁷⁸ Mallowan 1947, s. 33 vd.

²⁷⁹ Bu konu daha detaylı olarak “*Kültepe İdollerinin Yorumlanması*” başlıklı bölümde değerlendirilmiştir.

²⁸⁰ Ohnefalsch-Richter 1893, Tafelband, Taf. XXXVI, 9 (tek başlı), 4a-b ve 10 (2 başlı), 3a-b (3 başlı).

örneklerde olduğu gibi daima bitişik olarak işlenmiştir.

Bu tipe ait örneklerden sadece bir tanesinin tabakası bellidir. 11b tabakasında ele geçen eserde (057) gövdenin çok az bir kısmı ile üç boyun korunmuştur. Bu idolde boyunlar yontulurken araları boşaltılmamış ve boyunlara sanki birbirine bitişik olarak yontulmuş hissi verilmiştir.

Tabakası belli olmayan örneklerden dördü (058-061), bu tip altında sınıflandırılmaktadır.

T. Özgüç'ün de belirttiği gibi bu grubu temsil eden üç başlı idollerin de malzeme, şekil, teknik, üslup ve süslerinin işleniş bakımından diğer iki gruptan hiç bir farkı yoktur²⁸¹. Dolayısıyla bu eserler de tabaka ayrımı yapılmaksızın ETÇ III dönemi içinde değerlendirilmişlerdir. Ancak, Kültepe'de ilk olarak 12. yapı katında karşımıza çıkan ve 11. yapı katında da aynı özellikleri sunarak devam eden bu tip idollerin, kesin olarak hangi tabakanın malzemesi olduklarını söylemek mümkün olmamaktadır.

KARŞILAŞTIRMA

Kayseri'nin 17 km. güneydoğusunda, Talas yakınlarındaki Zencidere'de tesadüf eseri bulunan bir parça²⁸² Kültepe dışında ele geçen bu tipe ait idollerden ilkinin temsil etmektedir. Söz konusu eser disk gövdeli bir idole ait iri bir parça olup, kesin sayısı bilinmemekle beraber çok başlı olduğu anlaşılmaktadır. Gövde üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş, ellerini göğüsleri üzerinde birleştirmiş şekilde cepheden tasvir edilmiş, üç adet insan figürü yer almaktadır. Figürlerin hepsi de az ya da çok oranda tahrip olmuştur. Ancak, Kültepe idollerinde olduğu gibi yarım

²⁸¹ Özgüç T. 1941, s. 866.

²⁸² Özgüç N. 1957, s. 65, Res. 15.

şeklinde kaşlara ve merkezi noktalı dairelerle gösterilmiş gözlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Figürlerin her ikisinde de göğüs hizasında yer alan merkezi noktalı daire motifleri de göğüsleri temsil etmektedir²⁸³. Kısa etekli figürlerin cinsiyetlerini tespit edecek herhangi bir belirti mevcut değildir. Gövdenin diğer kısımlarında da merkezi noktalı tek ya da çift daireler doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Bu örnek, gerek form gerekse kabartmaların tekniği ve üslubu açısından Kültepe'deki disk gövdelerinde figüratif kabartmalara sahip örnekler ile tam bir paralellik göstermektedir. Zencidere idolündeki kabartmalar ile konu olarak Dresden'de bulunan örnek yakın ilişkilidir. Zencidere örneğinde tek bir boyna ait korunan kısımdaki kabartma çıkıntı N. Özgüç tarafından dört köşeli bir sakal olarak yorumlanmıştır²⁸⁴. Bu durum, çoğunlukla ana tanrıça tasvirleri olarak yorumlanan bu tip idollerde, ilk defa erkek cinsiyetinin kesin olarak tespit edilebildiği bir örnekle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir²⁸⁵.

Amerika Birleşik Devletleri'nde özel bir koleksiyonda bulunan ve çift başlı örneği bir önceki tip altında bahsedilen iki örnekten diğeri, üç başlı bir idoldür²⁸⁶. Şematik biçimde işlenmiş üçgen başlara sahip örneğin bir başı ve boynu kırıktır. İdol gövdesi üzerinde, Kültepe örneklerinde rastlanan merkezi noktalı daire motifleri ve diğer bazı çizgisel bezemeler yanında kabartma tekniğinde işlenmiş üç insan figürü bulunmaktadır. Kısa etekli figürler cepheden tasvir edilmiş olup, ellerini dua jestinde birleştirmişlerdir. Bu figürlerin de başları şematik, üçgen biçiminde işlenmiş olup,

²⁸³ Özgüç N. 1957, s. 66.

²⁸⁴ Özgüç N. 1957, s. 65.

²⁸⁵ İdollerin gövdeleri üzerinde kabartma olarak işlenmiş figürler arasında da erkek tasvirleri görülmektedir, ancak sakal yorumu ışığında söz konusu eser idolün kendisinin erkek olarak belirtildiği tek örneği temsil etmektedir.

²⁸⁶ Gündoğan-Aydingün 1997, s. 13, Çizim 2.

göğüsler merkezi noktalı çift daire motifleriyle gösterilmiştir. Genel kompozisyon açısından Dresden ve Zencidere örneklerine benzer bir sahnenin mevcut olduğu söylenebilir²⁸⁷.

TİP 3.a.4. Şematik Dört Üçgen Başlı

Tanım: Dört boyunlu/ başlı.

Şematik başlı idollerde son grubu en fazla baş sayısına sahip, dört başlı idoller oluşturmaktadır. Teknik ve üslup açısından üç başlı idollerle birlik göstermektedirler.

12. tabakada bu tipe ait hiçbir örnek ele geçmemişken, 11b tabakasinda bu tip üç eserle temsil edilmektedir (062-064). İlk örnekte (062) disk biçimli gövdenin yalnızca 1/4'ü korunmuşken, baş ve boyunların dördü de tam olarak ele geçmiştir. Üçgen formlu şematik başlar birbirine bitişik yapılmışken, uzun boyunlar birbirinden bağımsız olarak şekillendirilmiştir. Bu örnek Kültepe-Kaniş'te 1964 yılında gerçekleştirilen kazılar sırasında 4 numaralı küp mezar içerisinde ele geçmiştir²⁸⁸.

11b tabakasına ait üst kenarı, yanları ve altı kırık olarak ele geçen disk biçimli gövde parçasında (063) korunan dört gerdanlık süsünden ve küçük boyun parçalarından yola çıkılarak, idol gövdesinin dört başlı olduğu anlaşılmaktadır. Gövdenin korunan yüksekliği 19.8, genişliği ise 15.1 santimetredir. Söz konusu örnek, Kaniş'te 1955 yılında gerçekleştirilen kazılar sırasında anıtsal binanın içerisinde ele geçmiştir.

²⁸⁷ Bu koleksiyonda yer alan her iki örneğin buluntu yerleri ve şartlarıyla ilgili kesin bir bilginin olmayışı, ayrıca üzerlerinde görülen bazı motifler ve stil özellikleri bu eserlerin sahte olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Bu nedenle tez kapsamında Kültepe kökenli eserler arasında değerlendirilmemişlerdir.

²⁸⁸ Özgüç T. 1993, s. 511-12, Fig. 2, 3a-b.

Dört başlı örneklerin sonuncusunu temsil eden eserde (064) sadece iki baş ve bir boyun parçası korunmuştur. Her iki başın da kenarındaki çıkıntıdan parçanın dört başlı bir idole ait olduğu anlaşılmaktadır.

Baş parçalarının ele geçtiği iki örnekte (062, 064) de, üçgen formdaki başlarda çene hattının verilerek başın boyundan ayrımının belirtilmesi ve orta aks boyunca uzanan burun hattının gösterilmesi tüm şematik başlarda görülen ortak özellikleri yansıtmaktadır.

TİP 3.b. Disk Gövdeli, Plastik Başlı İdoller

Tanım: Disk biçimli gövdeli, tek boyun ve plastik biçimde işlenmiş tek başlı.

Bu tipe giren örneklerde plastik başlar istisnasız olarak boyundan çene çıkıntısı verilecek biçimde ayrı olarak yapılmıştır. Plastik başlar bazen üçgen bir hatla son bulurken, bazen de oval bir hat sunmaktadır. Bu tip başlarda, şematik başlı idollerden farklı olarak, kulaklar başın iki tarafında kabartma olarak verilmiştir. Kulak kıvrımlarının işlenmesi dahi, idol başını heykel düzeyine taşımıştır. Bu tip başlara sahip idollerde bir örnek dışında, burunlar istisnasız olarak kabartma şeklinde ve doğal bir biçimde işlenmiştir. Gözler istisnasız merkezi noktalı daireler şeklinde belirtilmiştir. Ağız, ya kazınarak yapılmış küçük, düz bir çizgi ile ya da üst ve alt dudak ayrımının bile işlendiği kabartma çıkıntı şeklinde gösterilmiştir.

12. tabakada bu tipe ait üç örnek ele geçmiştir. Bunlardan ikisinde (065, 067) yalnızca boyun ve baş kısımları ele geçmişken, üçüncü örnekte (066) gövdeye ait ufak bir parça da korunmuştur. Çok fazla tahrip olan ikinci örnekte (067) başın her iki kenarında, kabartma olarak verilen kulaklardan idolün plastik biçimde işlenmiş başa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kısa, kalın boyunun uzantısı olarak işlenen plastik biçimli, üçgen formlu diğer iki başın üst kısmı, ovalimsi bir biçimde son

bulmaktadır.

11b tabakasında bu tip ait iki örnek ele geçmiştir (**068, 069**). Her iki örnekte de baş ve boynun bir kısmı korunmuştur. İki örnek arasındaki fark, birinin başının konik, diğerrinin ise üste doğru daralan silindir formunda yapılmış olmasıdır. Örneklerin her ikisinde de kaş, göz, burun ve ağız işlenmiştir.

Tabakası belli olmayan beş örnek (**070-074**) de bu tip altında değerlendirilmektedir. İdollerden üçü (**072-074**) yalnızca baş ile boyun parçalarından oluşmaktadır. Diğer iki örnek (**070, 071**) ise tüm olarak ele geçmiştir. Bunlardan ilkinin (**070**), gövdesi üzerinde görülen çift başlı kabartma idol tasvirinde her iki baş şematik olarak işlenmiştir. Plastik başlı bir örneğin gövdesi üzerinde şematik başlı bir idolün görülmesi, hem her iki üsluptaki baş tiplerinin aynı dönemde bir arada kullanıldığını, hem de çok başlı örneklerde başların daima şematik biçimde işlendiğini göstermesi açısından önemlidir. Baş ile boyun kısmının korunduğu **074** numaralı eseri yayınlayan Bossert, söz konusu örneği Kapadokya tipi yuvarlak gövdeli idollerle aynı grup içinde değerlendirmiştir. Ancak diğer örneklerin başlarının neredeyse istisnasız olarak şematik biçimde işlendiğini göz önüne alan Bossert, çok daha gelişmiş bir tipi yansıttığını belirttiği bu idol başını, MÖ 2. Binyıl'ın ilk yarısına tarihlemiştir²⁸⁹. Tabakası belli olmayan, hem parça hem de tüm idollerde görülen başlar, 12 ve 11b tabakalarında görülen başlarla tamamen aynı özelliklere sahiptir. Bu doğrultuda, burada söz konusu olan idoller de her iki tabakaya da ait olabilir.

TİP 4. OVAL İDOL

Tanım: Oval, yassı gövdeli. Gövde baş kısmına doğru hafifçe daralmakta

²⁸⁹ Bossert 1942, s.40.

olup, üst kısmı yuvarlatılmıştır.

Kültepe’de bu tip, tabakası belli olmayan tek bir örnekle temsil edilmektedir (097). Tüm olarak ele geçen eserin yüksekliği 3.5, genişliği ise 3 santimetredir. İdolün yassı yüzeyinde gözler birer çukur ile, kaşlar ise paralel kazıma çizgilerle işlenmiş olup, bu yolla şematik bir insan tasviri yansıtılmıştır. Buluntu yeri belli olmayan eser, stil özellikleri ışığında Ö. Bilgi tarafından ETÇ III dönemine tarihlendirilmiştir²⁹⁰.

Bu tipe yakın çok sayıda örnek Anadolu’da farklı merkezlerden tanınmaktadır. Troya’da ele geçen çok sayıda idol, gövde formlarındaki ve yüz detaylarındaki farklılıklar bir yana, aynı tipi yansıtan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tipin benzeri olabilecek örneklerin ilk grubu Schliemann dönemi kazılarında ele geçmiştir. Söz konusu eserler ETÇ’na tarihlendirmekle birlikte, tam tabakaları bilinmemektedir. Schliemann dönemi kazılarında ele geçen çok sayıda ve farklı gövde formuna sahip örnekler arasında Kültepe örneğine benzeyen oval örnekler de mevcuttur²⁹¹. Benzer bir örnek Blegen dönemi kazılarında da ETÇ sonuna ait tabakalarda ele geçmiştir²⁹². Ancak Troya örnekleri gerek kaşların işleniş şekli, gerekse ağzın gösterilmiş olması ile Kültepe idolünden ayrılmaktadır.

Diğer bazı merkezlerde de görülen, çoğunlukla oval formu ve üzerinde herhangi bir işaret bulunmayan örnekler de idol olarak ve bu tip altında

²⁹⁰ Bilgi 1975, s. 205.

²⁹¹ Schmidt 1902, No. 7346-47, 7349-50; Dörpfeld 1902, Fig. 348 b-c, Fig. 348 h.

²⁹² Blegen ve diğ. 1951, s. 285, Fig. 234, 32-405.

değerlendirilmiştir²⁹³. Schliemann dönemi kazılarında ele geçen bu türde çok sayıda örnek²⁹⁴ yanında, Blegen döneminde de bu tip yalın örnekler III. ve IV. tabakalarda açığa çıkarılmıştır²⁹⁵.

Farklı gövde gövde formuna sahip olmakla birlikte aynı anlayışla üretilmiş benzer bir örnek Aphrodisias'da ETÇ III tabakalarında ele geçmiştir²⁹⁶. Ancak bu örnek gerek form, gerekse kaşların bitişik ve tüm alın boyunca devam eder şekilde gösterilmesi, ayrıca burun ve ağzın da belirtilmiş olması ile Kültepe örneğinden ayrılır. Aphrodisias'da yine aynı tabakalarda ele geçen diğer bir örnek²⁹⁷ ise, form olarak Kültepe örneğine tam benzerlik gösterir. Ancak bu örnekte herhangi bir yüz detayı gösterilmemiştir.

TİP 5. YUVARLAK YA DA OVAL GÖVDELİ, SAP BAŞLI İDOLLER

Tanım: Yuvarlak ya da oval, yassı gövdeli; dar, kısa boyunlu, başsız idoller bu tipi oluşturmaktadır.

TİP 5.a. Yuvarlak veya Çentikli Gövdeli İdoller

Tanım: Yuvarlak yassı gövdeli.

Bu tipe giren örnekler gövdelerinin tam yuvarlak ya da çentikli olması ile iki alt tipe ayrılmaktadır.

²⁹³ Söz konusu örneklerin üretimi tamamlanmamış idoller olabileceği ya da yüz detaylarının orijinalinde boya ile işlenmiş olup, sonradan silindiği belirtilmiştir: Blegen ve diğ. 1950, s. 28.

²⁹⁴ Schmidt 1902, No. 7369-7377, 7378-7407.

²⁹⁵ Blegen ve diğ. 1951, s. 46, Fig. 48, 33-178 (Troia III); s. 144, Fig. 147, 37-529; s. 209, Fig. 147, 37-68 (Troia IV)

²⁹⁶ Kadish 1971, s. 131, Ill. 8, 628.3.

²⁹⁷ Kadish 1971, Pl. 29, Fig. 33, 507.1.

TİP 5.a.1. Yuvarlak Gövdeli

Tanım: Tam yuvarlak, yassı gövdeli.

Kültepe’de bu tipi temsil eden beş örnek de kilden yapılmıştır. İdollerden ikisi tam, üçü ise yalnızca gövde parçası olarak ele geçmiştir. Tam olarak korunmuş örneğin boyu 4.5 cm. genişliği ise 3 santimetredir. Tabakası belli olmayan bir örnek dışında, diğer dört örnek ETÇ III dönemine ait 12. tabakadaki mabet yapısı içinde ele geçmiştir.

Tam olarak ele geçen örneklerden ilki (098) Tip 1 altında incelenen *alabaster* örneklerde olduğu gibi, baş ve yüzünü gösterecek hiç bir işarete sahip olmayıp, üst kısmı küt biten bir boyna sahiptir. İkinci örnekte ise (099) bundan farklı olarak, gövdenin ön alt kısmında cinsel uzuv, içi noktalarla doldurulmuş bir çerçeve ile belirtilmiştir.

Bu tip altında incelenen diğer iki örneğin de boynu kırıktır. Yalnızca gövdeleri sağlam olan örneklerden ilkinde (100) idol gövdesinin ön yüzünde kazınarak yapılmış çapraz bir bant ve bu bandın oluşturduğu boş alanlarda ise nokta bezemeler görülmektedir. Arka yüzünde ise, yalnızca çapraz bant bezemesi mevcuttur. Diğer gövde parçasının (101) ön yüzü, ilk örnekteki nazaran daha yoğun bir bezeme özelliği ile farklılık göstermektedir.

Tabakası belli olmayan tek örnek (102)²⁹⁸ Kültepe kökenli olarak satın alınmıştır. Eserin sadece gövdesi korunmuşken boyun ve baş kısmı kırıktır. Ancak, Kültepe’de tüm olarak ele geçen idollerle benzer bir forma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

²⁹⁸ von der Osten ve diğ. 1933, s. 80, KT-71.

Anadolu’da farklı merkezlerde bu tipte karşılaştırılabilecek örnekler görülmektedir. Alacahöyük’te ele geçen kil bir idol²⁹⁹ Kültepe’de bu tipe ait idoller ile benzer bir formu yansıtmaktadır. Yüzeyi çok fazla tahrip olan idolün boynu, Kültepe idollerine oranla daha kısa, kalın ve küt yapılmış olması ile farklılık sunarken, boyundan yuvarlak bir hat sunarak son bulan şişkin gövdesi Kültepe idollerinden **098** ve **099** numaralı eserlerle benzerlik göstermektedir.

Alişar’da ele geçen altı kil örnek bu tip altında değerlendirilen eserlerle benzerlik göstermektedir. Höyükte Bakır Çağı olarak tanımlanan³⁰⁰ ve I. tabakada³⁰¹ ele geçen iki idol üzerinde herhangi bir bezeme görülmemektedir. Yuvarlak gövdeleri ve kısa, küt boyunları ile her iki örnek de Kültepe idollerinden **098** numaralı örneğe yakın durmaktadır. Diğer iki örnek Höyük’te 6M tabakasının altında, Bakır Çağı ve ETÇ kalıntılarının karışık olarak bulunduğu tahrip tabakasında ele geçmiştir³⁰². Bunlardan ilkinde³⁰³ gövdenin tümü korunmuş olup, başlangıç kısmı hariç boynun tamamı kırıktır. Gövde üzerinde kazınarak yapılmış çapraz bantlar ve tüm gövdeyi dolduran nokta bezemeler açısından Kültepe’nin **100** ve **101** numaralı eserleri ile paralellik sunmaktadırlar. İkinci örneğin³⁰⁴ gövdesinin alt yarısı korunmuş olup, tam ortadaki üçgen alanın içi nokta ve çentik bezmelerle doldurularak, idolün cinsel uzvu gösterilmiştir. Höyük’te 5M tabakasında³⁰⁵ ele geçen örneğin³⁰⁶ de

²⁹⁹ Arık 1937, CLXII, CLXIII.

³⁰⁰ von der Osten 1937, s. 180, Fig. 182, e 510.

³⁰¹ Schmidt 1932, Fig. 62, b 957.

³⁰² von der Osten 1937, s. 180.

³⁰³ von der Osten 1937, Fig. 182, d 1511.

³⁰⁴ von der Osten 1937, Fig. 182, d 1722.

³⁰⁵ von der Osten 1937, s. 180.

³⁰⁶ von der Osten 1937, Fig. 182, e 2113.

yalnızca yuvarlak gövdesi korunmuş olup, üzerinde, birbirini dikey olarak kesen paralel kazıma çizgilerden oluşan bir bezeme görülmektedir. I. tabakada ele geçen ve tamamı korunmuş örnek³⁰⁷, sadece gövdesi korunmuş Kültepe idollerinin nasıl tamamlanabileceğine dair fikir vermesi açısından önemlidir. Gövdesi, Kültepe örneklerinde de görüldüğü şekilde kazıma tekniğiyle yapılmış çapraz bir bantla bölümlere ayrılmış olup, bunların kesişim noktasında ise, **101** numaralı eserdeki gibi merkezi delik bir daire motifi yer almaktadır. Gövdenin geneli nokta ve çentik bezemelerle doldurulmuş olup, alt kısmı açık dikdörtgen alan ise cinsel uzvu temsil etmektedir. Boyunda yer alan ve olasılıkla kolye süsünü temsil eden yedi sıra yatay çizginin bir benzeri Kültepe'deki **101** numaralı idolde de görülmektedir.

Küllüoba'da ETÇ III döneminin erken tabakalarında ele geçen ve sadece yuvarlak gövdesi korunmuş kil bir örneğin³⁰⁸ ön yüzü de Kültepe **101** numaralı idolde olduğu gibi kazıma bir çapraz bantla dört bölüme ayrılmış ve bu alanların içi yoğun bir şekilde çentiklerle süslenmiştir.

Etiyokuşu'nda ele geçen bir kil örnek³⁰⁹ de bu tip altında değerlendirilen eserlerle benzerlik göstermektedir. Başlı kırık olan idolün yalnızca gövdesi korunmuştur. Gövde üzerinde ön yüzden başlayarak arka yüzde de devam eden, kazınarak yapılmış çapraz bir bant yer almaktadır. Gövdenin alt kısmında kalan alanın içi nokta bezemelerle doldurularak cinsel uzuv işlenmiştir.

³⁰⁷ Schmidt 1932, Fig. 62, b 103.

³⁰⁸ Öner 2009, Lev. 11, b.

³⁰⁹ Kansu 1940, s. 90, Ey. 7, Fig. 81.

Maşathöyük'te ETÇ'nın III. evresine tarihlenen iki yapı katının daha geç olanında (VI) ³¹⁰ ele geçen yuvarlak gövdeli kil bir idol ³¹¹ benzer bir formu yansıtmaktadır. Gözleri iki çukurla belirtilmiş idolün boynunun ön yüzünde yedi adet paralel kazıma çizgi ile verilen kolye süsü, boynun yanlarında da devam etmektedir. İdolün gövdesinin ön yüzünde de düzensiz oyuk bezemeler ile kavisli hatlar bulunmaktadır. Maşathöyük örneğinin daha kalın ve küt bir boyna sahip olması yanında gövdeler üzerindeki bezeme farklılıkları ve Kültepe örneğinin gövdesinin çentikli oluşu iki örneği birbirinden ayırmaktadır.

Karayavşan'da ele geçen ve yaklaşık olarak MÖ 3. Binyıl ortalarına tarihlenen kil bir idol ³¹² genel formunun yanı sıra gövde üzerine kazınarak işlenmiş çapraz bant ve nokta bezemeleriyle benzer bir tipi temsil etmektedir. Ancak gövdenin alt kısmında bitişik olarak gösterilmiş ayaklar, derin oyuklar şeklinde belirtilmiş gözler ve başının üstünde üç sıra kazıma çizgiyle belirtilmiş başlığı Kültepe örneklerinde görülmeyen özelliklerdir.

Diyarbakır Müzesi'nde korunan ve Ankara Karayavşan kökenli olduğu belirtilen bir diğer kil örnek ³¹³ de benzer bir formu yansıtmaktadır. Önceki idolde olduğu gibi gözler çukurlarla belirtilmiş olup, başın üst kısmında yatay kazıma çizgilerle verilen külah biçimli bir başlığa sahiptir. Gövdenin ön yüzünde diyagonal bir hat mevcut olup, bunun alt kısmı kazıma yiv bezemelerle doldurulmuştur.

³¹⁰ Emre 2012, s. 238.

³¹¹ Emre 1996, s. 15, Fig. 62, Pl. XVII, 1a-b.

³¹² Kulaçoğlu 1992, s. 80, 187, No. 91.

³¹³ Gündoğan-Aydingün 2003, s. 204, No. 417, Lev. 86, c; Lev. 123, 15.

Orta Anadolu bölgesi dışında bu tipte karşılaştırılabilecek bir örnek Batı Anadolu'da Troya'dan tanınmaktadır. İlf tabakasında ele geçen ve kilden üretilmiş olan örnek, boynu kırık olmasına rağmen benzer bir formu temsil etmektedir³¹⁴.

TİP 5.a.2. Çentikli Gövdeli

Tanım: Gövdenin her iki yanında birer çentikle bel kısmı vurgulanmıştır.

Bu tip Kültepe'de tek bir kil örnekle (103) temsil edilmektedir ve ETÇ III dönemine tarihlenen 12. tabakada mezar buluntusu olarak ele geçmiştir. Tam olarak ele geçen idolün yüksekliği 3.2, gövde genişliği ise 2.8 santimetredir.

Yuvarlak gövdeden dar bir şekilde yukarıya devam eden dar boyun, uca doğru incelmekte ve yuvarlatılmış, hafif sivri bir uçla sona ermektedir. Sap biçimli bu boyun/baş kısmının üzerinde yüz organlarına ait herhangi bir tasvir yer almamaktadır. Eserin boynunda üç sıra paralel çizgiden oluşan bir kolye tasvir edilmiştir. Gövde üzerinde ise kazınarak yapılmış ve birbirini artı biçiminde kesen iki hat ile gövde dört bölüme ayrılmıştır. Çentiklerin hemen üzerinde simetrik biçimde yerleştirilmiş ortaları noktalı yuvarlak çukurlar olasılıkla göğüsleri temsil etmektedir. Gövdenin alt yarısında kalan ve çentik bezemelerle doldurulmuş alan da idolün cinsel uzvunu nitelemektedir.

TİP 5.b. Oval Gövdeli

Tanım: Oval, yassı gövdeli. Köşeleri hafifçe düzleştirilmiş olan gövde omuzlara doğru daralarak devam etmektedir.

Bu tip altında incelenen tek örnek (104) kilden yapılmış olup, boyundan itibaren kırıktır ve yalnızca gövdeyle temsil edilmektedir. İdolün korunan yüksekliği

³¹⁴ Blegen ve diğ. 1950, s. 306, Fig. 360, 36-253.

4.8 cm. genişliği ise 4.7 santimetredir. ETÇ III dönemine tarihlenen 12. tabakaya ait anıtsal yapı içerisinde ele geçmiştir.

Gövdeden itibaren hafif daralarak belirtilen boyun kısmının başlangıç noktası çok belirgin değildir, ancak diğer örneklerde olduğu gibi sap biçimli bir boyun/baş kısmına sahip olması olası gözükmektedir. İdolün hem ön, hem de arka yüzü kazıma çizgiler ve çentik bezemelerle süslenmiştir. Boynun hemen altında olasılıkla kolye süsünü temsil eden paralel iki kazıma çizgi yer almaktadır. Çapraz olarak uzanan ve gövdenin merkezine yakın bir noktada kesişen iki kazıma çizgiyle, dört bölüme ayrılan gövdenin tamamı çentik bezemelerle doldurulmuştur. Arka yüzde de benzer bir çapraz bant motifi görülmektedir. Boyundan başlayarak gövdenin ortalarına kadar devam eden paralel dikey çizgiler olasılıkla saçın, gövde üzerine dökülen kısımlarını temsil etmektedir. Söz konusu çizgilerin arası da çentik bezemelerle doldurulmuştur.

Alişar'da ele geçen ve oval gövde formuna sahip üç kil idol, gövde tipleri açısından Kültepe idolu ile karşılaştırılabilir. Gövde şekilleri arasında küçük farklar olmakla birlikte, Kültepe örneğinin aksine bunlarda hiçbir bezeme görülmez. Oval gövdeye ve bunun doğal uzantısı olarak işlenmiş kısa ve sivri uçlu bir boyun/başa sahip ilk örnek Höyük'te von der Osten tarafından Bakır Çağı olarak isimlendirilen tabakalarda ele geçmiştir³¹⁵. Biraz daha uzun ve dar bir gövdeye sahip ikinci örnek ise, Hitit dış savunma duvarlarının temellerinin altında ele geçmiştir³¹⁶. Boyun kısmı kırık olmakla birlikte benzer bir formu yansıtan üçüncü örnek de Höyük'te, von der

³¹⁵ von der Osten 1937, s. 180, Fig. 182, e 595.

³¹⁶ von der Osten 1937, s. 180, Fig. 182, e 1252.

Osten tarafından Bakır Çağı olarak isimlendirilen dolgunun üzerindeki ETÇ tabakasında (6M) ele geçmiştir³¹⁷.

TİP 6. İNSAN BİÇİMLİ GÖVDELİ İDOL

Tanım: Yassı gövdenin alt yarısı ters üçgen formunda olup, üst kısmı daralarak devam eden dörtgen formdadır.

Bu tip altında incelenen tek örnek (105) kilden üretilmiş olup, büyük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. İdolün korunan yüksekliği 12, genişliği ise 7.6 santimetredir.

İdolün kırık boynundan itibaren başı eksiktir. Gövdenin her iki yanında omuzlardan itibaren içe doğru yapılan iki girinti ile kol ve basen hattı belirtilmiştir. Basenlerden aşağıya doğru daralarak devam eden bacakların ucunda kazıma bir çizgi ile ayrımı verilen ayaklarda, parmaklar işlenmiştir. Kırık olan boyun kısmından gerdanına doğru, kazınarak yapılmış verev bir hatla beş yivden oluşan boyun süsü (kolye) işlenmiştir. Gövde üzerinde göğüslerini tutar pozisyonda gösterilen kollar, kabartma olarak yapılmıştır. Kolların ucunda eller de işlenmiştir. İdolün ayrıntılarıyla korunmuş sol elinde, parmaklar çizilerek belirtilmiştir. Göbek deliği ortası çukur bir daire ile, cinsel uzvu ise içi çentikler ile süslenmiş büyük bir üçgenle gösterilmiştir. Üçgen, kazınarak yapılmış dikey bir hatla ortadan ikiye ayrılmıştır. Kısa küt bacaklarda ayaklar, kazınarak yapılmış bir hatla birbirinden ayrılmıştır. Ayaklarda parmaklar çizgi şeklinde işlenmiştir. İdolün sırtı, omuzlardan başlayarak kalçanın altında son bulan iki çapraz çizgi ile dört parçaya ayrılmıştır. Çapraz bant dışında, bir tane ensenin alt kısmında, birer tane de omuz ve kalça çıkıntılarında olmak üzere toplam beş çukur daire korunmuştur.

³¹⁷ von der Osten 1937, s. 180, Fig. 182, e 2224.

Bu tipe en yakın örnek Demircihöyük'te ETÇ I dönemine tarihlenen K₂ tabakasında ele geçmiştir³¹⁸. Yalnızca gövdenin alt kısmının korunduğu örnekte ayakların ucu da kırıktır. Genel formunun yanısıra diğer ayrıntılar da, Kültepe idolüyle tam bir paralellik yansıtmaktadır³¹⁹. Bu idolde de göbek deliği tek bir oyukla vurgulanmış, cinsel uzuv içi çentik bezemeli üçgen alanla gösterilmiştir. Bacaklar bitişik olarak işlenmiş olup, ayrımları kazıma bir hat ile belli edilmiştir. İki örnek arasındaki tek fark Demircihöyük idolünün ayakları üzerindeki yatay kazıma çizgilerdir.

TİP 7. ÇAN BİÇİMLİ GÖVDELİ İDOL

Tanım: Çan biçimli, yassı gövdeli; kısa, kalın boyunlu, plastik başlı.

Bu tip altında incelenen ve kilden üretilmiş iki örnekten ilkinin (106) büyük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. İdolün korunan yüksekliği 12 cm., gövde genişliği ise 7.6 santimetredir. Eser, Kültepe'de ETÇ III dönemine tarihlenen 12. tabakadaki mabet olarak nitelendirilen anıtsal yapının tabanı üzerinde ele geçmiştir. Eserin tarihlendirmesine ışık tutan diğer bir unsur da, birlikte ele geçtiği Suriye'den ithal edilmiş gri renkli bir şişeye ait ağız parçası ve elde yapılmış boya bantlı depaslardır.

Eserin baş ve boyun ayrımı küçük bir çene ile gösterilmiş olup, bunun hemen altında yer alan kısa boynun bitiminden itibaren genişleyerek devam eden gövde,

³¹⁸ Obladen-Kauder 1996, s. 363, K8.723 A; Taf. 117, 11.

³¹⁹ Bu idolün de dahil olduğu Demircihöyük Tip Ib örneklerini daha ziyade Orta Anadolu'daki merkezlerde ele geçen eserlerle bağlantılı olarak değerlendiren Obladen-Kauder, Demircihöyük'te bu eserlerin görece daha erken bir dönemde (ETÇ I sonu) ele geçmesini Demircihöyük'te erken dönemlerden itibaren görülmeye başlayan bir geleneğin yansımaları olarak değerlendirmektedir: Obladen-Kauder 1996, s. 278.

yuvarlatılmış omuzlardan aşağıya doğru çan biçiminde devam etmektedir. Gövdenin alt kısmı, idol dik duracak şekilde düz yapılmıştır. İdolün plastik biçimde şekillendirilen başında yüz hatları da ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Gözler içi noktalı daireler ile, kaşlar kazınarak yay şeklinde yapılmış, burun kabartma olarak, ağız ise kazınarak yapılmış bir çizgi ile vurgulanmıştır. Alnından itibaren başlayan ve ense üzerine kadar devam eden saç bezemesi kabartma şeklinde bir yüzey olarak işlenmiş ve içi oyuklarla bezenmiştir. Bu bezemenin sadece saçını mı temsil ettiği, yoksa bir tür başlık olarak mı kullanıldığı tam olarak anlaşılamamaktadır. İdolün boyun ve gerdan kısmında iki sıra derin çizgiden oluşan kolyesi görülmektedir. Gövde kısmı ise bir üçgen oluşturacak şekilde içi çukur daireler ile bezenmiştir. Bunlardan göğüs hizasında aynı aks üzerinde yer alanlar olasılıkla idolün göğüslerini, ortadaki ise göbek deliğini temsil etmektedir. İdolün gövdesinin alt kısmında da çizilerek yapılmış ters üçgen şeklinde işlenmiş cinsel uzvu yer almaktadır.

Sadece başın ve boyna ait küçük bir parçanın ele geçtiği ikinci örnekte (107) gövde formunun nasıl olduğu bilinmemektedir. Ancak hem kilden üretilmiş olması, hem de başının işleniş şekli nedeniyle bu tip altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu eserde plastik olarak işlenmiş başta tüm yüz uzuvları gösterilmiştir. Gözler ortası çukur birer daire şeklinde belirtilmiş, kaşlar ise yarımay şeklinde kazıma çizgilerle gösterilmiş olup, burnun üst hattında birleşmektedir. Öne doğru çıkık olarak verilen burun hafif kavisli olarak tasvir edilmiştir. Büyük boyutlu kulakları da plastik biçimde işlenmiştir. Ağız tek bir yatay çizgiyle verilen figürün etli yanakları ve çenesi de oldukça belirgin şekilde gösterilmiştir. Alnın üst kısmından başlayan ve yanlarda da enseye kadar devam eden paralel kazıma çizgiler

saçı temsil etmektedir. Boynun üst kısmında yer alan paralel, yatay çizgiler ise kolye süsünü göstermektedir. Bunun hemen altında başlayan ve dikey şekilde işlenmiş çizgiler de omuzlara doğru devam etmektedir.

Her iki eser de ETÇ III döneminde görülen plastik biçimde işlenmiş başların kil örnekler üzerindeki yansıması olarak değerlendirilebilir. Özellikle ikinci örnekte görülen bazı özellikler, **Tip 3** altında incelenen disk gövdeli *alabaster* idollerde, plastik biçimde işlenmiş başlarda görülen özelliklerle tam olarak örtüşmektedir.

VIII. UZUVLAR

Bu bölümde tez kapsamında değerlendirilen idollerin baş ve gövdeleri üzerinde yer alan uzuvlar detaylı olarak anlatılmıştır. Uzuvlar işlenişleri açısından çeşitlilik sunmaktadır. Kazıma, kabartma ve matkap tekniğinde yapılmış olan uzuvlar *alabaster* ve kil idoller üzerinde benzer olduğu gibi farklı tiplerde de karşımıza çıkmaktadırlar.

VIII. 1. BAŞ

İdollerin yüzlerinde belirtilen uzuvlar göz, kaş, burun, kulak ve ağız olmak üzere beş duyu organından oluşmaktadır. Bunlar arasında en fazla işlenen uzuvlar ise sırasıyla göz, burun ve kaş ve ağızdır. Bu tip uzuvların işlenişinde kazıma, matkap ve kabartma olmak üzere üç farklı teknik uygulanmıştır.

Kültepe'nin ETÇ II dönemine ait tabakalarında ele geçen idollerin tamamı şematik olarak işlendikleri için bu dönem idollerinde herhangi bir yüz hattı işlenmemiştir. Ancak, tabakası belli olmayan ve *Tip 2* altında değerlendirilen bir idolün (016) yüzünde, gözler matkap tekniğinde yapılmış birer derin çukurla belirtilmiştir.

ETÇ III dönemini temsil eden 12 ve 11b tabakalarında ele geçen şematik ve plastik işlenmiş başlara sahip idollerde, uzuvların gösteriliş şekli bakımından farklılıklar söz konusudur. İki tabakada da üçgen şeklinde işlenen şematik başlı idollerin yüzünde genel bir kural olarak göz ve burun daima gösterilmiştir. Buna ilave olarak da bazı örneklerde ağız ve kaşlar da belirtilmiştir.

VIII. 1. a. Göz

12. tabakaya ait yedi tane (018, 019, 036-038, 060, 066) *alabaster* idol ve parçası üzerinde göz tasvir edilmiştir. Bu örneklerden altısında (018, 019, 036, 037,

060, 066) gözler merkezi noktalı tek bir daire ile gösterilmiştir. Bu tipte işlenmiş göz tasviri, yuvarlak bir gövde üzerinde kabartma tekniğiyle yapılmış yatay olarak yerleştirilmiş şematik başlı bir idol üzerinde de görülmektedir. Ele geçen örneklerden sonuncusunda (**038**) ise göz, merkezi noktalı çift daire ile gösterilmiştir.

Bu döneme tarihlenen kilden yapılmış bir idol üzerinde (**106**) ise göz, merkezi delik yuvarlak oyuk şeklinde gösterilmiştir.

11b tabakasına ait on bir örnek üzerinde göz tasviri yer almaktadır. Bu örneklerden dokuzunda (**020, 021, 039, 042, 044, 062, 064, 068, 069**) merkezi noktalı göz bebeğinin etrafında göz, tek bir daire ile gösterilmişken iki örnek üzerinde (**041, 045**) ise, içiçe geçmiş çift daire ile tasvir edilmiştir. İdollerin birinde (**045**) gözün dış çizgisinden çıkan kazınarak yapılmış kısa eğik çizgilerle idolün kirpikleri işlenmiştir. Söz konusu idol bu özelliği itibarıyla de üniktir.

Tabakası belli olmayan, otuz idol üzerinde göz tasviri yer almaktadır. Örneklerin dokuzunda (**022, 028-030, 032, 049, 071-073**) gözler merkezi noktalı tek daire şeklinde, diğer on yedisinde (**023-026, 031, 034, 035, 047, 048, 050, 055, 056, 058-061, 070**) ise çift daireler ile gösterilmiştir. Örneklerden birinde (**097**) gözler diğerlerinden farklı olarak birer oyuk ile gösterilmiştir. Kilden yapılmış bir idol üzerinde (**107**) ise gözler, 12. tabakaya ait örnekte olduğu gibi merkezi delik yuvarlak oyuklar şeklinde gösterilmiştir.

Gözlerin tek merkezli daireler şeklinde belirtilmesi, Acemhöyük³²⁰, Hacıbektaş Suluca-Karahöyük³²¹, Zencidere³²², Konya-Karahöyük³²³, Konya-

³²⁰ Özten 1989, Fig. 37.

³²¹ Türker 2012, Res. 3.

³²² Özgüç N. 1957, Res. 15.

Koyunoğlu³²⁴ ve Ereğli³²⁵ Müzesi, Kusura³²⁶ ve farklı teknikte uygulanmış olmakla birlikte Resuloğlu³²⁷ ve Balıbağı³²⁸, idollerinde de görülmektedir. Troya’da ele geçen ve Kültepe şematik, üçgen başlı örneklerle benzer kil idol³²⁹ başında da gözler tek merkezli daireler şeklinde gösterilmiştir.

Anadolu dışında, Mari’de ele geçen alabaster bir levha üzerinde de gözler aynı şekilde ve kazıma tekniğinde işlenmiştir³³⁰. MÖ 3. Binyıl başlarına tarihlenen eserde gözler tek merkezli daireler şeklinde oldukça büyük bir biçimde işlenmiş olup, Kültepe 045 numaralı eserde olduğu gibi kirpikler de belirtilmiştir.

VIII. 1. b. Kaş

Kazıma tekniğiyle yapılmış kaş tasviri, tabakası belli olan on iki idol üzerinde görülmektedir. Kaşlar ya ters “V” şeklinde çatık bir biçimde ya gözün dış çeperini oluşturan daireye paralel olarak yarım ay şeklinde ya da yatay düz bir çizgi ile gösterilmiştir.

12. tabakaya ait iki *alabaster* örnek (036, 065) üzerinde kaşlar ortası bitişik ters “V” şeklinde işlenmiştir.

11b tabakasına ait *alabaster* bir idol (041) üzerinde de yine bu tipi temsil edecek şekilde kaş ayrıntısı işlenmiştir.

³²³ Bilgi 2012, s. 316 vd., No. 932-934, 936.

³²⁴ Bilgi 2012, s. 318, No. 937.

³²⁵ Özbek 1984, s. 9, F. 28

³²⁶ Bilgi 2012, s. 316, No. 931.

³²⁷ Yıldırım – Ediz 2008, Res. 14.

³²⁸ Süel 1992, Res. 5-6.

³²⁹ Schliemann 1884, s. 156, No. 72.

³³⁰ Margueron 2004, s. 56, Pl. 36.

Tabakası belli olmayan tek bir idolde (028) çatık ve ters “V” şeklinde işlenen kaşların ortası bitişik olarak tasvir edilmiştir.

Kaş çeşitlemesinde ikinci tipi yarım yay şeklinde işlenen örnekler oluşturmaktadır. Kil idoller hariç, bu şekilde işlenen kaşlar hiçbir zaman bitişik tasvir edilmemiştir.

12 tabakaya ait üç örnek (018, 019, 038) üzerinde kaş gözün dış halkasının hemen üstünde bu halkaya paralel olarak yarım yay şeklinde işlenmiştir. Aynı tabakaya ait kil bir örnek (106) üzerinde kaşlar geniş birer yay şeklinde ve bitişik olarak gösterilmiştir.

11b tabakasına ait altı idol (021, 042, 062, 064, 068, 069) ise yine bu tipte kaş işlenişine örnek oluşturmaktadır.

Bu tipe giren kaş tasviri tabakası belli olmayan on bir idol (022, 023, 032, 034, 047, 049, 055, 058, 060, 061, 107) üzerinde görülmektedir. Plastik biçimde işlenmiş başa sahip idollerden birinde (070) kaş diğer örneklerden farklı olarak kalın ve çatık olarak tasvir edilmiştir. Oval gövdeli mermer idol yüzünde (097) kaşlar kazıma tekniğinde ve iki yatay, düz çizgi şeklinde işlenmiştir. Kilden üretilmiş son örnekte (107) de bütün alını kaplayacak şekilde geniş yaylarla gösterilen kaşlar ortada birleşmekte ve bu kesişim noktasından başlayan plastik olarak işlenmiş burun tasviri aşağıya doğru devam etmektedir.

VIII. 1. c. Burun

İdol yüzlerinde yer alan burun tasvirleri iki farklı tip sunarlar. Bunlardan ilki; şematik biçimde işlenen ve arkası düz olan üçgen başta, önden bakıldığında üçgen bir prizmanın iki yan yüzeyinin bir açı oluşturacak şekilde birleştiği kenar, dışa doğru bir çıkıntı şeklinde görülen düz, uzun hat şeklinde uzanması ile

oluşturulmuştur. Burnun bu şekilde gösterilişi genel bir kural olarak şematik biçimde işlenen üçgen başların tümünde uygulanmıştır. 12. tabakaya ait altı *alabaster* idol (018, 019, 036-038, 066) üzerinde söz konusu burun tasviri yer almaktadır. 11b tabakasına ait dokuz *alabaster* idol (020, 021, 039, 041, 042, 044, 045, 062, 064) üzerinde de yine bu tip burun tasviri yer almaktadır. Tabakası belli olmayan on altı örnek (022-024, 031-034, 046, 047, 049, 050, 055, 056, 058, 061) üzerinde de bu tipte burun tasviri görülmektedir.

Burun tasvirinde ikinci tipi, yüzde kabartma tekniği ile yapılmış doğal biçimde işlenen iri ve kemerli bir görünüme sahip tasvirler oluşturmaktadır. Burnun bu şekilde tasvir edildiği örnekler her zaman plastik şekilde işlenen idol başları üzerinde görülmektedir. Bu tip burun tasviri 12. tabakaya ait biri *alabaster* (060) diğeri kil (106) olmak üzere toplam da iki idol üzerinde, 11b tabakasında ise ikisi de *alabasterden* üretilmiş (068, 069) iki idol ile temsil edilmektedir. Tabakası belli olmayan iki örnekte de bu tarz burun tasviri görülmektedir. Bunlardan ilki (107) kilden üretilmiş olup plastik biçimde işlenmiş burun kaşların birleşim noktasından aşağıya doğru devam etmektedir. Yüz kısmı çok tahrip olmuş ikinci örnek (073) üzerinde de bu tipe ait burun tasviri seçilebilmektedir.

VIII. 1. d. Ağız

Sayıları az olmakla birlikte, ağzın işlendiği örneklerde kazıma ya da kabartma olmak üzere iki farklı teknik uygulanmıştır.

Kazıma tekniğiyle işlenen ağız, 12. tabakaya ait bir kil (106) örnek ile 11b tabakasına ait üç *alabaster* idol (041, 068, 069) üzerinde tasvir edilmiştir. Ağız, her iki tabaka idollerinde de burun hattının hemen bitiminde küçük, düz bir çizgi ile belirtilmiştir.

Tabakası belli olmayan dört örnek (022, 047, 060, 107) üzerinde de ağız, yukarıda bahsedilen tipte kazıma birer çizgi ile belirtilmiştir. Bir diğer örnekte (070) ise ağız, dudakların da gösterileceği bir şekilde kabartma olarak işlenmiştir. Aynı örneğin gövdesi üzerinde kabartma olarak görülen çift başlı idolün her ikisinde de ağızlar, yukarıdaki örnekler gibi kazıma birer çizgi ile gösterilmiştir.

VIII. 1. e. Kulak

Kulaklar, plastik biçimde işlenen başlarda, genel bir kural olarak, iç kıvrımlarının bile seçilebileceği kabartma şeklinde gösterilmiştir.

12. tabakaya ait biri kil (106) diğer ikisi *alabaster* olmak üzere (060, 067) toplam üç örnekte bu tipte işlenmiş kulak tasvirleri görülmektedir. 11b tabakasında ise bu tip kulak tasviri iki *alabaster* örnek üzerinde görülmektedir (068, 069). Tabakası belli olmayan altı örnek üzerinde de bu tipte kulak tasviri görülmektedir (023, 070-073, 107).

Bu tipin yanı sıra üçgen başlı şematik örneklerin bazılarında, üçgen hattın köşeleri şematik biçimde gösterilmiş kulaklar olarak yorumlanabilmektedir (Ör. 018). Ancak gerek eserlerin korunma durumları gerekse şematik tasvir anlayışı nedeniyle bu konuda her zaman kesin konuşmak mümkün olmamaktadır.

VIII. 2. GÖVDE

İdollerin gövdeleri üzerinde uzuv olarak genellikle cinsel organ ve göbek deliği, bazen de göğüsler gösterilmiştir.

ETÇ'nin II. evresine ait *alabaster* ve kil idollerin tamamı stilize bir şekilde işlendikleri için bu dönemin gövde uzuvları hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

ETÇ'nın III. evresine tarihlendirilen *alabaster* ve kil idollerde ise uzun tasvirleri çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

VIII. 2. a. Cinsel Organ

Cinsel uzvun üçgen ya da kare şeklinde, bazen içi çeşitli motiflerle doldurulmuş şekilde belirtilmesi gerek Anadolu'da gerekse diğer bölgelerde çok eski dönemlere kadar inmektedir. Anadolu'da bu tür tasvirlerin ilk örnekleri Erken Neolitik dönemden itibaren çok sayıda merkezde görülmekte ve sonraki dönemlerde de yaygın bir şekilde devam etmektedir. Kültepe idolleri üzerinde görülen cinsel uzuv tasvirlerinin çoğu üçgen formunda olup, içlerinin doldurulması açısından farklılık göstermektedirler (**bkz. Tablo 2**).

12. tabakaya ait toplam sekiz idol üzerinde cinsel uzuv tasviri yer almaktadır. Bunlardan sadece biri (**036**) *alabaster* olup diğer yedisi (**099, 100, 101, 103-106**) kilden üretilmiştir. *Alabaster* örnek (**036**) üzerindeki cinsel organ sivri ucu aşağı bakan bir üçgen şeklinde gösterilmiş ve bu alanın içi noktalarla doldurulmuştur. Benzer bir tasvir iki kil idolde de görülmektedir. Bunlardan ilkinde (**106**) gövdenin altında büyük bir kısmı kaplayan üçgenin içi boş bırakılmıştır. Diğer örnekte (**105**) ise üçgen alan dikey bir çizgi ile ikiye ayrılmış ve her iki bölüm çentik bezemelerle doldurulmuştur. Bir diğer örnekte (**099**) kazıma çizgilerle sınırlandırılmış dikdörtgen bir alanın içi noktalarla bezenerek cinsel organ gösterilmiştir. Bu tabakaya ait kil örnekler üzerinde görülen bir diğer cinsel organ tasvirinde, çapraz çizgilerle dört bölüme ayrılmış yuvarlak gövdenin alt kısmı çentik bezemelerle doldurulmuştur. Bu tip tasvir üç örnek (**100, 101, 104**) görülmektedir. Bir diğer örnekte (**103**) de, buna benzer şekilde, ancak bu kez dikey ve yatay iki çizgi ile dörde ayrılmış gövdenin her iki alt çeyreği de çentik bezemeyle doldurulmak suretiyle cinsel organ belirtilmiştir.

11b tabakasına ait dört *alabaster* idol üzerinde cinsel organ tasviri görülmektedir. İki örnek üzerinde içiçe aç motifleri kullanılmıştır. Bunlardan ilkinde (089) birbirine bitişik, içi taralı aç şeklinde bir çift bant cinsel organı belirtecek şekilde kullanılmıştır. Diğer örnekte ise (039) cinsel organ üçlü içiçe aç motifleriyle belirtilmiştir. Yuvarlak gövdeli bir idole ait küçük bir parça üzerinde (085) dikdörtgen bir alanın içi balık kılıcı motifiyle taranarak cinsel organ gösterilmiştir. Dördüncü ve son örnekte (078) gövdenin alt kenarı ile üzerinde yay şeklindeki çizginin sınırladığı alanın içi nokta bezemelerle doldurularak cinsel organ belli edilmiştir.

Bu döneme tarihlendirilen fakat tabakası belli olmayan, on sekiz idol üzerinde farklı tipte cinsel organ betimlemeleri görülmektedir. En sık görülen motif sivri ucu aşağı bakan üçgen şeklinde tasvir edilendir. Üçgenin içi bazı örneklerde çapraz şekilde taranmış (024, 060, 081) bazen de balık kılıcı (083) ya da içiçe açlarla (071) doldurulmuştur. Aynı tipte üçgen motifi, iki örnekte gövdenin tam ortasında görülmekte olup ilki çapraz şekilde (050) ikincisi ise yatay ve dikey çizgilerle taranmıştır. İki örnekte (022, 070) üçgenin içi yatay çizgilerle doldurulmuştur. Bunlardan ilkinde üçgenin içi ayrıca dikey bir hatla ikiye bölünmüş ve üst kısımda yatay çizgilere ilaveten zikzak motifleri de kullanılmıştır. Tek bir örnek üzerinde (052) yine çapraz şekilde taranmış, ancak bu kez ters biçimde, sivri ucu yukarı gelecek şekilde üçgen motifi görülmektedir. Üçgen motifinin görüldüğü son bir örnek (031), yüzeyi çok tahrip olduğu için doldurma motifi anlaşılamamaktadır. İki örnekte (053, 059) dik bir çizgi ile ikiye ayrılmış kalın, dikey bir bant yatay çizgilerle taranarak cinsel organ gösterilmiştir. Herhangi bir sınırlandırılmış alanın yerine serbest motiflerle cinsel organın gösterildiği örnekler

de mevcuttur. Bunlardan birinde (049) geniş, yatay ekseninde gövdeyi neredeyse kat eden içiçe açılar kullanılmışken; bir diğer örnekte ise (051) sivri uçları aşağı bakan içiçe açılar şeklinde görülmektedir. İdollerden biri üzerinde (058) gövdenin alt kısmına serbest bir biçimde yerleştirilmiş çapraz çizgilerden oluşan cinsel uzuv işlenmiştir. Son iki örnekte ise cinsel organ balık kılçığı motifi ile gösterilmiştir. Bunlardan ilkinde (023) dikey olarak serbest şekilde kullanılan bu motif, ikinci örnekte yatay çizgilerle üç bölüme ayrılan alanın, yine yatay ekseninde doldurulmasında kullanılmıştır.

VIII. 2. b. Göbek Deliği ve Göğüsler

İdoller üzerinde çoğunlukla doldurma motifi olarak kullanılmış olan merkezi noktalı bir ya da iki daireden oluşan motif kimi örneklerde göğüsleri ve göbek deliğini temsil eder şekilde yorumlanabilir. 12. tabakada bu kategori altında değerlendirilebilecek üç idol bulunmaktadır. Tümü de kilden üretilmiş örneklerden ilkinde (106) gövde üzerinde, bir üçgen oluşturacak şekilde yerleştirilmiş üç adet çukur bezeme büyük olasılıkla göğüsleri ve göbek deliğini temsil ediyor olmalıdır. İkinci örnekte (103), gövdenin üst kısmında sol ve sağda yer alan ortası çukur iki daire motifi de göğüsleri vurgulamak için kullanılmış olmalıdır. Son örnekte (105) cinsel uzvun hemen üzerinde ve gövdenin tam ortasında bulunan çukur bezeme de göbek deliğini temsil ediyor olmalıdır.

11b tabakasına ait tek bir örnekte (078) bu kapsamda değerlendirilebilecek motifler bulunmaktadır. Bu örnekte cinsel uzvun hemen üstünde yer alan merkezi noktalı daire göbek deliğini, gövdenin üst kısmında, sol ve sağda yer alan merkezi noktalı çift daire motifleri de göğüsleri temsil ediyor olmalıdır.

Tabakası belli olmayan bir örnek (053) üzerinde görülen, merkezi noktalı çift daire motiflerinden oluşan ve yine üçgen şeklinde yerleştirilmiş üçlü kombinasyon da aynı kapsamda değerlendirilebilir.

VIII. 2. c. El ve Ayaklar

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen eserlerin neredeyse tamamı şematik bir üsluba sahip olduklarından el ve ayak gibi uzuvlar belirtilmemiştir. Ancak 12. tabakaya ait tek bir kil örnekte (105) ve kimi *alabaster* örneklerin, gövde üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış figüratif bezemelerinde bu tip unsurlar işlenmiştir³³¹.

Söz konusu kil örnekte, gövde üzerine yapışık biçimde cepheden tasvir edilmiş olan ellerde bilek hattı ve parmaklar kazıma çizgilerle vurgulanmıştır. Birbirinde ayrı olarak gösterilen kısa, küt bacakların uzantısı olarak belirtilen ayaklarda da bilekler ve parmaklar aynı şekilde, kazıma çizgiler ile gösterilmiştir.

³³¹ Bu figürler gövde bezemeleri başlığı altında detaylı olarak anlatıldığı için bu kapsamda değerlendirilmemiştir.

IX. BEZEMELER

IX. 1. BAŞ BEZEMELERİ

İdol başlarında görülen bezemeler genellikle saçları belirtmek amacıyla yapılmıştır. Az sayıda örnekte olmakla beraber, saç bandı (diadem?) ve küpe gibi süsler de görülebilmektedir.

IX. 1. a. Saç Bezemeleri

İdol başlarında görülen saç bezemeleri genellikle kazıma tekniğinde işlenmiş olup, nadiren kabartma şeklinde de uygulanmışlardır. ETÇ II dönemine ait son derece şematize ve hiçbir ayrıntının işlenmediği tiplerde, doğal olarak saç bezemesine de rastlanmamaktadır. Saç bezemesi, ETÇ III döneminde kil idollerde az sayıda örnekte görülmekteyken, *alabaster* örneklerde daha yaygın olarak uygulanmıştır (**bkz. Tablo 3**). Saç bezemeleri genellikle başın arka kısmında enseye, bazen de gövde üstüne kadar uzanan şekilde tasvir edilmişken, kimi örneklerde ise alnın ya da başın üst kısmından itibaren gösterilmiştir. Bazı örneklerde tek bir motif görülürken, kimi örneklerde birden çok motif, bir kombinasyon şeklinde kullanılmıştır. Saç bezemesinin görüldüğü örnekler ve kullanılan motiflerin dağılımı tabaka ve tip açısından belirli bir ayrım ortaya koymamaktadır. Ancak, iki örnek³³² dışında plastik başlı örneklerin tümünde genel bir kural olarak saç bezemesi görülmektedir.

³³² Söz konusu örnekler sadece baş kısmına ait küçük parçaların korunduğu ve büyük ölçüde tahrip olmuş ya da aşınmış eserler olduğundan, bunlarda da saç bezemelerinin olduğu düşünülebilir.

IX. 1. a. 1. Paralel Dikey Çizgiler

Kazınarak yapılmış, paralel dikey çizgilerle oluşturulan motif, saç bezemeleri arasındaki en basit tipi temsil etmektedir. Bu tür bezeme 12. tabakaya ait iki örnek üzerinde görülmektedir. Boyun kısmından altı kırık olarak ele geçen ilk örnekte (060) saçı temsil eden dikey çizgiler, başın üst kısmından başlayarak, boynun kırık olan ucuna kadar devam etmektedir. Kilden üretilmiş olan ve sadece gövdenin ele geçtiği ikinci örnekte (104) görülen çizgiler, saç bezemesinin ensenin altında, omuzlar üzerine dökülen kısmını temsil etmektedir. 11b tabakasında bu motifin görüldüğü tek örnekte de (068) sadece baş ve boynun bir kısmı korunmuştur. Boyutları değişen dört paralel çizgi ile gösterilen saç bezemesi, ensenin üstünden başlayarak boynun sonuna kadar devam etmektedir.

Tabakası belli olmayan örneklerden üçü üzerinde de bu model saç bezemesi görülmektedir. Disk biçimli gövdenin yanında, boynun çok küçük bir parçasının korunduğu ilk örnekte (080) boyun hattından itibaren dış konturları kabartma olarak verilmiş saçın içi, yukarıdaki örneklerle benzer şekilde kazıma yöntemiyle yapılmış dikey çizgilerle bezenmiştir. Yalnızca disk biçimli gövdenin korunduğu kilden üretilmiş ikinci örnekte ise (102), 12. tabaka kil idolünde olduğu gibi, enseden aşağı doğru dökülen saçlar dikey kazıma çizgilerle gösterilmiştir. Plastik biçimde işlenmiş bir başa sahip ve kilden üretilmiş son örnekte (107) ise, başın üstünden başlayan ve yan kısımları da içine alacak şekilde enseye kadar uzanan alan dikey, kazıma çizgilerle taranarak saçlar gösterilmiştir.

IX. 1. a. 2. İç içe Açılar

İç içe geçmiş, ters “V” şeklindeki kazıma çizgilerin oluşturduğu saç bezemesidir. Bu bezeme 12. tabakaya ait bir gövdenin arka yüzünde görülmektedir.

(077). Boyun çıkıntısı ile birlikte ele geçen gövdede, saçın dış konturu gövdenin neredeyse alt kısmına kadar uzanacak şekilde bir kabartma ile verilmiştir. Bu alanın içi iki dikey çizgi ile üç panele ayrılmış ve bu panellerden soldaki kısa eğik çizgilerle ortadaki ise içiçe açılar ile taranmıştır. Aynı tabakaya ait diğer bir örnekte bu motifin farklı bir versiyonu görülmektedir. Şematik olarak işlenmiş tek başlı bir idolün (018) boynunun arkasında üst kısımda görülen bu tipin, yer yer aşınmasına karşın, üç adet, içiçe “V” şeklindeki çizgiyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Bu tip bezemenin görüldüğü üçüncü ve son örnek 11b tabakasına ait üç başlı bir idoldür (057). Yalnızca boyun ve gövdenin bir kısmının korunduğu eserde, birçok örnekte görüldüğü şekilde, dış konturu kabartma olarak belirlenen ve gövdenin ortalarına kadar devam eden saç hattının içi, omuz hizasına kadar kazıma içiçe açılarla bezenmişken, alt kısmı beşerli çizgi gruplarından oluşan birbirine paralel dikey çizgilerle taranmıştır.

IX. 1. a. 3. Hasır Örgü

Kazıma çizgilerle belirtilmiş yatay bantların içinin, birbirini tekrar eder biçimde sırasıyla yatay ve dikey çizgi gruplarıyla taranarak hasır örgüsü şeklinde gösterilmesiyle oluşturulmuştur. Bu tip saç bezemesi 11b tabakasına ait tek bir örnekte (044) görülmektedir. Şematik biçimde işlenen ve yalnızca baş kısmı sağlam olarak ele geçen bu örnekte, saç bezemesi başın arka yüzeyini hiç boş yer kalmayacak şekilde doldurmuştur. Boyun kısmı ele geçmediğinden saçın ne kadar aşağıya devam ettiği bilinmemektedir.

IX. 1. a. 4. Kabartma Saç Bezemesi

Bu tip saç bezemesi tabakası belli olmayan tek bir örnekte (046) görülmektedir. Şematik biçimde işlenmiş ikiz başlı idolün, boynunun arka kısmında

omuz üzerine kadar olan hat kabartma olarak verilerek, saçın dış konturu belirtilmiş, iç kısımlar ise doldurulmayarak düz bir şekilde bırakılmıştır. Ancak söz konusu idolün ne başlarında, ne de gövdesinde ve üzerinde kabartma olarak işlenmiş aynı tipteki küçük idol kabartmasında da hiçbir bezeme ya da uzuv ayrıntısının görülmemesi, bu eserin tam olarak bitirilmemiş olabileceğini akla getirmektedir. Eğer bu idol bitirilmiş olsa idi, diğer bazı örneklerde de görüldüğü gibi, kabartma alanın içi belirli bir motifle doldurularak saç bezemesi de işlenecekti.

IX. 1. a. 5. Oyuk Bezeme

Bu tip saç bezemesi 12. tabakaya ait tek bir kil örnek üzerinde (106) görülmektedir. Ön tarafta, alnın hemen üzerinde başlayan ve başı bir takke gibi kaplayan kabartma yüzey, arka kısımda daralarak ince bir bant halinde omuz hattına kadar inmektedir. Başın üst kısmında düzensiz olarak yapılan oyuk bezemeler, arkada dar bant boyunca dikey doğrultuda beş örnekten oluşan bir dizi şeklinde işlenmiştir.

IX. 1. a. 6. Zikzak Motifi

Kazınarak yapılmış zikzak hatlardan oluşan bu bezeme, farklı şekillerde görülmektedir. İlk tipi birbirine paralel altılı çizgi gruplarının zikzak bir hat oluşturacak şekilde sıralandığı motif temsil etmektedir. 12. tabakaya ait plastik biçimde işlenmiş ve çok fazla tahrip olmuş bir idol başında (067), arka tarafta en üst kısımda başlayan bu bezeme, boynun kırık kısmına kadar inmekte olup, kırık kısımdan aşağıya doğru da devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı tabakaya ait ve başı plastik olarak işlenmiş diğer bir örnekte de (066), başın üst kısımlarından başlayarak omuzlar altına kadar devam eden alanda, zikzak hatlarla saç bezemesi işlenmiştir. Yüzeyin oldukça aşınmış olması nedeniyle, bezemenin tam modeli

anlaşılamamaktadır; ancak mevcut izlerden en az üç adet kazıma zikzak hattan oluştuğu söylenebilmektedir.

Tabakası belli olmayan plastik biçimde işlenmiş başa sahip bir idolün (071) başı arkasında da kazıma tekniği ile işlenmiş üçerli ve dörderli çizgi gruplarından oluşan zikzak biçimli saç bezemesi yer almaktadır. Saç bezemesi idolün kulak hizasından başlayarak takriben omuz altında son bulmaktadır. En üstte ve altta üçerli çizgi grupları kullanılmışken, aralarda üç adet dörderli çizgi grubu kullanılmıştır.

IX. 1. a. 7. Kabartma Zikzak Çizgiler

Bu saç bezemesi, tabakası belli olmayan tek bir örnek (070) üzerinde görülmektedir. Plastik biçimde işlenen başın ön tarafında alnın hemen üstünde başlayan ve yatay zikzak kabartmalarla gösterilen saç, arka kısımda omuz üzerine kadar genişleyerek inen ve ayrı bir şekilde kabartma olarak verilmiş bant üzerinde beş sıra dikey zikzak çizgi ile gösterilmiştir. Alnın hemen üstünde paralel, iki yatay çizgi ile gösterilmiş dar bant, olasılıkla bir saç bandını (diadem?) temsil etmektedir. Alt çizgiden aşağıya doğru sarkan, sola ve sağa yatık çizgilerin saçı temsil ediyor olması muhtemeldir. Başın arka kısmının oldukça tahrip olmasına karşın, aynı hat boyunca saç bandının arka kısımda da devam ettiği anlaşılmaktadır.

IX. 1. a. 8. Balık Kılçığı

Saç bezemeleri içinde en sık karşılaşılan motiflerden birini oluşturan bu tip 12. tabakaya ait örneklerden ikisinde görülmektedir. İlki şematik (017) ikincisi ise plastik olarak işlenmiş (038) her iki başta da arka kısımda, en üstten başlayan balık kılçığı motifi boynun aşağısına kadar devam etmektedir. Her iki örnekte de boyundan aşağısı kırık olduğu için saç bezemesinin nereye kadar indiği bilinmemektedir.

Söz konusu saç bezemesi 11b tabakasına ait üç örnekte de görülmektedir. İlk iki örnek şematik biçimde işlenmiş ikiz başlı idollere ait parçalar olup, ilkinde (064) her iki baş ve bir boyun, ikincisinde ise (045) sadece tek baş korunmuştur. Ele geçen kısımlarda balık kılçığı motifinin tüm başı ve boynu kaplayacak şekilde uygulandığı ve boynun alt kısmında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu tabakaya ait üçüncü örnek, sadece gövde parçasının ele geçtiği, ancak boyun çıkıntılarında dört başlı bir idole ait olduğu anlaşılan eserdir (063). Söz konusu eserin arka yüzünde her dört boynun aşağısına gelecek dörtgen alanların içi balık kılçığı motifi ile taranmıştır.

Tabakası belli olmayan altı idol (033, 050, 058, 059, 073, 082) üzerinde de bu tipte saç bezemesi yer almaktadır. Disk biçimli gövdesi yanında boynun çok küçük bir çıkıntısının korunduğu ilk örnekte, arka yüzde boyun çıkıntısı üzerinde enseye kadar olan alan balık kılçığı motifi ile taranmıştır. Bu motifin hemen altında tam ortada merkezi noktalı bir daire motifi bulunmaktadır. Başın tamamı ve boynun çok küçük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiş ikinci örnekte (033) şematik biçimde işlenmiş üçgen başın arka yüzeyinin tümü, boynun korunan kısmını da içine alacak şekilde balık kılçığı motifi ile taranmış olup, kırık kısımdan aşağıya doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Şematik biçimde işlenmiş üç başlı üçüncü örnekte (059) ise, dış konturları kabartma olarak belirlenen ve omuz üzerine kadar devam eden saç hattının içi yine aynı şekilde taranmıştır. Üç şematik başa sahip diğer örnekte (058) ise, her başta saçın dış konturu birbirinden bağımsız olarak gövdenin ortasına kadar uzayan bir hat ile belirlenmiştir. Bu hattın içi omuz altına kadar balık kılçığı şeklinde, uç kısmı ise birbirine paralel dikey çizgiler ile taranmıştır. Boynun büyük bir kısmı ve plastik biçimli başın tamamı sağlam olarak ele geçen son örnekte (073)

ise, diğer örneklerle paralel bir biçimde başın en üstünden başlayarak boynun kırık kısmına kadar devam eden alanın içi balık kılıcı şeklinde taranmıştır.

IX. 1. a. 9. Çapraz Tarama

Bu tip saç bezemesi 11b tabakasına ait örneklerden sadece biri (041) üzerinde görülmektedir. Şematik biçimde işlenmiş ikiz idol başlarında, arka kısımda tüm baş ve boyun çapraz tarama ile bezenmiştir. Buna ilaveten yine en üstten alta kadar devam eden dikey çizgiler de kullanılmıştır. Arka yüzeyde tüm baş ve boynu kaplayacak şekilde gösterilen saç bezemesi büyük olasılıkla omuz üzerinde de devam etmekteydi, ancak bu kısımdan sonrası kırık olduğu için kesin bir şey söylenememektedir.

Tabakası belli olmayan ve farklı tipleri temsil eden beş örnekte de bu tip saç bezemesi görülmektedir. Şematik biçimde işlenen ve tek bir üçgen başa sahip ilk idolde (024) saçın dış konturu boyun bitiminden itibaren kabartma olarak neredeyse idolün gövdesinin ortasına kadar uzanmaktadır. Bu hattın içi, başın en üstünden başlayarak boyun bitimine kadar çapraz çizgilerle taranmış, alt kısmı ise işlenmeksizin boş bırakılmıştır. 11b tabakasına ait örnekteki gibi tüm alanı kaplayacak şekilde kullanılan çapraz taramaların yanında, yine aynı şekilde boyun hattı boyunca uzanan iki dikey çizgi de görülmektedir. Şematik biçimde işlenmiş ikiz başlı ve neredeyse tüm olarak ele geçen ikinci örnekte (075), her iki başta ayrı ayrı işlenen ve boyun bitiminden itibaren gövdenin yarısına kadar inen kısmın dış konturları kazıma çizgilerle belli edilmiştir. En üstten başlayarak omuz hizasına kadar olan kısım çapraz şekilde taranmışken, yukarıda anlatılan örneklerdeki dikey çizgiler omuz sonrasında da devam etmektedir. Yine şematik biçimde işlenmiş fakat bu kez üç başlı bir idolü yansıtan üçüncü örnekte de (060) aynı bezeme motifi

kullanılmıştır. Başı plastik biçimde işlenen son örnekte ise (074), ön kısımda alnın üstünden başlayan ve arkada ense üstüne dökülen saçlar üç bukle ile kabartma olarak gösterilmiş ve birbirini çapraz kesen çizgilerle taranmıştır. Başın üst kısmında, yanlarında ve arkasında kabartma olarak verilen, içleri içiçe açılar ya da çapraz tarama motifleriyle taranmış kısımlar da büyük olasılıkla idolün örülmüş saçlarını temsil etmektedir.

IX. 1. a. 10. İçiçe Açı ve Balık Kılçığı Kombinasyonu

Tabakası belli olmayan eserlerden biri (061) üzerinde bu iki motif birlikte kullanılmıştır. Şematik üçgen biçimli başlardan ikisi ve gövdenin bir kısmı sağlam olarak ele geçen üç başlı idolde, başların en üstünden başlayarak omuz altına kadar inen kısım balık kılçığı motifi ile taranmıştır. Biri, üçgen biçimli başları tam ortadan kesen, diğer ikisi de omuzun hemen altında gövde üzerinde yerleştirilen yatay bantlar ise, içiçe açılardan oluşan bezeme motifi ile doldurulmuştur.

IX. 1. a. 11. Zikzak Bezeme ve Eğik Çizgi Kombinasyonu

Bu tip saç bezemesi tabakası belli olmayan şematik başa sahip bir idol (022) üzerinde görülmektedir. Başın arka yüzeyinde, gövdenin ortalarına kadar inen alanda saçın dış hattı kabartma şeklinde belirlenerek bu alanın içi kazınarak yapılmış beş dikey çizgi ile dört ayrı şeride ayrılmıştır. Şeritlerden üçünün içi kısa eğik çizgilerle birinin ise zikzak motifi ile doldurulmuştur. Saç hattının uç kısmı boş bırakılmıştır. Başın her iki yanında ise saçla birleşen birer kısa bant yer almaktadır. Bandın içi zikzak motifleri ile doldurulmuştur. Bu saç işlenişi nedeniyle bu idol diğer örneklerden ayrılmaktadır.

IX. 1. b. Saç Bandı

Kültepe idollerinin başlarında genellikle bir aksesuar yani başlık görülmemektedir. Ancak, T. Özgüç “*A Terracotta Figurine From The City Mound Of Kanesh*” isimli yayınında ele aldığı kil bir idol başını tanıtırken, söz konusu idolün başında Kültepe *alabaster* idollerinde görülen türde bir çıkıntının (başlığın) olmadığını zikretmektedir³³³. T. Özgüç’ün söz konusu yayında işaret ettiği ve tez çalışmasında 065 ve 070 numaralarına sahip iki idol başı bu kapsamda incelenmiştir. İdol başlarının yüksek ve tepe kısmının yuvarlak değil de daha sivri bir şekilde bitmesinden, ayrıca alından başlayarak başın tümünü saran bir bant izinden dolayı, eserlere cepheden bakıldığında sanki başlarında bir başlık (bere/takke ?) varmış hissi uyanmaktadır. Ancak eserlerin korundukları müzelerde yapılan ayrıntılı çalışmalarda, arkası yassı işlenen başlara hem cepheden hem de profilden bakıldığında, başı saran bu bandın içinin de saç bezemesi ile doldurulduğu görülmektedir. Bu nedenle bizce, bu iz bir başlıktan öte bir saç bandına işaret ediyor olmalıdır.

IX. 1. c. Küpe

Kültepe idolleri arasında yalnızca tek bir idol başında küpe süsünün işlendiği görülmektedir. 12. tabakaya ait plastik biçimde işlenmiş *alabaster* bir idol başında (065), doğal biçimde işlenen kulağın hemen altında merkezi noktalı tek daire ile gösterilen bezeme idolün küpesini oluşturmaktadır. Kültepe idollerinde bezeme süsü olarak, kolye-gerdanlık, çapraz bant ya da doldurma motifi olarak çok sık kullanılmasının yanısıra, göz ve göbek deliği ya da göğüsler gibi uzuv belirtmek

³³³ Özgüç T. 1990, s. 75.

amacıyla da kullanılan merkezi noktalı daire motifi bu idol ile birlikte Kültepe’de ilk kez kulak süsü (küpe) olarak kullanıldığını görmekteyiz.

IX. 2. BOYUN BEZEMELERİ

İdollerin boyun ve gerdanlarında görülen ve büyük olasılıkla kolye ya da gerdanlığı temsil eden bezemeler, gerek teknik gerekse form açısından çeşitlilik sunmaktadır. Kazıma, kabartma ve matkap tekniğinde yapılmış olan bu süslemeler hem alabaster hem de kil idoller üzerinde görülmekte ve zengin bir motif yelpazesi sunmaktadırlar. Farklı bezeme tipleri bazen tek başlarına ya da birbirinin tekrarı motifler şeklinde kullanılmışken (**bkz. Tablo 4**), çoğu zaman birden fazla motif bir kombinasyon halinde kullanılmıştır (**bkz. Tablo 5**). Bazı örneklerde sadece boyun üzerinde, bazı örneklerde de boyun ile gövdenin birleştiği gerdanlık kısmında görülen süslemeler ve kimi örneklerde, her iki alanda da uygulanarak zengin bir kombinasyon şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

T. Özgüç, Kültepe idollerinde gerdanlığın sevilen bir motif olduğunu ve boyunların alt, orta ve nadiren de üst kısımlarında görüldüğünü belirtmiştir³³⁴. “Kurs Vücutlu Kültepe İdoller” başlıklı yayınında, Kültepe idollerinde görülen gerdanlık bezemesinin hiçbir örnekte boynun arkasına doğru devam etmediğini ve bunun da idolün ön cephesine verilen önemin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir³³⁵. Ancak, söz konusu yayının basım tarihinden sonra, hem Kültepe kazılarında ele geçen örnekler, hem de satın alma yoluyla çeşitli dünya müzelerine götürülen eserler arasında boyun süsünün arka kısımda da devam eder şekilde olduğu görülmüştür³³⁶.

Anadolu’da bu tip tasvirler erken dönemlerden itibaren yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Tasvirli sanat eserleri üzerindeki kolye/gerdanlık bezemelerinin en

³³⁴ Özgüç T. 1941, s. 861.

³³⁵ Özgüç T. 1941, s. 862.

³³⁶ Bkz. Kat. No. 070, 074, 080, 106.

eski örneği olarak Urfa, Balıklıgöl’de bulunan ve Akeramik Neolitik Çağ’a tarihlenen stel üzerindeki çift “V” şeklindeki motif sayılabilir³³⁷. Ucuna eklenen amuletler ile farklı bir kullanımı yansıtan kolye tasvirlerinin en eski örnekleri ise Köşk Höyük’te Geç Neolitik Çağ’a tarihlenen III. tabakada ele geçen kaplar üzerindeki kabartma tasvirlerde görülmektedir³³⁸. Saçak şeklinde kolye dizileri ise Erken Kalkolitik Çağ’da Can Hasan figürinleri üzerinde görülmektedir³³⁹. Boya bezeme şeklinde uygulanmış bu motifler iki ya da üç sıra gerdanlık motifleri şeklinde işlenmiştir. ETÇ boyunca özellikle Orta Anadolu’daki merkezlerde ele geçen idol ve figürinler üzerinde de çok çeşitli kolye/gerdanlık kombinasyonları görülmektedir.

Mezopotamya’da kolye tasvirlerinin en erken örnekleri Halaf döneminin oturan kadın figürlerinde, MÖ 5000 yılları civarında görülmekte³⁴⁰; İran’da da benzer örnekler aynı dönemden tanınmaktadır³⁴¹. Özellikle Mezopotamya’da farklı dönemlerdeki figürinler üzerinde görülen kolye ve benzeri takıların yazılı belgelerdeki karşılığını ortaya koymak için çeşitli görüşler öne sürülmüştür, ancak bunların tam karşılığını kesin olarak ortaya koymak her zaman mümkün olmamaktadır³⁴². Figürinler üzerinde görülen ve genelde “V” şeklinde belirtilen kolye süsü özellikle belirli bir anlam bağlamında değerlendirilmektedir. Inanna/Iştar’ın “Yeraltına Yolculuğu”nu anlatan efsanenin hem Sümerce hem de Akadca versiyonlarında “*d/tudittu*” tanrıçanın her kapıyı geçişinde bırakmak zorunda

³³⁷ Çelik 2007, Fig. 4.

³³⁸ Öztan 2007, Çiz. 1, Res. 1.

³³⁹ Kulaçoğlu 1992, s. 67, No. 69-70.

³⁴⁰ Dales 1963, s. 21, dipnot 2-3.

³⁴¹ Dales 1963, s. 21, dipnot. 5.

³⁴² Dales 1963, s. 30-31; bu tür çalışmalar ve öne sürülen görüşler için bkz. Dales 1963, s. 31 vd.

olduğu mücevherlerden biri olarak geçmektedir. Dales'e göre “*d/tudittu*” daha çok bir kolyeden sarkan bir amulet ya da süsü ifade etmekte olup, figürinler üzerindeki “V” şeklindeki kolye tasvirleriyle eş tutulabilir³⁴³.

IX. 2. a. Paralel Yatay Çizgiler

Sayıları değişmekle birlikte, genellikle üç paralel yatay çizgiden oluşan bu motif, kazıma tekniğiyle uygulanmıştır. Kolye süsleri içinde en yalın örneği temsil eden bu bezeme, tek başına olduğu gibi farklı motiflerle kombinasyon halinde de kullanılmıştır.

Bu motifin iki paralel çizgi şeklinde uygulandığı versiyonu beş örnekte görülmektedir. 12. tabakaya ait kil bir idolde (**106**) görülen motif tüm boynu çevreleyecek şekilde arka kısımda da devam etmektedir. Aynı tabakaya ait iki kil idolde (**101**, **104**), boynun hemen alt kısmında daha geniş çizgiler şeklinde farklı bir kullanımı da görülmektedir. Tabakası belli olmayan diğer iki örnekten ilkinde (**080**) de, üstteki örneğe benzer biçimde tüm boynu çevreleyecek şekilde kullanılmıştır. Üç başlı bir idolu temsil eden ve sadece iki başın korunduğu son örnekte ise (**061**), her iki boynun üst ve alt kısımlarında birer defa olmak üzere ikili bir kombinasyon şeklinde kullanılmıştır.

Bu motifin en yaygın kullanımı üç paralel çizgi şeklinde olup, bu şekli ile boyun süslemeleri arasında da en kalabalık gruplardan birini oluşturmaktadır. 12. tabakada bu şekilde kullanımı dört örnekte görülmektedir. Plastik biçimde işlenen bir başa ait (**067**) boyun üzerinde görülen motif, boynun yan tarafında da devam etmektedir. Bu tabakaya ait kil idollerden birinde de (**103**) boynun en alt kısmında karşımıza çıkmaktadır. Tabakası belli olmayan ve şematik biçimde işlenmiş tek başlı

³⁴³ Dales 1963, s. 33.

bir örnekte (035), bu motif boynun alt kısmında üçlü grup şeklinde görülmektedir. Tabakası belli olmayan ve plastik biçimde işlenmiş bir başın korunduğu ikinci örnekte (107) üçlü sıra halinde kullanılan motifin altında saçak şeklinde süslemeler seçilebilmektedir, ancak eserin bundan sonrası kırık olduğu için tam olarak nasıl bir kombinasyonun söz konusu olduğu anlaşılamamaktadır.

Söz konusu kolye süsünün üçten fazla çizgi grubu şeklinde kullanımı ise, bir örnek üzerinde görülmektedir. 11b tabakasına ait son örnekte (057) ise, bu motif beşli çizgi grubu şeklinde vurgulanmıştır. Şematik biçimde işlenmiş üç tane üçgen başa sahip idole ait parça üzerinde ise, her üç boyunda da aynı bezeme görülmektedir.

IX. 2. b. Paralel Dikey Çizgi Taralı Bant

Bu motif, boynun üst kısımlarında iki yatay çizgi ile sınırlandırılmış bir bandın paralel dikey çizgilerle doldurulmasıyla oluşturulmuştur.

Bu şekilde işlenmiş boyun bezemesi 11b tabakasında, çift başlı bir idolün (039) boyun kısmında görülmektedir. Söz konusu eserin her iki boynunda da alt alta iki yatay bandın içi paralel dikey çizgilerle taranmıştır. Diğer bir örneği (064) birden fazla başa sahip idole ait parçalar oluşturmaktadır. Bu motif söz konusu idolün, sağlam olarak ele geçen bir boynun yalnızca üst kısmında paralel bir bant şeklinde uygulanmıştır.

Tabakası belli olmayan çift başlı bir idolün (055) iki boynu üzerinde de bu bezeme görülmektedir. Boyunların ortasında yer alan paralel yatay çizgilerden oluşan bir bandın içinin dikey çizgilerle taranması sonucu bu motif oluşturulmuştur.

IX. 2. c. Balık Kılçığı

Bu motifin boyun süsü olarak tek başına uygulandığı iki idol mevcuttur. Tabakası belli olmayan ve boyunlarının tamamının sağlam olarak ele geçtiği üç başlı ilk örnekte (059), ortadaki idolün boynun ön yüzü, çenenin hemen altından başlayarak dört sıralı balık kılçığı motifi ile bezenmiştir. İdolün diğer iki boynu üzerinde ise herhangi bir bezeme uygulanmamıştır. Boynun gövde ile birleşim yerlerinin kabartma olarak yapıldığı ve iki başa sahip olduğu anlaşılan ikinci örnekte (053) ise, çok az bir kısmı korunmuş olmasına karşın her iki boynun da ön kısmı, balık kılçığı motifi ile doldurulmuştur.

IX. 2. d. Çapraz Tarama

12. tabakaya ait bir örnek (077) üzerinde bu motif gövde ile boynun birleştiği yerde dar bir bant olarak kullanılmıştır. Aynı tabakaya ait diğer bir örnekte (076) sadece gövde parçası ele geçmiş olmasına rağmen, gövdenin en üst kısmında üçgen şeklinde sonlanıp, gövde üzerinde kabartma olarak işlenen boynun, çapraz tarama motifiyle doldurulduğu görülmektedir.

Bu motifin görüldüğü diğer örneklerin tümü, tabakası belli olmayan eserlerdir. Çift boyunlu bir idolü temsil eden ilk örnekte (056) her iki boyunda da çapraz tarama motifi tek bir bant halinde kullanılmışken, ikinci bir örnekte (031) boynun üst ve alt kısmında birer tane olmak üzere ikili bir kombinasyon şeklinde kullanılmıştır.

IX. 2. e. Saçak Çizgi

Kısa, eğik çizgilerin bir saçak oluşturacak şekilde, yan yana sıralanmasıyla oluşturulan bu bezeme farklı tiplerde görülmektedir. İlk tipte çizgiler serbest biçimde işlenmişken, ikinci versiyonda üst hat yatay bir çizgiyle belli edilmiştir. Her iki tipte

de olmak üzere söz konusu motif tekli, ikili ya da üçlü sıralar şeklinde kullanılabilmektedir.

Tek sıra halindeki serbest kullanım 11b tabakası örneklerinden ikisi üzerinde görülmektedir. Sadece gövde parçasının ele geçtiği tek başlı ilk örnekte (078) gövdenin üst kısmında görülen motif, dört başlı bir örneğe ait olduğu anlaşılan ikinci parçada da (063) her boynun altında dört defa tasvir edilmiştir.

Üst hattın yatay bir çizgi ile belirtildiği versiyon 11b tabakasına ait iki örnek (039, 090) üzerinde görülmektedir. Tüm örneklerde de bu bezeme gövdeyle boynun birleştiği kısma yapılmıştır. 11b tabakasına ait bir diğer örnekte (087) ise aynı motif üçlü bir kombinasyon oluşturacak şekilde kullanılmış ünik bir varyasyonu temsil etmektedir.

IX. 2. f. Paralel Eğik Çizgiler

Kültepe’de 12. tabakaya ait kil bir idol (105) üzerinde görülen bezeme de bu başlık altında değerlendirilebilir. Söz konusu eserde, boyunla gövde birleşiminin hemen altında serbest olarak uygulanan paralel eğik çizgiler bir kolye tasvir edecek şekilde orta aksın solunda ve sağında, sırasıyla sola ve sağa yatık olarak kazıma tekniğinde yapılmışlardır.

IX. 2. g. Kabartma Zikzak Bezemeli Bant

Boyun üzerinde çizilerek yapılmış iki yatay çizginin içinin kabartma olarak yapılmış zikzak motifi ile doldurulması sonucu oluşturulan kolye süsüdür. Bu şekilde tek başına işlenmiş bir kolye süsüne tabakası belli olmayan bir idolün (070) gövdesi üzerinde kabartma olarak işlenen çift başlı idolün her iki boynunda da bu aynı şekilde kullanılmıştır.

IX. 2. h. Merkezi Noktalı Daire

Bu motifin idollerin gerdanlık kısmında tek başında iki idol üzerinde görülmektedir.

12. tabakaya ait ve yalnızca gövdeden oluşan ilk örneğin (075) gerdan kısmında merkezi noktalı üç daire motifi, boynun hemen altında bir gerdanlık hattı oluşturacak şekilde dizilmiştir. Tabakası belli olamayan ve yine gövdeden oluşan ikinci örneğin (081) yüzeyi çok fazla tahrip olduğu için ilk örnekte olduğu gibi yalnızca merkezi noktalı üç adet daire motifi görülebilmektedir. Ele geçen sağlam örnekler ışığında bu motifin tek başına kullanılmadığı, idolün boynu üzerinde yer alan kolye süsü ile birlikte kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür. Ancak her iki idolün de gövdelerinden yükselen boynun çok küçük bir kısmı korunabildiği için gerdanlık olarak kullanılan bu motifin nasıl bir kolye süsü ile kombinasyonu olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir.

IX. 2. i. Paralel Eğik Çizgilerle Taralı Bant

Bu motif tabakası belli olmayan ve gövde kısmı korunmuş olan bir örnek (082) üzerinde görülmektedir. Söz konusu idolün, boynunun gövde üzerindeki birleşim noktasında, boynu “U” şeklinde saran kazınarak yapılmış bandın içi birbirine paralel eğik çizgiler ile taranarak gerdanlık süsü oluşturulmuştur.

IX. 2. j. KOLYE- GERDANLIK KOMBİNASYONLARI

IX. 2. j. 1. Paralel Yatay Çizgi + Zikzak Bezeme

Kazınarak yapılmış paralel yatay çizgi ve zikzak şeklindeki bezemelerin bir arada kombinasyon şeklinde kullanımı 12. tabakaya ait şematik üçgen şeklinde işlenmiş bir idol (018) boynunda görülmektedir. Eserin uzun boynunun alt kısmına

işlenmiş üç sıra paralel çizgi ve altında yer alan zikzak bezeme birlikte bir kombinasyon oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

IX. 2. j. 2. Paralel Yatay Çizgi + İççe Açı + Kabartma Zikzak Bezemeli Bant

Kültepe’de 12. tabakaya ait, şematik üçgen formunda işlenmiş iki başlı idolün (037) korunan bir boynunda söz konusu bezeme motifleri görülmektedir. Kalın boyunda, biri çenenin hemen altında diğeri ise, boynun ortalarında yer alan kazıma tekniği ile yapılmış, dörderli paralel yatay çizgi gruplarından oluşan bezeme yer almaktadır. İki çizgi grubunun ortası ise, yine kazınarak yapılmış iççe açı motifleri ile bezenmiştir. Boynun en altında yar alan kazınarak yapılmış bandın içi ise, kabartma tekniği ile yapılmış zikzak motifi ile doldurularak, yukarıda bahsi geçen tüm bezemelerle birlikte kombinasyon şeklinde kullanılmıştır.

IX. 2. j. 3. Paralel Yatay Çizgi + Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant+ Merkezi Noktalı Daire

Kültepe idollerinde paralel yatay, eğik çizgiler ve merkezi noktalı daire motifinin bir arada kolye-gerdanlık kombinasyonu şeklinde kullanımı tabakası belli olmayan iki örnek (048, 060) üzerinde görülmektedir. Söz konusu motiflerin uygulanış biçimleri; boynun alt kısmı kazınarak yapılmış paralel üç yatay çizgi ile kolye süsünü oluştururken, boynun gövde üzerindeki bitimi “U” şeklinde işlenmiş paralel eğik çizgilerle gösterilen gerdanlık bir idol üzerinde (048) bant şeklinde gösterilmiştir. Gerdanlığa paralel olarak gövde üzerinde ise sayıları değişmekle birlikte merkezi noktalı daire motifi işlenmiştir. Bu şekilde işlenmiş kolye-gerdanlık kombinasyonu bir örnekte (048) şematik üçgen şeklinde iki başa sahip idollerin kendisi üzerinde görülmektedir. Aynı anlayışın farklı bir uygulamasını yansıtan diğer

örnekte (060) ise, boynun gövde ile birleşiminde yer alan gerdanlık diğer örneklerin aksine köşeli bir hat sunacak şekilde “V” formunda bir bant olarak işlenmiş ve bandın içini dolduran eğik çizgiler yatay küçük bir çizgi ile bölünerek + şeklinde gösterilmiştir. Gerdanlığın altında yer alan merkezi noktalı daire motifleri ise gövdeyi kesen kazınarak yapılmış çapraz çizgiler arasına yerleştirilmiştir.

IX. 2. j. 4. Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire

Boynun gövdeyle birleşim noktasının kazınarak yapılmış paralel eğik çizgilerle taranmasıyla oluşturulan “U” şeklinde gerdanlık süsü ve bunun hemen altında gövde üzerinde yer alan ve sayıları değişen merkezi noktalı tek ya da çift daire motifleri birlikte gerdanlık kombinasyonu oluşturulmuştur.

Söz konusu motiflerin birlikte kombinasyon şeklinde kullanımını 12. tabakaya ait bir örnek (036) üzerinde görülmektedir. Şematik üçgen şeklinde işlenmiş iki başlı idolün her iki boynunun da gövde ile birleştiği nokta birbirine paralel eğik çizgilerle taranmış ve bu motifin altında yer alan, her iki boynun ortasında “V” şeklinde yerleştirilmiş merkezi noktalı tek daire motifi ile kombinasyon şeklinde kullanılmıştır.

Tabakası belli olmayan iki örnek (026, 083) üzerinde de bu gerdanlık kombinasyonu görülmektedir. Şematik üçgen başa sahip ilk idol (026) ve yalnızca gövdenin korunduğu diğer idolde (083), boynun gövde ile birleşim kısmında serbest olarak yerleştirilmiş paralel eğik çizgiler “U” şeklindeki gerdanlık süsünü oluşturmaktadır.

IX. 2. j. 5. Paralel Dikey Çizgi + Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire

Paralel dikey çizgi, saçak çizgi ve merkezi noktalı daire motiflerinin birlikte oluşturduğu kolye-gerdanlık kombinasyonu 11b tabakasında, şematik üçgen şeklinde

işlenmiş dört başlı bir idol (062) üzerinde görülmektedir. Söz konusu eserin uzun boyunları üstünde yer alan iki yatay bandın içi paralel dikey çizgilerle taranarak kolye süsü verilmişken gerdan kısmında serbest biçimde yerleştirilmiş dikey eğik çizgiler ve bunun hemen altında yer alan merkezi delik daire motifleri yer almaktadır. Bu idolün diğer örneklerden farkı ise, kolye ve gerdanlık süslerinin arasındaki tek bir merkezi daire motifinin olmasıdır.

Tabakası belli olmayan tek örnek (023) üzerinde de söz konusu motiflerin kombinasyon halinde uygulanışı görülmektedir. İdolün gerdan kısmında “U” biçimli olarak işlenen dikey eğik çizgiler serbest biçimde yerleştirilmiştir. Gerdanlık süsünün altında, gövde üzerinde işlenmiş sayıları değişmekle birlikte merkezi noktalı daire motifi yer almaktadır.

IX. 2. j. 6. Kabartmalı Zikzak Bezemeli Bant + Merkezi Noktalı Çift Daire

Kabartma zikzak bezemeli bant ve merkezi noktalı daire motifi birlikte bir kombinasyon şeklinde kullanımı iki örnek üzerinde görülmektedir.

11b tabakasına ait tek şematik üçgen şeklinde işlenmiş ikiz başlı ilk (041) örneğin her iki boynun da iki yatay çizgiden oluşan bir bandın içi kabartma zikzak bezeme motifi ile doldurulmuştur. Bu bandın üstünde ise yatay olarak yerleştirilmiş üç adet altında ise tek bir tane merkezi noktalı daire motifi birlikte bir kolye süsü oluşturacak şekilde birlikte kullanılmıştır.

Tabakası belli olmayan ve şematik üçgen şeklinde işlenmiş tek başa sahip ikinci eserde (022) ise, idolün hem kalın boynunda yer alan, alt alta üç yatay bandın hem de boynun hemen altında alt alta “U” şeklinde iki gerdanlığın içi kabartma

zikkak bezeme ile doldurulmuştur. Boyun ve gerdanlık süsünün ortasında ise, bir tane merkezi noktalı çift daire motifi kombinasyon şeklinde kullanılmıştır.

IX. 2. j. 7. Kabartmalı Zikkak Bezeme + Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi Noktalı Daire

Bu motiflerin birlikte kombinasyon şeklinde kullanımı, tabakası belli olmayan iki örnek (024, 047) üzerinde görülmektedir. Şematik üçgen başa sahip ilk eserin (024) kalın boynunun alt kısmında içi kabartma olarak yapılmış zikkak motifi ile doldurulmuş bir bant yer alırken, boynunun gövde üzerindeki birleşiminde “U” şeklinde içi birbirine paralel eğik çizgilerle taralı bir bant idolün gerdanlık süsünü oluşturmaktadır. Bunun hemen altında, gerdanlık süsüne paralel olarak yapılmış merkezi noktalı üç daire motifi idolün kolye ve gerdanlık süslemeleriyle bir kombinasyon oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. İki başa sahip ikinci örneğin (047) boynuları üzerindeki kabartma zikkak bandın altında üç tane merkezi noktalı daire motifi ve boynun gövde ile birleşim noktasında eğik olarak birbirine paralel çizgilerle taranmış bandın içi, yatay ekseninde çizilen bir çizgi ile ikiye bölünmüş ve birbirini tekrar eden “+” motifleri ile gerdanlık süsü elde edilmiştir. Gövde üzerinde gerdanlık süsüne paralel olarak işlenen merkezi noktalı tek daire motifleri ile de kombinasyon tamamlanmıştır.

IX. 2. j. 8. Kabartma Zikkak Bezeme + Kabartma Bant + Çapraz Tarama

Çapraz tarama ve kabartma zikkak bezeme kombinasyonu, tabakası belli olmayan bir örnek (052) üzerinde görülmektedir. Yaklaşık olarak yarısının korunduğu gövde parçasında, küçük bir kısmı sağlam ele geçen boyun parçalarından birinin, boynunun gövdeyle birleştiği kısımda, içi çapraz taramalı yatay bant, hemen

üzerinde alt sınırı kabartma bir bantla belirlenen ve üstünde de yine kabartma zikzak bezemenin oluşturduğu bir kolye kombinasyonu mevcuttur.

IX. 2. j. 9. Çapraz Tarama+ Kabartma Bant+ İççe Aç

Çapraz tarama, kabartma bant ve iççe aç motiflerinden oluşan üçlü kolye kombinasyonu, Kültepe idolleri arasında tabakası belli olmayan tek bir örnek **(074)** ile temsil edilmektedir. Plastik biçimde işlenmiş bir başa sahip idolün çenesinin hemen altında ve boynun gövde ile birleştiği kesimde, iki yatay bantın içi çapraz tarama motifi ile doldurulmuştur. Bu bantların araları ise birbirine paralel olarak yapılmış kabartma üç yatay bant ve iççe aç motifleri ile doldurularak, boynun üzerinde zengin bir kombinasyon oluşturmuşlardır.

IX. 2. j. 10. Paralel Yatay Çizgi + Saçak Çizgi+ Merkezi Noktalı Daire

Söz konusu motiflerin bir arada, kolye-gerdanlık kombinasyonu şeklinde kullanımı, tabakası belli olmayan üç örnek **(051, 094, 096)** üzerinde görülmektedir.

Motiflerin uygulanış biçimleri; boynun alt kısmı kazınarak yapılmış paralel üç yatay çizgi ile kolye süsünü oluştururken, boynun gövde üzerindeki bitimi “U” şeklinde ve serbest olarak işlenmiş paralel eğik çizgilerle gerdanlık süsü işlenmiştir. Gerdanlığa paralel olarak gövde üzerinde ise sayıları değişmekle birlikte merkezi noktalı daire motifi işlenmiştir. Bu şekilde işlenmiş kolye-gerdanlık kombinasyonu bir örnekte **(051)** şematik üçgen şeklinde iki başa sahip idolün kendisi üzerinde görülürken iki örnekte gövdeleri üzerinde kabartma tekniği ile yapılmış, idol **(094)** ve insan figürünün **(096)** boyunları üzerinde görülmektedir.

IX. 2. j. 11. Balık Kılıcı + Paralel Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi Noktalı Daire

Söz konusu bu motiflerin birlikte bir kombinasyon şeklinde kullanımı yalnızca bir örnek üzerinde görülmektedir. 11b tabakasına ait ve disk biçimli gövdeye sahip idolün (079), gövde üzerine kabartma olarak işlenen ve küçük bir kısmı korunmuş olan boynunun üzeri balık kılıcı şeklinde taranmıştır. Boynun gövde ile birleştiği yer ise, içi paralel yatay çizgilerle taranarak “U” biçimli bir gerdanlık oluşturulmuştur. İdolün gövdesi üzerinde ise gerdanlık süsüne paralel olacak şekilde beş tane merkezi noktalı çift daire motifi diğer bezmelerle birlikte gerdanlık kombinasyonu oluşturmaktadır.

IX. 2. j. 12. Paralel Dikey Çizgili Bant + Eğik Çizgi Taralı Bant + Merkezi Noktalı Daire

Söz konusu motiflerin bir bezeme kombinasyonu şeklinde, tabakası belli olmaya tek bir örnek (071), üzerinde görülmektedir. Plastik olarak işlenen tek başlı idolün uzun boynun alt kısmında iki yatay bant ile sınırlandırılan kolye süsünün içi kazınarak yapılmış birbirine paralel dikey çizgilerle taranmıştır. Kolye süsünün hemen altında, idolün göğsü üzerinde, içi aynı şekilde taranmış benzer bir bant hafif yayvan şekilde yerleştirilmiş olup gerdanlık süsünü temsil etmektedir. Buna paralel olarak yerleştirilmiş üç adet merkezi noktalı daire motifi de gerdanlıkla birlikte bir kombinasyon oluşturacak şekilde kullanılmıştır.

IX. 2. j. 13. Paralel Dikey Çizgili Bant + Kabartma Bant + Merkezi Noktalı Daire

Kombinasyon oluşturacak şekilde uygulanan bu motifler, tabakası belli olmayan tek bir örnek (058) üzerinde görülmektedir.

Şematik üçgen şeklinde üç başa sahip idolün boyunları üzerinde biri yatay ikisi “U” şeklinde olan, üç yatay bandın içi paralel dikey çizgilerle taranması ile oluşturulmuş kolye süsü mevcuttur. Boyunların gövde ile birleşim noktasında ise gerdanlık olarak “U” şeklinde yapılmış kabartma bantlar yer almaktadır. Gerdanlığın altında, göğüs üzerinde ise, iki ucu merkezi noktalı tek daire, arası merkezi noktalı çift daire motifleri yukarıda bahsi geçen kolye bezemeleri ile bir kombinasyon oluşturmaktadır.

IX. 2. j. 14. Paralel Eğik Çizgi Taranlı Bant + Merkezi Noktalı Daire

Tabakası belli olmayan iki örnek (028, 050) üzerinde de bu gerdanlık kombinasyonu görülmektedir. Boynun gövdeyle birleşim noktasında yapılmış iki yatay bandın içinin paralel eğik çizgilerle taranmasıyla oluşturulan “U” şeklindeki gerdanlık süsü, gövde üzerinde yer alan ve sayıları değişen merkezi noktalı tek ya da çift daire motifleri ile birlikte gerdanlık kombinasyon olarak kullanılmıştır. Şematik üçgen şeklinde tek başa sahip ilk eserde, gerdanlık süsünü oluşturan bant kazınarak yapılmışken, ikiz başlı ikinci idolde ise, hem boyunlarda hem de iki boynun arasındaki alanda kabartma olarak yapılmıştır.

IX. 3. GÖVDE BEZEMELERİ

İdollerin gövdeleri üzerinde görülen bezemeler kazıma, kabartma ve matkap olmak üzere üç farklı teknikte uygulanmıştır. Saç bezemeleri hariç idollerin genellikle ön yüzleri süslenmişken, çoğunluğunu kil idollerin oluşturduğu az sayıda örnekte arka yüzde de bezeme motiflerine rastlanmaktadır. Farklı motiflerin bir arada değişik kombinasyonlar şeklinde kullanıldığı bezeme tipleri büyük bir çeşitlilik sunmaktadır (**bkz. Tablo 6**). Genel anlamda figürin ve idol gövdeleri üzerinde görülen bezeme motiflerinin sembolik anlamları ya da hangi giysi parçasını ve/veya süsü temsil ettikleri hakkında çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu bölümde bezemeler salt motif bazında ele alınmış olup, tek başına ya da kombinasyon halinde motiflerin neyi temsil ettiği bir sonraki bölümde daha detaylı şekilde değerlendirilmiştir.

IX. 3. a. ÖN YÜZ BEZEMELERİ

IX. 3. a. 1. Merkezi Noktalı Daire

Çok sayıda örnekte karşımıza çıkan bu motif matkap tekniğinde uygulanmış olup genellikle doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Tek ya da çift daire şeklinde iki farklı tipte kullanılan bu motif³⁴⁴ bazı örneklerde tüm gövdeyi kaplayacak şekilde kullanılmışken, tek başına ya da diğer motiflerle kombinasyon halinde de karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla dairenin kullanıldığı durumlarda bazı idollerde simetrik bir kullanım görülebilmektedir. Bunun yanında yatay, dikey ya da çapraz gruplar

³⁴⁴ Çoğu yayında konsentrik daire olarak adlandırılan bu motif Kültepe idollerinde genellikle tek daire şeklinde görüldüğü için “merkezi noktalı tek ya da çift daire” şeklinde tanımlanmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

şeklinde ya da herhangi bir düzene bağlı olmadan, gelişi güzel biçimde yerleştirilmiş olarak da karşımıza çıkmaktadır³⁴⁵.

12. tabakaya ait altı örnekte bu motif farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde kabartma ikinci bir idolün de tasvir edildiği eserde (076) her iki idolün gövdesi de tamamen bu motifle doldurulmuştur. Üç örnekte (036, 075, 077) boynun hemen altında yan yana üçlü bir sıra halinde kullanılmıştır. Ayrıca her üç örnekte de gövde üzerinde simetrik ya da gelişi güzel kullanımları söz konusudur. Parça olarak ele geçen iki örnek (066, 084) üzerinde de bu motif görülmekte, ancak tüm gövde ele geçmediği için genel kombinasyon ile ilgili bir fikir elde edilememektedir. Bu tabakaya ait altı örnekten ikisinde çift daire motifi kullanılmışken (066, 075) diğer dört örnekte tek daire motifi görülmektedir. 075 numaralı eserde her ikisi beraber kullanılmıştır.

Bu motif 11b tabakasına ait dört örnekte tek daire (040, 063, 090, 091), üç örnekte ise çift daire (039, 079, 087) şeklinde kullanılmıştır. Dört örnekte ise, hem tek hem de çift daire motifi bir arada kullanılmıştır (041, 062, 078, 089). Tek bir eserde (079) boynun altında, “U” şeklinde bir kolye gibi sıralanmış beşli bir kombinasyon görülmektedir. Aynı örnekte gövde üzerinde simetrik bir kullanım da söz konusudur. Bu tabakaya ait diğer örneklerin çoğunda yine simetrik bir kullanım görülürken (039, 040, 062, 078, 089, 090), kimi örneklerde doldurma motifi olarak gelişi güzel şekilde yerleştirilmişlerdir (063, 087, 091). Tek bir örnekte (063) dairenin etrafında güneş ışınını temsil eden kısa çizgiler yer almaktadır.

³⁴⁵ Bazı örneklerde, özellikle boyun ile gerdan kısmında görülen ve diğer motiflere paralel ve onlarla uyumlu bir şekilde yerleştirilmiş kolye ya da gerdanlık dizileri olarak yorumlanabilecek daire sıraları da görülmektedir. Bu tip örnekler boyun bezemeleri bölümünde değerlendirilmiştir.

Tabakası belli olmayan eserlerden on beşinde tek daire (022-025, 028, 031, 047, 050, 054, 059, 060, 061, 070, 081, 082), yedi örnekte ise çift daire motifi kullanılmıştır (030, 052, 053, 083, 093, 094, 095). Dokuz örnekte de her iki motif bir arada kullanılmıştır (026, 029, 048, 051, 058, 071, 092, 094, 096). İki örnek üzerinde (083, 096), yukarıda anlatılana benzer biçimde, daire etrafında kısa çizgilerle güneş şeklinde bir tasvir yer almaktadır. Bu motif on sekiz örnekte (023, 024, 026, 028, 029, 031, 047, 048, 050, 051, 058, 061, 071, 081, 083, 094-096) boynun hemen altında yatay ya da hafif eğimli üçlü ya da beşli gruplar halinde kolye tasviri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tabakası belli olmayan sekiz örnekte (025, 049, 054, 059, 061, 093, 094, 096) geliş güzel doldurma motifi olarak kullanılmışken, yirmi üç örnekte ise iki ya da daha fazla motif gövdenin çeşitli bölümlerinde simetrik olarak yerleştirilmiştir (022- 024, 026, 028- 030, 041, 047, 048, 050- 053, 058, 060, 070, 071, 081- 083, 092, 095).

İdol gövdeleri üzerinde en çok görülen bezemelerden birini oluşturan merkezi noktalı daire motiflerinin anlamı konusunda da birçok görüş ileri sürülmüştür. T. Özgüç, bu motiflerin sadece boşlukları doldurmaya yaradığını kabul etmenin doğru olamayacağını, bunların, bugün kesin olarak izah edilemeyen diğer bir anlamının olması gerektiğini belirtmektedir³⁴⁶. Bazı örneklerde bu motifin, kolye ve gerdanlık süslemeleriyle birlikte, onlara paralel bir yerleştirmeye ve bir kombinasyon oluşturacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bazı örneklerde cinsel uzuvla birlikte ya da göbek deliğini ve olasılıkla göğüsleri (?) vurgulamak için kullanılan bu motif kimi örneklerde de bütün gövdeye yayılmış ya da gövdenin farklı yerlerinde bazen simetrik bazen de belirli ve anlaşılır bir dizilim göstermeyecek şekilde kullanılmıştır.

³⁴⁶ Özgüç T. 1941, s. 864.

Bossert, Kültepe idolleri üzerinde görülen tek merkezli daire motiflerini “güneş” hiyeroglifi olarak yorumlamakta ve bunun “Güneş Tanrıçası”nın sembolü olarak kullanıldığını düşünmektedir³⁴⁷. Alaca Höyük kil idolünde³⁴⁸ ve krali mezarlarda ele geçen geyik ve boğa heykelleri üzerindeki benzer motifleri de aynı kapsamda değerlendirmektedir.

Bu motif erken dönemlerden itibaren geniş bir coğrafyada görülmektedir. T. Özgüç, özellikle Cagar Pazar idolleri üzerindeki benzer motiflerin Kültepe örnekleriyle benzerliğini belirtmekte, ancak bu süsleme motifinin yalnızca Anadolu ve K. Suriye’ye özgü olmadığını Megido, Cucuteni ve Yunanistan’daki örneklerle de kanıtlandığını ifade etmektedir³⁴⁹.

Kültepe idolleriyle çağdaş malzemeler açısından değerlendirildiğinde bu motif birçok bölgede ve farklı eser gruplarında görülmektedir. Kültepe’de idollerle birlikte ele geçen ve benzer baş işlenişine sahip alabaster heykelciklerin gözleri ve göbek delikleri de idoller üzerinde olduğu gibi merkezi noktalı daire motifleriyle gösterilmiştir³⁵⁰. Aynı motif söz konusu heykellerin gövdeleri üzerinde de kullanılmıştır³⁵¹.

Aynı motif Alişar’da Bakır Çağı tabakalarında ele geçen bir figürin üzerinde gözler, göğüsler ve göbek deliğinin gösterilmesi amacıyla kullanılmıştır³⁵². Benzer

³⁴⁷ Bossert 1942, s. 40.

³⁴⁸ Arık 1937, Lev. CCXXI, Al. 138; söz konusu idolün tüm gövdesinin tamamı merkezi oyuk daire motifleriyle bezenmiştir.

³⁴⁹ Özgüç T. 1941, s. 864.

³⁵⁰ Özgüç N. 1957, Res. 1.

³⁵¹ Özgüç N. 1957, Res. 7.

³⁵² von der Osten 1937, Fig. 183, d 2345.

bir uygulama Troya’da ele geçen bazı mermer idoller üzerinde de görülmektedir³⁵³. Troya III’e ait kemik eserler üzerinde de aynı motif sıkça kullanılmıştır³⁵⁴.

Maikop’tan MÖ 3. Binyıl başlarına ait gümüş vazo üzerindeki leoparın gövdesi merkezi noktalı tek daire motifleri ile süslenmiştir³⁵⁵.

Körfez bölgesinde Tell Abraq’tan MÖ 3. Binyıl sonlarına ait fildişi taraklar, kemik iğne ve taş kap üzerinde de merkezi noktalı tek ya da çift daire motifleri görülmektedir³⁵⁶.

Birçok bölgede, farklı eser grupları üzerinde görülen bu motif Kültepe’de MÖ 2. Binyıl içinde de sıkça kullanılan bir motif olmuştur. Kesin anlamı bilinmemekle birlikte bu motif Koloni Çağı’na ait ritonlar ile kemik ve fildişi eserler üzerinde yoğun şekilde kullanılmıştır.

IX. 3. a. 2. Çapraz Bant/Kuşak

Gövdeyi diyagonal olarak kesen ve dört bölüme ayıran bu motif farklı şekillerde kullanılmıştır. Ufak farklar bir yana bırakılırsa bu motif üç ana grup altında sınıflandırılabilir.³⁵⁷ Tek bir *alabaster* idol dışında sadece kil örneklerde görülen ve bu motifin en yalın halini temsil eden versiyonda çapraz kuşak gövdenin merkezinde kesişen, çapraz kazıma çizgilerle gösterilmiştir. İkinci gruptaki örneklerde bu motif, yine merkezde kesişen ve içleri farklı motiflerle taranmış

³⁵³ Schmidt 1902, s. 278, No. 7363.

³⁵⁴ Blegen ve diğ. 1951, Fig. 51, 34-184, 34-231, 34-333, 35-262.

³⁵⁵ Piotrovsky 2003, s. 293.

³⁵⁶ Potts 2003, s. 315-316.

³⁵⁷ Bu dört grup dışında, çapraz kuşak yorumlarıyla beraber değerlendirilebilecek bezeme grupları, bu bölümün sonundaki bezeme kombinasyonları ve yorumları başlığı altında ele alınmıştır.

bantlarla oluşturulmuştur. Sayısal açıdan en az örnekle temsil edilen üçüncü grupta, ağızları dışarı bakacak şekilde gövdenin her iki yanına yerleştirilen dikey “V” şeklindeki açılı bantlar çapraz kuşağı oluşturmaktadır. İçleri farklı motiflerle taralı bantların sivri uçları kimi örneklerde tam merkezde kesişirken, bazı örneklerde daha ayrık şekilde yerleştirilmiştir.

Birinci gruba dahil çapraz kuşak motifi 12. tabakaya ait beş kil idol üzerinde görülmektedir. Eserlerin ilk dördünde (**100, 101, 103, 104**) çapraz bant kazıma çizgiler şeklinde uygulanmışken tek bir örnekte (**101**) kesişim noktasında içi oyuk bir daire bulunmaktadır. Beşinci örnekte (**103**) ise, aynı teknikte uygulanan çizgiler “+” motifi şeklinde yerleştirilmiştir. Söz konusu tabakada ele geçen ve ikinci grup içinde değerlendirilen tek eserde (**075**) ise, çapraz bant/kuşak içi balık kılçığı motifiyle doldurulmuş geniş bantlar şeklinde yapılmıştır. Bantların tam kesişim noktasında da merkezi noktalı çift daire bulunmaktadır.

11b tabakasına ait eserlerde iki gruba da ait olan örnekler mevcuttur. İlk grup altında değerlendirilen örnekte (**039**) kazıma çizgilerle belirtilen çapraz kuşak, ikinci gruba ait diğer iki örnekte ise bant şeklinde uygulanmıştır. Bunlardan ilkinde (**040**) bantların içi çapraz çizgilerle taranmışken, ikinci örnekte (**089**) paralel eğik çizgiler kullanılmıştır.

Tabakası belli olmayan on dört örnek üzerinde ikinci ve üçüncü gruba ait çapraz bant/kuşak motifleri görülmektedir. İkinci gruba ait olan ve çapraz kuşağın tam merkezde kesişen bantlarla gösterildiği on örnekten dördünde (**023, 030, 058, 071**) bantların içi kısa eğik çizgilerle taranmış olup, bunlardan **058** numaralı eserde bandın tam kesişim noktasında, merkezi noktalı çift daire motifi bulunmaktadır. Diğer bir örnek (**026**) de ise, bantların içinin yine kısa çizgilerle taranmış olmasına

karşın, gerek bantların daha ince yapılması gerekse merkezde kesişmemesi ve gövde üzerinde, kenarlara da uzanmayacak biçimde serbest şekilde yerleştirilmesiyle daha farklı bir versiyonu yansıtmaktadır. Bu eserde de gövdenin tam ortasında merkezi noktalı çift daire motifi yer almaktadır. Bu gruba ait üç örnekten ikisinde (**081, 082**), bantların içi balık kılçığı, birinde (**031**) ise, çapraz tarama motifi ile doldurulmuştur. Biraz farklı bir versiyonu yansıtan bir idolde (**070**) ise, gövdenin üst kısmında kalan bantlar daha kalın yapılmış ve içleri balık kılçığı şeklinde taranmıştır. Alt kısımda kalan ve daha ince yapılan bantlar ise kabartma zikzak motifleri ile doldurulmuştur. Aynı idolün gövdesi üzerinde bulunan kabartma küçük idol üzerinde de, içi kabartma zikzak motifleriyle doldurulmuş çapraz kuşak bulunmaktadır. Aynı tip bezeme diğer bir örnekte (**047**), gövdenin merkezinde daha küçük boyutta işlenmiş olarak görülmektedir.

Üçüncü gruba ait çapraz kuşak motifi, dört eser üzerinde görülmektedir. Dikey yerleştirilmiş “V” şeklindeki bantların içi, ilk iki örnekte (**028, 050**) balık kılçığı, üçüncü örnekte (**095**) ise içiçe açılar şeklinde taranmıştır. Son örnekte ise, çapraz kuşak motifi paralel dürtlü çizgi grupları ile gösterilmiştir (**051**).

Çapraz bant motifi çok geniş bir coğrafyada ve uzun bir süre boyunca kullanılmıştır. Bu motifin taşıdığı ya da sembolik olarak ifade ettiği anlam üzerine çok çeşitli görüşler ortaya konmuştur, ancak kullanımı belirli bir bölge ve dönemle sınırlanmadığı için kesin bir yargıya varmak güçtür.

Mezopotamya’da çapraz bant motifinin en erken örnekleri Ubeyd döneminde boya bezeme olarak görülmektedir³⁵⁸. Çapraz bant motifinin Anadolu’daki en eski örnekleri, çok yaygın olmamakla birlikte Erken Neolitik Çağ’dan itibaren

³⁵⁸ Tepe Gawra: Dales 1963, s. 21, dipnot 2.

görülmektedir³⁵⁹. Erken Kalkolitik Çağ'da aynı motif Ana Tanrıça figürinleri üzerinde boya ile yapılmış olarak da görülmektedir³⁶⁰. Özellikle ETÇ idol ve figürinleri üzerinde bu motifin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Küllüoba'da ele geçen kalıp üzerindeki tanrıça figürininde de çapraz bant görülmektedir³⁶¹. Aynı kalıp üzerinde ve Titriş Höyük'te³⁶² ele geçen kalıpta da bu motifin bulunduğu negatifler görülmektedir. Aynı motif dönemin damga mühürlerinde de sıkça karşılaşılan bir figürü temsil etmektedir. T. Özgüç de, çapraz motifin Hindistan'dan Balkanlar'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada görüldüğünü ve sadece idollerde değil, özellikle Önasya damga mühürlerinde de sıkça görülen bir motif olduğunu belirtmektedir³⁶³.

Mezopotamya figürinleri üzerinde görülen süs eşyaları üzerine çalışan Dales'e göre bu motifin çok uzun dönemler boyunca ve geniş bir coğrafyada kullanılmış olması önemini ortaya koymaktadır³⁶⁴. Dales'e göre çapraz bant motifinin metinlerdeki karşılığı için en yakın kelime Sumerce *AD-TAB* kelimesidir³⁶⁵. Giysi determinatifi ^{TUG} olsun ya da olmasın genelde bu kelime keçi kılından yapılmış bir koşuma karşılık gelmektedir³⁶⁶. Korfmann ise, Anadolu ve çevre kültür bölgelerinde birçok figürin ve idolün göğsü üzerinde kullanılan çapraz

³⁵⁹ Mellaart 1963, Pl. XXI, b (Çatal Höyük); Duru – Umurtak 2005, Lev. 120, 3, Lev. 164, 1 (Höyücek).

³⁶⁰ Mellaart 1970, Pl. CLXVI, b; Pl. CLXVIII, b.

³⁶¹ Efe 2006, Fig. 2-5.

³⁶² Matney ve diğ. 1997, Fig. 20.

³⁶³ Özgüç T. 1941, s. 862-863.

³⁶⁴ Dales 1963, s. 36.

³⁶⁵ Dales 1963, s. 35-36.

³⁶⁶ Dales 1963, s. 36; Bu süsün farklı malzemelerden yapılmış Sumerce karşılıkları için bkz. *age*.

bant motifini, “Sümer Tanrıçası İnanna” ile bir tutmak istemekte ve bunun, tanrıçanın yeraltına yolculuğunu anlatan mitosta üzerinde taşıdığı *d/tudittu* süsü olduğunu belirtmektedir³⁶⁷. Söz konusu mitosta “İnanna” geçtiği her kapıda üzerindeki mücevherlerden birini bırakmak zorundadır. Bunlar tanrıçanın gücünün kaynağıdır. Böylece tanrıça, her kapıyı geçişinde gücünden bir parça kaybetmiş olmaktadır³⁶⁸.

Chicago Assyrian Dictionary’de *t/dudittu*’nun karşılığı pektoral olarak geçmektedir³⁶⁹. Metinlerden elde edilen bilgiler ışığında *t/dudittu* pektoralı tanrıçalar ve kadınlar tarafından sıkça kullanılmaktadır. Metinler, en azından Mari, Alalakh ve Mitanni’de bu objenin düğün sırasında geline verilen mücevheratın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Yine metinlerden bunun son derece hafif bir obje olduğu anlaşılmaktadır. *rēšu* ya da *qaqqadu* olarak adlandırılan ve genellikle değerli taşlarla süslenen bir parçası vardır³⁷⁰. Bu kelimeyi geniş bir şekilde ele alan Klein ise, daha önceki yorumların gerçeği yansıtmadığını belirterek, bu kelimenin “*toggle-pin*” olarak bilinen gözlü iğnelere karşılık geldiğini ifade etmektedir³⁷¹.

Korfmann çapraz bant motifinin Doğu Akdeniz havzası ve Orta Balkanlar’da önemli bir yere sahip olduğunu belirtmekte ve Doğu Anadolu’daki merkezlerde ele geçen kutsal altar-ocaklardaki tanrıça tasvirlerinde de aynı motifin vurgulandığını ifade etmektedir³⁷². Korfmann’a göre Hasanoğlan heykelciği üzerinde görülen altın

³⁶⁷ Korfmann 1986, s. 153 vd.

³⁶⁸ Söz konusu mücevherlerin listesi için bkz. Korfmann 1986, s. 154.

³⁶⁹ Oppenheim ve diğ. 2004, s. 168 vd.

³⁷⁰ Oppenheim ve diğ. 2004, s. 170.

³⁷¹ Klein 1983, s. 257 vd.

³⁷² Korfmann 1986, s. 157-158.

çapraz bant da kesinlikle Inanna'ya işaret eden *d/tudittu* süsüdür³⁷³; Alaca Höyük'te çeşitli süs eşyalarında da karşılaşılan ve güneş kursları ile standartlarda da (hem “+” hem de “x” şeklinde) görülen bu motif MÖ 3. Binyılın en büyük Tanrıçasını (Göklerin Hakimesi) sembolize etmektedir³⁷⁴.

Makowski, bu motifin basitliğinin yanı sıra farklı dönem ve kültürlerde görülmesinin birden fazla anlamı olduğunu gösterdiğini belirterek, Anadolu'da bu motifin daha ziyade çıplak kadın figürlerinde görüldüğünü, bu yüzden olasılıkla bir vücut süslemesi olabileceğini ifade etmektedir³⁷⁵.

Obladen-Kauder'e göre figürin ve idoller üzerinde görülen çapraz bant motifi, çıplak vücut üzerinde gösterildiği için, bunun bir kıyafet süsü olarak yorumlanması doğru değildir, bundan öte, bugün için anlamı bilinmeyen bir sembolü temsil ediyor olmalıdır³⁷⁶.

Çapraz bant motifinin çok geniş bir coğrafyada ve zaman aralığında görülmesi bu motifle ilgili tek ve belirli bir anlam ortaya konmasını zorlaştırmaktadır, ancak daha küçük coğrafi bölgeler için çapraz bant motifi bir yandan devam eden bir geleneğin yansıması, diğer yandan farklı kültür grupları arasındaki ilişkinin yansıması olarak yorumlanabilir; bu aşamada var olan esas ve ilk sembolik anlamının hala bilinip bilinmediği yoksa sadece sanatsal açıdan bir sembol olarak mı kullanıldığı sorusu cevaplanamamaktadır³⁷⁷.

³⁷³ Korfmann 1986, s. 156.

³⁷⁴ Korfmann 1986, s. 160-163.

³⁷⁵ Makowski 2005, s. 21.

³⁷⁶ Obladen-Kauder 1996, s. 271.

³⁷⁷ Obladen-Kauder 1996, s. 271.

E. Uzunoğlu, Zile’de ele geçen kurşun örnek üzerinde görülen çapraz bant motifinin üst yarısının kolları, alt yarısının ise bacakları temsil ettiğini öne sürmektedir³⁷⁸. Benzer bir şekilde Goodarzi de **070** numaralı örnekte görülen ve omuzlardan aşağı çapraz şekilde inen bantların kolları temsil ettiğini ve idolün gövdesi üzerinde yer alan küçük idolü kavrar gibi bir pozisyona işaret ettiğini belirtmektedir³⁷⁹.

IX. 3. a. 3. Çapraz Tarama

Bu motif, 12. tabakaya ait iki örnekte, içi çapraz taramayla doldurulmuş bantlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde (**077**) yatay ve diyagonal bantların birbirini kesecek şekilde gövde üzerine yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Disk biçimli bir idole ait gövde parçası ile temsil edilen ikinci örnekte ise (**084**), çapraz tarama motifi ile doldurulmuş bir bant parçası gözükmektedir.

Bu motif 11b tabakasına ait tek bir örnek (**062**) üzerinde görülmektedir. Şematik üçgen biçimde işlenmiş dört başa sahip idolün, gövdesi üzerinde yer alan yatay bantların içi bu motif ile doldurulmuştur.

IX. 3. a. 4. Zikzak Motifi

12. tabakaya ait tek bir örnekte (**036**), gövde üzerinde farklı yerlerde çapraz ve dikey bantların içinde kabartma olarak uygulanmıştır.

Bu motif 11b tabakasına ait iki idol üzerinde görülmektedir. Eserlerden ilkinde (**090**), gövdenin ortasından aşağıya doğru devam eden ve dikey yerleştirilmiş birden fazla zikzak motifi kullanılmıştır. İkinci örnekte ise (**062**), üçlü çizgi grupları

³⁷⁸ Uzunoğlu 1993, s. 179.

³⁷⁹ Goodarzi 2003, s. 275.

ile oluşturulan zikzak motifi gövdenin korunan tek yan kenarı boyunca devam etmektedir.

Tabakası belli olmayan örneklerden beşi (022, 029, 049, 070, 094) üzerinde bu motif görülmektedir. İdollerden ilkinde (049), gövdenin her iki yanında dikey olarak yerleştirilmiş iki zikzak bant bulunmakta olup içleri paralel, kısa çizgilerle taranmıştır. İki örnek üzerinde (022, 070) gövdenin farklı yerlerinde yatay, dikey ya da diyagonal bantlar içinde kabartma olarak işlenmiştir. Son iki örnek üzerinde ise (029, 094), üçlü ya da dördü çizgi gruplarından oluşturulmuş yatay ve dikey zikzak motifleri kullanılmıştır. Söz konusu örneklerde yatay ve dikey zikzak hatların birleşimiyle oluşturulmuş kombinasyonlar büyük olasılıkla belirli bir giysi parçasını ya da süsünü vurguluyor olmalıdır.

IX. 3. a. 5. Balık Kılçığı Taranlı Bant

Bu motif, 11b tabakasına ait küçük bir gövde parçası üzerinde (085), dikey olarak yerleştirilmiş geniş bir bandın içinde görülmektedir.

Tabakası belli olmayan örneklerden üçü (022, 059, 061) üzerinde balık kılçığı motifi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bunlardan ikisinde boynun hemen altında dikey bir bandın içi balık kılçığı motifi ile taranmış olup, ilk örnekte (059) ters, ikinci örnek üzerinde (022), çift diyagonal bantlar şeklinde kullanılmış olup, olasılıkla giysi parçası ya da süslerini temsil etmektedir. Son örnekte (061) ise, gövde çok tahrip olmasına karşın, farklı alanlarda yatay ve diyagonal olarak yerleştirilmiş bantların içinin de bu motifle doldurulduğu görülmektedir.

IX. 3. a. 6. Paralel Eğik Çizgi Taramalı Bant

11b tabakasına ait bir örnekte (062), görülen bu motif gövde üzerinde iki çizgi ile sınırlandırılmış dikey bir bantın içinin kısa, paralel çizgilerle taranmasıyla oluşturulmuştur.

Tabakası belli olmayan sekiz örnek üzerinde de bu motif farklı şekillerde görülmektedir. İki eser üzerinde gövdeyi soldan sağa kat eder biçimde ya da parçalar halindeki yatay bantlar şeklinde kullanılmıştır (028, 059). Bu örneklerden ilkinde (053), bir omuzdan diğerine gövde kenarı boyunca uzanan kavisli bantın ve boynun altında ters “U” biçiminde işlenmiş bantın içi paralel eğik çizgilerle taranmıştır. Diğer bir örnekte (058) gövdenin her iki yanında bulunan “V” şeklindeki bantların içinde bu motif uygulanmıştır. Bir başka örnekte (080) gövdenin üst kısmında çapraz şekilde yerleştirilmiş ve iki çizgi ile uzunlamasına üç bölüme ayrılmış geniş bantların içi düzensiz paralel çizgilerle taranmıştır.

Bu başlık altında değerlendirilebilecek diğer üç örnekten ilkinde (094) bantın içi bu kez birbirine paralel eğik çizgilerle taranmıştır. İkinci örnekte (083) gövdenin ortalarında görülen iki çapraz bantın içi ortadan uçlara doğru ters tarafa yatık eğik çizgilerle taranmıştır. Son örnekte de (096) gövdenin farklı yerlerinde görülen dikey, çapraz ve kavisli bantların içi aynı şekilde taranmıştır.

IX. 3. a. 7. Paralel Çizgi

11b tabakasına ait iki örnekte görülen bu motif, değişik sayıdaki dikey ya da yatay çizginin serbest bir şekilde yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

İlk örnekte (039) gövdenin her iki kenarında, yukarıdan aşağıya kadar ayrıca gövdenin ortasında yan yana beşli çift çizgi grubu şeklinde işlenmiştir. Diğer örnekte

(079) ise, ünik bir özellik olarak görülen kaide kısmının üzeri paralel dikey çizgilerle taranmıştır.

Tabakası belli olmayan bir örnek (026) üzerinde bu motif gövdenin alt kısmında dikey olarak işlenmiş üç sıra paralel çizgi grubu şeklinde uygulanmıştır.

IX. 3. a. 8. Kemer / Püskül (?) Motifi

11b tabakasında tek üç örnekte (079, 086, 090) bu motif uygulanmıştır. Eserlerden ilkinde (079), bir omuzdan diğerine uzanan ve gövdenin tam ortasından yayvan bir “U” oluşturacak biçimde geçen bandın içi, balık kılçığı şeklinde doldurulmuştur. Söz konusu bandın ortasından, sırasıyla sola ve sağa yatık olarak aşağıya kadar uzanan üçlü diyagonal çizgi grupları da olasılıkla kemerden sarkan püskül olarak uygulanmıştır. İkinci örnekte (086) ise, gövde parçasının üzerinde, ortada hafif “V” yaparak gövdeyi yatay ekseninde ikiye bölecek şekilde uygulanmıştır. Son örnekte ise (090) görülen bu motif gövdeyi yatay olarak neredeyse iki eşit parçaya ayıran hat üzerinde birbirine paralel kısa dikey çizgilerin yan yana sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu haliyle saçaklar şeklinde yan yana sıralanmış çizgi grupları püsküllü bir kemer izlenimi vermektedir.

Bu bezeme motifi tabakası belli olmayan altı örnek (024, 048, 052, 060, 092) üzerinde de görülmektedir. Bunlardan ilk ikisinde (048, 092), 11b tabakasına ait eserde olduğu gibi, gövdenin orta hattı boyunca serbest biçimde işlenmiştir. 048 numaralı eserin kemerinin hemen altında dikey ve çapraz şekilde işlenmiş üç sıra paralel çizgi gruplarından oluşan püskül (?) görülmektedir. Diğer iki örnekte ise (024, 060) gövdenin hemen hemen ortasında alttan ve üstten birer çizgi ile sınırlandırılmış bir yatay bant şeklinde, içi paralel eğik çizgilerle taranmış olarak görülmektedir. Her iki idolün gövdesini bölen söz konusu yatay banttandır, gövdenin alt

kenarına doğru sağa ve sola eğik olarak sarkan, çift diyagonal bandın (püskül ?) içi **024** numaralı eserde eğik çizgilerle taranmışken **060** numaralı eserde çapraz tarama motifi ile doldurulmuştur. Diğer bir örnekte (**047**) ise gövdeyi yatay olarak ikiye bölen ve içi merkezi noktalı daire ve zikzaklarla doldurulmuş bantlarla kemer süsü işlenmiştir. Bantların hemen altında, iki yanında eğik olarak yapılmış içi kafes şeklinde taranmış iki kalın bant ile de olasılıkla kemerden sarkan püsküller işlenmiştir. Son örnekte (**052**), gövdeyi yatay olarak düz bir şekilde ikiye bölen ve içi çapraz tarama çizgilerle doldurulmuş olan bir bant şeklinde uygulanmıştır.

IX. 3. a. 9. Yuvarlak Oyuk

11b tabakasına ait *alabaster*den yapılmış (**088**) bir gövde parçası üzerinde tasvir edilmiş olan idolün gövdesinin bir yanında üstte ve altta birer tane olmak üzere iki oyuk bezeme yer almaktadır.

Malzeme ve teknik farklı olmakla birlikte aynı tip bezeme 12. tabakaya ait kil idollerin dördünde (**101, 103, 105, 106**) de görülmektedir. Her örnekte hem boyutları hem de gövde üzerindeki sayıları ve dağılımları değişmektedir.

IX. 3. a. 10. Nokta Bezeme

12. tabakaya ait iki kil örnek (**100, 101**) üzerinde görülen bu motifte gövdenin belirli bir alanı ucu sivri bir cisimle düzensiz noktalar şeklinde bezenmiştir.

IX. 3. a. 11. Çentik Bezeme

12. tabakaya ait kil örneklerden biri (**104**) üzerinde görülen bu motif, tüm gövdeyi kaplayacak şekilde uygulanmıştır.

11b tabakasına ait, üzerinde kabartma figürler bulunan gövde parçasının (**091**) bir bölümü de çentik bezeme ile doldurulmuştur.

IX. 3. a. 12. Figüratif Bezeme

İdol gövdeleri üzerinde kabartma olarak işlenmiş bir ya da birden fazla motifin oluşturduğu bu bezeme grupları figürler bazında sınıflandırılmıştır.

IX. 3. a. 12. 1. İdol Tasviri

12. tabakaya ait ve yalnızca disk biçimli gövdesi korunmuş bir örnekte (076) şematik biçimde işlenmiş tek üçgen başlı bir idol yatay olarak tasvir edilmiştir. Her iki idolün gövdesi de merkezi noktalı daire motifleri ile bezenmiştir. Benzer tipte örnekler 11b tabakasına ait iki idolde de karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde (040) tek başlı bir idol gövde üzerine dikey bir biçimde yerleştirilmiştir. İdol, üzerinde hiçbir ayrıntı verilmeksizin oldukça kaba bir işçilik yansıtmaktadır. Gövde parçasının küçük bir kısmı korunmuş ikinci örnekte de (088), benzer şekilde işlenmiş idolün yalnızca disk biçimli gövdesinin yarısı korunabilmiştir. Söz konusu bu idol de yine basit bir işçilik örneği sunmaktadır.

Tabakası belli olmayan iki örnek üzerinde de kabartma tekniği ile yapılmış tek başlı idol tasviri yer almaktadır. Bunlardan ilkinde (046) yatay olarak yerleştirilen idol şematik bir şekilde tasvir edilmiş olup üzerinde herhangi bir bezeme ya da uzuv olarak nitelendirilebilecek ayrıntı gösterilmemiştir. İkinci örneğin (061) yüzeyi çok fazla tahrip olmasına karşın gövde üzerinde çapraz yerleştirilmiş tek üçgen başlı, kabartma bir idolün baş, boyun ve gövdesinin bir kısmı seçilebilmektedir. Diğer iki örnek üzerinde de gövde üzerine dik biçimde yerleştirilmiş ve üzerleri çeşitli motiflerle bezeli, sırasıyla iki adet tek başlı idol (094) ve tek gövdeli çift başlı idol (070) tasviri bulunmaktadır. Tek başlı idollerin sadece gövdeleri korunmuşken çift başlı idol tüm olarak ele geçmiş olup birbirine yapışık üçgen şeklinde işlenmiş şematik başlara sahiptir.

IX. 3. a. 12. 2. El Motifi

11b tabakasına ait ve çok küçük bir kısmı korunmuş gövde parçası üzerinde (086) alçak kabartma tekniği ile yapılmış, parmakları acemice işlenmiş bir el motifi yer almaktadır. Gerek parçanın küçük boyutu gerekse oldukça tahrip olması sahnenin bütünü hakkında yorum yapmamıza engeldir.

IX. 3. a. 12. 3. Aslan Tasviri

11b tabakasına ait bir gövde parçası üzerinde (091) yan yana iki aslan ön ve arka ayakları üzerine yatar vaziyette yüksek kabartma olarak işlenmişlerdir. Aslanların gözleri, merkezi noktalı daireler şeklinde gösterilmiş olup burun delikleri birer nokta ile vurgulanmıştır. Kapalı ağızları yatay birer çizgi ile belirtilmiş, yeleleri ise çapraz çizgilerle taranmıştır. Hem ön hem de arka ayak parmakları ayrı bir şekilde belirtilmiş olup, kuyrukları arkaya doğru düz bir şekilde uzanmaktadır.

Bu tabakaya ait diğer bir örnekte (063) öncekinde olduğu gibi ön ve arka ayakları üzerine yatar vaziyette işlenmiş bir aslan figürü bulunmaktadır. Baş kısmı tahrip olmuş olan figürün yelesi, diğer örnekte olduğu gibi çapraz çizgiler ile taranarak gösterilmiştir. Kuyruğu arkaya doğru çapraz bir şekilde uzanmaktadır. Ön ve arka ayak parmakları da ayrı bir şekilde vurgulanmıştır.

IX. 3. a. 12. 4. İnsan Tasviri

Bu gruba ait tasvirlerden ilki 11b tabakasına ait gövde parçası üzerinde, yukarıda anlatılan aslan tasvirinin yanında yer almaktadır. Olasılıkla bir erkeği temsil eden figür ayakta durur vaziyette tasvir edilmiştir. Genel olarak çok aşınmış olan figürde gözlerin merkezi noktalı daireler ile gösterildiği ve kulakların da vurgulandığı anlaşılabilmektedir. Ellerini belinin üzerinde kavuşturmuş olup aslana doğru uzanan uzun bir nesne (kılıç-mızrak ucu?) tutmaktadır. Figürün göbek deliği

(olasılıkla) merkezi noktalı tek bir daire ile belirtilmiştir. Belden aşağısı yekpare olarak işlenmiş olup tüm hat boyunca inen bir çizgi ile bacak ayrımı vurgulanmıştır.

İkinci örnek tabakası belli olmayan bir gövde parçası (096) üzerinde yer almaktadır. Baş ve vücudu cepheden tasvir edilmiş olan figürün kolları, dirsekten çapraz biçimde kırılarak eller göğüs üzerinde kavuşturulmuştur. Başı oldukça tahrip olmuş figürün boynunda üç sıra çizgi ile gösterilen bir kolye ve onun hemen altında “U” biçimli bir hat sunacak şekilde sıralanmış, birbirine paralel kısa, eğik çizgilerle gösterilmiş gerdanlık süsü yer almaktadır. Gerdanlığın hemen altında, ona paralel olarak sıralanmış beş adet merkezi noktalı daire yer almaktadır. Gövdenin tam merkezinde yer alan diğer bir daire de olasılıkla figürün göbek deliğini temsil ediyor olmalıdır. Figürün kısa eteği kafes şeklinde taranmış olup üst kısımda yatay bir çizgi ile gösterilen kısım büyük ihtimalle kemeri temsil etmektedir. Tek bir parça olarak işlenen bacakların ayrımı dikey, kazıma bir hatla belli edilmiştir. Ayaklar yatay bir çizgi ile ayrılmış olup bunun hemen üstündeki yatay çizgiler de muhtemelen halhal tasviri olmalıdır. Figürün cinsiyetine ilişkin herhangi bir işaret bulunmadığı ve başı da oldukça tahrip olduğu için bu konuda kesin bir şey söylenememektedir. Figürün sağ kısmında ikinci ve olasılıkla aynı tipte bir figüre ait konturlar izlenebilmektedir.

IX. 3. b. ARKA YÜZ BEZEMELERİ

Çoğunluğu kil idoller üzerinde olmak üzere, az sayıda örnekte gövdenin arka yüzünde de bezeme motifleri görülmektedir.

IX. 3. b. 1. Merkezi Noktalı Daire

12. tabakaya ait tek bir *alabaster* idole ait gövde parçasında görülmektedir (084). Oldukça küçük bir parça olduğu için söz konusu motiflerin gövde üzerindeki dağılımları hakkında bir yorum yapılamamaktadır.

IX. 3. b. 2. Çapraz Bant/Kuşak

12. tabakaya ait kil idollerden dördü (100, 101, 104, 105) üzerinde görülen bu motif tüm örneklerde de birinci gruba ait, kazıma çizgiler şeklinde çapraz bir hat olarak uygulanmıştır. Bir örnekte (101) tam kesişim noktasında içi oyuk daire motifi kullanılmıştır.

IX. 3. b. 3. Çentik Bezeme

12. tabakaya ait kil örneklerden ikisi üzerinde görülen bu bezeme, örneklerden ilkinde (101) çapraz bantla dörde ayrılmış gövdenin alt kısmında uygulanmışken, diğer örnekte (104) enseden sırtın ortasına doğru devam eden ve olasılıkla saç bezemesini temsil eden paralel, dikey çizgiler arasında görülmektedir.

IX. 3. b. 4. İçi Oyuk Daire

12. tabakaya ait iki kil örnekte görülen bu motif, ilk örnekte (101) arka gövdeyi dörde ayıran çapraz bandın kesişim noktasında kullanılmışken, diğer örnekte (105) bir tanesi ense kısmında ve ikişer tanesi de gövdenin her iki yanında alt alta olacak şekilde beşli bir grup olarak işlenmiştir.

IX. 3. b. 5. Balık Kılıcı

Bu motif 11b tabakasına ait tek bir *alabaster* idolde görülmektedir (089). Disk gövdeli bir idole ait parçanın arka yüzünde, kısmen korunmuş olan açılı bandın içi balık kılıcı motifi ile taranmıştır.

X. KÜLTEPE İDOLLERİNİN YORUMLANMASI

Kültepe idollerinin tarihlendirilmesi ve yorumlanması konusunda birçok araştırmacı farklı görüşler öne sürmüştür. Arkeoloji literatüründe “*Kapadokya İdolları*” ya da “*Kültepe Tipi İdollar*” olarak geçen grup (Bu çalışma kapsamında **Tip 3** altında değerlendirilen eserler) üzerinde yoğunlaşan bu görüşler, ilk örneklerin ortaya çıkmasıyla başlamış ve bir anlamda günümüzde de devam etmektedir. Tarihlendirme konusundaki görüşlere daha önce değinildiği için bu bölümde sadece idollerin yorumlanmasına ilişkin görüşler ele alınmıştır³⁸⁰.

Bu tip altında değerlendirilen örneklerin ilk ortaya çıkışıyla başlayan yorumlama çabaları, eserlerin oldukça ünik bir grubu temsil etmesi nedeniyle araştırmacıları oldukça zorlamıştır. Paralel eserlerin yok denecek kadar az olması nedeniyle araştırmacılar farklı dönem ve kültürlerle ait bazı eserlerle analogi yoluyla ilişki kurmaya çalışmışlardır. Bu tür yorumlar çok başlı idoller üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, iki ya da daha fazla başa sahip idollerin neyi temsil ettiklerine dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlar arasında en yaygın olarak, çift başlı idollerin ikiz tanrıça tasvirleri olduğu ya da tanrı-tanrıça çiftini temsil ettikleri öne sürülmektedir. Üç ve daha fazla başa sahip örnekler ise, MÖ 2. Binyılda kurşun figürinlerde de rastlandığı şekilde, tanrı-tanrıça çiftinin yanında çocuklarının da gösterildiği tanrı ailesi tasvirleri olarak yorumlanmaktadır. Temsil ettiği kavram bir yana bırakılacak olursa, bu anlayışın kökenleri Anadolu’da Erken Neolitik döneme kadar inmektedir. Çatalhöyük’te ele geçen mermerden çift başlı kadın/tanrıça figürini³⁸¹ bu anlayışın en eski temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

³⁸⁰ Bkz. Kültepe İdolları Araştırma Tarihçesi.

³⁸¹ Mellaart 1963, Pl. XX, d.

Kalkolitik Çağ'da antropomorfik kaplar üzerinde³⁸² de temsil edilen bu anlayış ETÇ'nda farklı tipte üretilmiş kil idollerde³⁸³ de takip edilebilmektedir. Çift tanrıça tasvirleri olarak yorumlanan benzer eserler farklı kültür bölgelerinde de görülmektedir³⁸⁴.

Bossert, tek başlı idolleri "Tanrıça", çift başlı idolleri "Tanrı-Tanrıça çifti", üç başlı örnekleri de tanrı çifti ile çocuklarının tasvir edildiği örnekler olarak yorumlamaktadır. İdol gövdeleri üzerinde yer alan kabartma küçük idol tasvirlerini de tanrıçanın çocuğu olarak görmektedir³⁸⁵.

Bossert, Kültepe idolleri üzerinde görülen tek merkezli daire motiflerini "güneş" hiyeroglifi olarak yorumlamakta ve bunun "Güneş Tanrıçası"nın sembolü olarak kullanıldığını düşünmektedir³⁸⁶. Alaca Höyük kil idolünde³⁸⁷ ve krali mezarlarda ele geçen geyik ve boğa heykelleri üzerindeki benzer motifleri de aynı kapsamda değerlendirmektedir.

Bossert'in görüşüne dayanak oluşturabilecek kanıtlar İkiztepe'deki bazı örnekler üzerinde görülebilmektedir. Bilgi'ye göre, İkiztepe'den ETÇ I dönemine ait bir seramik parçası üzerinde kabartma şeklinde tasvir edilen üçgen başlı kadın

³⁸² Bilgi 2012, s. 129, No. 305 (Hacılar'dan çift başlı kap, Ashmolean Museum).

³⁸³ Höckmann 1977, s. 397, No. 552 (Çaykenar tipi çift başlı idol, Özel Koleksiyon).

³⁸⁴ Balkanlar'da Vinca kültürüne ait MÖ 5000 yıllarına tarihlenen örnekler için bkz. Gimbutas, s. 122, Fig. 90, s.127, Fig. 100-101; K. Suriye: van Loon 2001, Pl. 6.5, c, Kıbrıs: Ohnefalsch-Richter 1893, Tafelband, Taf. XXXVI, 9 (tek başlı), 4a-b ve 10 (2 başlı), 3a-b (3 başlı); a Campo 1994, Pl. XXII, 1 a-b (tek başlı), Pl. XXII, 2 a-b (çift başlı).

³⁸⁵ Bossert 1942, s. 40.

³⁸⁶ Bossert 1942, s. 40.

³⁸⁷ Arık 1937, Lev. CCXXI, Al. 138; söz konusu idolün tüm gövdesinin tamamı merkezi oyuk daire motifleriyle bezenmiştir.

figürünün başı üzerinde yer alan ve içi nokta dizileri ile “+” şeklinde bezenen daire motifi, büyük olasılıkla güneşi temsil etmektedir³⁸⁸.

İkiztepe’den ETÇ III dönemine ait iki mızrak ucunda her iki yüzde sırasıyla kadın ve erkek figürleri kabartma olarak işlenmiş olup başlarının üzerinde yine kabartma olarak tek merkezli daire motifi gösterilmiştir³⁸⁹. İçiçe çift daireden oluşan bu kurs motifi büyük olasılıkla güneşi sembolize etmektedir. Alkım, bu bağlamda kabartma olarak gösterilen kadın ve erkek figürleri de sırasıyla “Güneş Tanrıçası” ve “Tanrısı”nı temsil ediyor olmaları gerektiğini ve Hitit metinlerinden bilindiği kadarıyla Anadolu’nun Hatti kökenli “Güneş Tanrısı Eştan”ın kadın şeklinde de görünebildiğini belirtmiştir³⁹⁰. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu çift tasvirin, aynı tanrının erkek ve kadın olmak üzere iki farklı cinsiyetiyle temsil edildiği bir durum olarak da değerlendirilebileceğini belirtmiştir³⁹¹.

Uzunoğlu, *alabaster* idollerin, takip eden dönemde yani Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda çok sayıda örnekle temsil edilen kurşun figürinlerde görülen tanrı ailesi tasvirlerinin abstrakt ifadeleri olduğunu belirtmekte³⁹² ve Bossert tarafından öne sürülen görüşle paralel olarak tek başlı örneklerin “Güneş Tanrıçası”nı, çift başlı örneklerin “Güneş Tanrısı” ve “Tanrıçası çiftini” yansıttığını söylemektedir³⁹³. Bazı örneklerin gövdesi üzerinde görülen kabartma aslan figürlerini de, “Güneş Tanrıçası”nın kutsal hayvanı olması açısından bu ilişkiyi

³⁸⁸ Bilgi 2012, s. 151, R35.

³⁸⁹ Alkım ve diğ. 1988, Lev. LIX, 5 A-B, Lev. CIII, 233-234; Alkım ve diğ. 2003, Lev. XCI, 1, Lev. CXLVIII, 269-270.

³⁹⁰ Alkım ve diğ. 2003, s. 139.

³⁹¹ Alkım 1983, s. 42.

³⁹² Uzunoğlu 1993, s. 182.

³⁹³ Uzunoğlu 1993, s. 183.

doğrulamaya kanıtlar olarak görmektedir. Uzunoğlu'na göre üç başlı örnekler tanrı çiftiyle beraber kız ya da erkek çocuğun, dört başlı örneklerse tanrı çifti, kız/oğlan çocuk ve/veya torunların tasvir edildiği gruplar olmalıdır³⁹⁴.

Özellikle cinsel uzuv tasvirleri göz önüne alındığında Kültepe'de ele geçen idollerin büyük bir çoğunluğunun kadınları temsil ettiği söylenebilir. Ancak Goodarzi, uzun boyun ve başla birlikte ekstrem bir fallik görüntünün de söz konusu olduğunu ve bu durum ışığında her iki cinsiyetin tek bir eserde beraber gösterilmiş olabileceğini ifade etmektedir³⁹⁵.

Uzunoğlu, Zile örneğinde alt kısımda üçgen şeklinde gösterilen alanın cinsel uzvu temsil ettiğini belirtmekle birlikte bu alan üzerindeki kabarıyı erkek cinsellik organının tasviri olarak yorumlamaktadır³⁹⁶. Aynı şekilde merkezi noktalı tek ya da çift daire motifleriyle tek ya da üç başlı bazı örneklerde erkek cinsellik organının temsil edildiğini öne sürmektedir³⁹⁷.

Contenau'ya göre tek başlı örnekler tanrıça, iki başlı örnekler ise tanrı ve tanrıça çifti tasvirleridir. Üç başlı örnekleriyse tanrının her iki yanında farklı özellikleri vurgulanan tanrıça tasvirleri olarak yorumlamaktadır³⁹⁸.

T. Özgüç ise Contenau'nun görüşüne karşı çıkmakta ve Kültepe'nin çok boyunlu ve başlı idollerinin, tek bir cinsiyetin yan yana, birden fazla tasvir edilmiş örnekleri yansıttığını belirtmektedir. Özgüç'e göre Kültepe eserlerinde

³⁹⁴ Uzunoğlu 1993, s. 183.

³⁹⁵ Goodarzi 2003, s. 275.

³⁹⁶ Uzunoğlu 1993, s. 180.

³⁹⁷ Uzunoğlu 1993, s. 180.

³⁹⁸ Contenau 1927, s. 199.

kadın+erkek+çocuk grubu değil sadece kadın ve çocuğun sembolik ifadesi yansıtılmak istenmiştir³⁹⁹.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, birçok araştırmacının çok başlı Kültepe idollerini tanrı ailesi tasvirleri şeklinde yorumlamasına dayanak oluşturan Koloni Çağı kurşun figürin ve kalıplarında erkek, kadın ve çocuk özelliklerinin çok belirgin bir biçimde vurgulanmış olduğu görülmektedir ve bu figürler birbirinden tamamen ayırt edilebilmektedir. Oysa Kültepe idollerinde böyle bir durum söz konusu olmayıp, çok başlı örneklerdeki figürler tamamen birbirinin aynı şekilde işlenmiştir⁴⁰⁰.

Çok başlı örnekler açısından Kültepe örnekleriyle benzerlik kurulmak istenen ilk grubu Mallowan tarafından Tell Brak'ta açığa çıkarılan ve “*Göz İdolları*” olarak tanımlanan eserler oluşturmaktadır⁴⁰¹. MÖ 4. Binyıl sonu ile 3. Binyıl başlarına tarihlenen söz konusu idoller de *alabaster*den üretilmiş olup iki ve dört gözlü örneklerin yanında üç gözlü ve az sayıda olmakla birlikte altı gözlü örnekler de ele geçmiştir⁴⁰². Mallowan'a göre dört gözlü örnekler büyük olasılıkla kadın-erkek çiftini temsil etmektedir; altı gözlü örneklerde ise buna ilaveten ailenin bir ferdi daha temsil edilmiş olmalıdır⁴⁰³. Kültepe örneklerine benzer şekilde idol gövdeleri üzerinde görülen küçük tasvirleri değerlendiren Mallowan, bunları Kültepe örnekleriyle karşılaştırmakta ve anne ile çocuğun beraber tasviri şeklinde

³⁹⁹ Özgüç T. 1941, s. 875.

⁴⁰⁰ Makowski de benzer bir görüşü savunmakta ve çok başlı örneklerdeki tüm figürlerin kadın olduğunu ve kurşun figürinlerde görülen tanrı ailesi şeklinde bir gösterimin söz konusu olamayacağını belirtmektedir: Makowski 2005, s. 25.

⁴⁰¹ Mallowan 1947, s. 33 vd.

⁴⁰² Mallowan 1947, s. 33-34.

⁴⁰³ Mallowan 1947, s. 198.

yorumlamaktadır⁴⁰⁴. Ayrıca, idollerden birinin başındaki başlık/tacın alt kısmında görülen bir dizi konsentrik daire motifinin de Kültepe örnekleriyle benzer olduğunu belirtmektedir⁴⁰⁵.

Tell Brak idollerinde, Önasya'nın diğer bölgelerindeki idol ve figürinlerde sıkça rastlanmasına karşın cinsel uzuv ve göğüsler hiç belirtilmemiştir. Bu durum idollerin temsil ettiği figürlerin cinsiyetini tespit etme konusunda sıkıntı yaratmaktadır. Ancak bazı idoller üzerinde görülen süslemeler, bunların giyimli bir şekilde tasvir edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu görüş doğruysa, çıplak vücudu ve kadınlık vasfını niteleyen cinsel uzuv ve göğüs betimlemelerinin Tell Brak idollerinde neden gösterilmediği de anlaşılabilir⁴⁰⁶.

Bu grubu değerlendiren van Burren, Tell Brak idollerini tanrıça tasvirleri olarak yorumlamakta ve bazı çift başlı örneklerde sivri külah şeklinde başlık takan figürün erkek olabileceğini, bu durumda bir tanrı çiftinin temsil edilmiş olabileceğini belirtmektedir⁴⁰⁷. Crawford'a göre iki ya da daha fazla kişiyi temsil eden idoller, gövdeleri üzerindeki çocuk tasvirleri de dikkate alındığında, tam bir tanrı ailesi tasviri olarak yorumlanmalıdır⁴⁰⁸. H. Frankfort ise, çift başlı idollerde, Uruk döneminde görülen Inanna sembolünden gelişen bir sembolün devamını görmekte ve bunların Inanna'yı temsil eden tasvirler olduğunu öne sürmektedir⁴⁰⁹. Troya'dan tanınan insan yüzlü, çift tutamaklı kapların da aynı sembolün bir yansıması olduğunu

⁴⁰⁴ Mallowan 1947, s. 199.

⁴⁰⁵ Mallowan 1947, s. 200.

⁴⁰⁶ Mallowan 1947, s. 198.

⁴⁰⁷ Van Buren 1950, s. 141-142.

⁴⁰⁸ Crawford 1957, s. 25.

⁴⁰⁹ Frankfort 1949, s. 194 vd.

belirten Frankfort, Kültepe çift başlı idollerini de bu kapsamda değerlendirmektedir⁴¹⁰.

Kültepe idollerinin üslubunda K. Suriye ve Mezopotamya etkisinin yadsınamayacağını belirten T. Özgüç, Tell Brak idollerinin Kültepe örneklerini anlama konusunda en önemli buluntu gurubunu oluşturduğunu ifade etmektedir⁴¹¹. Her iki grubu değerlendiren Özgüç, ortak noktaları aynı malzemeden üretilmiş olmaları; tek, iki ya da üç boyunlu ve başlı olmaları; gözlerin dairelerle gösterilmesi, ayrıca kaşların da kavisli biçimde belirtilmesi; bazı idol gövdeleri üzerinde aynı karakterde daha küçük idol tasvirlerinin bulunuşu olarak sıralamaktadır. İki grup arasında görülen farklılıkları ise vücut şekilleri; Brak idollerinin gözlerinin boyalı oluşu ve gövdeleri üzerinde süslemelerin yokluğu olarak belirtmektedir⁴¹².

T. Özgüç, bu kapsamda Kültepe idollerini yerli, Bakır Çağı geleneklerinin önemli unsurlarını devam ettiren, ancak kendilerini Habur bölgesinden gelen bir tesirden kurtaramayan kült eşyaları olarak değerlendirmektedir:

*“...Bu suretle Kültepe’nin maruf idollerini Garptan, Kiklat ve Kıbrıs’tan gelen tesirlerden ziyade Anadolu unsurlarla Şarkın ve şimdilik Tell Brak’ın dini ruh, düşünce, şekil ve tekniğinin tesiri altında kalarak yine yüksek Anadolu platosunda yerli olarak imal edildiklerini kabul etmek lazımdır”*⁴¹³.

Benzer bir şekilde Makowski de Kültepe idollerinin ikonografisi ve repertuarının bu merkezin Suriye ve Mezopotamya ile olan ilişkilerinden yoğun

⁴¹⁰ Frankfort 1949, s. 198.

⁴¹¹ Özgüç T. 1941, s. 872.

⁴¹² Özgüç T. 1941, s. 872; Mallowan’ın daha geç tarihli yayınında bazı örnekler üzerinde Kültepe idollerine benzer süslemelerin uygulandığı görülmektedir.

⁴¹³ Özgüç T. 1941, s. 874.

olarak etkilenmiş olması gerektiğini belirtmekte⁴¹⁴ ve Kültepe idollerinde görülen bazı detayları (özellikle omuz üzerine uzatılmış şekilde silah tutan erkek figürü⁴¹⁵, gövde üzerinde çocuk tasviri⁴¹⁶, çok başlı figürinler⁴¹⁷ ve aslan tasvirleri) Kuzey Suriye’den Selenkahiye örnekleriyle karşılaştırmaktadır⁴¹⁸. Genel tasvir anlayışı açısından karşılaştırılabilecek örnekler olmasına karşın, Selenkahiye örnekleri figürinlerden oluşmakta ve Kültepe idollerine nazaran biraz daha geç bir döneme aittirler. Ayrıca çocuk tasvirleri de Kültepe örneklerinden farklı olarak doğal biçimde tasvir edilmiş ve kucakta taşınır vaziyette gösterilmişlerdir.

Çok başlı örnekler açısından Kültepe idollerinin karşılaştırıldığı ikinci grubu Kıbrıs kökenli bir grup idol oluşturmaktadır. Literatürde “*Plank Figurines*” olarak geçen yassı, dörtgen gövdeye sahip bu tip örneklerde boyun/baş kısmı da uzun bir dörtgen şeklinde işlenmiştir. Tek başlı örnekler yanında iki ya da üç başlı örneklerin⁴¹⁹ de görüldüğü bu tip eserler Kültepe idollerinde görülen anlayışı yansıtan tipler olarak değerlendirilebilir. Bu tip idollerin hem ön hem de arka yüzleri kazıma tekniğinde motiflerle süslenmiştir. Kültepe idollerindekilere benzer tarzda kolye ve gerdanlık kombinasyonları yanında saçlar da zikzak hatlarla belirtilmiştir.

Bu benzerliğe ilk dikkati çekenlerden biri olan K. Bittel, paralel malzeme eksikliğinden dolayı o dönem için Kültepe örneklerine en yakın gurubu Kıbrıs idollerinin oluşturduğunu, ancak her iki grubun da çoğunluğunu satın alınma eserler

⁴¹⁴ Makowski 2005, s. 26.

⁴¹⁵ van Loon 2001, Pl. 6.2, a-b, Pl. 6.7, c-d.

⁴¹⁶ van Loon 2001, Pl. 6.3, c.

⁴¹⁷ van Loon 2001, Pl. 6.5, c.

⁴¹⁸ Makowski 2005, s. 25, dipnot 108.

⁴¹⁹ Ohnefalsch-Richter 1893, Tafelband, Taf. XXXVI, 9 (tek başlı), 4a-b ve 10 (2 başlı), 3a-b (3 başlı); a Campo 1994, Pl. XXII, 1 a-b (tek başlı), Pl. XXII, 2 a-b (çift başlı).

oluşturduğu için tam bir paralellik kurmanın ve tarihlendirmenin kesin olarak yapılamayacağını belirtmiştir⁴²⁰.

Bittel'in kurmaya çalıştığı paralellığe değinen T. Özgüç bunun pek mümkün olmadığını ifade ederek iki gurup arasındaki ortak noktaları çok başlı olmaları ve vücut-boyun üzerindeki süslemelerin benzerliği olarak belirtmekte; ancak Kıbrıs idollerinin kilden yapılmış olmaları, vücutlarının kurs şeklinde olmayışı ve gövdeleri üzerinde çocuk tasvirlerinin olmayışıyla Kültepe örneklerinden ayrıldıklarını belirtmektedir⁴²¹.

Birçok araştırmacı söz konusu Kıbrıs idollerinin kökenini Anadolu'da aramak istemiştir⁴²². Ancak iki gurup kronolojik açıdan uyuşmamaktadır. Kıbrıs'ta bu tip figürinler Erken Kıbrıs Çağı'nın ilk iki safhasına ait Philia kültürüne ait sistematik olarak araştırılmış mezarlıklarda hiç ele geçmemiştir. Bilinen örneklerin büyük çoğunluğu Erken Kıbrıs Çağı sonu ile Orta Kıbrıs Çağı başlarına (MÖ 2000-1800) aittir⁴²³. Yorumlama açısından da bu tip örnekler için daha farklı görüşler söz konusudur⁴²⁴. Genel olarak bu tip figürinlerin dış görünüşüne/kıyafetine vurgu yapılan belirli bir kadın tipini temsil ettiği, ancak bunların genel bir kadınlığı ya da tanrıça vasfını yansıtmadığı, bireysel tasvirler olduğu ifade edilmektedir⁴²⁵.

Kültepe idollerinin bazılarının gövdeleri üzerinde görülen küçük idol tasvirleri de genellikle Tanrıça ve çocuğunun beraber tasvir edilmesi şeklinde

⁴²⁰ Bittel 1934, s. 76.

⁴²¹ Özgüç T. 1941, s. 870.

⁴²² a Campo 1994, s. 98.

⁴²³ a Campo 1994, s. 98.

⁴²⁴ Bu tip figürinlerin form ve sembolik açıdan yorumlanması için bkz. a Campo 1994, s. 164 vd.

⁴²⁵ a Campo 1994, s. 166.

yorumlanmaktadır. Gövdeler üzerindeki küçük idollerin çocukları temsil ettiğini belirten T. Özgüç⁴²⁶, bu durumu Kültepe idollerinin en önemli özelliklerinden biri olarak değerlendirmekte ve çocukların emziriliş vaziyetinde temsil edildiğini kabul etmenin hayali bir görüş olduğunu, ancak kucakta taşınmış vaziyetini kabul etmenin akla daha yatkın olduğunu belirtmektedir⁴²⁷.

Kusura tipi bir idolün gövdesi üzerinde aynı tipte küçük bir idol örneği kabartma olarak işlenmiştir⁴²⁸. Form ve diğer özellikler açısından farklı olmakla birlikte bu eser de Kültepe idollerinde de görülen anlayışın bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

Ana figür yanında çocuğun da tasvir edildiği bu tip örnekler farklı bölgelerde ve çeşitli dönemlerde görülmektedir. Balkanlar'da MÖ 5000 Binyıla tarihlenen örnekler⁴²⁹ yanında, Tell Brak idollerinde⁴³⁰, Kıbrıs'ta yukarıda bahsedilen figürinlerde⁴³¹ ve Suriye'de⁴³² bu tip örnekler görülmektedir. Ancak bu örneklerin hepsinde doğal olarak tasvir edilen çocuk figürlerinin kucakta taşınır biçimde gösterilmesi söz konusudur. Kültepe idollerinde olduğu gibi gövde üzerine yerleştirilmiş ve soyut bir anlam ifade eden örnekler tamamen ünik bir özellik yansıtmaktadır.

Kültepe idolleri bulunuş şartları ve gerek stilistik gerekse motifler açısından değerlendirildiğinde, bunların sıradan tasvirler olmayıp belirli bir anlamı olan ve

⁴²⁶ Özgüç T. 1941, s. 866.

⁴²⁷ Özgüç T. 1941, s. 867.

⁴²⁸ Höckmann 1977, s.381, No. 499.

⁴²⁹ Gimbutas 1996, s. 194, Fig. 193-194.

⁴³⁰ Crawford 1957, Fig. 2.

⁴³¹ a Campo 1994, Pl. XIV, 25, 30; Pl. XVIII, 54.

⁴³² van Loon 2001, Pl. 6.3, c.

daha çok bazı ritüeller bazında, bireysel ya da kamusal alanda kullanılan ya da bu yönde bir anlam taşıyan eserler olduğu anlaşılmaktadır. T. Özgüç de, buluntu yerleri ışığında bu eserleri kült ve adak eşyaları olarak yorumlamaktadır⁴³³. Farklı bölgelerde ve dönemlerde görülen benzeri tasvirler incelendiğinde, cinsiyetsiz olarak nitelendirilebilecek bazı tasvirler dışında, idol ve figürinlerde kadın ya da erkek cinsiyet özelliklerinin kesin bir şekilde vurgulandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, özellikle cinsiyet uzuvları göz önüne alındığında Kültepe idolleri kadınları, büyük olasılıkla da bir tanrıçayı temsil ediyor olmalıdır.

⁴³³ Özgüç T. 1993, s. 514.

XI. SONUÇ

“*Eski Tunç Çağı’nda Kültepe İdolları*” başlıklı bu çalışma kapsamında, 1948 yılında başlayan ve günümüze kadar kesintisiz olarak devam eden Kültepe-Kaniş kazılarında ele geçmiş idoller ile sistemli kazılar dışında, eski eser pazarlarında satışa sunularak çeşitli dünya müzelerine dağılan Kültepe çıkışlı eserler toplu bir şekilde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. *Alabaster* (jips) başta olmak üzere, çeşitli taş cinsleri ve kilden yapılmış olan Kültepe idolları, ilk kez bu çalışma ile toplu bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında değerlendirilen idoller, Kültepe’de ETÇ II’ye tarihlenen 15. tabakada ve ETÇ III’e tarihlendirilen 12 ve 11b tabakalarında ele geçmiştir. ETÇ I dönemine ait hiçbir idolün ele geçmemiş olması büyük olasılıkla, Kültepe’de bu dönemin sınırlı alanda çalışılmış ve çok az araştırılabilmiş olmasıyla bağlantılıdır.

İdollerin ait oldukları tabakaların tarihlendirilmesine, birlikte ele geçtikleri malzeme grubu ışık tutmuştur. Bu bağlamda, tez çalışması kapsamında **Tip 1** başlığı altında incelenen ve Kültepe’nin 15. tabakasına ait bir taş sanduka mezar içerisinde toplu bir şekilde ele geçen idol grubu ile birlikte şişkin gövdeli, çark yapımı iki Suriye Şişesi de bu tipin ETÇ II dönemine tarihlendirmesine dayanak oluşturmuştur. Arkeoloji literatüründe “*Kapadokya İdolları*” ya da “*Kültepe Tipi İdollar*” olarak geçen (bu çalışma kapsamında **Tip 3** olarak sınıflandırılan) ve Kültepe’nin ETÇ III dönemine tarihlendirilen eserlerin tabaka bazında ayırımına, birlikte ele geçen malzeme grubunun yanısıra mimari kontekst ve mezarlar da yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışma kapsamında, Alişar III boyalı seramik türünün ve Suriye’den ithal edilmiş şişelerin bulunduğu yapı katı olarak 11b, Kültepe’de 12.

tabakada görülmeye başlayan ve *Intermediate* adı verilen seramik türü ile birlikte ele geçen eser grubu ise 12. tabaka olarak belirlenmiştir.

Tabakası belli olmayan eserler ise, hem form, hem de stilistik açıdan değerlendirildiğinde, ETÇ II ve III dönemlerine tarihlendirilebilmektedir. Ancak, bu çalışma ile bir kez daha ortaya konduğu gibi, **Tip 3** başlığı altında değerlendirilen *alabaster* idollerin şekil ve üslupları açısından 12 ve 11b tabakaları arasında bir farklılık göstermemeleri, tabakası belli olmayan eserlerin kesin olarak bir tabakaya tarihlendirilmelerini mümkün kılmamaktadır. Benzer bir durum idoller üzerinde görülen bezeme motifleri açısından da söz konusudur. Gerek baş, boyun gerekse gövde üzerinde görülen bezeme motifleri tipler bazında değerlendirilmiş, ancak hiçbir motif ya da kombinasyonun belirli bir tipe ya da tabakaya aidiyetini sağlayacak bir durumun söz konusu olmadığı görülmüştür.

İdollerin yapımında kullanılan malzemeler açısından *alabaster*in her iki dönemde de kullanıldığı, buna karşın kilin sadece ETÇ III örneklerinde tercih edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Aslında Anadolu'nun geneli açısından değerlendirildiğinde, özellikle idollerin yoğun olarak ele geçtiği Batı ve Orta Anadolu için bu durum bir tezat gibi görülmektedir. Ancak bu durumun bilinçli bir tercihi mi yansıttığı, yoksa eldeki malzemelerin dağılımı sonucu mu ortaya çıktığı net olarak cevaplanamamaktadır. Önümüzdeki yıllarda Kültepe'de sürdürülecek kazılar ve ETÇ tabakalarının daha detaylı biçimde araştırılması bu sorunun net bir şekilde yanıtlanmasına yardımcı olacaktır.

Tipolojik değerlendirmeler ve karşılaştırmalar ışığında, Kültepe'de ele geçen idollerin büyük bir çoğunluğunun ünik formları yansıttığı ortaya çıkmaktadır. **Tip 1** ana başlığı altında değerlendirilen ve Kültepe'de ETÇ II dönemine tarihlenen,

*alabaster*den üretilmiş sap biçimli boyunlu, yuvarlak, oval ya da dörtgen gövdeli idoller, genel form açısından Anadolu ve komşu coğrafyalarda da yaygın olarak kullanılan bir tipi yansıtmaktadır. Ancak, gerek boyun kalınlıkları, gerekse tam gövde şekilleri ve boyun-gövde orantıları açısından bu tiplerin, Alişar'da ele geçen az sayıda örnek dışında, Kültepe'ye özgü, ünik bir tipi yansıttıkları ortaya çıkmaktadır.

Aynı özgünlük **Tip 2** başlığı altında tek bir örnekle temsil edilen idolde ve **Tip 7** altındaki plastik biçimde işlenmiş başlara sahip kil idollerde de görülmektedir. **Tip 5 ve 6** altında değerlendirilen kil idoller de Orta Anadolu'da çeşitli merkezlerde görülen örneklerle benzerlik göstermekle birlikte detaylarda önemli farklılıkları yansıtmaktadır.

Kültepe idollerinin özgünlüğünü en çarpıcı biçimde ortaya koyan eser grubunu **Tip 3** başlığı altında değerlendirilen ve arkeoloji literatüründe “*Kültepe Tipi İdoller*” ya da “*Kapadokya İdoller*” olarak tanımlanan eserler oluşturmaktadır. Tez kapsamında sayıca en büyük grubu oluşturan bu tipe dahil edilebilecek az sayıda örnek, Orta Anadolu'da birkaç merkezde de ele geçmiştir. Ancak, gerek sayısal çoğunluk, gerekse form ve bezeme çeşitliliği açısından Kültepe, bu tip *alabaster* idollerin üretim merkezi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu grup eserlerde ortak özellik disk biçimli bir gövdeye ve uzun boyunlara sahip olmalarıdır. Başlar ise şematik ya da plastik biçimde işlenmiş olmalarıyla farklı alt tipleri oluşturmaktadırlar. Plastik olarak işlenmiş başlara sahip örnekler daima tek başlı olarak görülürken, şematik başlar tekli, ikili, üçlü ve dörtlü gruplar halinde görülmektedir.

Gerek form, gerekse bezeme tipolojisi açısından herhangi bir alt grubun, belirli bir yapı katına aidiyetini gösterecek bir özellik mevcut değildir. Şematik

başlardan daha özenli, plastik biçimde işlenmiş, neredeyse heykel niteliği kazanmış örneklerle doğru bir gelişim çizgisi de söz konusu değildir. Her iki tipi yansıtan örnekler, her iki yapı katında da ele geçmektedir. Bu durumun diğer bir kanıtı plastik başlı eserlerin gövdeleri üzerinde görülen şematik başlı idol tasvirleridir. Bu tip idollerle aynı tabakalarda ve birlikte ele geçen *alabaster* heykelcikler de, gelişmiş bir anlayışı yansıtan örneklerle daha şematize tiplerin aynı dönemde üretildiklerini ve kullanıldıklarını kanıtlamaktadır.

Diğer yandan gerek tip, gerekse malzeme açısından farklı örneklerin aynı kontekstlerde bir arada ele geçmesi, Kültepe idollerinin tip ve malzemeye bağlı olarak farklı bir kullanımlarının olmadığını ortaya koymaktadır. Bu tip eserler aynı dini anlayışın farklı biçimlerde tasvir edilmiş örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada idoller gerek form, gerekse çeşitli uzuvlar ve bezemeler açısından da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda bazı temel ve ortak özellikler tespit edilebilmektedir. Örneğin burnun, şematik biçimde işlenmiş üçgen başlarda genel bir kural olarak yüzü ortadan ayıran uzun düz bir hat şeklindeyken, plastik biçimli başa sahip idollerde ise kabartma olarak ve doğala yakın bir biçimde işlendiği görülmektedir. Ağız tasvirleri, şematik başlı idollerde düz bir çizgi şeklinde iken, plastik başlarda kabartma olarak ve alt-üst dudak ayrımı da verilerek işlenmektedir. Kulak, plastik biçimde işlenen başlarda kabartma olarak doğal bir biçimde işlenirken, şematik başlarda hiçbir zaman kulak tasvirine rastlanmaz. Bu genel ve ortak özelliklere tek istisnayı göz tasvirleri oluşturmaktadır. Temelde benzer tipleri yansıtmakla birlikte özellikle şematik örneklerde gözler ve bunlarla bağlantılı olarak kaşların ve bazen de kirpiklerin işlenişi ufak detaylarla birbirinden ayrılmaktadır. Şematik başlarda görülmeyen bir özellik olarak, plastik biçimde

işlenmiş bazı örneklerin (065, 070) başında diadem, saç bantı ya da başlık olarak yorumlanabilecek bazı unsurlar da görülebilmektedir.

İdollerin kullanım alanları/amaçları ve temsil ettikleri anlam arkeolojide en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. Kültepe idolleri, ele geçtikleri kontekstler doğrultusunda bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Sistemli kazılarda bulunan örneklerin tamamı yakını mezarlarda ya da dini karakterli yapıların içinde ya da etrafında ele geçmiştir. Bu doğrultuda söz konusu eserlerin, kesinlikle dini bir karakterlerinin ve kullanımlarının olduğu söylenebilir.

Özellikle *Tip 1* altında değerlendirilen ve mezar buluntusu olarak ele geçen bazı örneklerde görülen aşınma ve hasar izleri yanında, bazılarının baş/boyunlarının ele geçmemesi bunların ölü hediyesi olarak bırakılmadan önce de kullanıldıklarını, dolayısıyla sadece ölü kültüne yönelik olarak üretilmediklerini göstermektedir⁴³⁴. Bazı merkezlerde, mezarlarda ele geçen idollerin genelde başlarının/boyunlarının kırık olarak ele geçmeleri, bunların özellikle kırılıp ölünün yanına bu şekilde bırakıldıkları şeklinde yorumlanmıştır. Kültepe’de mezarlarda ele geçen ve boyun/başları kırık olan idollerin parçalarının da beraber bulunmuş olması ve aynı zamanda sağlam örneklerin de ele geçmesi, en azından Kültepe idollerinin tümü için bu tür bir geleneğin geçerli olmadığını göstermektedir.

İdollerin, arka kısımlarının yassı ve bezemesiz yapılmış olmasından dolayı, genelde bir yere dayanarak kullanıldıklarına dair görüş birçok araştırmacı tarafından

⁴³⁴ Bilgi 1975, s. 201.

kabul edilmektedir⁴³⁵. Ancak, Kültepe’de yürütülen kazılar sonucunda ele geçmiş bazı idollerin (089, 100, 101, 104, 105, 106) yalnızca ön yüzlerinin değil aynı zamanda arka yüzlerinin de bezenmiş olması, bu görüşün en azından Kültepe idollerinin tümü için geçerli olmadığını bir kanıttır. Bunun yanısıra *idol* kavramı, genel olarak yassı olarak üretilmiş ve şematize bir anlayışı yansıtan eserleri nitelemek için kullanılmaktadır. Kültepe idollerinde şematik olarak işlenmiş örneklerin yanı sıra disk biçimli ve neredeyse heykel formunda işlenmiş başlara sahip örneklerin de varolduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kültepe idollerinin genel geçer kuralların dışında üretilmiş sanat eserleri olduğunu da söylemek mümkündür. Söz konusu *alabaster* idollerde gelişmiş bir sanat anlayışını yansıtan plastik biçimde işlenmiş başlar, iki kil idolde de aynı anlayışın yansıması olarak görülmekte ve malzeme farklı olsa bile üslubun değişmediğini kanıtlamaktadır.

Plastik biçimde işlenmiş başlarda görülen ifade, Anadolu’nun ETÇ sonunda belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşan yerli sanatının temsilcileri olarak, gerek Kültepe’de ele geçen *alabaster* heykelciklerden gerekse Horoztepe ve Hasanoğlan metal heykelciklerinden çok iyi tanınan bir üslubu yansıtmaktadır⁴³⁶. Hasanoğlan heykelciğinin saç bezemeleri ve gövde üzerindeki çapraz bant benzeri unsurların Kültepe idollerinde birebir karşılığını bulması da bu görüşü desteklemektedir. İdollerle birlikte ele geçen *alabaster* heykelciklerden bazılarında⁴³⁷ gözlerin ve

⁴³⁵ T. Özgüç, Kültepe *alabaster* idollerinin arka yüzlerinde yer alan ve genellikle gövdenin yarısına kadar uzanan saç tasvirlerini bezeme kapsamı dışında tutarak, idollerin arka yüzlerini bezemesiz olarak kabul etmiştir: Özgüç T. 1941, s. 862.

⁴³⁶ Özgüç T. 1990, s. 75.

⁴³⁷ Özgüç N. 1957, Fig. 2.

kulakların işlenişi ile yüz şekilleri ve ifadeleri, disk gövdeli ve plastik biçimde işlenmiş başa sahip idollerle tam bir paralellik göstermektedir. Bu durum, ustaların gerek şematik örnekleri gerekse heykelcik formundaki eserleri aynı dönemde üretebildiklerini⁴³⁸ ve şematik olarak işlenmiş örneklerin ait oldukları dönem ve tabakalarda da gelişmiş bir sanat üslubunun varlığını göstermektedir.

Kültepe tipi *alabaster* idollerin benzerleri olarak az sayıda görülen örnekler yanında, Orta Anadolu'da aynı döneme ait Resuloğlu, Balıbağı ve Konya-Karahöyük gibi merkezlerde ele geçen *alabaster* idoller üzerinde de gözler başta olmak üzere kolye, çapraz bant ve cinsel uzuv gibi unsurlar Kültepe idollerine benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da Orta Anadolu için ortak bir sanat anlayışının ve ifadesinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İdollerin neredeyse tamamına yakınında kadınlık cinsel uzvu işlenmişken, az sayıda örnekte göğüs olarak nitelendirilebilecek detayların da mevcut olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kültepe idollerinin genel olarak kadın (tanrıça) cinsiyetini temsil ettikleri görülmektedir. Zencidere'de bulunmuş olan idol boynu üzerinde çok küçük bir kısmı korunmuş olan ve N. Özgüç tarafından sakal olarak yorumlanan bezeme⁴³⁹, bir erkeği temsil eden (?) tek örnek olarak değerlendirilse de, şimdiye kadar ele geçirilen Kültepe idollerinde, kesin olarak erkek cinsiyetinin tespit edildiği bir örnek şu an için yoktur. Tez kapsamında ele alınan ve **053, 076, 079** numaralı eserlerin gövdeleri üzerinde kabartma olarak işlenen boyunun tüm yüzeyine uygulanan bezeme ışığında, Zencidere idolünün de bir sakal değil de, belki bu şekilde bir boyuna sahip olabileceği ve bir kadını temsil

⁴³⁸ Özgüç T. 1941, s. 867.

⁴³⁹ Özgüç N. 1957, s. 65.

edebileceği düşünülmelidir. İdollerin yorumlanması bölümünde de detaylı bir şekilde incelendiği üzere, Kültepe *alabaster* idolleri, büyük bir olasılıkla Anadolu geleneğinin “Ana Tanrıça” tasvirlerini yansıtan eserler olmalıdır. Bazı örneklerin gövdesi üzerinde görülen kabartma idol tasvirleri de tanrıça ve çocuğunun ya da çocuklarının birlikte temsil edildiği, Alacahöyük ve Horoztepe metal heykelciklerinden de bilinen ifadenin yansımalarıdır.

Kültepe idollerini genel olarak değerlendirdiğimizde bunların, gerek genel form, gerekse bezeme motifleri ve uzuvların işlenişi açısından, hem Anadolu hem de Önasya ve çevre kültür bölgelerinde eski dönemlerden beri bilinen tipleri ve özellikleri yansıttıkları söylenebilir. Bu durum özellikle, T. Özgüç’ün de belirttiği gibi, her bir uzuv ya da bezeme motifi tek tek ele alındığında görülebilmektedir. İdoller bir bütün olarak değerlendirildiklerinde ise, Kültepe’ye has ünik özellikleri ortaya çıkmaktadır. Gerek malzeme seçimi ve işlenişi, gerekse bezeme motiflerinin çeşitliliği ve zenginliği, Kültepe idollerinde ulaşılan yüksek teknik ve ifade anlayışını yansıtmaktadır⁴⁴⁰.

MÖ 3. Binyılın son çeyreğinde Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile başlayan ve sonraki dönemlerde artarak devam eden yoğun ticari ve kültürel ilişkiler Kültepe’de ele geçen diğer arkeolojik buluntularla da kanıtlanmıştır. Bu bağlamda Kültepe idollerinin de, bu bölgeden ithal edildiği şeklinde görüşler öne sürülmüştür. Her ne kadar belirli bir etki ya da alışveriş söz konusu olsa da, gerek eserlerin ünikliği, gerekse yukarıda belirtildiği gibi Anadolu’nun yerli sanatının diğer eserlerinde de görülen ortak ifade anlayışı, bu eserlerin Kültepe’de üretildiklerini kanıtlamaktadır. T. Özgüç’ün de çok erken bir tarihte haklı olarak ortaya koyduğu

⁴⁴⁰ Özgüç T. 1941, s. 867.

şekilde Kültepe, gerek *alabaster* idolleri ve heykelcikleri, gerekse sonraki dönemlerde ortaya çıkan tanrıça figürinleri ve kurşun figürinler ile kalıplarının gösterdiği şekilde bu bölgenin en önemli kült merkezlerinden birisidir⁴⁴¹.

Kültepe idolleri, tüm tipleriyle ünik bir eser grubu olarak bu merkezde ulaşılan ve diğer arkeolojik buluntularla da desteklenen yüksek sanat seviyesini ortaya koymaktadır. Yerli Anadolu sanatının gelişmiş bir evresini yansıtan plastik biçimde işlenmiş başlara sahip örnekler (**065, 066, 068,070, 073**), MÖ 2. Binyılda daha belirgin olarak tasvirli sanat eserlerinde görülen ve kimlikleri net bir şekilde ayırt edilebilen tanrı/tanrıçaların ilk tasvirleri olarak değerlendirilebilir.

⁴⁴¹ Özgüç T. 1943, s. 72.

XII. KAYNAKÇA İÇİNDE KULLANILAN KISALTMALAR

AA	Archäologischer Anzeiger
AJA	American Journal of Archaeology
AnatSt	Anatolian Studies
AÜ	Ankara Üniversitesi
Belleten	Türk Tarih Kurumu, Belleten, Ankara
BIAA	British Institute of Archaeology at Ankara
BMEJ	Bulletin of the Middle East Cultural Center in Japan
Çev.	Çeviren
DPT ÖİK	Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisas Komisyonu
DTCF	Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JRAI	Journal of the Royal Anthropological Institute
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
MTA	Maden Tetkik ve Arama
OIP	Oriental Institute Publications
RHA	Revue Hittite et Asianique
RLA	Reallexikon der Assyriologie
SMEA	Studi Micenei ed Egeo-Anatolici
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi
TTAED	Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi
TTK	Türk Tarih Kurumu

TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
TürkTK	Türk Tarih Kongresi
Vol.	Volume
yay. haz.	Yayına Hazırlayan(lar)
YKY	Yapı Kredi Yayınları
ZA	Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie

XIII. KAYNAKÇA

- Alagöz 1967 C. A. Alagöz, *Sivas Çevresi ve Doğusunda Jips Karstı Olayları*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları:175, Ankara.
- Alkım 1983 U. B. Alkım, “Einige charakteristische Metallfunde von İkiztepe”: R. M. Boehmer – H. Hauptmann (yay. haz.), *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien. Festschrift für Kurt Bittel*. Mainz am Rhein, s. 29-42.
- Alkım ve diğ. 1988 U. B. Alkım – H. Alkım – Ö. Bilgi, *İkiztepe I. Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)*, TTKY V. Dizi Sa. 39, Ankara.
- 2003 *İkiztepe II. Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci Dönem Kazıları (1976-1980)*, TTKY V. Dizi Sa. 39^a, Ankara.
- Alp 1973 S. Alp, “Konya-Karahöyük Kazıları”, *Belleten* (Haberler), Cilt XXXVII, Sayı: 147, s. 434-435.
- Arık 1937 R. O. Arık, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı. 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. TTKY V. Seri No. 1, Ankara.
- Aston 1994 B. G. Aston, *Ancient Egyptian Stone Vessels: Materials and Forms*. Studien zur Archaeologie und Geschichte Altägyptens 5, Heidelberg.
- Aston ve diğ. 2009 B. G. Aston – J. A. Harrell – I. Shaw, “Stone”: P. T.

- Nicholson – I. Shaw (yay. haz.), *Ancient Egyptian Materials and Technology*, 5th edition, s. 5-77.
- Aydingün 2005 Ş. Aydingün, *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları*, YKY-2254, İstanbul.
- Bailey 1994 D. W. Bailey, "Reading Prehistoric Figurines as Individuals", *World Archaeology*, Vol. 25, No. 3, s. 321-331.
- 2005 *Prehistoric Figurines. Representation and corporeality in the Neolithic*, Routledge, New York.
- 2010 "The Figurines of Old Europe": D. W. Anthony – J. Y. Chi (yay. haz.), *The Lost World of Old Europe. The Danube Valley, 5000-3500 BC*, Princeton University Press, s. 113-128.
- 2013 "Figurines, Corporeality, and the Origins of the Gendered Body": D. Bolger (yay. haz.), *A Companion to Gender Prehistory*, John Wiley & Sons.
- Balkan – Sümer 1967 K. Balkan – O. Sümer, "1967 Yılı Hacibektaş (Suluca Karahüyük) Kazısı Önraporu", *TAD XVI/2*, s.15-39.
- 1969 "1968 Yılı Hacı Bektaş Hüyüğü (Suluca Karahöyük) Ön Raporu", *TAD XVIII/1*, s.37-49.
- Bilgi 1975 Ö. Bilgi, "Kultepe Kazılarında Bulunmuş Olan İnsan Figürinleri", *Belleten*, Cilt XXXIX Sayı 154, s. 201-208.

- 1980 “Yeni Bulunmuş Eserlerin Işığında Anadolu Bronz Çağı Öncesi İnsan Figürinleri Hakkında Yeni Gözlemler”, *Belleten* Cilt. XLIV, Sayı. 173, s. 1-10.
- 2012 *Anadolu’da İnsan Görüntüleri. Klasik Çağ Öncesi*, İstanbul.
- Bittel 1934 K. Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien*. Istanbuler Forschungen Band 6, İstanbul.
- Blegen ve diğ. 1950 C. W. Blegen – J. L. Caskey – M. Rawson – J. Sperling, *Troy, General Introduction. The First and Second Settlements*, Princeton.
- 1951 C. W. Blegen – J. L. Caskey – M. Rawson, *Troy. The Third, Fourth, and Fifth Settlements*, Princeton.
- Boehmer 1971 R. M. Boehmer, “Gipsstein”, *RLA* Band 3, s. 379-380.
- 1972 *Die Kleinfunde von Boğazköy. Aus den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-1969*. Boğazköy-Hattusa VII. Berlin.
- Boson 1932 G. Boson, “Baumaterial und Bausteine”, *RLA* Band 1, s. 435-438.
- Bossert 1942 H. Th. Bossert, *Altanatolien. Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfängen bis zum völligen Aufgehen in der Griechischen Kultur*, Berlin.
- Brennich 1968 G. Brennich, *Bünyan (Vilayet Kayseri) Yakınında Bulunan*

- İzole Bir Jips Zuhuru Hakkında Rapor*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Maden Etüt ve Arama Dairesi Başkanlığı, Ankara, Etüt Rapor No:4530.
- a Campo 1994 A. L. a Campo, *Anthropomorphic Representations in Prehistoric Cyprus: A Formal and Symbolic Analysis of Figurines, C. 3500-1800 B.C.*, Paul Åströms Förlag, Jonsered.
- Contenau 1927 G. Contenau, “Idoles en pierre provenant de l’Asie Mineure”, *Syria* VIII/3, s. 193-200.
- 1931 *Manuel D’Archéologie Orientale. Depuis les Origines Jusqu’a l’Époque d’Alexandre, II. Histoire de l’Art (suite) IIIe et IIe Millénaires avant notre ère*, Editions Auguste Picard, Paris.
- 1941 *A Civilisation des Hittites et des Hurrites du Mitanni*, Payot, Paris.
- Crawford 1957 O. G. S. Crawford, *The Eye Goddess*, Phoenix House Limited, London.
- Çelik 2007 B. Çelik, “Şanlıurfa Yeni Mahalle-Balıklığöl Höyüğü”: M. Özdoğan – N. Başgelen (yay. haz.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı: Türkiye’de Neolitik Dönem, yeni kazılar, yeni bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 165-178 (Metin), 133-146

(Levhalar).

- Dales 1963 G. F. Dales, “Necklaces, Bands and Belts on Mesopotamian Figurines”, *Revue d’Assyriologie et d’Arch  ologie Orientale*, Vol. LVII, No. 1, s. 21-40.
- Dalkılıç 2009 H. Dalkılıç, *Kayseri – K 35 Paftası. 1:100 000    ekli Türkiye Jeoloji Haritaları, No:123*, MTA Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etüdleri Dairesi, Ankara.
- Dietrich 2011 O. Dietrich, “Kinderspielzeug oder Kultobjekte?  berlegungen zu Anthropomorphen Figurinen der Wietenberg- und Tei-Kultur”: S. Berecki – R. E. N meth – B. Rezi (yay. haz.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin, Prooeedings of the International Colloquium from T rgu Mure , 8-10 October 2010*, Editura Mega, T rgu Mure , s. 87-106.
- Dolunay 1960 N Dolunay, “Hasano lan  dol ”: *V. T rkTK, Ankara 12-17 Nisan 1956, Kongreye Sunulan Tebli ler*, TTKY, IX. Seri No. 5, Ankara, s. 80-86.
- D rpfeld 1902 W. D rpfeld, *Troja und Ilion. Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894*, Beck & Barth, Athen.
- DPT   K 1996 *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Madencilik  zel İhtisas Komisyonu Endüstriyel Hammaddeler Alt Komisyonu  imento Hammaddeleri ve Yapı Malzemeleri  alı ma*

- Grubu Raporu: Çimento Hammaddeleri ve Yapı Malzemeleri, Cilt II. Pomza, Perlit, Kireç, Alçıtaşı ve Alçı, Kum-Çakıl-Mıcır, Tuğla-Kiremit Toprakları, Vermülit.*
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı,
Yayın No: DPT:2434 – ÖİK 491, Ankara.
- DPT ÖİK 2001 *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Endüstriyel Hammaddeler Alt Komisyonu. Yapı Malzemeleri I. (Alçı-Kireç-Kum-Çakıl-Mıcır-Boya Toprakları-Tuğla Kiremit) Çalışma Grubu Raporu.* T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No: DPT:2615 – ÖİK 626, Ankara.
- Duru – Umurtak 2005 R. Duru – G. Umurtak, *Höyücek. 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, TTKY, V. Dizi, Sa. 49, Ankara.
- Dussaud 1914 R. Dussaud, *Les Civilisations Préhelléniques dans le bassin de la Mer Égée*, Paris.
- Ekiz 2006 H. H. Ekiz, “Suluca Karahöyük (Hacıbektaş) Höyüğü İdoller”, *Kubaba* Yıl:3 Sayı:8, s. 16-19.
- Efe 2006 T. Efe, “A Trinket Mould from Küllüoba near Seyitgazi/Eskişehir”: A. Erkanal ve diğ. (yay. haz.), *Hayat Erkanal’a Armağan: Kültürlerin Yansıması / Studies in Honor of Hayat Erkanal: Cultural Reflections*, Homer Kitabevi, İstanbul, s. 301-304.

- Emre 1963 K. Emre, “The Pottery of the Assyrian Colony Period According to the Building Levels of the Kaniş Karum”, *Anadolu / Anatolia* VII, s. 87-99.
- 1996 “The Early Bronze Age at Maşat Höyük. Seasons 1980-1984”, *BMEJ*, Vol. IX, s. 1-69.
- 2011 “Kaniş’in Keşfinin Hikayesi”: F. Kulakoğlu – S. Kangal (yay. haz.), *Anadolu’nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu. Asurlular İstanbul’da*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78, s. 20-23.
- 2012 “Maşat Höyük”: O. Bingöl – A. Öztan – H. Taşkiran (yay. haz.), *DTCF 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları. Anadolu/Anatolia Ek Dizi – Supplements III.2*, s. 235-240.
- Erkanal 1998 H. Erkanal, “1996 Liman Tepe Kazıları”, *XIX. KST, Cilt I*, s. 379-398.
- Erkanal – Özkan 1999 H. Erkanal – T. Özkan, “Bakla Tepe Höyüğü Kazı Çalışmaları”: T. Özkan – H. Erkanal (yay. haz.), *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi / Tahtalı Dam Area Salvage Project*, İzmir, s. 12-41.
- Esin 1998 U. Esin, “Paleolitik’ten İlk Tunç Çağı’nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası”: M. Sözen (yay. haz.), *Kapadokya*, Ayhan Şahenk Vakfı, İstanbul, s. 62-123.

- Evans – Renfrew 1968 J. D. Evans – C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos*, Thames & Hudson, London.
- Ford – Williams 2008 D. Ford – P. Williams, *Karst Hydrogeology and Geomorphology*. Wiley, West Sussex.
- Frankfort 1939 H. Frankfort, *Sculpture of the Third Millennium B.C. from Tell Asmar and Khafacāh*, OIP Vol. XLIV, Chicago.
- 1943 *More Sculpture from the Diyala Region*, OIP Vol. LV, Chicago.
- 1949 “Ishtar at Troy”, *JNES* Vol. 8, No. 3, s. 194-200.
- French 2010 D. H. French, *Can Hasan I: The Small Finds*. BIAA Monograph 45.
- Gimbutas 1996 M. Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe, 6500-3500 BC. Myths and Cult Images* (New and Updated Edition), University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Grothe 1911 H. Grothe, *Meine Vorderasien Expedition 1906 und 1907. Band I: Die fachwissenschaftlichen Ergebnisse, Erster Teil*, Leipzig.
- Goodarzi 2003 S. Goodarzi, “180:Disk-shaped female 182igüre”: J. Aruz – R. Wallenfels (yay. haz.), *Art of the First Cities. The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus*. The Metropolitan Museum of Art, New York, s. 274-276.

- Gülçur ve diğ. 2011 S. Gülçur – P. Çaylı – I. Demirtaş, “Güvercinkayası 2009 Yılı Kazısı”, 32. *KST*, 3. *Cilt*, s. 294-312.
- Gündoğan 1994 Ş. Gündoğan, *M.Ö. 3. Binde Anadolu’da Mermer İdoller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündoğan-Aydingün 1997 Ş. Gündoğan-Aydingün, “Kültepe Tipi İki Mermer İdol”, *Arkeoloji ve Sanat* 77, s. 12-14.
- 2003 *Eski Tunç Çağı’nda Anadolu Pişmiş Toprak Figürin ve İdoller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günel 2008 S. Günel, “Çine-Tepecik Höyük’te bulunan mermer idoller”: T. Tarhan – A. Tibet – E. Konyar (yay. haz.), *Muhibbe Darga Armağanı*, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Güney 2003 E. Güney, *Yerbilim Terimleri Sözlüğü*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Harper ve diğ. 1995 P. O. Harper – E. Klengel-Brandt – J. Aruz – K. Benzal, *Discoveries at Ashur on the Tigris: Assyrian Origins, Antiquities in the Vorderasiatisches Museum, Berlin*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Harrell 2001 J. A. Harrell, “Calcite”: D. B. Redford (yay. haz.), *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt, Volume 1*, Oxford

University Press, New York, s. 223-224.

- Hauptmann 1969 H. Hauptmann, “Die Grabungen in der prähistorischen Siedlung auf Yarıkkaya”: K. Bittel ve diğ. (yay. haz.), *Boğazköy IV. Funde aus Grabungen 1967 und 1968*. Abhandlungen der Deutschen Orient Gesellschaft 14, s. 66-69.
- Herrmann 1984 P. Herrmann, “Erwerbungen der Antiken Sammlungen in Deutschland. Dresden 1892”, *AA IX*, s. 23-64.
- Hodder 1990 I. Hodder, *The Domestication of Europe: Structure and Contingency in Neolithic Societies*, Oxford.
- 2006 *Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü. Türkiye’nin Antik “Kasaba”sının Gizemleri Günışığına Çıkıyor (Çev. D. Şendil)*, Yapı Kredi Yayınları-2343, İstanbul.
- Höckmann 1977 “The Neolithic and Early Bronze Age Idols of Anatolia”: J. Thimme (yay. Haz), *Art and Culture of the Cyclades in the Third Millennium B.C.*, The University of Chicago Press, s. 173-184, Kat. No. 553-568.
- Hüryılmaz 1999 H. Hüryılmaz, “Eine Gruppe Frühbronzezeitlicher Menschenfigurinen aus Yenibademli Höyük auf Gökçeada (Imbros)”, *Studia Troica* 9, s. 475-488.
- Kadish 1969 B. Kadish, “Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1967”, *AJA* Vol. 73, No. 1, s. 49-65.

- 1971 “Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1968 and 1969”, *AJA* Vol. 75, No. 2, s. 121-140.
- Kansu 1940 Ş. A. Kansu, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Eti Yokuşu Hafriyatı Raporu (1937)*, TTKY V. Seri No. 3, Ankara.
- Karamete 1935 K. Karamete, “Idoles du Kultepe au Lycée et an Musée de Kayseri”, *RHA* 18, s. 63-66.
- 1936 “Nouvelles idoles du Kültepe au Musée de Kayseri”, *RHA* 24, s. 245-247.
- 1938 “Idoles récemment découvertes au Kültepe”, *RHA* 30, s. 205-207.
- Kemaleddin 1934 Kara Mehmet Ağa Zade Kemaleddin, *Erciyes Kayseri’si ve Tarihine Bir Bakış. İlk Defa Kutlulanan Kayseri Gazi Gününe Bir Armağan*, Yenimatbaa, Kayseri.
- Keskin 2010 H. Keskin, *Elbistan – K 36 Paftası. 1:100 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları, No:140*, MTA Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etüdleri Dairesi, Ankara.
- Klein 1983 H. Klein, “Tudittum”, *ZA* 73, II. Halbband, s. 255-284.
- Korfmann 1986 M. Korfmann, “Die ‘Grosse Götting’ In Alaca Höyük”: *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, I. Cilt*, TTK Basımevi, Ankara, s. 153- 164.
- Koşay 1934 H. Z. Koşay, “Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaletince

- Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı”, *TTAED* II, s. 3-101.
- Krušina-Černý 1952 L. J. Krušina-Černý, “Three New Circular Alabaster Idols from Kültepe”, *Archiv Orientalni* Vol. XX, Nos: 3-4, 601-606.
- Kulaçoğlu 1992 B. Kulaçoğlu, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar*, Ankara.
- Kulakoğlu 2009 F. Kulakoğlu, “Eski Anadolu’nun İlk Uluslararası Ticaret Merkezi: Kültepe”: G. Yıldız ve diğ. (yay. haz.), *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Cilt 1, Kayseri, s. 21-26.
- 2011a “Kültepe Kaniş-Karumu: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”: F. Kulakoğlu – S. Kangal (yay. haz.), *Anadolu’nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu. Asurlular İstanbul’da*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:78, s. 40-51.
- 2011b “Kültepe-Kaneş: A Second Millenium B.C.E. Trading Center on the Central Plateau”: S. R. Steadman – G. McMahon (yay. haz.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, Oxford University Press, s. 1012-1030.
- 2012 “Kültepe-Kaniş”: O. Bingöl – A. Öztan – H. Taşkiran (yay. haz.), *DTCF 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları*. Anadolu/Anatolia Ek Dizi – Supplements III.2,

s. 207-218.

- Kulakoğlu ve diğ. 2013 F. Kulakoğlu – K. Emre – R. Kontani – S. Ezer – G. Öztürk, “Kultepe-Kaniş, Turkey: Preliminary Report on the 2012 Excavations”, *Bulletin of the Okayama Orient Museum* Vol. 27, s. 43-50.
- Lamb 1936 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge at the University Press.
- 1938 “Excavations at Kusura near Afyon Karahisar: II”, *Archaeologia* LXXXVII, s. 217-273.
- Lilyquist 1995 C. Lilyquist, *Egyptian Stone Vessels. Khian through Tuthmosis IV*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Lloyd – Mellaart 1962 S. Lloyd – J. Mellaart, *Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- Lucas 1948 A. Lucas, *Ancient Egyptian Materials and Industries*, 3rd Revised Edition, London.
- Makowski 2005 M. Makowski, “Anthropomorphic Figurines of Early Bronze Age Anatolia”, *Archaeologia* LVI, s. 7-30.
- Mallowan 1947 M. E. L. Mallowan, “Excavations at Brak and Chagar Bazar”, *Iraq* IX, s. 1-259.
- Mallowan – Cruishank- Rose 1935 M. E. L. Mallowan – J. Cruishank-Rose, “Excavations at Tall Arpachiyah, 1933”, *Iraq* Vol. 2 No. 1, s. I-xv+1-178.

- Matney ve diğ. 1997 T. Matney – G. Algaze – H. Pittman, “Excavations at Titriş Höyük in Southeastern Turkey – A Preliminary Report of the 1996 Season”, *Anatolica* 23, s. 61-84.
- Margueron 2004 J-Cl. Margueron, *Mari. Métropole de l’Euphrate au IIIe at au début du IIe millénaire av. J.-C.*, Picard, Cahors.
- McDermott 1996 L. McDermott, “Self-Representation in Upper Paleolithic Female Figurines”, *Current Anthropology* Vol. 37, No. 2, s. 227-275.
- Meissner 1912 B. Meissner, “Woher haben die Assyrer Silber bezogen?”, *Orientalistische Literaturzeitung* Vol. 15, Nr. 4, s. 145-149.
- Mellaart 1954 J. Mellaart, “Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey”, *AnatSt* 4, s. 175-240.
- 1963 “Excavations at Çatalhöyük. Second Preliminary Report: 1962”, *AnatSt* 13, s. 43-103.
- 1970 *Excavations at Hacilar I-II*, Edinburgh.
- Mellink 1963 M. J. Mellink, “An Akkadian Illustration of a Campaign in Cilicia?”, *Anadolu / Anatolia* VII, s. 101-115.
- Merpert – Munchaev 1987 N. Ya. Merpert – R. M. Munchaev, “The Earliest Levels at Yarim Tepe I and Yarim Tepe II in Northern Iraq”, *Iraq* 49, s. 1-36.
- MET Online Collection *New York Metropolitan Museum of Art Web Sitesi*,

<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/30005579?rpp%20=60&pg=4&ft=%20alabaster&pos=210> (Son Eriřim Tarihi: 06.05.2013).

- Moorey 1999 P. R. S. Moorey, *Ancient Mesopotamian Materials and Industries*, Eisenbrauns, Indiana.
- MTA 1977 M.T.A. Enstitüsünce *Bilinen Türkiye Yeraltı Kaynakları Envanteri*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınlarından No. 168, Ankara.
- MTA 1980 *Türkiye Maden Envanteri (İllere Göre)*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınlarından No. 179, Ankara.
- Müller-Karpe 1974 H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte. Dritter Band Kupferzeit. Dritter Teilband, Tafeln*, C. H. Beck'sche Buchverhandlung, München.
- Obladen-Kauder 1996 J. Obladen-Kauder, "Die Kleinfunde aus Ton, Knochen und Metall": M. Korfmann (yay. haz.), *Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. Band IV: Die Kleinfunde*, Mainz, s. 209-314.
- Ohnefalsch-Richter 1893 M. Ohnefalsch-Richter, *Kypros, Die Bibel und Homer: Beiträge zur Cultur, Kunst und Religionsgeschichte des Orients im Alterthume. Mit besonderer Berücksichtigung eigener zwölfjähriger Forschungen und Ausgrabungen auf der Insel Cypern*, Berlin.

- Olmstead 1929 A. t. Olmstead, “Two stone idols from Asia Öztan at the University Museum of Illinois”, *Syria* X/4, s. 311-313.
- Oppenheim ve diğ.
2004 “Dudittu”: A. L. Oppenheim – E. Reiner – R. Harris – E. Bowman (yay. haz.), *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Volume 3: D (fifth printing)*, Chicago, s. 168-170.
- Orthmann 1963 W Orthmann, *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*, Istanbul Forschungen 24.
- 1966 “Untersuchungen auf dem Asarcık Höyük bei Ilıca”, *IstMitt* 16, s. 27-99.
- Öner 2009 B. Öner, *Küllüoba Höyüğü Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Küçük Buluntuları (Yontmataş Aletler ve Metal Eserler Hariç)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdoğan 1998 M. Özdoğan, “Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları”, *TÜBA-AR* 1, s. 63-93.
- Özel 2005 S. Özel, *Hafik-Ekinli Arasında (Kızılırmak çevresinde) jips karstı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özgüç N. 1957 N. Özgüç, “Kultepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykelcikler”, *Belleten* Cilt XXI Sayı 81, s. 61-70.

- 1980 “Acemhöyük Kazısı 1979 Çalışması” *Belleten* (Haberler)
Cilt XLIV Sayı 175, s. 619-621.
- Özgüç T. 1941 T. Özgüç, “Kurs Vücutlu Kültepe İdolları”: Arkeoloji
Araştırmaları 1940-1941, *Ankara Üniversitesi DTCTF Yıllık
Çalışmaları Dergisi* 1, s. 852-886.
- 1943 “Öntarihte Anadolu İdollarının Anlamı”, *AÜDTCTF Dergisi*
Cilt II Sayı 1, s. 65-72.
- 1950 *Türk Tarih Kurumu tarafından Yapılan Kültepe Kazısı
Raporu 1948 / Ausgrabungen in Kültepe. Bericht über die
im Auftrage der Türkischen Historischen Gesellschaft 1948
durchgeführten Ausgrabungen.* TTKY V. Dizi Sayı:10,
Ankara.
- 1963 “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi”,
Anadolu / Anatolia VII, s. 23-42.
- 1986 “New Observations on the Relationship of Kültepe with
Southeast Anatolia and North Syria during the Third
Millennium B.C.”: J. V. Canby, E. Porada, B. S. Ridgway,
T. Stech (yay. haz.), *Ancient Anatolia. Aspects of Change
and Cultural Development. Essays in Honor of Machteld J.
Mellink*, University of Wisconsin Press, Wisconsin, s. 31-
47.
- 1990 “A Terracotta Figurine From The City Mound of Kanesh”,

- Eretz Israel* 21, Ruth Amiram Volume, s. 74-76.
- 1993 “Alabaster Idols and Statuettes from Kültepe”: M. Frangipane – H. Hauptmann – M. Liverani – P. Matthiae – M. J. Mellink (yay. haz.), *Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, Roma, s. 509-515.
- 1999 *Kültepe-Kanis/ Neşa Sarayları ve Mabretleri*, TTKY, Dizi V, Sayı 46, Ankara.
- 2005 *Kültepe Kanış/Neşa*, YKY, İstanbul.
- Özbek 1984 O. Özbek, *Ereğli Müzesi Rehberi*, Ereğli Müzesi Eski Eserleri Sevenler Derneği: Yayın No. 1.
- Öztan 2007 A. Öztan, “Yeni Bir Tanrı Kabartması Işığında Köşk Höyük Kabartmalı Vazolarında Sembolizm”: G. Umurtak – Ş. Dönmez – A. Yurtsever (yay. haz.), *Refik Duru’ya Armağan. Studies in Honour of Refik Duru*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 69-73.
- Özten 1989 A. Özten, “A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region”: K. Emre – M. J. Mellink – B. Hrouda – N. Özgüç (yay. haz.), *Tahsin Özgüç’e Armağan. Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, TTKY, Ankara, s. 407-418.
- Pecorella 1984 P. E. Pecorella, *La Cultura Preistorica di Iasos in Caria*,

Giorgio Bretschneider, Roma.

Piotrovsky 2003

Y. Piotrovsky, "The Maikop (Oshad) Kurgan": J. Aruz – R. Wallenfels (yay. haz.), *Art of the First Cities. The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus*. The Metropolitan Museum of Art, New York, s. 290-296.

Potts 2003

D. T. Potts, "212 a, b: Combs with incised concentric circles / 213: Hairpin with incised concentric circles / 214: Compartmented vessel with incised concentric circles": J. Aruz – R. Wallenfels (yay. haz.), *Art of the First Cities. The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus*. The Metropolitan Museum of Art, New York, s. 315-316.

Przeworski 1932

S. Przeworski, "Ein Altkleinasiatiches Alabasterfragment in Dresden", *Archiv Orientalni* IV, s. 41-54.

Rambach 2000

J. Rambach, *Kykkladen 1: Die Frühe Bronzezeit Grab- und Siedlungsbefunde*, Deutsches Archäologisches Institut: Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturrumes 33, Habelt, Bonn.

Renfrew 1969

C. Renfrew, "The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines", *AJA* Vol. 73, No. 1, s.1-32.

Sayar 1960

M. Sayar, *Mineraloji ve Jeoloji*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Fakültesi, İstanbul.

- Schliemann 1875 H. Schliemann, *Troy and its Remains. A Narrative of Researches and Discoveries made on the Site of Ilium, and in the Trojan Plain*, London.
- 1881 *Ilios. Stadt und Land der Trojaner. Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troja*, Leipzig.
- 1884 *Troja. Ergebnisse meiner neuesten Ausgrabungen auf der Baustelle von Troja, in den Heldengräbern, Bunarbashi und andern Orten der Troas im Jahre 1882*, Leipzig.
- Schmidt 1902 H. Schmidt, *Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer*, Berlin.
- Schmidt 1932 E. F. Schmidt, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1928 and 1929, Part I*, OIP Vol. XIX, The University of Chicago Press, Chicago.
- Schmidt 2002 K. Schmidt, *Norşuntepe , Kleinfunde II. Artefakte aus Felsstein, Knochen und Geweih, Ton, Metall und Glass*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Süel 1989 M. Süel, "Balıbağı/1988 Kurtarma Kazısı", *TAD XXVIII*, s. 145-163.
- 1992 "Balıbağı/1990 Kurtarma Kazısı", *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s. 129-145.
- Şahin ve diğ. 2008 M. B. Şahin – H. Ağrılı – E. Koşun – H. Mengi,

- Mineraller*, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şahoğlu-
Sotirakopoulou 2011 V. Şahoğlu – P. Sotirakopoulou (yay. haz.), *Karşıdan Karşıya. M.Ö. 3. Bin'de Kiklad Adaları ve Batı Anadolu*, Sabancı Müzesi, İstanbul.
- Ştefan 2005-2006 C. Ştefan, “Several Points of View Regarding the Interpretation of Anthropomorphic Figurines”, *Peuce*, III-IV, s. 71-76.
- Türker 2012 A. Türker, “Suluca Karahöyük İdolları”, *Colloquium Anatolicum* XI, s. 403-414.
- Van Buren 1950 E. D. Van Buren, “Amulets, Symbols or Idols?”, *Iraq* Vol. XII, Part 2, s. 139-146.
- Van De Mieroop M. Van De Mieroop, “Sargon of Agade and His Successors in Anatolia”, *SMEA* 42/1, s. 133-159.
- Van Loon 2001 M. N. Van Loon, *Selenkahiye. Final Report on the University of Chicago and University of Amsterdam Excavations in the Tabqa Reservoir, Northern Syria, 1967-1975*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul.
- von der Osten 1937 H. H. von der Osten, *The Alishar Hüyük. Seasons of 1930-32, Part I*, OIP Vol. XXVIII, The University of Chicago Press, Chicago.

- von der Osten ve diğ. 1933 H. H. von der Osten – K. Bittel – C. W. Mc. Ewan, “Ankara Müzesine Kayseri Civarında Kain Kültepe’den Getirilen Yeni Eserler”, *TTAED* I, s. 64-94.
- Woolley 1955 L. Woolley, *Alalakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*. Reports of the Research Committee Society of Antiquaries of London, No. XVIII, London.
- Ucko 1962 P. J. Ucko, “The Interpretation of Prehistoric Anthropomorphic Figurines”, *JRAI* 92, s. 38-54.
- 1968 *Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece*, Royal Anthropological Insitute Occasional Paper No:24, London.
- Unger 1934 E. Unger, “Naram-Sin Asuristan ve Ermenistan’da”: J. P. Naab – E. Unger (yay. haz.), *Pir Hüseyin’de Naram-Sin Stelinin Keşfi / Die Entdeckung der Stele des Naram-Sin in Pir Hüseyin*, İstanbul Asarîatika Müzeleri Neşriyatı XII, İstanbul, s. 16-26 / 37-48.
- Umurtak 1997a G. Umurtak, “İdol”: A. Gevgilili – D. Hasol – B. Özer (yay. haz.), *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s. 834.
- 1997b “Heykelcik”: A. Gevgilili – D. Hasol – B. Özer (yay. haz.),

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s. 783.

- Uzunoğlu 1993 E. Uzunoğlu, “Ein Bleiidol mit scheibenförmigem Körper”, *IstMitt* 43, s. 179-183.
- Westenholz 1997 J. G. Westenholz, *Legends of the Kings of Akkade*, Eisenbrauns, Indiana.
- Yıldırım – Ediz 2008 T. Yıldırım – İ. Ediz, “2006 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı”, *29. KST*, 2. Cilt, s. 443-454.
- Zimmermann 2008 T. Zimmermann, “Steinerne Rundgräber der Inneranatolischen Frühebronzezeit: Isoliertes Phänomon oder Kaukasisch-Mittelasiatisches Erbe?”, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 38/2, s. 191-200.

XIV. KATALOG İÇİNDE KULLANILAN KISALTMALAR

AMM	Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
cm.	Santimetre
CUK	Charles Üniversitesi Çivi Yazısı Araştırmaları ve Eski Önasya Tarihi Kürsüsü Koleksiyonu (Çek Cumhuriyeti)
DM	Dresden Müzesi
ETÇ	Eski Tunç Çağı
Gen.	Genişlik
IUM	Illinois Üniversitesi Müzesi
Kal.	Kalınlık
Kat. No.	Katalog Numarası
Kazı Env. No.	Kazı Envanter Numarası
KK	Karamete Koleksiyonu
KM	Kayseri Müzesi
LM	Louvre Müzesi
MET	New York Metropolitan Müzesi
Müze Env. No.	Müze Envanter Numarası
Yük.	Yükseklik

XV. KATALOG

KAT. NO. 001 **TİP** 1.a.1
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 205 **MÜZE ENV. NO.** 132.034.64

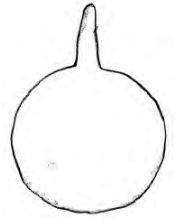
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 7.8 cm. **GEN.** 5.7 cm. **KAL.**

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

İdol. Sap biçimli boyunlu, yuvarlak gövdelidir. İnce, uzun bir boyna sahiptir. Yüz uzuvlarına ait herhangi bir detay belirtilmemiştir. Gövdenin kenarlarında ve özellikle arka yüzde zedelenmeler mevcuttur.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. II, Res. 9.

KAT. NO. 002 **TİP** 1.a.1
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 224 **MÜZE ENV. NO.** 3898

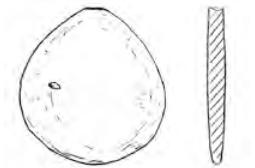
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 9 cm. **GEN.** 8.5 cm. **KAL.** 1 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

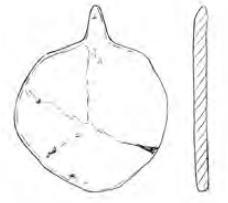
TANIMI

İdol gövdesi. Yuvarlak gövdelidir. Büyük ihtimalle sap biçiminde olan boyun kırılmıştır. Büyük bir kısmı kırık olan vücut üzerinde herhangi bir uzuv belirtilmemiş. Eksik kısımları alçı ile tamamlanmıştır.

YAYIN Bilgi 1975, s. 208, Lev. II, Fig. 6.

KAT. NO. 003 **TİP 1.a.1**
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 221 **MÜZE ENV. NO.** 3895

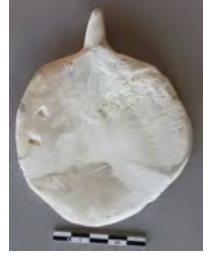
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 11.4 cm. **GEN.** 9.4 cm. **KAL.** 0.7 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

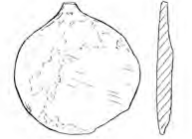
TANIMI

İdol. Yuvarlak gövdeli, kısa sap biçimli boyunludur. Gövde ve boyunda kırılmalar mevcuttur.

YAYIN Bilgi 1975, s. 208, Lev. III, Fig. 10.

KAT. NO. 004 **TİP 1.a.1**
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 223 **MÜZE ENV. NO.** 3897

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 9.1 cm. **GEN.** 8.5 cm. **KAL.** 1.1 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

İdol. Yuvarlak gövdeli, ince ve sap biçimli boyunludur. Boynun çok büyük bir kısmı kırıktır. İdolün gövdesi çok fazla tahrip olup üzerinde hiçbir uzuv belirtilmemiştir.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. II, Fig. 8.

KAT. NO. 005 **TİP** 1.a.1
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 226 **MÜZE ENV. NO.** 3899

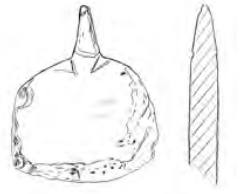
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 10.4 cm. **GEN.** 8.5 cm. **KAL.** 1.6 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

İdol. Yuvarlak gövdeli, ince ve uzun sap biçimli boyunludur. Kırılmalar ve tahripler olan vücut üzerinde herhangi bir uzuv ya da bezeme görülmektedir. İki parça halinde ele geçen sap biçimli boyun daha sonra birleştirilmiş.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. II, Fig. 7.

KAT. NO. 006 **TİP** 1.a.1
KAZI ENV. NO. **MÜZE ENV. NO.** 6379

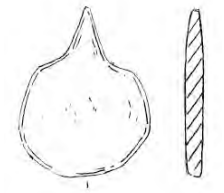
MADDESİ Taş **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 6.3 cm. **GEN.** 4.8 cm. **KAL.** 0.7 cm.

BULUNTU YERİ Satın alınma.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

İdol. Yuvarlak gövdelidir. Köşeli bir hat sunan omuzlardan içbükey şekilde uzanan sap biçimli boyun ucu sivri şekilde son bulmaktadır. Gövdede uzuv ya da giysiyi belirtecek hiçbir işaret yoktur. Kaba bir işçilikle yapılmıştır.

YAYIN Karamete 1938, Pl. 3; 20.

KAT. NO. 007 **TİP** 1.a.2
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 201 **MÜZE ENV. NO.** 132.031.64

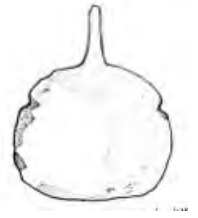
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 8 cm. **GEN.** 5.6 cm. **KAL.**

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

İdol. Sap biçimli boyunlu, yuvarlak gövdelidir. İnce, uzun bir boyna sahiptir. Baş ve yüz uzuvlarına ait herhangi bir detay belirtilmemiştir. Gövde aşağıya doğru inildikçe hafifçe genişlemektedir. Orta aksın biraz üzerinde, karşılıklı iki çentikle bel girintisi vurgulanmıştır. İdolün yüzeyinde ve kenarlarında kırık ve tahribat izleri görülmektedir.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. I, Res. 3.

KAT. NO. 008 **TİP** 1.a.2
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 202 **MÜZE ENV. NO.** 132.032.64

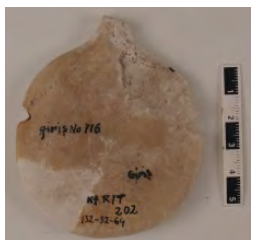
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 8 cm **GEN.** 7 cm **KAL.**

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

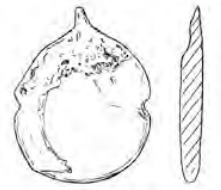
TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

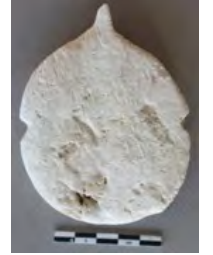
İdol gövdesi. Yuvarlak gövdelidir. Her iki yüzeyi de oldukça aşınmıştır. Gövdenin hemen üst kısmında çok az kısmı korunmuş olan boyun parçasından sap biçimli bir boyna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gövdenin hemen hemen orta noktasında karşılıklı iki çentikle bel girintisi vurgulanmıştır.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. I, Res. 5.

KAT. NO. 009**TİP 1.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. k/t 219**MÜZE ENV. NO.** 3893**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 10.1 cm.**GEN.** 7.8 cm.**KAL.** 1.3 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.**TABAKASI** 15**DEVİRİ** ETÇ II**TANIMI**

İdol. Yuvarlak gövdeli, kısa ve ince sap biçimli bir boyna sahiptir. Sap biçimli boynun bir kısmı kırıktır. Gövdenin hemen hemen orta noktasında karşılıklı iki çentikle bel girintisi vurgulanmıştır. Gövde üzerinde aşınmalar mevcut.

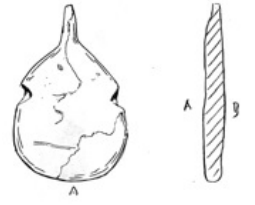
YAYIN Bilgi 1975, s. 208, Lev. I, Fig. 4.**KAT. NO. 010****TİP 1.b****KAZI ENV. NO.** Kt. k/t 203**MÜZE ENV. NO.** 132.033.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 11.6 cm.**GEN.** 7.5 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.**TABAKASI** 15**DEVİRİ** ETÇ II**TANIMI**

İdol. Sap biçimli boyunlu, oval gövdelidir. İnce, uzun bir boyna sahiptir. Baş ve yüz uzuvlarına ait herhangi bir detay belirtilmemiştir. Her iki yüzey de oldukça aşınmıştır. Gövde aşağıya doğru inildikçe yanlara doğru hafifçe genişlemektedir. Gövdenin hemen hemen orta noktasında karşılıklı iki çentikle bel girintisi vurgulanmıştır.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. I, Res. 2.

KAT. NO. 011 **TİP 1.b**
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 220 **MÜZE ENV. NO. 3894**

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 9 cm. **GEN.** 5.5 cm. **KAL.** 1 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

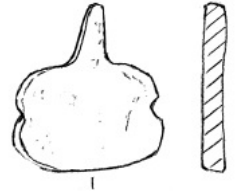
İdol. Oval vücutlu, ince, uzun sap biçimli boyunludur. Gövdesinin iki yanında iki çentikle bel girintisi belirtilmiştir. Yüzeyi çok fazla aşınmıştır.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. I, Fig. 1.

KAT. NO. 012 **TİP 1.b**
KAZI ENV. NO. Kt. 10/t 41 **MÜZE ENV. NO. 2010/249**

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 4.2 cm. **GEN.** 3.8 cm. **KAL.** 0.6 cm.

BULUNTU YERİ Höyük 2010 yılı kazısı. Mk. 24'ün karışık moloz dolgusu içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

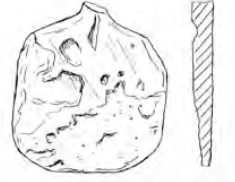
İdol. Köşeleri yuvarlatılmış dörtgen gövdeli ve sap biçimli boyunludur. Köşeli omuzlardan iç bükey şekilde verilen boyun çıkıntısı sap şeklinde uzayarak küt bir şekilde son bulmaktadır. Gövdesinin iki yanında iki çentikle bel girintisi belirtilmiştir. İdol üzerinde uzuv ya da giysiyi belirtecek hiçbir işaret yoktur. Yüzeyi çok fazla aşınmıştır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 013 **TİP 1.c**
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 217 **MÜZE ENV. NO.** 3891

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 10.4 cm. **GEN.** 9.1 cm. **KAL.** 1.2 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

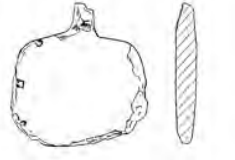
İdol. Köşeleri yuvarlatılmış dörtgen gövdeli ve sap biçimli boyunludur. Sap biçimli boyun kırılmıştır. Çok fazla tahrip olan gövdede uzuvlar belirtilmemiştir.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. III, Fig. 12.

KAT. NO. 014 **TİP 1.c**
KAZI ENV. NO. Kt. k/t 218 **MÜZE ENV. NO.** 3892

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 8 cm. **GEN.** 7.4 cm. **KAL.** 1.1 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.

TABAKASI 15 **DEVİRİ** ETÇ II

TANIMI

İdol. Köşeleri yuvarlatılmış dörtgen gövdeli, sap biçimli boyunludur. Gövdeden direkt olarak çıkan ince, sap biçimli boynun küçük bir kısmı korunmuştur. Gövde üzerinde uzuvlar belirtilmemiştir. Yüzeyi oldukça tahrip olmuştur.

YAYIN Bilgi 1975, s. 208, Lev. III, Fig. 11.

KAT. NO. 015**TİP 1.c****KAZI ENV. NO.** Kt. k/t 222**MÜZE ENV. NO.** 3896**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 8.2 cm.**GEN.** 11.5 cm.**KAL.** 0.8 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe 1959 yılı kazısı, 1 numaralı taş sanduka mezar içerisinden.**TABAKASI** 15**DEVİRİ** ETÇ II**TANIMI**

İdol gövdesi. Köşeleri yuvarlatılmış yatay dikdörtgen gövdelidir. Sap biçimli boynun tamamı kırıktır. Tam olarak ele geçen gövde, geniş ve uçları yuvarlatılmış dikdörtgen bir formdadır. Boynun gövdeye birleştiği yerdeki izlerden idolün ince bir boyna sahip olduğu anlaşılmaktadır.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. III, Fig. 13.**KAT. NO. 016****TİP 2****KAZI ENV. NO.** Kt. v/t 16**MÜZE ENV. NO.** 6478**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 6.1 cm**GEN.** 3.1 cm**KAL.** 0.7 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe-Höyük. Hrozny çukuru kenarından.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ II**TANIMI**

İdol. Düşey dikdörtgen gövdeli. Üçgen şeklinde işlenmiş şematik baştan çene hattı verilmeden iç bükey inen kalın boyunlu, köşeli omuzlu. Başta yalnız gözler birer derin çukurla belirtilmiştir. Gövdede uzuv ya da giysiyi belirtecek hiçbir işaret yoktur. Arka yüzde herhangi bir işaret görülmemektedir.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. IV; Fig. 15.

KAT. NO. 017**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. m/t 218**MÜZE ENV. NO.** 119.055.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 8 cm**GEN.** 3.5 cm**KAL.****BULUNTU YERİ****TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Şematik biçimde işlenen üçgen formlu tek başın tamamı ve uzun boynun büyük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Başın yanında ve arkasında kırıklar mevcuttur. Gözler ortası noktalı daire ile belirtilmiştir. Kaşlar ise, yarım ay şeklinde işlenmiştir. Burun, yüzü ortadan ayıran düz bir hat şeklinde işlenmiştir. Ağız işlenmemiştir. Baş, boyundan düz bir çene çıkıntısı verilerek çok az bir yükselti ile ayrılmıştır. Arka kısımda baş ve boyun üzerinde devam eden, ortası dikey bir çizgi ile ayrılmış balık kılıcı şeklindeki saç bezemesi görülmektedir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 018****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. n/t 203**MÜZE ENV. NO.** 120.083.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 7.1 cm.**GEN.** 2.8 cm.**KAL.** 1.4 cm**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Şematik biçimde işlenmiş, tek üçgen başlıdır. İdolün başı ve boynu iyi korunmuşken olasılıkla disk biçimli olan gövdesinin tamamı kırıktır. İdol başının her iki yanında çıkıntılar belirtilmiştir. Başta yarım ay biçimli kaşlar, merkezi noktalı daire biçimli gözler ve yüzü ikiye ayıran düz burun belirgindir. İdolün boynunun alt kısmında kazınarak yapılmış üç sıra yatay çizgi ve bunun hemen altında sağda ve solda ikiye üçer-3 sıradan oluşan zikzak çizgiler idolün boyun süsünü temsil etmektedir. İdolün arka yüzünde herhangi bir bezeme izine rastlanılmamaktadır. Başın arkasında kazınarak yapılmış “V” şeklinde iki çizgi ile saçlar işlenmeye çalışılmış.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 019**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. n/t 207**MÜZE ENV. NO.** 120.084.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 6.7 cm.**GEN.** 3.1 cm**KAL.** 2.5 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

idol başı. Şematik biçimde işlenmiş, tek üçgen başlıdır. Yüzeyi çok fazla tahrip olan idolün başı ve boynu iyi korunmuşken, olasılıkla disk biçimli olan gövdesinin tamamı kırıktır. İdol başının her iki yanında çıkıntılar belirtilmiştir. Üçgen başta gözler merkezi noktalı tek daire ile gösterilmiştir. Kaşlar ise hilal şeklindedir. Burun, yüzü ikiye ayıran düz bir kabartı olarak gösterilmiştir. İdolün başının arkasında saç bezemesi ya da herhangi başka bir bezeme görülememektedir.

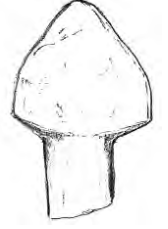
YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 020****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 172**MÜZE ENV. NO.** 117.2.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 6.6 cm.**GEN.** 5.4 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Şematik biçimde işlenmiş tek üçgen başlıdır. Başın tamamı ve boynun küçük bir kısmı korunmuştur. İdolün başı çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmaktadır. Yüz, dikey ve düz bir hat sunan burun ile ikiye ayrılmıştır. Gözler merkezi noktalı tek daire şeklindedir.

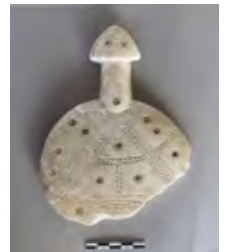
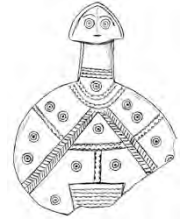
YAYIN Bilgi 2012, s. 283, No: 818.

KAT. NO. 021**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 173**MÜZE ENV. NO.** 117.054.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 7.8 cm.**GEN.** 3.7 cm.**KAL.** 1.4 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/37 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Şematik biçimde işlenen üçgen şeklinde bir başa sahip. Başın tamamı ve boynun bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Gözler merkezi noktali tek bir daire ile belirtilirken, kaşlar hilal şeklinde kazıma çizgilerle gösterilmiştir. Burun, yüzü ortadan ikiye ayıran düz bir hat şeklindedir. Ağız belirtilmemiştir. Başın arka kısmı saç işlenmeksizin düz bırakılmıştır. Boynun korunan kısmında da herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 022****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** 1891 (Teşhir)**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 16 cm.**GEN.** 12.5 cm.**KAL.** 2.1 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1938 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde kabartma olarak yükselen uzun ve kalın bir boyun üzerinde, üçgen şeklinde işlenmiş tek şematik başa sahiptir. Gövdenin sağ alt kısmı kırıktır. Başlar düz bir biçimde işlenen küçük bir çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmıştır. İdolün başında gözler merkezi noktali çift daire, kaşlar ise hilal şeklinde gösterilmiştir. Burun, yüzü ortadan ikiye ayıran, çıkıntı şeklindeki düz bir hat ile tasvir edilmiştir. Ağız, çizilerek yapılmış küçük bir düz çizgi ile gösterilmiştir. Boynunda, içi kabartma zikzak motifleriyle dolu üç sıra yatay bant kolye süsünü oluşturmaktadır. Boynun gövde ile birleşim noktasında ise aynı teknikte yapılmış iki sıra "U" şeklindeki bant da gerdanlık olarak işlenmiştir. Kolye ve gerdanlık süslerinin arasında ise bir tane, merkezi noktali çift daire motifi yer almaktadır. Gerdanlığın tam ortasından başlayan ve alt kenarlara doğru çapraz şekilde uzanan ve içi balık kılıcı motifleriyle taralı iki bantla gövde üç bölüme ayrılmıştır. En alt kısımda ters üçgen şeklinde sınırlanmış alanın içi de yatay zikzak motifleriyle taranarak cinsel uzuv gösterilmiştir. Benzer zikzak motifleriyle dolu bantlar gövdenin diğer kısımlarında da kullanılmıştır. Bantlarla bölümlere ayrılan gövdenin diğer kısımları merkezi noktali çift daire motifleri ile doldurulmuştur. Arka yüzde, gövdenin alt kısmına kadar devam eden ve dış konturları kabartma olarak verilen saç bezemesi işlenmiştir. Başın arkasında tam ortada yer alan ve içi kabartma zikzak motifleriyle bezeli yatay bant olasılıkla bir saç örgüsünü temsil etmektedir. Başın üst kısmından başlayarak gövdenin ortasına kadar devam eden asıl saç bezemesi ise birbirine bitişik dört dikey alan şeklinde gösterilmiş olup bunlardan üçü eğik çizgiler ile taranmış, sonuncusu ise ön yüzdekine benzer kabartma zikzak motifleriyle doldurulmuştur. Saçların uçları düz bırakılmıştır.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 10, 12.

KAT. NO. 023**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. 76/t 164**MÜZE ENV. NO.** 167.003.76**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 8.3 cm.**GEN.** 5.2 cm.**KAL.** 1.1 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol. Şematik üçgen başlı ve disk biçimli gövdelidir. Kenarları tahrip olan idolün başı hafif bir kavis biçimini andırmaktadır. Yarım ay şeklinde işlenmiş kaşları, merkezleri noktalı dairelerle tasvir edilen gözlerin üst kısmına kazınarak işlenmiştir. İdolün iki gözü arasında kalan aşınmış burun, hafif bir çıkıntı şeklindedir. Bir tane boynunda bir tane de gerdanında olmak üzere iki yatay hat çekilmiş ve araları da dikey küçük çizgilerle doldurulmuş kolye ve bunun da altında idolün boynunu "U" şeklinde saran serbest olarak yerleştirilmiş kısa eğik çizgilerden oluşan saçak şeklindeki gerdanlık süsü görülmektedir. İdolün arka yüzü düz olup herhangi bir işaret veya çizgi görülememektedir. Gövde üzerinde birbirini takip eden ve yaklaşık olarak ortada kesişen ikişer paralel banttandır meydana gelmiş bir çapraz hat motifi vardır. Bu iki hattın içi de kısa, eğik çizgilerle taranmıştır. Gövdeyi ikiye ayıran bu hattın üst kısmında ikisi aralıklı, üçü yan yana olan merkezi noktalı beş daire motifi yer almaktadır. Çapraz hatların iki yanında yer alan boşluklar da yine aynı şekilde yapılmış birer daire bezemesi ile doldurmuştur. Çapraz hattın altında kalan alanı ise, üç daire ve balık sırtı şeklinde yapılmış kısa çizgilerle belli edilen cinsiyet uzvu doldurmaktadır.

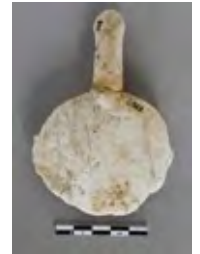
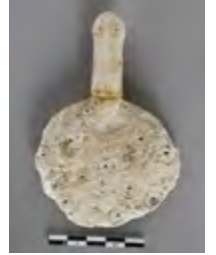
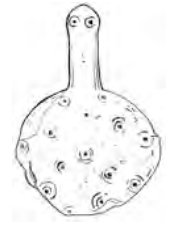
YAYIN Özgüç T. 1941, s. 878, Lev. 1-2.**KAT. NO. 024****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** 353/Teşhir**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 11.1 cm**GEN.** 7.9 cm**KAL.** 1.6 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1932 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Şematik biçimde işlenen üçgen şeklindeki başın üst kısmı kırıktır. Yüzde, gözler merkezi noktalı birer daire şeklinde belirtilmiştir. Silindirik boyun üzerinde içi kabartma olarak yapılmış zigzag motifiyle doldurulmuş bir bant yer almakta. Boynun gövde üzerindeki bitiminde boynu "V" şeklinde saran içi paralel eğik çizgilerle taranmış bir gerdanlık ve bunun da hemen altında paralel olarak işlenmiş üç tane merkezi noktalı daire motifi yer almaktadır. Gövdeyi yaklaşık olarak yarısından yatay olarak kesen içi paralel eğik çizgilerle taralı bir bant yer almaktadır. Bu banttandır başlayarak sırasıyla sola ve sağa, gövdenin alt kenarlarına kadar uzanan içi eğik çizgilerle taralı iki bant gövdenin alt kısmını üç parçaya ayırmaktadır. Gövdenin kenarlarında kalan kısımlarda birer tane, alt kısımda kalan alanda ise üç tane merkezi noktalı daire motifi ve içi çapraz tarama ile doldurulmuş ters üçgen şeklinde işlenen cinsel uzuv yer almaktadır. İdolün başının arkasında sırta kadar uzanan ve içi, çapraz tarama ve dikey çizgi ile taranmış dış konturları ise kabartma olarak işlenen saç bezemesi yer almaktadır. İdolün disk biçimli gövdesinin kenarları ve arka yüzünde tahrip izleri görülmektedir.

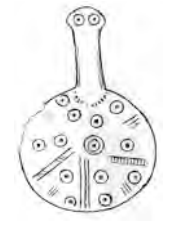
YAYIN Karamete 1935, Pl. 7, 6; Bossert 1942; s. 68, Şek. 339.

KAT. NO. 025**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 368****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 11.2 cm.**GEN.** 7.5 cm.**KAL.** 1.2 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1931 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen uzun ve ince bir boyna sahiptir. İdolün yüzeyi çok fazla tahrip olmuştur. Boyun gövdeyle birleştiği noktadan kırık olup yapıştırılarak onarılmıştır. Yüzde ortası çukur tek bir daire şeklinde gösterilmiş gözler dışında herhangi bir organ işlenmemiştir. Gövde yüzeyinin tamamı ortası çukur iç içe geçmiş halkalardan oluşan dairelerle bezenmiştir. Arka yüzeyde herhangi bir bezeme yoktur.

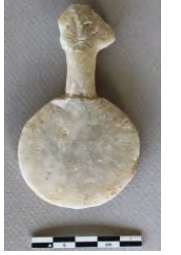
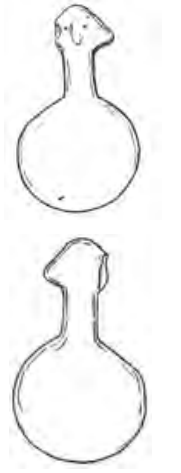
YAYIN Karamete 1935, Pl. 7, 8.**KAT. NO. 026****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 1894****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 11 cm.**GEN.** 7.2 cm.**KAL.** 1 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1938 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen uzun, ince boynu üçgen biçimde işlenmiş şematik başa sahiptir. Boyun, gövde ile birleştiği noktadan kırık olup, yapıştırılarak onarılmıştır. Başta gözler merkezi noktalı tek bir daire, burun ise dışa çıkıntı yapan düz bir hat şeklinde tasvir edilmiştir. İdolün gerdanı üzerinde kazınarak yapılmış eğik çizgilerden oluşan saçak bezeme büyük bir olasılıkla gerdanlığını nitelemektedir. Bunun hemen altında, gövde üzerinde gerdanlık süsüne paralel olarak sıralanan merkezi noktalı daireler yer almaktadır. Gövde yüzeyindeki bezemelerde aşınmalar söz konusudur. İzlerden de anlaşıldığı üzere gövde içi eğik ya da dik çizgilerle taralı çapraz bir hat sunacak şekilde uzayan bantlarla bölümlere ayrılmıştır. Hem çapraz bantın hem de gövdenin merkezinde, merkezi noktalı ve iç içe geçmiş iki daireden oluşan bezeme yer almaktadır. Gövdenin alt kısmını bölen, üç sıradan oluşan paralel dikey çizgi bezemesinin de her iki yanı yine aynı dairelerle doldurulmuştur. İdolün arka yüzünde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 027**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 358 (Teşhir)****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 9.5 cm.**GEN.** 5.4 cm.**KAL.** 1 cm.**BULUNTU YERİ** Kültüpe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı İdol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen uzun boyun üzerinde şematik biçimde işlenmiş üçgen başa sahiptir. Başın sol kenarı kırıktır. Yüzeyi çok fazla tahrip olan baş üzerinde gözler, birer delikle burun ise, çok küçük bir kısmı korunan çıkıntı olarak işlenmiştir. Gövde üzerinde bezeme yoktur. Boynun gövdeye birleştiği yer kırık olup yapıştırılmıştır.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 6, 2.**KAT. NO. 028****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 1984.20****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** MET**YÜK.** 12 cm.**GEN.** 9 cm.**KAL.** 2 cm.**BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen kısa ve küt boyun üzerinde şematik olarak işlenmiş üçgen başlıdır. Gözler, merkezi noktalı tek bir daire şeklinde gösterilmiştir. Kaşlar, birbirine bitişik olarak, yayvan bir "V" şeklinde kazınarak belirtilmiştir. Gövde üzerinde, boynun hemen altında yarım ay şeklinde kolye dizisi yer almaktadır. Gövde, içi balık kılıcı motifli doldurulmuş bantlarla, dikey olarak üç ayrı bölüme ayrılmıştır. Gövdenin tam ortasında ters üçgen şeklinde belirtilmiş olan cinsel uzvun içi dikey ve yatay çizgilerle taranmıştır. Bunun hemen üstündeki alanda yedi adet merkezi noktalı daire motifi bulunmaktadır. Cinsel uzvun alt kısmında da aynı dairelerden beş tane işlenmiş olup, bunların altında da dikey çizgilerle taranmış yatay bir bant bulunmaktadır. Gövdeyi ayıran açılı bantların merkezinde, karşılıklı olarak yerleştirilmiş aynı daireler de olasılıkla göğüsleri temsil etmektedir.

YAYIN MET Online Collection

KAT. NO. 029

TİP 3.a.1

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER Özel Koleksiyon

YÜK.

GEN.

KAL.

BULUNTU YERİ Satın alınma.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövdenin sağ altı ve başın sağ tarafındaki kırık dışında tamdır. Şematik üçgen şeklinde işlenen baş, çene çıkıntısı verilmeksizin boyunla bitişik olarak işlenmiştir. Yüzde, merkezi noktalı daireler şeklinde gösterilen göz, işlenen tek ayrıntı olarak dikkati çekmektedir. Boynun alt kısmında, kazınarak yapılmış dört sıra düz çizgiden oluşan kolye süsü yer almaktadır. Bunun hemen altında gerdan kısmında, "U" formunda kazınarak yapılmış eğik çizgilerden oluşan gerdanlık yer almaktadır. Göğüs kafesinde, dört tane merkezi noktalı daireden oluşan bezeme mevcuttur. Gövde dört sıra çizgi gruplarından oluşan bir yatay, ikisi dikey olmak üzere üç adet zikzak motifleriyle bölümlere ayrılmıştır. Dikey olarak işlenen iki zikzak motifinin ortasında, sağında ve solunda ikişer tane olmak üzere merkezi noktalı dairelerden oluşan bezeme grupları yer almaktadır.

YAYIN Karamete 1938, Pl. 2, 16.

KAT. NO. 030

TİP 3.a.1

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER KM ?

YÜK.

GEN.

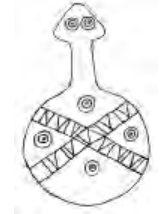
KAL.

BULUNTU YERİ

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Şematik üçgen şeklinde işlenen bir baş ve ince uzun bir boyna sahiptir. Baş, çene çıkıntısı olmaksızın direkt boyunla bitişik olarak işlenmiştir. Yüzde, gözler merkezi noktalı çift daire şeklinde gösterilmiştir. Gövde, omuzlardan başlayarak neredeyse göğsün altına kadar uzanan içi kazınarak yapılmış eğri çizgilerle taralı çapraz bantla dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birinde birer tane olmak üzere toplam dört adet merkezi noktalı daire motifi yer almaktadır.

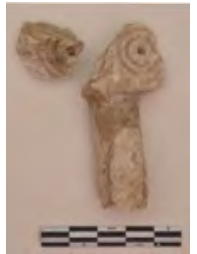
YAYIN Karamete 1938, Pl. 5, 17.

KAT. NO. 031**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** LM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen uzun boyun, şematik olarak işlenmiş tek üçgen baş ile son bulmaktadır. İdolün başının üst kısmında ve gövdesinin sol kenarında kırıklar mevcut. Yüzde, gözler merkezi noktalı daire şeklinde, kaşlar gözün dış halkasına bitişik olarak, düz bir çizgi şeklinde kazınarak belirtilmiştir. Boyun üzerinde, biri hemen çenenin altında diğeri ise boynun gövde ile birleştiği noktaya yakın olmak üzere, içi çapraz tarama şeklinde doldurulmuş kolyeyi simgeleyen iki adet bant yer almaktadır. Yüzeyi çok fazla tahrip olan gövde üzerinde, olasılıkla gövdeyi dörde bölen ve çapraz tarama motifiyle doldurulmuş bantlara ait izler seçilebilmekte. Dört bölüme ayrılan gövdenin geri kalan bölümleri merkezi noktalı dairelerle doldurulmuştur. Gövdenin alt kısmında kalan bölümde, ters üçgen şeklinde belirtilmiş olan cinsel uzuv yer almaktadır.

YAYIN Contenau 1927, Pl. XLIV(a) (Çizim: Müller-Karpe 1974, Taf. 296, 4).**KAT. NO. 032****TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. o/t Et. 1**MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 7 cm.**GEN.** 3.2 cm.**KAL.** 1.5 cm.**BULUNTU YERİ** Karışık dolgu içerisinde.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Başının bir kısmı ve gövde kırıktır. Bir parçası bulunup tamamlanan şematik üçgen biçimli başta, gözler merkezi noktalı iki büyük daire ile kaşlar ise, yarım ay şeklinde gösterilmiştir. Burun yüzü ortadan ikiye düz bir şekilde ayıran çıkıntı şeklinde işlenmiştir. Başın korunan kısmının üst kesiminde paralel üç sıra çizgi görülmektedir. Bunlar olasılıkla saç ? nitelenmektedir. Başın arkasında herhangi bir süsleme unsuru görülmez.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 033

TİP 3.a.1

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO. 1892

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER KM

YÜK. 4.3 cm.

GEN. 3.1 cm.

KAL. 1.5 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe kökenli olarak 1938 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

İdol başı. Şematik üçgen biçimde işlenmiş tek başa sahiptir. Başın tamamı ve boynun çok küçük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. İdol başı düz biçimde işlenen küçük bir çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmıştır. Başın ön yüzünde çıkıntı yapan düz bir hat boyunca uzayan burun dışında bir şey işlenmemiştir. Arka yüzeyde boyna kadar devam eden balık kılçığı şeklinde saç bezemesi yer almaktadır.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 8, 10.

KAT. NO. 034

TİP 3.a.1

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO. 1896

MADDESİ Taş

KORUNDUĞU YER KM

YÜK. 4.8 cm.

GEN. 2.5 cm

KAL. 1.3 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe kökenli olarak 1938 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

İdol başı. Şematik üçgen şeklinde işlenmiş tek başlı. Baş çene çıkıntısı olmaksızın direkt boyunla bitişik yapılmıştır. Başın tamamı ve boynun büyük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Yüzde gözler merkezi noktalı tek bir daire ile kaşlar ise kazınarak yapılmış "V" şeklinde işlenmiştir. Burun ise çıkıntı yapan düz bir hat şeklindedir. Arka yüzde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Karamete 1935, s. 246, Fig. 1, 14.

KAT. NO. 035**TİP 3.a.1****KAZI ENV. NO. Kt. 49****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.8 cm**GEN.** 1.5 cm**KAL.****BULUNTU YERİ****TABAKASI** Belli değil **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. İnce, uzun boynun devamı olarak işlenen baş kısmı, yanlara doğru hafifçe genişleyecek şekilde vurgulanmış olup üst kısmı yuvarlatılmıştır. Gözler merkezi noktalı birer daire ile gösterilmiştir. İdolün yüzünde başka hiçbir uzuv belirtilmemiştir. Boynun alt kısmında kolye süsünü gösterecek şekilde üç paralel yatay çizgi, kazıma tekniğinde işlenmiştir.

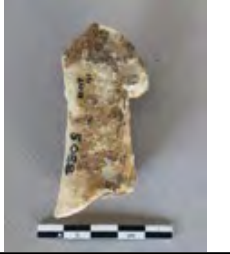
YAYIN von der Osten ve diğ. 1933, s. 80, Kt-49.**KAT. NO. 036****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO. Kt. n/t 120****MÜZE ENV. NO. 24957****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 12.7 cm.**GEN.** 17.8 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içinden.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Şematik biçimde işlenmiş iki üçgen başlı ve disk biçimli gövdelidir. İdolün üçgen başları birbirine bitiş olarak işlenmişken uzun boyunlar ayrıdır. Başlar, düz bir çene çıkıntısı ile boyundan ayrı olarak işlenmiştir. Yüzde, kaşlar yarım ay şeklinde, gözler merkezi noktalı tek bir daire ile gösterilmiştir. Burun dışı çıkıntı yapan uzun, düz bir hat şeklinde işlenmiştir. İdolün ağzı işlenmemiştir. İdolün boynunda gerdan kısmında saçak motifi ile gerdanlık süsü işlenmiştir. bunun hemen altında gerdanlığa paralel olarak işlenmiş üç tane merkezi noktalı daire motifi yer almaktadır. Gövde, içi çapraz çizgilerle taranmış bir çapraz bant ile bölümlere ayrılmıştır. Bu bantın yanları, içi kabartma olarak işlenmiş zikzak bantlarla ve bu bantların arasına yerleştirilmiş merkezi noktalı daire motifleri ile süslenmiştir. Gövdenin üst kısmı ise "V" şeklinde yerleştirilmiş yine kabartmalı zikzak bant ve merkezi noktalı dairelerle doldurulmuşken alt kısımda çapraz bantın kesişim noktasından dikey olarak aşağıya uzanan bir kabartma zikzak bant ve bunu etrafında yer alan merkezi noktalı daire motifleri ile süslenmiştir. Gövdenin en alt kısmında ise sivri ucu aşağıya bakan üçgen cinsel uzuv işlenmiştir.

YAYIN Özgüç T. 1963, Pl. II, 1 (Çizim: Müller-Karpe 1974, Taf. 296, 8; Foto: Bilgi 2012, s. 285, No: 820).

KAT. NO. 037**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. r/t 141**MÜZE ENV. NO.** 5038**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 7.2 cm.**GEN.** 3.2 cm.**KAL.** 1.7 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Üçgen şeklinde işlenmiş şematik baş düz bir şekilde kesilmiş çene çıkıntısından sonra kalın ve uzun bir boyna sahiptir. Başın sağ tarafı ve boynun altı kırıktır. Yüzeyi çok fazla tahrip olan başın sağ tarafındaki kırıktan en az iki başlı olduğunu söylemek mümkün. Yüzde gözler ortası delik küçük bir daire şeklinde korunmuşken burun, çıkıntı yapan düz bir hat şeklinde çeneye kadar uzatılmıştır. Uzun boyunda biri çenenin altında diğeri ise boynun alt kısmına yakın yerde olmak üzere kazınarak yapılmış dört sıra yatay çizgi grubundan oluşan kolye işlenmiştir. Boynun kırık olan kısmın hemen üstünde içi kabartma olarak yapılmış zikzak şeklinde taralı başka bir bezeme mevcuttur. Arka yüzde herhangi bir bezeme görümemektedir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 038****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. 10/t. 83**MÜZE ENV. NO.** 2010/288**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 4.3 cm.**GEN.** 2.7 cm.**KAL.** 2.6 cm.**BULUNTU YERİ** Höyük 2010 yılı kazısı. Mk. 81 içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Şematik biçimde işlenmiş başın sağ tarafındaki kırıktan idolün en az iki başa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Baş, çene çıkıntısı verilecek şekilde kabartma olarak işlenmiştir. Yüzde, gözler tek merkezli çift daire, burun dışa doğru çıkıntı yapan düz bir hat şeklinde işlenmiştir. Başın arkasında yalnızca balık kılıcı şeklinde işlenmiş saç bezemesi yer almaktadır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 039**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 359a**MÜZE ENV. NO.** 19344**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 10 cm**GEN.** 7 cm**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresi.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Disk biçimli gövdeli ve iki şematik üçgen başlıdır. İdolün yüzünde göz ve burun dışında herhangi bir ayrıntı işlenmemiştir. Gözler, merkezi noktalı tek daire şeklinde burun ise, üçgen biçimli yüzü ortadan ikiye ayıran düz bir hat şeklinde işlenmiştir. Uzun boyunlarının tam ortasında çizilerek yapılmış ve içi dik, kısa çizgilerle taralı iki bant ile bezenmiştir. Gövde, her iki boyunun yanından başlayarak gövdenin alt kısmında son bulan, kazınarak yapılmış çapraz iki çizgi ile bölümlere ayrılmıştır. Bu hattın üst kısmında iki boynu da yarım ay şeklinde saran ve etrafında ışın şuaı şeklinde eğik çizgilerin uzanarak ortada yer alan ortası çukur konsantrik tek bir daire yer almakta. Gövdenin her iki yanı, yine merkezi noktalı dairelerle doldurulmuştur. Alt kısımda yer alan cinsel uzuv ise, üç üçgenin iç içe yapılması ile gösterilmiştir. Yuvarlak gövdenin kenarları da eğik, kısa çizgilerle taranmıştır.

YAYIN Özgüç N. 1957, Fig. 16 (Foto: Bilgi 2012, s. 285, No: 822).**KAT. NO. 040****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 360a.b**MÜZE ENV. NO.** 117.120.64a.b**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 8 cm.**GEN.** 7.8 cm**KAL.** 1.3 cm**BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdeli, çift başlıdır. Kırık olarak ele geçen iki parçanın bir araya getirilmesi ile gövdenin dörtte üçlük kısmı tamamlanmıştır. Çift başlı olduğu, gövdede kalan iki boyun çıkıntısından anlaşılmaktadır. Boyunların büyük kısmı, başların ise tamamı kırıktır. Gövde, merkezde dikey bir biçimde duran şematik olarak işlenmiş başka bir idol kabartması ve bunun etrafındaki içi kafes biçiminde taranmış bantlar ve merkezi noktalı tek bir daireden oluşan doldurma motifleri ile süslenmiştir. Gövdenin arka yüzünde herhangi bir bezeme yoktur.

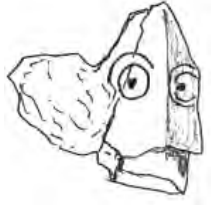
YAYIN Özgüç N. 1957, Res. 19.

KAT. NO. 041**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. n/t 123**MÜZE ENV. NO.** 120.067.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 12.5 cm.**GEN.** 10.2 cm.**KAL.** 2.8 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift idol başı. İdolün yalnızca şematik üçgen şeklinde işlenmiş başları ve uzun boyunları sağlam olarak ele geçmiştir. İkiz üçgen başlar birbirine yapışık olarak yapılmıştır. İdolün yüzünde kaş, göz, burun, ve ağızlar işlenmiştir. Kaşlar, birbirine bitişik yapılan yarım ay şeklinde, gözler ise merkezi noktalı iç içe iki daire şeklinde gösterilmiştir. Uzun sap biçimli boyunlarda süslemeler görülmektedir. Boynun yaklaşık olarak ortasında üç tane merkezi noktalı daire motifi, bunun altında içi kabartma olarak yapılmış zikzak motifi ile doldurulmuş bir bant ve bunun da altında tek büyük merkezi noktalı daire motiflerinden oluşan kolye süsleri yer almaktadır. İdolün her iki başının da arkasında kazınarak yapılmış çapraz tarama şeklinde saç deseni görülmekte.

YAYIN Özgüç T. 1993, s. 513, Fig. 3, 1.**KAT. NO. 042****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 364**MÜZE ENV. NO.** 117.124.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.5 cm.**GEN.** 4.5 cm.**KAL.** 1.4 cm**BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift idol başı. Şematik biçimde işlenen üçgen formulu başlardan biri tam olarak ele geçmişken, diğerinin çok küçük bir parçası korunmuştur. Baş boyundan çene hattı verilerek küçük bir çıkıntı ile ayrılmıştır. İyi durumdaki başta, yüz hatları belirtilmiştir. Gözler merkezi noktalı büyük bir daire ile kaşlar ise yarım ay şeklinde gösterilmiştir. Burun, yüzü ortadan ayıran düz bir hat şeklinde işlenmiştir. Ağız tasvir edilmemiştir. Arka yüzde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 043 **TİP 3.a.2**
KAZI ENV. NO. Kt. e/t 267 **MÜZE ENV. NO.** 125.108.64

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 10.2 cm. **GEN.** 4.6 cm. **KAL.** 2.1 cm.

BULUNTU YERİ

TABAKASI 11b **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Çift idol başı. Şematik üçgen başlı. Uzun boyunlarla birlikte idolün bir başı iyi korunmuşken, diğerinin çok küçük bir parçası ele geçmiştir. İdolün uzun boyunları ayrı işlenmişken, başlar birbirine bitişiktir. Yüzeyi çok fazla tahribata uğradığı için dikey bir çizgi ile verilen burun hattı dışında herhangi bir ayrıntı görülememektedir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 044 **TİP 3.a.2**
KAZI ENV. NO. Kt. o/t 37 **MÜZE ENV. NO.** 128.022.64

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 4.3 cm. **GEN.** 3.9 cm. **KAL.** 1.7 cm.

BULUNTU YERİ

TABAKASI 11b **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

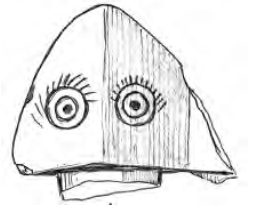
İdol başı. Şematik üçgen biçimli başlı idolün yalnızca baş kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Başın sağ tarafındaki kırıktan idolün en az iki başlı olduğu anlaşılmaktadır. Başta hilal biçimli kaşlar ve merkezi noktalı daire biçimli gözler belirgin olarak işlenmiştir. Burun, yüzü ikiye ayıran düz bir kabartı olarak gösterilmiştir. Başın arkasında saçlar, diğer birçok idolden farklı olarak yatay ve dikey bantların içi yine yatay ve dikey çizgilerle taranarak, hasır örgüsü şeklinde gösterilmiştir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 045**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. p/t 103**MÜZE ENV. NO.** 094.60.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 5.4 cm**GEN.** 6.6 cm**KAL.** 2.8 cm.**BULUNTU YERİ** P-O/ 40 plankaresi. 6 numaralı küp mezar içerinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift idol başı. Şematik üçgen başlıdır. Üçgen biçiminde işlenen başlardan biri tamamen korunmuşken, ikinci başın tamamına yakını kayıptır. Sağlam olan başın yüzünde, gözler merkezi noktalı iç içe iki daire ile belirtilmiştir. Göz kapağını oluşturan dış halkaya bitişik, eğimli birçok çizgi ile kirpikler belirtilmiştir. İdol başının arkasında, ortadan düz bir çizgi ile ayrılmış saç, balık kılçığı şeklinde gösterilmiştir.

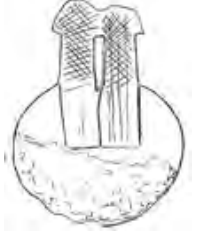
YAYIN Özgüç T. 1993, s. 513, Fig. 3, 3a.**KAT. NO. 046****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** 341 (Teşhir)**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 22.1 cm**GEN.** 15.3 cm**KAL.** 3 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Disk biçiminde tek vücutlu, iki uzun boyunlu ve şematik iki üçgen başlı. Boyunlar ayrı, başlar birleşiktir. Gövde üzerine yatay olarak ve başı sağa dönük, tek üçgen başlı, disk biçimli gövdeli ikinci bir bir idol kabartma olarak yapılmıştır. Yüzü bir hat boyunca ikiye ayıran burun dışında herhangi bir ayrıntı belirtilmemiştir. İdolün arkasında sırta kadar uzanan tek bir hat şeklinde kabartma olarak saçlar betimlenmiştir. Gövdenin kenarlarında küçük tahrip izleri vardır.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 5, 1; 6, 1; Özgüç T. 1941, Lev. III, 1.

KAT. NO. 047**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 539/Teşhir****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 17.9 cm.**GEN.** 13 cm.**KAL.** 2 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen uzun ve kalın çift boyun üzerinde birbirine bitişik olarak işlenmiş iki şematik üçgen başa sahiptir. Soldaki başın üst kısmı kırıktır. Başlar küçük bir çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmıştır. Her iki yüzde de gözler merkezi noktalı tek bir daire şeklinde gösterilmiştir. Sağlam olan sağ taraftaki başta da görüldüğü gibi kaşlar kazınarak gösterilmiş hilal şeklinde işlenmiştir. Burun, yüzü ortdan ikiye bölen dışa çıkık düz bir hat şeklinde, ağız ise küçük düz bir çizgi ile belirtilmiştir. Her iki boynun alt kısmı içi zikzak şeklinde doldurulmuş birer bant ve bunun hemen altında yer alan üç adet ortası çukur daire ile bezenmiştir. Dairelerin hemen altında boynun gövdeyle birleştiği nokta ise içi kazınarak yapılmış eğik çizgilerle taralı yayvan "V" şeklinde yapılmış gerdanlık süsü yer almaktadır. Gövde, göğüs kafesi hizasında beş tane merkezi noktalı daireler ve gövdeyi yatay olarak ikiye bölen içi yine aynı tipteki daire ve zikzaklarla doldurulmuş bantlarla süslenmiştir. Bantların hemen altında merkezde içi zikzak taramalarla doldurulmuş çapraz uzanan ince bir bant ve bunun hemen iki yanında eğik olarak yapılmış içi kafes şeklinde taranmış iki kalın bant yer almaktadır. Bantların oluşturduğu bölümlerde yine merkezi noktalı dairelerle bezenmiştir. Gövdenin alt kısmındaki bezemeler, yüzeyin çok fazla aşınmasından dolayı tam olarak anlaşılamamaktadır. Arka yüzde ikiz başlardan başlayarak gövdenin ortasına kadar devam eden saç bezemesi yer almaktadır. Saç boyun kısmına kadar çapraz ve dik çizgilerden oluşan taramalarla gösterilmişken, boyundan itibaren gövdenin ortasına kadar dikey devam eden düz çizgiler şeklindedir.

YAYIN Karamete 1935, s.64, Pl. 7, 5; Bossert 1942, s. 40, Lev. 68, 338.**KAT. NO. 048****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 372****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 10.5 cm.**GEN.** 8 cm.**KAL.** 1.4 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen uzun ve kalın çift boyun üzerinde birbirine bitişik olarak işlenmiş iki şematik üçgen başa sahiptir. Her iki başın üst kısmı ile gövdenin sağında ve solunda kırıklar mevcuttur. İdolün sol başı üzerinde bir kısmı korunan gözlerin merkezi noktalı daire şeklinde işlendiği görülmektedir. Her iki boynun da alt kısmı, kazınarak yapılmış yatay üç sıra paralel çizgi ile, boynun gövdeyle birleştiği nokta ise "U" şeklinde yapılmış içi eğik çizgilerle taralı gerdanlık şeklindeki bantla bezenmiştir. Gövde üzerinde yatay olarak yapılmış ve bir sıra şeklinde yerleştirilmiş yedi tane merkezi noktalı daire motifi ile bunun hemen altında yer alan kazınarak yapılmış düz çizgilerden oluşan bezeme yer almaktadır. Gövdenin alt kısmında soldaki eğik ortadaki dik olmak üzere üç sıra çizgi grubu ve bunların yanında yer alan birer merkezi noktalı çift daire motifinden oluşan bezeme yer almaktadır. Arka yüzeyde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Özgüç T. 1941, Lev. III, 3; Karamete 1938, Pl. 2, 18.

KAT. NO. 049**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** LM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Disk biçimli gövdeli ve şematik biçimde işlenmiş iki üçgen başlı. Sol başın üst kısmı kırıktır. Yüzde, kaşlar yarım ay şeklinde, gözler merkezi noktalı çift daire ile burun ise yüzü ortadan ikiye düz bir hat şeklinde işlenmiştir. Baş, boyundan hafif işelen düz bir çıkıntı ile ayrılmıştır. Boyunda, çenenin hemen altında ve gövdeye yakın olan alt kısmında içi eğik çizgilerle taralı bir bant yer almakta. Uzun boynun gövdeyle birleştiği yerde yarım ay şeklinde gerdanı saran yine içi kısa çizgilerle taralı çift sıra gerdanlık süsü mevcut. Yüzeyi çok fazla tahrip olan gövde üzerinde iki boynun ortasında içi balık kılıcı şeklinde taranan bir bant gövdenin ortasına kadar uzanmakta. Gövdenin sağında ve solunda ise zikzak şeklinde uzayan içi eğik kısa çizgilerle taralı bantlar yer almaktadır. Boş kalan kısımlar ise içi çukur, iç içe dairelerle doldurulmuş. Gövdenin en altında yer alan çizilerek yapılmış zikzak motifleri olasılıkla cinsel uzvu nitelemektedir.

YAYIN Contenau 1927, Pl. XLIV(b) (Çizim: Müller-Karpe 1974, Taf. 296, 11).**KAT. NO. 050****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** AO 8794**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** LM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Çift başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde yükselen kısa ve kalın çift boyun üzerinde, birbirine bitişik olarak işlenmiş iki şematik başa sahiptir. Her iki yüzde de, gözler merkezi noktalı tek bir daire şeklinde gösterilmiştir. Her iki boyunda, gövdeyle birleşim hattında kabartma olarak verilmiş kolyelerin içi kazınarak yapılmış eğik çizgilerle taranmıştır. Gövde her iki yanda yer alan iki adet açılı bant ile üç ayrı bölüme ayrılmıştır. Üçgen bantların içi balık kılıcı motifli ile taranmıştır. Gövdenin tam ortasında ters üçgen şeklinde belirtilmiş olan cinsel uzvun içi çapraz tarama motifli ile doldurulmuştur. Bunun hemen üstündeki alan, içi balık kılıcı motifli ile doldurulmuş bir bantla ikiye ayrılmış olup, bu bantın alt ve üst kısmında sırasıyla dört ve beş adet merkezi noktalı daireler bulunmaktadır. Cinsel uzvun alt kısmında da aynı dairelerden üç tane işlenmiştir. Gövdeyi ayıran açılı bantların merkezinde, karşılıklı olarak yerleştirilmiş aynı daireler de olasılıkla göğüsleri temsil etmektedir. Arka yüzde, şematik baştan gövdenin neredeyse alt kısmına kadar uzanan ve dış hattı kabartma içi ise kazınarak yapılmış balık kılıcı şeklindeki saç bezemesi yer almaktadır.

YAYIN Contenau 1927, Pl. XLV (c) (Çizim: Müller-Karpe 1974, Taf. 296, 9; Foto-Önyüz: Aydingün 2005, s. 35, Res. 31).

KAT. NO. 051

TİP 3.a.2

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER IUM

YÜK.

GEN.

KAL.

BULUNTU YERİ Satın alınma.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

İdol gövdesi. Baş ve boynu kırıktır. Gövdenin kenarlarında yer yer kırıklar mevcuttur. Gövdenin üst kısmında yer alan izlerden idolün iki başlı olduğu anlaşılmaktadır. Bir boyna ait küçük bir çıkıntı ile diğerinin oyuğu korunmuştur. Çok az bir kısmı korunan ilk boynun گردana yakın kısmında kazınarak yapılmış yatay üç sıra paralel çizgi ile gösterilen kolye süsü yer almaktadır. Bunun hemen altında ise, alt alta iki sıra halinde, saçak çizgilerle yapılmış گردانlık bulunmaktadır. Gövde, her iki yanda omuz hizasından başlayarak karşı kenara kadar uzanan, dört sıra çizgilerden oluşan çapraz bant ile dört bölüme ayrılmıştır. Alt bölmede, sivri ucu aşağıya gelecek şekilde oluşturulmuş üçgen alanın içi eğik çizgilerle taranarak cinsel uzuv gösterilmiştir. Diğer üç bölümde ise merkezi çukur tek ve çift daireler doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

YAYIN Olmstead 1929, Pl. LXXXI.

KAT. NO. 052

TİP 3.a.2

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER Karamete Koleksiyonu

YÜK.

GEN.

KAL.

BULUNTU YERİ Satın alınma.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

İdol gövde parçası. Disk biçimli gövdelidir. Gövdenin 1/4'ü ile baş ve boynu kırıktır. Tek boyna ait, korunan küçük bir kısım ile diğerine ait ufak çıkıntıdan yola çıkarak en az iki başlı olduğu söylenebilir. Çok az bir kısmı korunan boynun alt kısmında, kabartma olarak yapılmış zikzak motifi yer almaktadır. Bunun hemen altında yer alan yatay bantın içi çapraz çizgilerle taranmıştır. Aynı tip bezemenin, diğer boyun üzerinde de olduğu mevcut izlerden anlaşılmaktadır. Gövde, yatay ekseninde tam ortadan geçen ve içi çapraz çizgilerle taralı bir bant ile ikiye ayrılmıştır. Bantın alt ve üst kısımlarında merkezi noktalı çift daireler, doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Gövdenin alt kısmında, sivri ucu yukarı gelecek şekilde belirlenen üçgen alanın içi, dikey bir çizgiyle ikiye ayrılmış ve çapraz çizgilerle taranarak cinsel uzuv gösterilmiştir.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 8, 11.

KAT. NO. 053**TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** LM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdeli. Baş ve boynu kırıktır. Gövdenin alt kısmındaki küçük kırıklar dışında tamamı korunmuştur. Gövde üzerinde yer alan iki boyun uzantısından idolün iki başa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Boyunlardan birinin büyük bir kısmı diğerinin ise tamamı kırıktır. Korunan boynun gövdeyle birleştiği kısım kabartma şeklinde işlenmiş olup ortadan düz bir çizgi ile ayrılmış bu alan balık kılıcı şeklinde taranmıştır. Mevcut izlerden diğer boyun üzerinde de benzer bir bezeme olduğu görülmektedir. Gövde üzerinde omuzların her iki yanında birer ve gövdenin ortasında da bir tane olmak üzere üç adet merkezi çukur çift daire motifi bulunmaktadır. Merkezdeki dairenin etrafı ters "U" şeklinde, içi kısa eğik çizgilerle taralı bir bantla çevrilidir. Gövdenin sağ ve sol kenarları da yatay biçimde inen, yine aynı biçimdeki bantlarla sınırlandırılırken merkezdeki dairenin altından aşağıya dikey olarak uzanan ve içi balık kılıcı şeklinde taralı diğer bir bant olasılıkla cinsel uzvu temsil etmektedir.

YAYIN Contenau 1927, Pl. XLIV(f).**KAT. NO. 054****TİP 3.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. 136**MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 10.2 cm**GEN.****KAL.** 1.3 cm**BULUNTU YERİ****TABAKASI** Belli değil **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli olması muhtemel gövdenin yarıdan fazlası ele geçmiştir. İdol gövdesinde korunan iki boyun çıkıntısı nedeniyle en az iki başa sahip olduğu söylenebilmektedir. Yüzeyi çok fazla tahrip olan gövde üzerinde, merkezi noktalı iki daire bezemesinin izleri görülmektedir. Kırık olan üç parçanın birleştirilmesi ile gövde tamamlanmıştır. İdolün arka yüzü de çok fazla tahrip olduğu için herhangi bir bezeme görülememektedir.

YAYIN von der Osten ve diğ. 1933, s. 81.

KAT. NO. 055

TİP 3.a.2

KAZI ENV. NO. Kt. 65

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER AMM

YÜK.

GEN.

KAL.

BULUNTU YERİ

TABAKASI Belli değil **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

İki idol başı. Boyundan itibaren eksik. Üçgen biçimli ikiz idol başları bitişik olarak yapılmıştır. Yüzde hilal biçimli kaşlar ve merkezi noktalı dairelerle gösterilen gözler seçilebilmekte. Boyunlar birbirinden bağımsız yontulmuştur. Sağ taraftaki idolün boynunun altından gövde çıkıntısı çok az da olsa korunmuştur. İdolün her iki boynunda da içi paralel dikey çizgilerle taralı birer bant (kolye) yer almaktadır.

YAYIN von der Osten ve diğ. 1933, s. 80, KT- 65

KAT. NO. 056

TİP 3.a.2

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER Belli değil.

YÜK.

GEN.

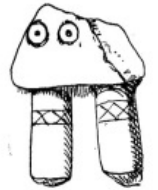
KAL.

BULUNTU YERİ

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

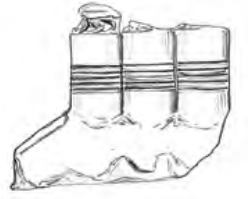
İki idol başı. Şematik biçimli iki üçgen baştan biri sağlam olarak ele geçmişken, diğerinin büyük bir kısmı kırıktır. Uzun boyunların büyük bir kısmı sağlamdır. Tam olarak ele geçen başta, gözler merkezi noktalı tek daire ile işlenmiştir. Baş boyundan çıkıntı olarak yapılmış düz bir hatla ayrılmıştır. Her iki boyun da, içi çapraz taralı çizgilerle doldurulmuş bir kolye bandına sahiptir.

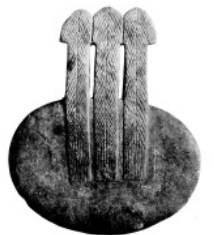
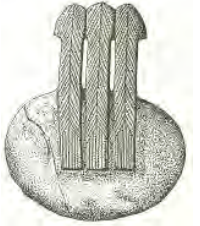
YAYIN Grothe 1911, Taf. XX, 6 (Çizim: Contenau 1927, Fig. 1).

KAT. NO. 057**TİP 3.a.3****KAZI ENV. NO.** Kt. p/t 69**MÜZE ENV. NO.** 094.36.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 8.9 cm.**GEN.** 10 cm.**KAL.** 1.3 cm.**BULUNTU YERİ** P/39-40 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Üç başlı idole ait boyun parçası. Üç boyun ve gövdenin küçük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Yüzeyi aşınmadan dolayı çok fazla tahrip olmuştur. Birbirine bitişik yapılmış üç boynun üzerinde de beş sıra yatay çizgiden oluşan gerdanlığı vardır. En soldakinin boynunun üst kısmında da süsü mevcuttur. Bandın içinde yer alan bu bezeme motifinin ne olduğu anlaşılamamaktadır. Arka yüzde işlenen saçların boyundan omuzlara kadar uzanan kısmı iç içe açılar şeklinde işlenmişken, uçları ise birbirine paralel düz çizgiler şeklinde son bulmaktadır.

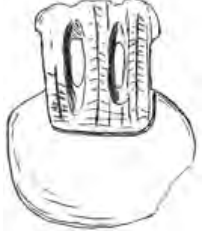
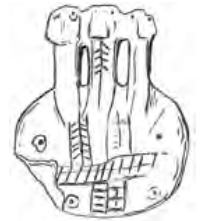
YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 058****TİP 3.a.3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** IUM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Üç başlı idol. Üçgen şeklinde işlenmiş üç şematik başlı ve disk biçimli gövdelidir. Başlar birbirine bitişik, uzun boyunlar ise ayrı yapılmıştır. Yüzde, kaşlar yarım ay şeklinde gözler ise içi çukur daireler şeklinde gösterilmiştir. Burun yüzü ortadan ikiye bölen uzun bir hat şeklinde gösterilmiştir. Uzun boyunlarda çizilerek yapılmış içi taralı düz bir bant ve bununda altında yine çizilerek yapılmış "U" biçimli, içi kısa dikey çizgilerle doldurulmuş boyun süsüne sahiptir. İdolün gerdanı üzerinde de kabartılarak yapılmış kolye süsü yer almakta. Yuvarlak gövde ise omuz hizasından başlayarak gövdenin altında son bulan ve içi kısa eğik çizgilerle doldurulmuş çapraz iki bant ile bölümlere ayrılmıştır. Bu bantın kesiştiği noktada ortası çukur iki konsantrik daire ile göbek deliği işlenmiştir. Gövde üzerinde boş kalan kısımlar içi çukur konsantrik daireler ve üçgen hatlar oluşturacak bantlar ile doldurulmuştur. İdolün arka yüzeyinde yalnızca saç işlenmiştir. Bele kadar uzanan saçların gövde üzerinde kalan dış hattı kabartı olarak verilmiştir. Ortadan ikiye çizilerek yapılmış dikey bir hatla ayrılan saçlar omuz hizasına kadar balık kılıcı şeklinde gösterilirken alt kısımları dikey olarak işlenen birbirine paralel çizgiler şeklinde işlenmiştir.

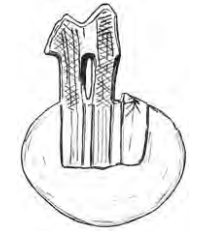
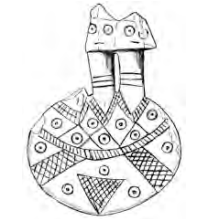
YAYIN Olmstead 1929, Pl. LXXXI, (Çizim: Müller-Karpe 1974, Taf. 296, 3; Foto-Ön yüz: Bilgi 2012, s. 289, No: 824).

KAT. NO. 059**TİP 3.a.3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 376 (Teşhir)****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 18.3 cm.**GEN.** 8.5 cm.**KAL.** 1.8 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Üç başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Gövde üzerinde kabartma olarak yükselen uzun ve kalın üç boyun üzerinde birbirine bitişik olarak işlenmiş üç şematik üçgen başa sahiptir. En sağdaki başın sağ üst kenarı ve gövdenin sol alt kenarı kırıktır. İdolün yüzeyi çok fazla korozyona uğramış ve tahrip olmuştur. Bu nedenle idol başlarındaki bezemelere ilişkin olarak yalnızca sol baş üzerinde görülen göz bezemesi bize bilgi vermektedir. Göz, merkezi noktalı tek daire ile gösterilmiştir. Tahrip olan başlar, büyük bir olasılıkla şematik olarak işlenmiş üçgen forma sahipti. Başlar düz bir biçimde işlenen küçük bir çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmıştır. Uzun boyunlarda yalnızca ortadaki idolün boynu balık kılıcı şeklinde motif ile bezenmiştir. Gövde, merkezde yer alan ve içi balık kılıcı şeklinde taralı iki dikey bant ve bunlara bitişik olarak yapılmış içi eğik çizgilerle taralı bantla bezenmiştir. Gövdenin her iki yanında da merkezi noktalı tek bir daireden oluşan bezeme yer almaktadır. Gövdenin alt kısmında ise içi yatay çizgilerle taralı iki dikey bant ve bunun her iki yanında yer alan birer merkezi noktalı daire ile bezenmiştir. Arka yüzde ise baş kısımdan başlayarak omuz üzerinde konturları kabartma olarak verilmiş içi ise balık kılıcı şeklinde taranmış saç bezemesi yer almaktadır.

YAYIN Özgüç T. 1941, Lev. IV, 3; Karamete 1935, Pl. 7, 7.**KAT. NO. 060****TİP 3.a.3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 533****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 15.7 cm.**GEN.** 11.5 cm.**KAL.** 1.9 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Üç başlı idol. Disk biçimli gövdeli. Gövde üzerinde kabartma olarak yükselen uzun ve kalın boyun üzerinde birbirine bitişik olarak işlenmiş şematik üçgen başlara sahiptir. Soldaki baş ve boyun kırıktır. Başlar düz bir biçimde işlenen küçük bir çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmıştır. Sağlam olarak ele geçen her iki başta da gözler merkezi noktalı tek bir daire şeklinde kaşlar ise, neredeyse düz çizgi şeklinde gösterilmiştir. Her iki boyunun da orta kısmında, kazınarak yapılmış birbirine paralel üç sıra çizgi ile kolye işlenmiştir. Her üç boyunun da gövde ile birleştiği noktada birbirine bitişik olarak yapılmış içi eğik ve yatay çizgilerle taralı gerdanlık süsü işlenmiştir. Gövde merkezde yer alan içi eğik çizgilerle taralı yatay bir bantla iki bölüme ayrılmıştır. Bu bantın üst kısmı kazınarak yapılmış birbirini çapraz kesen çizgilerle bölümlere ayrılmıştır. Kalan kısımlar ise, merkezi noktalı daireler ile doldurulmuştur. Söz konusu dairelerden birer tane gövdenin her iki yanına ve üç tane de cinsel uzvun etrafına yapılmıştır. Bantın alt kısmında ise gövdenin her iki yanından eğik olarak uzayan ve içi çapraz tarama şeklinde doldurulmuş olan birer bant yer almaktadır. İki bantın ortasında, gövdenin alt kısmında ters üçgen şeklinde belirtilmiş olan cinsel uzvun içi, yine çapraz tarama motifi ile doldurulmuştur. Arka yüzde ise, şematik başlardan gövdenin neredeyse alt kısmına kadar uzanan saç bezemesi yer almaktadır. Saçın dış konturları kabartma olarak verilmiştir. İçi ise omuz üzerine kadar olan kısım çapraz tarama ve bunun da üstünden geçen dikey çizgi motifi ile taranmışken, omuzdan bele kadar olan kısım ise birbirine paralel dikey çizgiler şeklinde yapılmıştır.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 6, 4.

KAT. NO. 061**TİP 3.a.3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. AO 8791****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** LM**YÜK.****GEN.** Çap: 21 cm **KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Üç başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Şematik üçgen biçimli işlenen başlardan ikisi sağlam biri ise kırıktır. Çok fazla aşınmış gövde de kırıklar mevcuttur. Yüzde, gözler merkezi noktali tek daire, kaşlar ise yarım ay şeklinde işlenmiştir. Burun, dışa çıkıntı yapan düz bir hat şeklinde gösterilmişken, ağız işlenmemiştir. Uzun boyunlarda bir tanesi çenenin hemen altında, diğeri ise boynun alt kısmında olmak üzere yatay olarak işlenmiş ikili çizgi gruplarından oluşan boyun süsü yer almaktadır. Yüzeyi çok fazla tahrip olan gövde üzerinde balık kılıcı ile taralı bantlar ve merkezi noktali daire motiflerinin yanısıra, kabartma olarak işlenmiş tek başlı bir idolün de izleri görülebilmektedir. Arka yüzde, gövdesinin yarısına kadar uzanan saç bezemesi işlenmiştir. İdolün saçı, içi balık kılıcı ve içiçe açılarla taralı bantlar ile gösterilmiştir.

YAYIN Contenau1927, Pl. XLVI (d)-XLVII (d) (Foto-Arka yüz: Bilgi 2012, s.289, No: 825).

KAT. NO. 062**TİP 3.a.4****KAZI ENV. NO.** Kt. p/t 102**MÜZE ENV. NO.** 094.009.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 13 cm**GEN.** 25 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** P-O/ 40 plankaresi. 4 No.lu küp mezardan içerinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Dört başlı idol. Disk biçimli gövdeli, şematik üçgen biçimli dört başa sahiptir. Gövdenin dörtte biri ve başlar korunmuş, eksik kısımlar ise tamamlanmıştır. Üçgen biçimli başların hepsi birbirine bitişiktir. Uzun boyunlar ise birbirinden bağımsız yapılmıştır. İdolün başlarının tümü çene çıkıtısı ile boyunlardan ayrılmıştır. Gözler merkezi noktali daire ile gösterilmiştir. Burun, yüzü ikiye ayıran düz bir hat şeklindedir. Ağız işlenmemiştir. İdolün uzun boynunda iki yatay çizgiden oluşan ve içinin paralel düz çizgilerle tarandığı bir kolye süsü vardır. Bunun hemen altında tek bir tane merkezi noktali daire motifi yer almaktadır. Boynun gövde ile birleşim noktasında birbirine paralel eğik çizgilerden oluşan saçak kolye süsü yer almaktadır. Başların arkasında çizilerek yapılmış birbirine paralel çizgiler ile saçlar işlenmiştir. Gövde üzerinde ise dikey olarak yerleştirilmiş içi paralel eğik çizgilerle taranmış bir bant ve bunun hemen sağında yatay olarak yerleştirilmiş içi çapraz tarama ile doldurulmuş ikinci bir bant ve doldurma olarak gövdenin tüm yüzeyine uygulanan merkezi noktali tek ve çift daireler motifleri bezeme olarak kullanılmıştır.

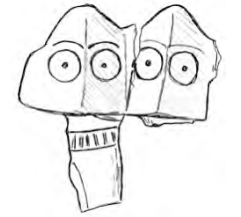
YAYIN T. Özgüç 1993, s. 511-12, Fig. 2, 3a-b (Foto: Bilgi 2012, s. 290, No: 828).

KAT. NO. 063**TİP 3.a.4****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 188**MÜZE ENV. NO.** 117.003.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 19.8 cm.**GEN.** 15.1 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, N/38 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Disk biçimli gövdenin yaklaşık 1/3'lük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Üst kenarı ile yanları ve altı kırıktır. Gövdenin üst kısmındaki üç boyun çıkıntısı ve bir boyun izinden idolün dört başlı olduğu anlaşılmaktadır. Gerdanlık süsleri "U" şeklinde, paralel eğik çizgilerden oluşan saçak şeklinde gösterilmiştir. Gövde üzerinde kabartma olarak cepheden tasvir edilmiş bir insan figürü ile bunun yanında, ayakları üzerinde yatar vaziyette bir aslan figürü yer almaktadır. Muhtemelen bir erkeğe ait olan figür ayakta durur biçimde tasvir edilmiştir. Genel olarak çok tahrip olan figürde gözlerin merkezi noktalı birer daire şeklinde tasvir edildiği ve kulakların da vurgulandığı anlaşılabilmektedir. Erkek figürü ellerini belinin üzerinde kavuşturmuş olup aslana doğru uzanan uzun bir nesne (kılıç-mızrak ucu?) tutmaktadır. Figürün olasılıkla göbek deliği merkezi noktalı bir daire ile belirtilmiştir. Belden aşağısı yekpare olarak işlenmiş olup tüm hat boyunca inen bir çizgi ile bacak ayrımı vurgulanmıştır. Ön ve arka ayakları üzerine yatar vaziyette işlenmiş olan aslan figürünün baş kısmı tahrip olmuştur. Yeleşi çapraz tarama şeklinde gösterilmiştir. Kuyruğu arkaya doğru çapraz bir şekilde uzanmaktadır. Ön ve arka ayak parmakları da ayrı bir şekilde vurgulanmıştır. Gövdenin kalan kısımlarında doldurma motifi olarak kullanılan merkezi noktalı daireler yanında iç içe açılarla taranmış, yatay bir bant motifi görülmektedir. Daire motiflerinden birinin etrafı kısa çizgilerle taranmıştır.

YAYIN N. Özgüç 1957, res. 12 (Foto: Bilgi 2012, s. 292, No: 833).**KAT. NO. 064****TİP 3.a.4****KAZI ENV. NO.** Kt. r/t 142**MÜZE ENV. NO.** 5037**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 8 cm.**GEN.** 7.8 cm**KAL.** 1.6 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Dört başlı idol ?. Üçgen şeklinde işlenmiş her iki şematik baş çene çıkıntısı olmaksızın direkt boyunla bitişik yapılmıştır. İki üçgen baştan sağdakinin boynu kırıktır. Soldak baş ise boynun büyük bir kısmı ile sağlam olarak ele geçmiştir. Her iki yüzde de gözler ortası çukur tek bir daire ile kaşlar ise kazınarak yapılmış hilal şeklinde işlenmiştir. Burun, çıkıntı yapan düz bir hat şeklinde çeneye kadar uzatılmıştır. Başların arka yüzeyi boyun üzerinde de devam eden balık kılçığı şeklinde yapılmış saç bezemesi ile süslenmiştir.

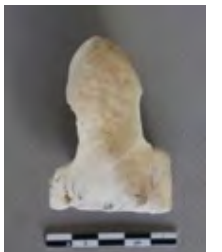
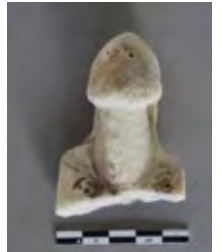
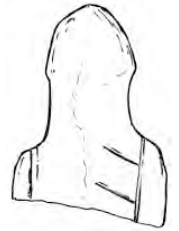
YAYIN T. Özgüç 1993, s. 513, Fig. 3, 2.

KAT. NO. 065**TİP 3.b****KAZI ENV. NO.** Kt. n/t 102**MÜZE ENV. NO.** 120.066.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 7.6 cm.**GEN.** 4.4 cm.**KAL.** 3.7 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Plastik biçimde işlenmiş tek başlıdır. Baş ve boyun korunmuştur. Üçgen biçimli başın üst kısmı ovalimsi bir biçimde son bulmaktadır. Yüzde kaş, göz, burun ve ağız belirtilmiştir. Kısa çizgilerle gösterilen kaşlar çatık bir şekilde işlenmiştir. Patlak gözleri merkezi noktalı tek daireler şeklindedir. Burun, iri ve hafif kemerli olarak kabartı şeklinde gösterilmiştir. Dolgun yanaklı ve hafif çıkıntılı çenelidir. Ağız, düz bir çizgi ile belirtilmiştir. Kulakları iridir. Kulak altında merkezi noktalı birer daire motifi var. Alından itibaren gösterilen saçlar, arkada birbirine paralel dikey çizgiler ile gösterilmiştir. Uzun boynunun merkezinde bir tane tek merkezli noktalı daire motifi yer almaktadır. Dairenin üstünde boynu yatay olarak önden ve yandan saran içi kabartma zikzak bezemeli bir bant ve bu banttan dikey olarak aşağıya uzayan yine kabartma zikzak bezemeli kısa iki bant yer almaktadır.

YAYIN Özgüç T. 1963, Pl. II, 2; Özgüç T. 1990, s. 75, Fig. III, 2.**KAT. NO. 066****TİP 3.b****KAZI ENV. NO.** Kt. 10/t. 65**MÜZE ENV. NO.** 2010/290**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 6.1 cm.**GEN.** 4.4 cm.**KAL.** 2.7 cm.**BULUNTU YERİ** Höyük 2010 yılı kazısı. Mk. 29 içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Kısa ve kalın boyun üzerinde plastik biçimde işlenmiş başa sahiptir. Gözlermerkezi noktalı birer daire ile gösterilmiştir. Yüz kısmı çok aşındığı için diğer detaylar anlaşılamamaktadır. Gövde kısmının çok az bir parçası ele geçmiştir olup sadece iki adet içi çukur daire şeklindeki bezemeler görülmektedir. Baş ve boynun arka yüzeyi de aşınmış olmakla beraber, yukarıdan aşağıya doğru devam eden ve olasılıkla saçları temsil eden zikzak çizgiler şeklindeki bezeme belli belirsiz izlenebilmektedir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 067**TİP 3.b****KAZI ENV. NO.** Kt. h/t 218**MÜZE ENV. NO.** 126.087.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 10 cm**GEN.** 3.5 cm**KAL.** 2.5 cm**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Plastik biçimde işlendiği anlaşılan baş, çok tahrip olduğu için yüz hatları görülememektedir. Yanlardan çıkıntı yaparak verilen kulaklar da, büyük ölçüde tahrip olmuştur. Boynun korunan kısmında üç sıra yatay çizgiden oluşan kolye süsü verilmiştir. Başın arka kısmında kazınarak yapılmış ve birbirine paralel altı çizgiden oluşan zikzak motifi ile saç işlenmiştir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 068****TİP 3.b****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 355**MÜZE ENV. NO.** 117.117.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.5 cm.**GEN.** 3 cm.**KAL.** 2.5 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Plastik biçimde işlenmiş başın tamamı, boynun ise gövdenin başladığı noktaya kadar olan kısmı korunmuştur. Baş ile boyun ayrımı, alt çene çıkıntısı verilerek doğal bir biçimde gösterilmiştir. Gözler, merkezi noktalı tek daire, kaşlar düz bir çizgi şeklinde gösterilmiştir. Burun kabartma olarak ve doğal bir biçimde, ağız ise küçük bir çizgi şeklinde işlenmiştir. Kulaklar, kabartma olarak, başın her iki yanından çıkıntı yapacak şekilde ve iç kıvrımlarının da belirtildiği biçimde gösterilmiştir. Kısa, kalın boynun üzerinde herhangi bir bezeme yoktur. Başın arkasında ense üzerinde kazınarak yapılmış, boyutları değişen dört dikey çizgi ile büyük olasılıkla saç gösterilmeye çalışılmıştır.

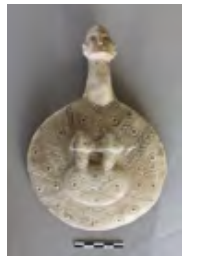
YAYIN Özgüç N. 1957, Fig. 3.

KAT. NO. 069**TİP 3.b****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 363**MÜZE ENV. NO.** 117.123.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 3.4 cm.**GEN.** 1.8 cm.**KAL.** 1.7 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Başın tamamı, boynun ise küçük bir kısmı korunmuştur. Tepesi yuvarlatılmış üçgen formunda, plastik biçimde işlenen baş çene hattı verilerek boyundan ayrılmıştır. Gözler, merkezi noktalı tek daire ile, kaşlar yarım ay şeklinde, burun kabartma olarak ve doğal bir biçimde, ağız ise tek bir çizgi ile gösterilmiştir. Çok fazla aşınmış olan başın sağ tarafındaki çok az korunan çıkıntıdan idolün kulaklarının da işlendiğini söylemek mümkündür. Kalın boynun korunan kısmında ve başın arka yüzünde herhangi bir bezeme görülmemektedir.

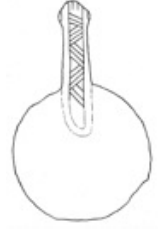
YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 070****TİP 3.b****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** 535/Teşhir**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 20.2 cm**GEN.** 14.1 cm**KAL.** 3.1 cm.**BULUNTU YERİ** Belli değil.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Plastik biçimde işlenmiş küçük başlı, uzun boyunlu disk biçimli gövdelidir. Baş ve boyun heykel gibi üç boyutlu işlenmiş. Silindirik uzun boyunda, biri çenenin hemen altında diğeri ise boynun gövde ile birleşim noktasında yer alan içi kabartma zikzak motifi ile doldurulmuş bantlar mevcuttur. Ön yüzde, baş üzerindeki saçlar ortadan ayrılmış. Alın üzerindeki bir bant bütün başı çevrelemekte. Kalın çatık görüntülü kaşları ortada yarım silindirik burun ayırmış. Ağız, kabartma olarak gösterilmiş ince dudaklara sahiptir. Baş, hafif yukarı kalkık durumda işlenen çene çıkıntısı ile boyundan ayrılmıştır. Gözler gövdede yer alan daireler gibi merkezi noktalı daireler şeklinde gösterilmiştir. Kulaklar, iki yanda kabartma olarak ve doğal bir biçimde gösterilmiştir. Disk biçimli gövdesi üzerinde organlar, takılar ve giysi kazıma yoluyla gösterilmiş. Gövde zikzak şeritler, balık sırtı bantlar, merkezleri çukur daireciklerle süslenmiş. Gövdenin tam merkezinde çift başlı, çift boyunlu ovale kaçan disk gövdeli çocuk idol kabartma olarak yer almaktadır. Omuzlardan dikey olarak inen bantlar adeta kabartma iki başlı çocuğu kucaklar gibi işlenmiştir. Gövdenin ve kabartma idolün alt kısmında, ters üçgen şeklinde ve ortadan dik bir çizikle ayrılmış kadın cinsiyet organı betimlenmiş. Arka yüzde, baştan aşağıya doğru genişleyerek sırta inen kabartmanın içinde yer alan yine kabartma olarak yapılan zikzak şeritlerle saç örgüleri gösterilmiş.

YAYIN Karamete 1936, Pl. 11, 13; Özgüç T. 1941, Lev. II, 2; Bossert 1942, s. 40, Lev. 67-70.

KAT. NO. 071**TİP 3.b****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** Özel koleksiyon**YÜK.** 13 cm**GEN.** 8 cm**KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Tek başlı idol. Disk biçimli gövdelidir. Baş ve gövde üzerindeki küçük kırıklar dışında tamdır. Plastik işlenen baş çok hafif işlenen çene çıkıntısı ile uzun boyundan ayrılmaktadır. Yüzde, gözler merkezi noktalı tek daire ile, ağız ise düz bir çizgi şeklinde gösterilmiştir. Boynun gövdeye birleştiği noktada içi kazınarak yapılmış dik kısa çizgilerle taralı bir bant (kolye) yer almaktadır. İdolün göğsü üzerinde, kazınarak yapılmış eğik çizgilerle taralı bir bantla da gerdanlık süsü işlenmiştir. Bunun hemen altında merkezi noktalı iki daireden oluşan üç bezeme yer almaktadır. Gövde, omuzlardan başlayarak neredeyse göğsün altına kadar uzanan içi kazınarak yapılmış eğri çizgilerle taralı çapraz bantla bölümlere ayrılmıştır. Çapraz bandın sağında ve solundaki kısımlar merkezi noktalı ikişer daire motifi ile doldurulmuştur. Gövdenin alt kısmında kalan bölümde ise, içi "V" şeklinde taranmış üçgen biçimindeki cinsel uzuv ve bunun hemen üzerinde yer alan merkezi noktalı daire yer almaktadır. Arka yüzeyde başın arkasında ve ense üzerinde üç sıra çizgilerden oluşan zikzak motifi ile saç işlenmiştir.

YAYIN Karamete 1938, Pl. 2, 15; (Çizim-Ön yüz: Bilgi: 2012, s.283, No: 812).**KAT. NO. 072****TİP 3.b****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** 1893**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 3.7 cm.**GEN.** 2.7 cm.**KAL.** 2.5 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1938 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Plastik biçimde işlenmiş başa sahiptir. Başın tamamı ve boynun çok küçük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Yüzeyi oldukça fazla aşınan başın üst kısmında ve burun kısmında kırıklar mevcuttur. İdolün alt çene çıkıntısının işlenmesi ile baş boyundan plastik olarak ayrılmıştır. Yüzde, gözler merkezi noktalı çift daire ile gösterilmiştir. İdolün ağız ve burun kısmında kırıklar mevcuttur.

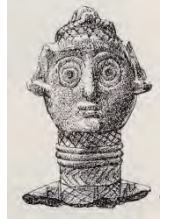
YAYIN Karamete 1938, Pl. 3, 19.

KAT. NO. 073**TİP 3.b****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** CUK**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Plastik biçimde işlenen baş ve uzun boyun sağlam olarak ele geçmiş, gövde ise kırıktır. Yüzeyi çok fazla tahrip olmuş. Yüzde, kaşlar kazınarak yapılmış yarım ay şeklinde gözler ise ortası çukur tek bir daire ile gösterilmiştir. Burun, yüzün tam ortasında ve doğal bir biçimde tasvir edilmiştir. Kulaklar, başın her iki yanında kabartı olarak işlenmiştir. Baş boyundan çene hattını verecek şekilde ayrılmaktadır. Uzun boynun kırık olduğu kısımda kazınarak yapılmış tek bir çizgi görülmekte. Kırık kısmında büyük olasılıkla bir boyun süsüne sahipti. Başın arkasında alından başlayıp boynun üzerinden de devam ederek aşağıya kadar inen ortasından bir çizgi ile ayrılmış balık kılıcı şeklinde işlenen saç bezemesi yer almakta.

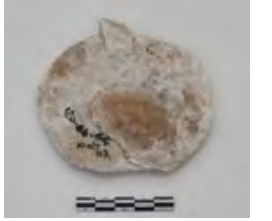
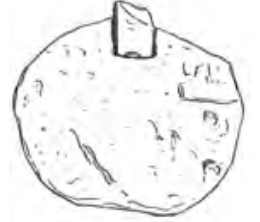
YAYIN Krušina-Černý 1952, Pl. LIV, Fig. 2-3b.**KAT. NO. 074****TİP 3.b****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER****YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol başı. Disk biçimli gövdeli bir idole ait olması gereken parçada baş ve boynun tümü ele geçmiştir. Plastik biçimde işlenen başta, gözler oldukça iri boyutlu, merkezi noktalı çift daire motifleri ile gösterilmiştir. Gözlerde olduğu gibi kazıma tekniğiyle belirtilen kaşlar, yarım ay şeklindedir. Burun, ağız, çene ve kulaklar tam plastik şekilde kabartma olarak işlenmiştir. Ön kısımda alnın üstünden başlayan ve arkada ense üstüne dökülen saçlar üç bukle şeklinde kabartma bir yüzey olarak gösterilmiş ve çapraz çizgiler ile taranmıştır. Başın üst kısmında, yanlarda ve arkasında kabartma olarak verilen ve içleri içiçe açılar ve çapraz tarama motifleriyle taranmış kısımlar da büyük olasılıkla örülmüş saçları temsil etmektedir. Çenenin hemen altından başlayarak tüm boynu kaplayan zengin süsleme kombinasyonu, en üstte çapraz taramalı yatay bir bant ile başlamaktadır. Bunun hemen altında, kabartma şeklinde işlenen üç paralel bant yanlarda da devam etmektedir. Tüm boynu çevreleyecek şekilde işlendiği anlaşılan bantlar arka yüzde, saç bezemesinin altında kalmaktadır. Üçüncü sırada içiçe açılı motiflerinin oluşturduğu yatay bant gelmektedir. Orta hatta dikey bir çizgi ile ikiye ayrılmış ve içi kafes şeklinde taranmış yatay bant, bu kombinasyonun son sırasını oluşturmaktadır. Alt kısmı kırık olan bandın, gövde üzerinde bir miktar daha devam ettiği anlaşılmaktadır.

YAYIN Bossert 1942, s.67, No. 328-332.

KAT. NO. 075**TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. n/t 119**MÜZE ENV. NO.** 120.064.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 8.5 cm.**GEN.** 9.1 cm.**KAL.** 1.5 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdelir. Başının tamamı, boynunun da büyük bir kısmı kırıktır. Gövde, omuzlardan başlayarak alt kenara kadar uzanan, içi balık kılçığı şeklinde taranmış çapraz bantla dört bölüme ayrılmıştır. Çapraz bantların kesişim noktasında merkezi noktalı çift daire motifi yer almakta. Aynı motif yan bölmelerde de birer kez kullanılmıştır. Üst bölmede ise üç adet merkezi noktalı tek daire motifi görülmektedir. Arka yüzde yalnızca boyun hattı boyunca uzanan ve üzerinde saç bezemesinin gösterildiği kabartma yüzey görülmektedir, ancak tahrip olduğu için ne tür bir bezeme olduğu anlaşılamamaktadır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 076****TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. r/t 143**MÜZE ENV. NO.** 075.48.65**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 9.2 cm.**GEN.** 10.2 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövde sağlam, baş ve boyun ise kırıktır. Gövde üzerinde kabartma olarak işlenen boyun parçasından idolün tek başlı olduğu anlaşılmaktadır. Küçük bir parçası korunan boynun içi çapraz tarama ile doldurulmuştur. Gövde üzerinde yatay olarak betimlenmiş disk gövdeli, uzun boyunlu, şematik üçgen başlı küçük bir idol kabartması yer almaktadır. Bu idol başında gözler, merkezi noktalı birer daire ile gösterilmiştir. Uzun boynunda herhangi bir bezeme görülmemektedir. Her iki idolün de gövdesinin tamamı merkezi noktalı daire motifleriyle bezenmiştir.

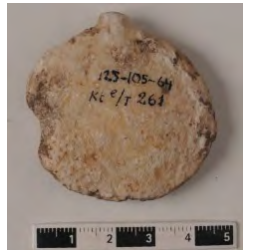
YAYIN Kulaçoğlu 1992, s. 99, 194, No. 119.

KAT. NO. 077**TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. h/t 229**MÜZE ENV. NO.** 018029**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 6.4 cm.**GEN.** 5.7 cm.**KAL.** 1.8 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Ovalimsi gövdeli. Boynu ve başı kırıktır. Gövdenin kenarlarında da kırıklar mevcuttur. Üst kısma doğru daralan gövdeden, ayrımı birer çentik şeklinde verilen boynun çok az bir kısmı korunmuştur. Korunan kısım üzerinde çapraz çizgilerle taranmış bir bantla gösterilen kolye (?) süsü olduğu görülmektedir. Gövde, içi çapraz taramalı, üç bant ile bölümlere ayrılmıştır. Bantların arasında kalan alanlar merkezi noktalı daire motifleriyle doldurulmuştur. Arka yüzde, boyundan neredeyse gövdenin altına kadar uzayan saç kabartısı mevcuttur. Kabartmanın içi birbirine paralel iki dikey çizgi ile üç bölüme ayrılmış ve bu bölümlerin içi, iç içe açılar şeklinde taranarak saçlar belirtilmiştir.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 078****TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. e/t 261**MÜZE ENV. NO.** 125.105.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.7 cm.**GEN.** 5 cm.**KAL.** 1.1 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdeli. Sağ tarafındaki küçük bir kırık dışında, gövdenin tamamı sağlam olarak ele geçmiştir. Sahip olduğu tek boynun çok küçük bir kısmı korunmuşken, baş tamamen kırıktır. İdolün göğsü üzerinde bir sıra kısa, birbirine paralel, eğik çizgilerden oluşan saçak biçimli gerdanlığı mevcuttur. Gövdenin orta yatay ekseninde, sol ve sağda merkezi noktalı çift daire motifi bulunmaktadır. Bunların hemen altında ve ortada, yine merkezi noktalı tek bir daire motifi daha yer almaktadır. Bu dairenin altından başlayarak gövdenin alt kenarına kadar uzanan çizgilerle belirlenen alanın içi ise noktalarla doldurulmak suretiyle cinsel uzuv belirtilmiştir. Gövdenin arka yüzünde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Özgüç N. 1957, Res. 17.

KAT. NO. 079**TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 357**MÜZE ENV. NO.** 117.001.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 19 cm.**GEN.** 13.3 cm**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

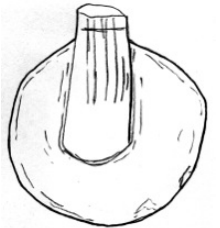
İdol gövdesi. Disk biçimli gövdelidir. Baş ve boynu kırıktır. Gövdenin alt ve üst kısmında da ufak kırıklar mevcuttur. İçi paralel çizgilerle kazınmış bir kaide üzerinde durmaktadır. Gövde ile boynun birleştiği bölüm kabartılarak, üzerine kazıma balık kılçığı motifi işlenmiştir. Boynun hemen altında "U" şeklinde, içi dikey çizgilerle taranmış gerdanlık bezemesi bulunmaktadır. Bir omuzdan diğerine uzanan ve gövdenin ortasından geçen geniş bant da bir çizgiyle ikiye ayrılmış ve bu alan da balık kılçığı şeklinde taranmıştır. Bu banttı başlayarak sırasıyla sola ve sağa, kaidenin kenarlarına kadar uzanan üç sıra çapraz çizgi grubu gövdenin alt kısmını üç parçaya ayırmaktadır. Hem gerdanlığın hem de diğer bantın alt kısmında, bunlara paralel olacak şekilde, merkezi noktalı çift daire motifleri beşli gruplar halinde kullanılmıştır.

YAYIN Özgüç N. 1957, s. 66, fig. 21; (Foto: Bilgi 2012, s. 283, No: 818).

KAT. NO. 080**TİP 3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.** 367**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 7 cm.**GEN.** 6 cm.**KAL.** 1.5 cm.**BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1932 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdelidir. Boynun gövdeden çıkıntı yapan çok az bir kısmı dışında tamamı kırıktır. Boynun korunan kısmında kazınarak yapılmış iki yatay çizgi ile kolye süsü gösterilmiştir. Gövdenin ön yüzünde, üst kısımda eğik olarak uzanan üç kazıma bantın içi eğik çizgilerle taranmıştır. Arka yüzde boyundan başlayarak gövdenin ortasında kadar devam eden ve dış konturu kabartma olarak yapılmış alanda birbirine paralel, dikey çizgilerle oluşturulmuş saç bezemesi yer almaktadır. İdolün boynun ön kısmında yer alan kazıma çizgilerden biri arka yüzde idolün saçının üzerinde de devam etmektedir.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 6, 3.

KAT. NO. 081**TİP 3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** LM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdelidir. Gövdenin yarıdan fazlası ve boynun çok küçük bir kısmı korunmuştur. Gövde, her iki omuzdan başlayarak karşı kenara kadar devam eden ve içleri balık kılıcı şeklinde taranmış bir çapraz bant ile dört bölüme ayrılmıştır. Alt bölümde içi çapraz tarama ile doldurulmuş ters üçgen şeklindeki cinsel uzuv yer almaktadır. Gövdenin farklı yerlerinde içi yine balık kılıcı şeklinde taranmış bantlar ve doldurma motifi olarak kullanılmış merkezi noktalı daire motifleri görülmektedir.

YAYIN Contenau 1927, Pl. XLV (c).**KAT. NO. 082****TİP 3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** CUK**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdelidir. Boynun büyük bir kısmı ve başının tamamı kırıktır. Gövdenin kenarlarında ve arka kısmında yer yer kırıklar mevcuttur. Boynun hemen altında, içi kısa ve eğik çizgilerle taralı bir bant şeklindeki kolye süsü mevcuttur. Omuzlardan başlayarak karşı kenara uzanan, içi balık kılıcı şeklinde taralı birer çift bandın oluşturduğu çapraz kuşak gövdeyi dört bölüme ayırmaktadır. Her bölmede birer tane merkezi çukur daire motifi bulunmaktadır. Cinsel uzuv ise, alt bölmede, yatay olarak çizilmiş ve içi balık kılıcı şeklinde taranmış bir bant ile gösterilmiştir. İdolün arka yüzeyinde boyun hattından ense altına kadar uzanan ve balık kılıcı şeklinde gösterilen saç bezemesi ve bunun bittiği noktada yer alan merkezi çukur daire motifi yer almaktadır.

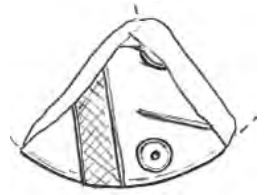
YAYIN Krušina-Černý 1952, Pl. LIII, Fig. 2-3a.

KAT. NO. 083**TİP 3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** CUK**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Satın alınma.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Disk biçimli gövdelidir. Baş ve boynu kırıktır. İdolün gövdesi üzerinde yer alan boyun girintisinden dolayı tek başlı olduğu söylenebilir. Boyun oyuntusunun hemen altında çentiklerle gerdanlık süsü işlenmiştir. Bunun hemen altında kolye dizisi şeklinde sıralanan üç adet merkezi çukur tek merkezli dairelerden oluşan bezeme mevcuttur. Gövdenin üzerinde omuzlardan başlayarak içe doğru çapraz biçimde uzanan, içi eğik, kısa çizgilerle taralı iki bant bulunmaktadır. Gövdenin alt kısmına yakın yerde, biri tam merkezde, diğerleri ise bunun her iki yanında yer alacak şekilde üç adet merkezi çukur çift daire motifi görülmektedir. Merkezde yer alan dairenin etrafı, diğerlerinden farklı olarak kısa çizgilerle taralıdır ve olasılıkla güneşi sembolize etmektedir Bunun hemen altında, sivri ucu alta gelecek biçimde ve dikey bir hatla ikiye ayrılan üçgen alanın içi balık kılıcı şeklinde taranarak cinsel uzuv belirtilmiştir.

YAYIN Krušina-Černý 1952, Pl. LIII, Fig. 1.**KAT. NO. 084****TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. h/t 151**MÜZE ENV. NO.** 126.071.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4 cm.**GEN.** 5 cm.**KAL.** 1.5 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Büyük olasılıkla disk biçimli olan gövdenin büyük bir kısmı, baş ve boynun ise tamamı kırıktır. Sağlam olarak ele geçen kısımda içi çapraz çizgilerle taralı bir bant ile, biri tam diğeri yarım olmak üzere iki tane merkezi noktalı daire motifi bulunmaktadır. Aynı daire motifinden arka yüzde de bir tane bulunmaktadır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 085 **TİP 3**
KAZI ENV. NO. Kt. g/t 361 **MÜZE ENV. NO.** 117.121.64

MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 10 cm. **GEN.** 5 cm. **KAL.** 2.1 cm.

BULUNTU YERİ Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.

TABAKASI 11b **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Gövde parçası. Büyük olasılıkla disk gövdeli olan idolün gövdesinin dörtte birlik kısmı sağlam olarak ele geçerken baş ve boynu tamamen kayıptır. Gövde parçasının ön yüzü ortadan dik bir çizgi ile ayrılmış çizilerek yapılmış balık sırtı motifiyle süslü iken diğer yüz bezemesiz bırakılmıştır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 086 **TİP 3**
KAZI ENV. NO. Kt. g/t 362 **MÜZE ENV. NO.** 117.122.64

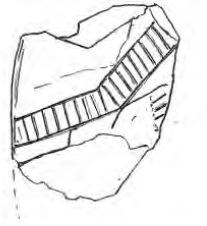
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 7.5 cm. **GEN.** 5.5 cm. **KAL.** 2 cm

BULUNTU YERİ Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.

TABAKASI 11b **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Gövde parçası. Büyük olasılıkla disk gövdeli olan idolün gövdesinin yarısına yakın bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Baş ve boynu kırıktır. Gövde parçasının ön yüzünde kazınarak yapılmış, içi dikey hatlarla taranmış bir bant ve alçak kabartma tekniği ile yapılmış el motifi mevcuttur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 087**TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. e/t 260**MÜZE ENV. NO.** 125.104.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 9.5 cm.**GEN.** 8.2 cm.**KAL.** 2 cm.**BULUNTU YERİ****TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Disk biçimli gövdeli. Gövdenin bir kısmı, baş ve boynun ise tamamı kırıktır. Gövdenin üst kısmında, alt alta üç sıra, kısa paralel dikey çizgilerden oluşan bir saçak bezeme grubu (gerdanlık ?) mevcuttur. Gövdenin alt kısmında toplam yedi tane, merkezi noktalı çift daire motifi bulunmaktadır. Arka yüzde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Özgüç N. 1957, Res. 18.**KAT. NO. 088****TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. g/t 359b**MÜZE ENV. NO.** 117.119.64**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 7 cm.**GEN.** 5 cm.**KAL.** 1.4 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/36 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Büyük olasılıkla disk biçimli olan gövdenin, yarıya yakın kısmı korunmuştur. İdolün baş ve boynu kırıktır. Gövde parçası üzerinde, Disk biçimli gövdeli başka bir idol tasviri daha yer almaktadır. Bu ikinci idol gövdesinin sağ tarafında, alt alta dikey olarak matkapla yapılmış iki adet çukur bezeme bulunmaktadır.

YAYIN Özgüç N. 1957, Fig. 20.

KAT. NO. 089 **TİP 3**
KAZI ENV. NO. Kt. g/t 170 **MÜZE ENV. NO.** 117.053.64

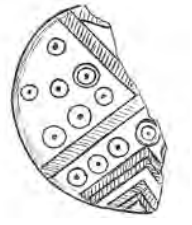
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 5.2 cm. **GEN.** 8.9 cm. **KAL.** 1.8 cm.

BULUNTU YERİ Megaron planlı anıtsal yapı, P/37 plankaresinden.

TABAKASI 11b **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Gövde parçası. Disk biçimli gövdeya sahiptir. Gövdenin yaklaşık yarısı sağlam olarak ele geçmiştir. Ön yüzde içi eğik çizgilerle taralı bir çapraz bant motifi yer almaktadır. Bantların ayırdığı bölümlerde merkezi noktalı, tek ya da çift daireler doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Gövdenin alt kısmında içi yine eğik çizgilerle taranmış çift bantlarla oluşturulmuş iç içe açılar olasılıkla cinsel uzvu temsil etmektedir. Arka yüzde ise dış hatları kabartma olarak belirlenen ve içi balık kılıcı şeklinde taralı bir bant bulunmaktadır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 090 **TİP 3**
KAZI ENV. NO. Kt. p/t 68 **MÜZE ENV. NO.** 094.35.64

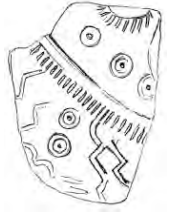
MADDESİ Alabaster **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 7 cm. **GEN.** 5.4 cm. **KAL.** 1.1 cm.

BULUNTU YERİ Megaron planlı anıtsal yapı, N/39 plankaresinden.

TABAKASI 11b **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Gövde parçası. Disk biçimli gövdelidir. Gövdenin yarıya yakın kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. İdolün boyun çıkıntısının hemen altında kazınarak yapılmış, birbirine paralel eğik çizgilerden oluşan kolye süsü yer almaktadır. Benzer bir motif gövdeyi enlemesine, çapraz bir şekilde kesecek şekilde kullanılmıştır. Gövdenin alt kısmında dikey, dört adet zikzak bant ile çeşitli yerlerde doldurma motifi olarak kullanılmış merkezi noktalı tek ya da çift daire motifleri bulunmaktadır.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.

KAT. NO. 091**TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. p/t 67**MÜZE ENV. NO.** 094.10.64 (Teşhir)**MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 16.5 cm.**GEN.** 7.5 cm.**KAL.****BULUNTU YERİ** Megaron planlı anıtsal yapı, P/39 plankaresinden.**TABAKASI** 11b**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Disk biçimli gövdelidir. Gövdenin yaklaşık 2/3'lük bir kısmı sağlam olarak ele geçmiştir. Gövde üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş iki arslan figürü dışında merkezi noktalı daire motifleri ve çentik bezemeler gövde üzerinde doldurma motifi olarak kullanılmıştır. Ön ve arka ayakları üzerine yatar biçimde yüksek kabartma tekniğinde işlenen arslanların gözleri merkezi noktalı daireler şeklinde gösterilmiş olup, burun delikleri birer nokta ile vurgulanmıştır. Arslanların kapalı ağızları yatay birer çizgi ile belirtilmiştir. Yeleler ise çapraz tarama şeklinde işlenmiştir. Hem ön hem de arka ayak parmakları ayrı bir şekilde belirtilmiş olan arslanların kuyrukları arkaya doğru düz bir şekilde uzanmaktadır.

YAYIN Özgüç N. 1957, Res. 12, Fig. 12; Özgüç T. 1993, Fig. 1a-b; (Foto: Aydıngün 2005, s. 37, Res. 34).

KAT. NO. 092**TİP 3****KAZI ENV. NO.** Kt. 18**MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ****TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Olasılıkla disk biçimli gövdeli bir idole aittir. İki parça halinde, sonradan birleştirilmiştir. Olasılıkla gövdeyi yatay olarak kateden ve birbirine paralel, dikey çizgilerden oluşan bezeme, yanında merkezi noktalı tek ya da çift daireler ise doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

YAYIN von der Osten ve diğ. 1933, s. 81.

KAT. NO. 093

TİP 3

KAZI ENV. NO. Kt. 108

MÜZE ENV. NO.

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER AMM

YÜK.

GEN.

KAL.

BULUNTU YERİ

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Gövde parçası. Olasılıkla disk gövdeli bir idole aittir. Mevcut parça üzerinde doldurma motifi olarak kullanılmış merkezi noktalı daireler yer almaktadır.

YAYIN von der Osten ve diğ. 1933, s. 81.

KAT. NO. 094

TİP 3

KAZI ENV. NO.

MÜZE ENV. NO. 371

MADDESİ Alabaster

KORUNDUĞU YER KM

YÜK. 10 cm.

GEN. 15.5 cm.

KAL. 2.9 cm

BULUNTU YERİ Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.

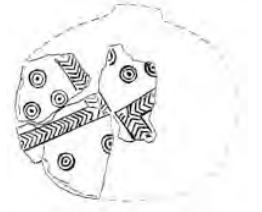
TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

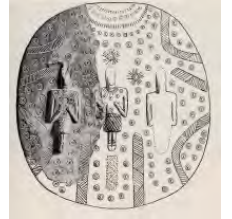
Gövde parçası. Disk biçimli gövdeye sahip bir idole aittir. Baş ve boyun kısmı kırıktır. Gövde üzerinde doldurma motifi olarak kullanılan merkezi noktalı çift daireler yanında zikzak hatlar ile içi eğik ya da dikey çizgilerle taranmış bant motifleri de görülmektedir. Bir kısmı korunmuş ve içi kazıma çizgiler ve iç içe açılarla taralı üçgen alan olasılıkla cinsel uzvu temsil etmektedir. İdolün gövdesi üzerinde biri tama yakın diğerinin ise sadece bir parçası korunmuş kabartma iki idol tasviri yer almaktadır. Bunlardan ilkinde baş ve boynun bir kısmı kırık olup gövdenin tamamı sağlam olarak ele geçmiştir. Boynun korunan kısmında üç sıra yatay çizgi ile kolye süsü, bunun hemen altında da iki sıra paralel, eğik çizgilerle gerdanlık işlenmiştir. Gövdeyi yatay olarak kateden ve dört sıra çizgiden oluşan zikzak motifi diğer idol üzerinde de aynı şekilde, ancak bu defa üç çizgi halinde görülmektedir. Aynı şekilde her iki idol üzerinde merkezi çukur tek ve çift daireler doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

YAYIN Karamete 1935, Pl. 8, 9.

KAT. NO. 095**TİP 3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO. 529****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Kültepe kökenli olarak 1933 yılında Kayseri Müzesi'ne getirilmiş.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Disk biçimli olması muhtemel gövdenin çok küçük bir bölümü korunmuş, eksik kısımlar restore edilmiştir. Korunan kısımlardan gövdenin her iki yandan üçgen şekilde çıkan ve içiçe açılarla taranmış iki ayrı bantla bölündüğü anlaşılmaktadır. Bölümlere ayrılan gövdede boş kalan kısımlar merkezi noktalı çift daireler ile bezenmiştir.

YAYIN Karamete 1938, Pl. 6, 19.**KAT. NO. 096****TİP 3****KAZI ENV. NO.****MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Alabaster**KORUNDUĞU YER** DM**YÜK.****GEN.****KAL.****BULUNTU YERİ** Kayseri.**TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Gövde parçası. Olasılıkla disk biçimli gövdeli bir idole ait olan parçanın yaklaşık 1/3'lük kısmı korunmuştur. Mevcut kısım üzerinde doldurma motifi olarak kullanılmış merkezi noktalı çift daireler ve içi eğik çizgilerle taralı bantlar ile kabartma tekniğinde bir insan figürü yer almaktadır. Daire motiflerinden biri, etrafındaki kısa çizgilerle güneş tasviri şeklinde işlenmiştir. Ayakta durur şekilde cepheden tasvir edilmiş olan figürün başı oldukça tahrip olmuştur. Her iki kolu dirsekten kırılarak ellerini göğüs üzerinde dua jesti şeklinde kavuşturmuştur. Ayakları tahrip olmasına karşın bileklerde yatay kazıma çizgilerle verilen halhal şeklinde süslemeler taşıdığı anlaşılmaktadır. El bileklerinde de görülen benzer çizgiler olasıyla bilezikleri temsil etmektedir. Boynun en alt kısmında üç paralel çizgi ile gösterilen kolye süsünün altında saçak şeklinde bir gerdanlık tasvir edilmiştir. Bunun hemen altında, beş adet merkezi noktalı daire motifi gerdanlık hattına paralel uzanacak şekilde yerleştirilmiştir. Benzer bir daire göbek deliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Çapraz çizgilerle taranmış kısa eteğin üst kısmındaki yatay çizgi, olasıyla kemer tasviridir. Figürün sağında görülen izler, bu kısımda en azından bir figürün daha bulunduğunu göstermektedir.

YAYIN Herrmann 1894, s. 35, No. 47 (Çizim: Przeworski 1932, Taf. II).

KAT.NO. 097 **TİP 4**
KAZI ENV.NO. Kt. k/t 177 **MÜZE ENV.NO.** 3885

MADDESİ Mermer **KORUNDUĞU YER** KM
YÜK. 3.5 cm. **GEN.** 3 cm. **KAL.** 0.6 cm.

BULUNTU YERİ Kültepe 1959 yılı kazısından.

TABAKASI Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III.

TANIMI

İdol. Başa doğru daralan oval formudur. Yassı yüzeyde yalnız kaş ve gözler işlenmiştir. Kaşlar kazınarak yapılmış iki düz çentik, gözler ise iki küçük çukurla tasvir edilmiştir. Gövde üzerinde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Bilgi 1975, Lev. IV; Fig. 16.

KAT.NO. 098 **TİP 5.a.1**
KAZI ENV.NO. Kt. h/t 194 **MÜZE ENV.NO.** 126.084.64

MADDESİ Kil **KORUNDUĞU YER** AMM
YÜK. 4.5 cm **GEN.** 3 cm **KAL.** 0.8 cm

BULUNTU YERİ Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.

TABAKASI 12 **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

Sap biçimli boyunlu/başlı idol. Siyah hamurlu. Çok iyi pişirilmemiş. Yuvarlak gövdeli. Kısa boynu küt bir şekilde son bulmakta olup baş ya da yüz uzuvlarına ait herhangi bir detay işlenmemiştir. Gövde üzerinde de herhangi bir bezeme ya da uzuv işlenmemiştir.

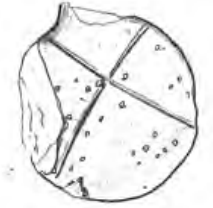
YAYIN Bilgi 2012, s. 278, Res. 796.

KAT. NO. 099**TİP 5.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. t/t 22**MÜZE ENV. NO.** 178.010.74 (1968)**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.6 cm.**GEN.** 3 cm.**KAL.** 0.6 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol. Sap biçimli başlıdır. Girimsi devetüyü hamura sahiptir. Yuvarlak gövdelidir. Gövdeden direkt olarak çıkıntı yapan kısa boyunludur. Sol taraftan içbükey bir hat sunarak uzayan boyun küt bir biçimde son bulmaktadır. Gövdenin alt kısmında kazınarak yapılmış ve içi noktalarla doldurulmuş dikdörtgen bir alanla idolün cinsel uzvu gösterilmiştir. Arka yüzde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 100****TİP 5.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. e/t 193**MÜZE ENV. NO.** 126.083.64**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.3 cm**GEN.** 4.5 cm**KAL.** 1.1 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Siyah hamurlu. Yuvarlak gövdeli. Baş ve boynu kırıktır. Hem ön, hem de arka yüzde, omuzlardan başlayarak gövdenin altına kadar devam eden çapraz çizgilerden oluşan bir motif yer almaktadır. Ön yüzde çapraz hatların ayırdığı bölmeler nokta bezemelerle doldurulmuştur.

YAYIN Bilgi 2012, s. 279, Res. 803.

KAT. NO. 101**TİP 5.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. r/t 144**MÜZE ENV. NO.** 075.049.65**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 3.1 cm.**GEN.** 3.2 cm.**KAL.** 1.2 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Siyah renkli hamurludur. Yuvarlak gövdelidir. Baş ve boynun tamamı kırıktır. Boyun çıkıntısının başlayacağı yerde kazınarak yapılmış iki yatay çizgi ile idolün kolyesi tasvir edilmiştir. Gövde, kazınarak yapılmış her iki omuzdan başlayarak gövdenin altında son bulan çapraz bir çizgi ile bölümlere ayrılmıştır. Çapraz uzanan çizginin merkezinde yer alan oyuklar yapılmış daire idolün göbeği, gövdenin her iki yanındakiler ise göğsünü nitelemektedir. Bunun dışında bir tane boyun süsünün hemen altında diğeri gövdenin sağ alt köşesinde olmak üzere iki ayrı oyuk daha mevcuttur. Çapraz çizgi ile üçgenlere ayrılan gövdenin alt kısmında kalan alan üçüncü bir kazıma çizgi ile bölünmüş ve cinsel uzvu temsil eden bu alanın tümü gövdenin diğer bölümleri gibi noktalarla doldurulmuştur. Arka yüzeyde de merkezinde oyuk bir dairenin yer aldığı çapraz çizgi devam etmektedir. Bu yüzde ön yüzün aksine yalnızca gövdenin alt kısmında kalan üçgen alan noktalarla doldurulmuştur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 102****TİP 5.a.1****KAZI ENV. NO.** Kt. 71**MÜZE ENV. NO.****MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 3.1 cm**GEN.** 3.1 cm**KAL.****BULUNTU YERİ****TABAKASI** Belli değil. **DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Yuvarlak gövdelidir. Kaba ve siyah renk hamurludur. Boynu ve başı kırıktır. Gövdesi üzerinde kazıma çizgilerle sınırlanan dörtgen alan olasılıkla cinsel uzvu temsil etmektedir. Gövdenin ön yüzünde dört adet merkezi noktalı daire süslemesi mevcuttur. Arka yüzde saç bezemesinin uzantıları gövde üzerinde bir sıra kazıma çizgi şeklinde görülmektedir.

YAYIN von der Osten ve diğ. 1933, s. 80, KT- 71.

KAT. NO. 103**TİP 5.a.2****KAZI ENV. NO.** Kt. k/t 40**MÜZE ENV. NO.** 132.004.64**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 3.2 cm**GEN.** 2.8 cm**KAL.** 1 cm.**BULUNTU YERİ** Mezar içerinden.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

Sap biçimli boyunlu idol. Yuvarlak gövdelidir. Hafif köşeli bir hat sunan omuzlardan iç bükey şekilde uzanan sap biçimli boyun ucu yuvarlatılmış şekilde son bulmaktadır. Gövdesinin iki yanında iki çentikle bel hattı belirtilmiştir. İdolün arka yüzeyinde zedelenmeler ve tahripler mevcuttur. Boyun üzerinde kazınarak yapılmış üç sıra çizgi grubundan oluşan kolye bezemesi mevcuttur. Gövde biri eğik dikey diğeri iki yandan bel oyuntusu hizasında olmak üzere iki kazıma çizgi ile dörde ayrılmıştır. Gövdenin iki yanında ayn açı ile yerleştirilmiş iki tane ortası delik oyukla idolün göğsü işlenmiştir. Alt kısımda kalan iki bölüm ise çentik şeklindeki bezeme ile olasılıkla idolün cinsel uzvu işlenmiştir. Arka yüzeyde herhangi bir bezeme yoktur.

YAYIN Bilgi 2012, s. 278, Res. 794.**KAT. NO. 104****TİP 5.b****KAZI ENV. NO.** Kt. h/t 195**MÜZE ENV. NO.** 018031**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 4.8 cm.**GEN.** 4.7 cm.**KAL.** 1.5 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinden.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Yassı, oval gövdelidir. Boyun ve baş kısmı kırıktır. Boyundan itibaren genişleyerek inen gövdenin alt kısmı düzleşerek son bulmaktadır. Gövdenin ön yüzünde, boynun hemen altında iki yatay kazıma çizgi arası çentik bezemelerle doldurulmuştur. Gövdenin kalan kısmı birbirini kesen iki çapraz çizgiyle dört bölüme ayrılmış ve her bölüm yine çentik bezemelerle doldurulmuştur. Arka yüz de, benzer şekilde iki çapraz çizgiyle dörde ayrılmış, ancak bunlar ön yüzdekiden daha düzensiz şekilde olup, gövdeyi tam ortalamamaktadır. Boyundan aşağıya doğru, gövdenin ortasına kadar inen sekiz adet kazıma dikey çizginin araları da benzer şekilde çentik bezemelerle doldurulmuştur.

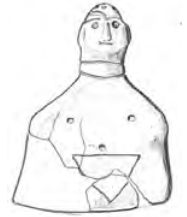
YAYIN Bilgi 2012, s. 279, Res. 806.

KAT. NO. 105**TİP 6****KAZI ENV. NO.** Kt. 10/t 60**MÜZE ENV. NO.** 2010/267**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** KM**YÜK.** 4.5 cm.**GEN.** 4.3 cm.**KAL.** 1.1 cm.**BULUNTU YERİ** Höyük 2010 yılı kazısı. Mk. 29 dolgusu içinden.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol gövdesi. Gri boz renklidir. Kırık boynundan itibaren başı eksiktir. Gerdanında kazınarak yapılmış eğik çizgilerden oluşan kolyesi mevcuttur. Çukur şeklindeki göbek deliğinin iki yanında yer alan kollar, gövde üzerinde kabartma olarak işlenmiştir. Belden aşağısı geniş olup cinsiyet uzvu üstü çentiklerle süslenmiş büyük üçgen biçimindedir. Parmakları gösterilen ayaklar birbirinden ayrılmıştır. Arka yüzünde omuzlarından başlayıp kalçasının altına kadar uzanan çizilerek yapılmış bir bant mevcuttur. Kalça çıkıntılarında birer, ensenin alt kısmında birer, toplam üç yuvarlak çukur mevcuttur.

YAYIN Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu'nun izni ile.**KAT. NO. 106****TİP 7****KAZI ENV. NO.** Kt. h/t 211**MÜZE ENV. NO.** 018030**MADDESİ** Kil**KORUNDUĞU YER** AMM**YÜK.** 12 cm.**GEN.** 7.6 cm.**KAL.** 2.6 cm.**BULUNTU YERİ** Megaron tipindeki mabet yapısı içerisinde.**TABAKASI** 12**DEVİRİ** ETÇ III**TANIMI**

İdol. Gri-kahve astarlı. Çan biçimli gövdeli. Kısa, kalın boyunlu ve plastik biçimde işlenen oval başlı. Baş çene çıkıntısı vurgulanacak şekilde boyundan küçük bir çıkıntı ile ayrılmaktadır. Gövde üzerinde, her iki göğsün üzerinde ve göbek aksında bir tane olmak üzere toplam üç adet oyularak yapılmış daire yer almaktadır. Göbek çukurunun hemen altında, kazıma tekniği ile yapılmış ve sivri ucu aşağıya bakan cinsel uzuv yer almaktadır. Gövdenin sol alt kısmındaki kırıklar restore edilmiştir. Yüzde, kaşlar kazınarak yapılmış yarım ay şeklinde, gözler ortası delinerek yapılmış tek bir daire ile, burun kabartma olarak ve doğal bir biçimde, ağız kazınarak yapılmış düz bir çizgi şeklinde tasvir edilmiştir. Oval başta kulaklar, başın her iki yanında dağal bir biçimde ve kabartma olarak yapılmıştır. Boyunda, önden başlayıp arkada da devam ederek tüm boynu saran, kazıma tekniği ile yapılmış birbirine paralel iki çizgi ile kolye işlenmiştir. Başın arkasında, kabartma olarak yapılmış ve alından başlayarak enseye kadar uzanan "U" şeklindeki saç ? hattının içi tepeden aşağıya doğru inen oyuk noktalarla doldurulmuştur.

YAYIN Özgüç T. 1963, Lev. X, I.

KAT. NO. 107

TİP 7

KAZI ENV. NO. Kt. ş/t. 68

MÜZE ENV. NO. 117.20.74

MADDESİ Kil

KORUNDUĞU YER AMM

YÜK. 5.9 cm.

GEN. 3.5 cm.

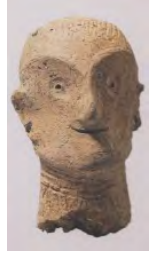
KAL.

BULUNTU YERİ

TABAKASI Belli değil **DEVİRİ** ETÇ III

TANIMI

İdol başı. Başın tamamı ve boynun sadece üst kısmı korunmuştur. Devetüyü renkte astarlı ve perdahlıdır. Plastik olarak işlenmiş başta tüm yüz uzuvları gösterilmiştir. Merkezi delik birer daire şeklinde belirtilen gözlerde, gözbebekleri kakma tekniğinde uygulanmış olmalıdır. Yarım ay şeklindeki kaşlar burnun üst hattında birleşmektedir. Burun öne doğru çıkık ve hafif kavisli olarak tasvir edilmiştir. Büyük kulakları da plastik biçimde dağal biçimde işlenmiştir. Ağız tek bir yatay çizgi ile verilen figürün etli yanakları ve çenesi de oldukça belirgin şekilde gösterilmiştir. Alnın üst kısmından başlayan ve enseye kadar devam eden paralel kazıma çizgiler saçı temsil etmektedir. Boynun üst kısmında yer alan birbirine paralel işlenmiş yatay çizgiler kolye süsünü göstermektedir. Bunun hemen altında başlayan ve dikey şekilde işlenmiş çizgiler de omuzlara doğru devam etmektedir.

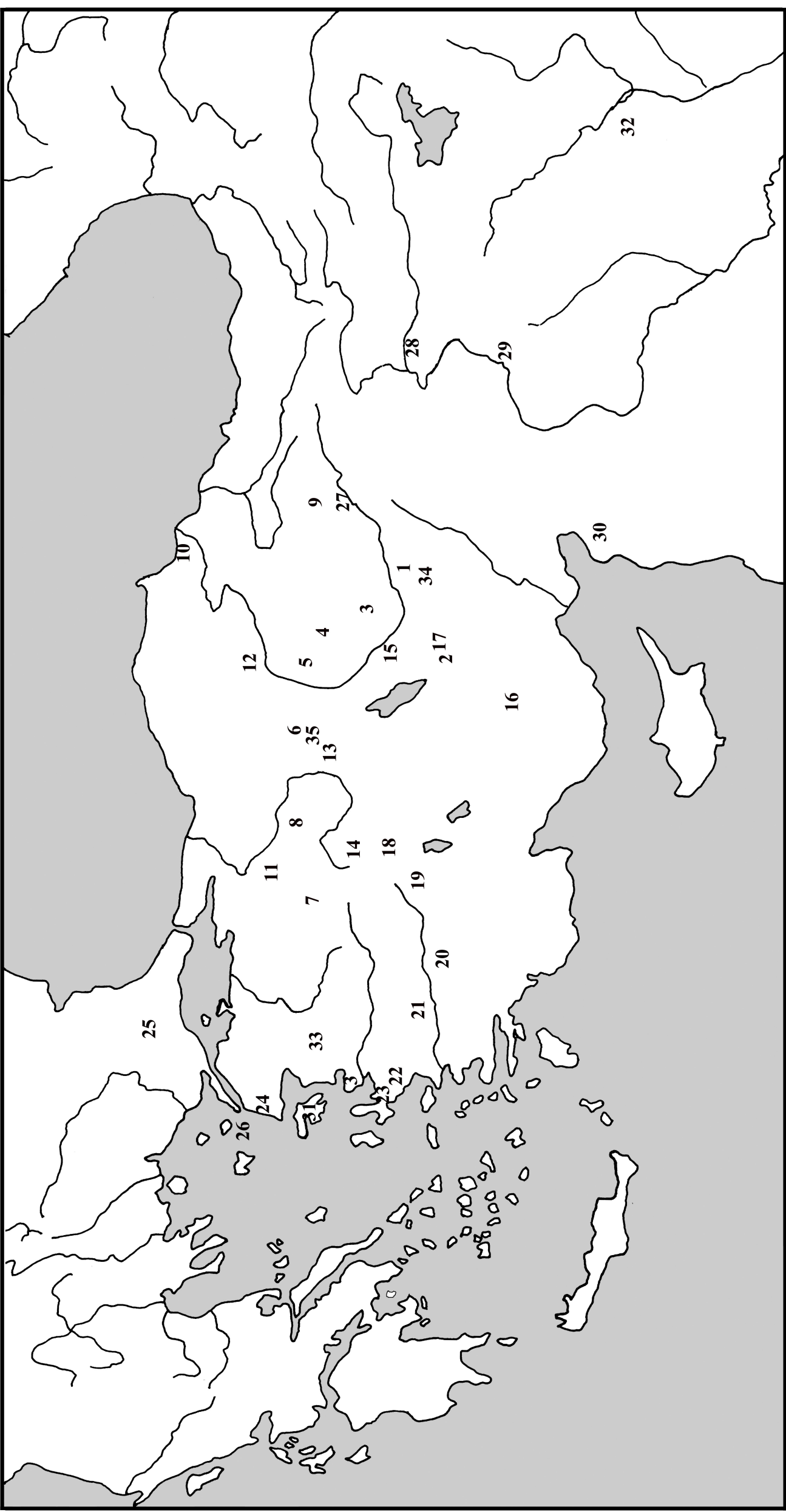

YAYIN Özgüç T. 1990, s. 74, Ills. 1: a-c (Foto-Ön: Bilgi 2012, s. 303, No:912).

XVI. Harita, Levha ve Tablolar Listesi

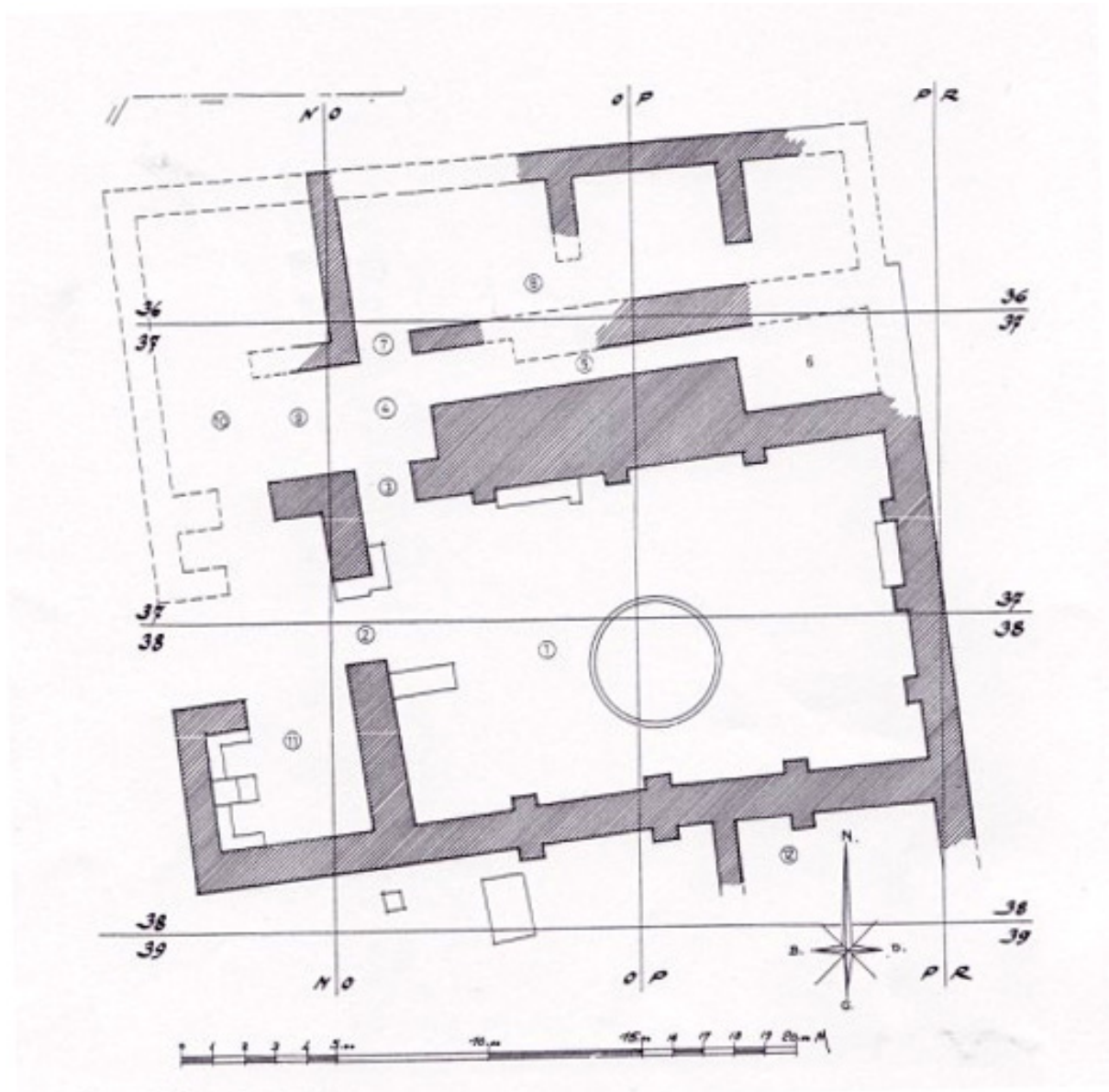
Harita	Metinde adı geçen başlıca merkezler
Levha 1	Kültepe’de idollerin ele geçtiği 12. tabaka megaron planlı yapı (Özgüç T. 1963, Plan 1)
Levha 2	Kültepe’de idollerin ele geçtiği 11b tabakası megaron planlı yapı (Özgüç T. 1986, Ill. 3-1)
Tablo 1	Tipoloji Tablosu
Tablo 2	Cinsel Uzun Tipleri
Tablo 3	Saç Bezemesi Tipleri
Tablo 4	Boyun Bezemesi Tipleri (Kolye / Gerdanlık Motifleri)
Tablo 5	Kolye / Gerdanlık Kombinasyonları
Tablo 6	Gövde Bezeme Tipleri

XVII. Harita, Levha ve Tablolar

Harita: Tezde adı geçen başlıca merkezler

1. Kültepe	7.Seyitömer	13. Karayavşan	18. Kusura	24. Troia	30. Alalakh
2. Acemhöyük	8. Küllüoba	14. Afyon Karaca Höyük	19. Beycesultan	25. Aşağı Pınar	31. Thermi
3. Alişar	9. Maşathöyük	15. Hacıbektaş	20. Aphrodisias	26. Yenibademli Höyük	32. Tell Brak
4. Alacahöyük	10. İkiztepe	Suluca-Karahöyük	21. Çine-Tepecik Höyük	27. Tokat-Zile	33. Yortan
5. Resuloğlu	11. Demircihöyük	16. Can Hasan	22. Bakla Tepe	28. Norşuntepe	34. Zencideresi
6. Etiyokuşu	12. Balbağı	17. Güvercinkayası	23. Liman Tepe	29. Titriş Höyük	35. Ahlatlıbel

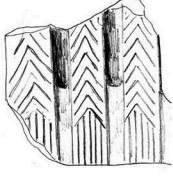
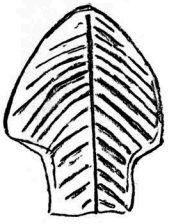
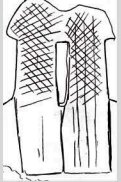
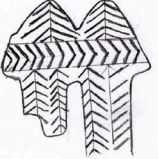

[illegible]

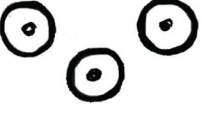
Tablo 2: Cinsel Uzun Tipleri

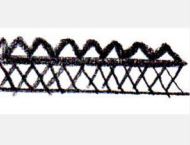
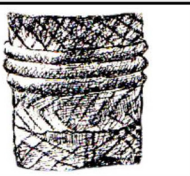
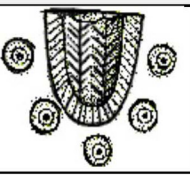
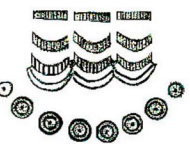
Tip	MALZEME	KAT.NO.	TİP	DÖNEM		TABAKA		
				ETÇ II	ETÇ III	12	11b	Belli değil
	Kil	103	5.a.2		X	X		
	Alabaster Kil	036 106	3.a.2 7		X	X		
	Kil	105	6		X	X		
	Alabaster	024 050 060	3.a.1 3.a.2 3.a.3		X			X
	Alabaster	083	3		X			X
	Alabaster	022 070	3.a.1 3.b		X			X
	Alabaster	071	3.b		X			X
	Alabaster	051	3.a.2		X			X
	Alabaster	078	3		X		X	
	Kil	100	5.a.1		X	X		
	Kil	104	5.b		X	X		
	Kil	101	5.a.1		X	X		
	Alabaster	052	3.a.2		X			X
	Alabaster	089	3		X		X	
	Alabaster	039	3.a.2		X		X	
	Alabaster	049	3.a.2		X			X
	Alabaster	023	3.a.1		X			X
	Alabaster	053	3.a.2		X			X
	Alabaster	082	3		X			X
	Alabaster	059	3.a.3		X			X
	Kil	099	5.a.1		X	X		

Tablo 3: Saç Bezeme Motifleri

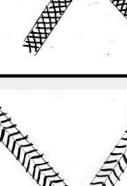
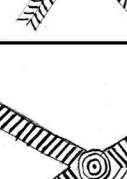
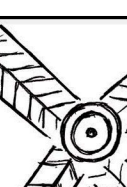
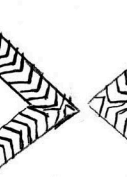
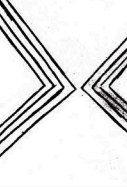
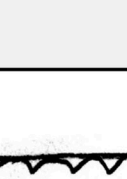
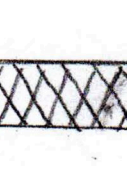
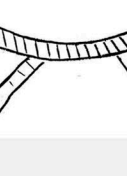
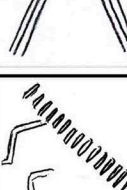
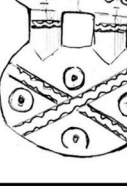
Bezeme	Şekil	KAT.NO.	TİP	DÖNEM		TABAKA		
				ETÇ II	ETÇ III	12	11b	Belli değil
Paralel Dikey Çizgiler		065 104	3.b 5.b		X	X		
		068	3.b		X		X	
		080 102	3 5.a.1		X			X
İçiçe Açılar		077	3		X	X		
		018	3.a.1		X	X		
		057	3.a.3		X		X	
Hasır Örgü		044	3.a.2		X			X
Kabartma Saç		046	3.a.2		X			X
Oyuk Bezeme		106	7		X	X		
Zikzak Motifi		067	3.b		X	X		
		066	3.b		X	X		
		071	3.b		X			X
Kabartma Zikzak Çizgiler		070	3.b		X			X
Balık Kılıcı		017 038	3.a.1 3.a.2		X	X		
		045	3.a.2				X	
		063 064	3.a.4 3.a.4		X		X	
		033 050	3.a.1 3.a.2					
		058 059	3.a.3 3.a.3		X			X
		073 082	3.b 3					
Çapraz Tarama		041	3.a.2		X		X	
		024 075	3.a.1 3					
		060	3.a.3		X			X
		074	3.b					
İçiçe Açı ve Balık kılıcı Kombinasyonu		061	3.a.3					X
Zikzak Bezeme ve Eğik Çizgi Kombinasyonu		022	3.a.1					X

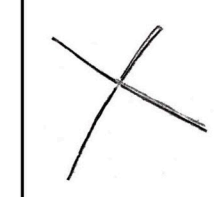
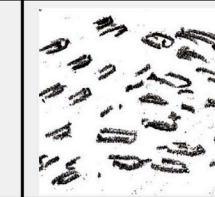
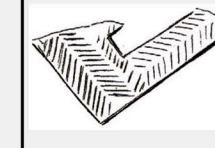
Tablo 4: Kolye / Gerdanlık Bezeme Motifleri

Bezeme	Şekil	KAT. NO.	TİP	DÖNEM		TABAKA		
				ETÇ II	ETÇ III	12	11b	Belli Değil
Paralel Yatay Çizgiler		067 106 101 103 104				X		
		57			X		X	
		035 080 061						X
Paralel Dikey Çizgi Taralı Bant		039 064			X		X	
		55			X			X
Balık Kılçığı		053 059			X			X
Çapraz tarama		076 077			X	X		
		031 056			X			X
Saçak		039 063 078 087 090			X		X	
Paralel Eğik Çizgi		105			X	X		
Kabartma Zikzak Bant		070			X			X
Merkezi Noktalı Daire		075			X	X		
		081						X
Paralel Eğik Çizgilerle Taralı Bant		082			X			X

Tablo 5: Kolye / Gerdanlık Kombinasyonları								
Bezeme	Şekil	KAT. NO.	TİP	DÖNEM		TABAKA		
				ETÇ II	ETÇ III	12	11b	Belli Değil
Paralel Yatay Çizgi + Zikzak Bezeme		018	3.a.1		X	X		
Paralel Yatay Çizgi + İçiçe Açı + Kabartma Zikzak Bezeme		037	3.a.2		X	X		
Paralel Yatay Çizgi + Paralel Eğik Çizgi Toralı Bant + Merkezi Delik Daire		048 060	3.a.2 3.a.3		X			X
Paralel Eğik Çizgi Toralı Bant + Merkezi Noktalı Daire		028 050	3.a.1 3.a.2		X			X
Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire		036	3.a.2		X	X		
		026 083	3.a.1		X			X
Paralel Dikey Çizgi Toralı Bant + Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire		062	3		X	X		X
		023	3.a.1		X			
Kabartmalı Zikzak Bant + Merkezi Noktalı Daire		041	3.a.2		X		X	
		022	3.a.1		X			X
Kabartmalı Zikzak Bant + Paralel Eğik Çizgi + Merkezi Delik Nokta		024 047	3.a.1 3.a.2		X			X
Kabartma Zikzak Bezeme + Kabartma Bant + Çapraz Tarama		052	3.a.2		X			X
Çapraz Tarama + Kabartma Bant + İçiçe Açı		074	3.b		X			X
Paralel Yatay Çizgi + Saçak Çizgi + Merkezi Noktalı Daire		051 094 096	3.a.2 3		X			X
Balık Kılıcı + Paralel Eğik Çizgi Toralı Bant + Merkezi Noktalı Daire		079	3.a.1		X		X	
Paralel Dikey Çizgili Bant + Eğik Çizgi Toralı Bant + Merkezi Noktalı Daire		071	3.b		X			X
Paralel Dikey Çizgili Bant + Kabartma Bant + Merkezi Noktalı Daire		058	3.a.3		X			X

Tablo 6: Gövde Bezeme Motifleri

Ö N Y Ü Z								
Bezeme	Şekil	KAT. NO.	TİP	DÖNEM		TABAKA		
Merkezi Noktalı Daire				ETÇ II	ETÇ III	12	11b	Belli Değil
Tek Daire		036, 076, 077	3.a.2, 3		X	X		
		040, 063, 090, 091	3.a.2, 3.a.4, 3		X		X	
		022-025, 028, 031, 047, 050, 054, 059, 060, 061, 070, 081, 082	3, 3.a.1, 3.a.2, 3.a.3, 3.b		X			X
Çift Daire		066, 075	3, 3.b		X	X		
		039,041,062,078, 079, 087,089	3, 3.a.2, 3.a.4		X		X	
		030, 052, 053, 083, 093, 094, 095	3, 3.a.1, 3.a.2		X			X
Çapraz Bant/Kuşak		039	3.a.2		X		X	
		100	5.a.1		X	X		
		103	5.a.2		X	X		
		101	5.a.1		X	X		
		104	5.b		X	X		
		023 030 071	3.a.1		X			X
		047	3.a.2		X			X
		036	3.a.2		X	X		
		031	3.a.1		X			X
		081 082	3		X			X
		058	3.a.3		X			X
		075	3		X	X		
		095	3		X			X
		051	3.a.2		X			X
		028 050	3.a.1 3.a.2		X			X
		083	3		X			X
		070	3.b		X			X
Çapraz Taramalı Bant		062	3.a.4		X		X	
		077 084	3		X	X		
Zikzak Kabartmalı Bant		036	3.a.2		X	X		
		022 070	3.a.1 3.b		X			X
Zikzak Çizgi		062	3.a.4		X		X	
		090	3		X	X		
		049, 029, 094	3.a.2 3.a.1 3		X			X
Balık Kılıcı		085	3		X		X	
		022 059 061	3.a.1 3.a.3 3.b		X			X
Paralel Eğik Çizgi Taramalı Bant		062			X		X	
		028,053, 058,059, 080, 083, 094,096	3.a.1 3.a.2 3.a.3 3		X			X
Kemer / Püskül (?) Motifi		086	3		X		X	
		092	3		X			X
		052	3.a.2		X			X
		024	3.a.1		X			X
		048	3.a.2		X			X
		060	3.a.3		X			X
		047	3.a.2		X			X
		079	3		X		X	
		090	3		X		X	
Yuvarlak Oyuk		088	3		X		X	
		101 103 105 106	5.a.1 5.a.2 6, 7		X	X		
Nokta Bezeme		100 101	5.a.1		X	X		
Çentik Bezeme		104	5.b		X	X		
		091	3		X		X	
Figüratif Bezeme		076	3		X	X		
İdol Tasviri		040 088	3.a.2 3		X		X	
		046 061	3.a.2 3.a.3		X			X
		070 094	3.b 3		X			X
El Motifi		086	3		X		X	
Aslan Tasviri		063 091	3.a.4 3		X		X	

		ARKA	YÜZ					
Bezeme	Şekil	KAT. NO.	TİP	DÖNEM		TABAKA		
Merkezi Noktalı Daire				ETÇ II	ETÇ III	12	11b	Belli Değil
Tek Daire		084	3		X	X		
Çapraz Bant/Kuşak		100, 101, 104, 105	5.a.1, 5.b, 6		X	X		
Çentik Bezeme		101, 104	5.a.1, 5.b		X	X		
İçi Oyuk Daire		101, 105	5.a.1, 6		X	X		
Balık Kılıcı		089	3		X		X	

XVIII. ÖZET

Öztürk, Güzel, Eski Tunç Çağı'nda Kültepe İdolları, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu, xii + 255 s.

“Eski Tunç Çağı'nda Kültepe İdolları” başlıklı bu çalışma kapsamında Kültepe’de Eski Tunç Çağı’na ait tabakalarda ele geçen idoller ile Kültepe kökenli olarak çeşitli müze ve özel koleksiyonlara dağılan toplam yüz yedi eser incelenmiştir. Çoğunluğu alabasterden olmak üzere taş ve kilden de üretilmiş olan örnekler o dönem insanlarının dini inanış ve geleneklerini yorumlamada önemli bir eser grubunu temsil etmektedir.

Mevcut malzemeler ışığında Kültepe’de ele geçen örnekler ETÇ II ve III dönemlerine tarihlenmektedir. ETÇ I dönemine ait hiçbir idolün ele geçmemiş olması büyük olasılıkla, bu dönemin sınırlı alanlarda araştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Tipolojik değerlendirmeler ve farklı merkezlerle yapılan karşılaştırmalar ışığında eserlerin tamamı yakınının Kültepe’ye özgü ünik tipleri yansıttığı görülmektedir. İdoller ile birlikte ele geçen alabaster heykelcikler ve sonraki dönemlerde görülen kurşun figürinler ve bunlara ait kalıpların da gösterdiği gibi Kültepe, bu tip eserlerin üretildiği önemli bir kült merkezi karakterine sahiptir.

Kültepe idollerinin özgün karakterini en güçlü şekilde yansıtan grubu arkeoloji literatüründe “Kültepe Tipi İdoller” ya da “Kapadokya İdolları” olarak tanımlanan eserler oluşturmaktadır. Çok başlı örnekler şeklinde de görülen bu tip idoller gerek tasvir anlayışı gerekse bezeme motifleri ve teknikleri açısından bu dönemde Kültepe’de ulaşılan yüksek düzeyi göstermektedir. Bu grup içerisinde yer alan ve plastik biçimde işlenmiş başa sahip örnekler, bu dönemde, özellikle Orta Anadolu’da farklı merkezlerden de tanınan yerli Anadolu sanatının gelişmiş bir evresini yansıtmakla beraber, bu sanatın MÖ 2. Binyıla geçişini simgeleyen özgün eserleri oluşturmaktadır.

XIX. ABSTRACT

Öztürk, Güzel, Kültepe Idols in the Early Bronze Age, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu, xii + 255 pp.

Within the frame of this study entitled “Kültepe Idols of the Early Bronze Age”, a total number of 107 artifacts have been examined. Beside the excavation finds uncovered at Kültepe Early Bronze Age levels, several idols with Kültepe origin from museums and private collections are also included in the study. These artifacts, which were mostly produced of alabaster but also from stone and clay, represent one of the most important cultural assets in order to define and analyze the religious beliefs and traditions of the past societies.

According to the present inventory, all examples from Kültepe are dated to the Early Bronze Age II and III periods. The reason behind the absence of any idols for the Early Bronze Age I period is most probably that, this period was investigated in very limited areas at the site.

Typological examination and analogies based on artifacts from different sites show that the majority of the idols represent specific types unique to Kültepe. As shown by the alabaster statuettes found together with the idols and by the lead figurines and their moulds from later periods, Kültepe is an important religious center where these types of artifacts were produced.

The unique character of Kültepe idols is strongly represented by the group of artifacts, which are labeled as “Kültepe Type Idols” or “Cappadocian Idols”. Also produced as multi-headed examples, these items represent the high artistic level of this period at Kültepe in terms of both description and decoration motifs and techniques. Especially the idols with plastically rendered heads represent unique examples of highly developed stage of native Anatolian art, which is also known from several other sites in Central Anatolia during the same period.